

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIMI VAZIRLIGI**

**ANDIJON VILOYATI PEDAGOGIK
MAHORAT MARKAZI**

**MTT da BOLALARNING MUSIQIY
TA’LIMI**
FANIDAN

O‘QUV QO‘LLANMA

Toshkent – 2026

Ushbu o'quv qo'llanma Maktabgacha ta'lim tashkiloti yo'nalishining
“MTT da bolalarning musiqiy ta'limi” fani bo'yicha 4.11.02.02- Maktabgacha
ta'lim tashkilotlari bo'yicha tahsil oluvchi o'quvchilari uchun namunaviy o'quv
dasturi asosida tayyorlangan

O'quv qo'llanma Andijon viloyati Pedagogik mahorat markazi 2026 yil
1-sonli Ilmiy kengashi tomonidan **“MTT da bolalarning musiqiy ta'limi”** fani
tasdiqlandi va nashrga tavsiya etildi.

Taqrizchilar

X.B.To'xtaxo'jaev **Farg'ona Davlat Universiteti professori**

M.A.Kuychiyeva **Aniq va tabiy fanlar metodikasi kafedrasi
mudiri professori**

M U N D A R I J A

1. Kirish.....	5
2. Ma’ruza matni.....	7
3. Glossariy.....	147
4. Tarqatma materiallar.....	148
5. Baholash mezonlarini qo`llash bo`yicha uslubiy ko`rsatmalar.	163
6. Testlar	164
7. O`UM elektron varianti	176

KIRISH

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida jahon andozalariga mos yuqori malakali pedagog tarbiyachilarni tayyorlash ko'p jihatdan professional ta'limida zamonaviy ta'lim tendensiyalarini joriy etilishiga bog'liqdir.

Mamlakatimizda barcha sohalar qatori ilm-fan, san'at, adabiyot, ma'rifatga katta e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida "uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori malakali raqobatbardosh kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirish¹ ustuvor vazifa etib belgilandi. Bu esa mamlakatimizni istiqbolda yanada taraqqiy topishiga yo'l ochib beradi hamda keyingi besh yilda isloh qilishning "yo'l xaritasi"ga aylanadi. Mazkur vazifalarni amalga oshirishda pedagogika kollejlaring musiqiy ta'lim yo'nalishlarida musiqiy - pedagogik ta'lim nazariyasi, musiqiy - pedagogik ta'limining ilmiy va metodologik asarlari, O'zbekiston Respublikasida uzluksiz musiqa pedagogik ta'lim tizimi, musiqiy - pedagogik ta'limining zamonaviy konsepsiyasi, musiqiy pedagogik ta'limining maqsadi, vazifalari mazmuni va etakchi tamoyillar, musiqiy - pedagogik ta'limning texnologik, shakl va metodlari, yangi pedagogik texnologiyalar va ularni musiqiy-pedagogik ta'limda qo'lashning o'ziga xosliklari, O'zbekiston Respublikasida musiqiy- pedagogik ta'lim rivojlanishining muammolari va istiqbollarini tahlil qilishni, o'rganishni, pedagogika kollejlarda maxsus fanlarni va o'quv amaliyotlarini samarali tashkil etish orqali ijodkorlik faoliyatini rivojlantirish muhim sanaladi. 2019 yil 6 sentyabrdagi PF-5812-sonli "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 18 maydagi 418-sonli "Maktabgacha ta'lim tizimi uchun kadrlar tayyorlashni yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 30-avgustdagi

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида"ги Фармони. // Ҳаракатлар стратегияси асосида жадал тараққиёт ва янгилашни сари. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2017. – Б.70-71.

“Yoshlarni ilm-fan sohasiga jalb etish va ularning tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4433-son Qarori, sifatli ta‘lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori malakali raqobatbardosh

Respublikamizda ta‘lim tizimini isloh qilish va kasbiy ta‘limning xalqaro andozalarga to‘liq mosligini ta‘minlash maqsadida izchil va keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilmokda. Innovatsion rivojlanish vazirligi faoliyatning asosiy yo‘nalishlarida “ta‘lim tizimida innovatsiyalarni ishlab chkishni ta‘minlash nazarda tutilgan. Pedagogika kolleji o‘quvchilarida ijodiy faoliyatni rivojlantirishda o‘quv amaliyotlarini tashkil etish metodikasini takomillashtirishga olohada e‘tibor berdik. Har bir bo‘lajak mutahassisning kasbiy faoliyatida ijodiy qobiliyatlarni namoyon qilishi - o‘zini kamol toptirishi va maqsadini ro‘yobga chiqarishi uchun muhim sifat ko‘rsatkichi sanaladi. Qayd etishimiz joizki, tayyor ko‘rinishda taqdim etilgan va olingan bilim hamda ko‘nikmalar o‘qitishning maqsadi hisoblanmaydi, balki kreativlikni yuzaga chiqarish, ijodiy faoliyatni amalga oshirish uchun vositaga aylana boradi. Negaki, aynan o‘qituvchilardan ta‘lim jarayonida o‘quvchilarning ijodiy faoliyatini ongli boshqarish, yosh avlodda ijodkorlikni kamol toptira bilish talab qilinadi.

Ma’ruza matni

1-Mavzu: MTT va oilada musiqa tarbiyasining maqsad va vazifalari (2 soat)

1. Maktabgacha ta‘lim muassasada musiqiy tarbiyaning maqsadi.
2. Musiqaviy tarbiyaning vazifalari va boshqa fanlar bilan o‘zaro aloqasi.
3. Musiqaviy qobiliyatini rivojlantirish.
4. Bolalarni ashula aytish, musiqa tinglash va musiqaviy –ritmik harakatlarni o‘rgatish.
5. Bolada badiy-ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish.

Asosiy tayanch iboralar: musiqiy ta‘lim, tarbiya, tarbiyalanganlik , musiqiy-tarbiyaviy jarayon, bola, avlod.

1.«Musiqiy ta'lim» bu bolalarning musiqiy har tomonlamma tayyorgarligini va rivojlanishini ta'minlovchi musiqa fanlar asoslarini egallab olishdir.

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi Professional ta'limning 0.11.02.00 Bolalarning musiqa ta'limi fani yanada takkomillashtirildi. Musiqa ta'limning bulog'i bo'lmish xalq pedagogikasi yillar o'tgani sari yanada muhim ahamiyat kasb etib bormoqda. Xalqimizning orzu - umidlari - o'zbek xalq qo'shiqlari, maqomlari, dostonlari, laparlar, yosh avlodni vatanparvarlik, insonparvarlik, mehnatsevarlik ruhida tarbiyalashda beqiyos ahamiyatga ega. Xalq og'zaki ijodining ajralmas qismi hisoblangan bolalar musiqa folklorining nihoyatda boyligi, xilma - xil janrlarga egaligi buning yorqin dalilidir.

Respublikamiz istiqbolga erishgach, o'zbek pedagogikasi tarixida uzoq davr mobaynida taqiqlangan, e'tibordan chetda qolgan madaniy merosimizga qiziqish kuchaydi. Undagi ilg'or fikrlar musiqa ta'lim-tarbiya jarayoniga tatbiq etila boshlandi. Yangi mazmundagi musiqa darsliklar, uslubiy qo'llanmalar yaratishda milliy-ma'naviy va madaniy merosimizdan keng foydalanilmoqda. Chunki o'tmish tajribasi ishonchli manbadir.

Yurtimiz mustaqilligi bizga jahon mamlakatlari bilan barcha sohalar qatori musiqa ta'lim - tarbiyada ham bevosita xalqaro hamkorlikka yo'l ochdi. Bugungi kunda O'zbekistonda xalq ta'limini har tomonlamma rivojlantirish uchun barcha imkoniyatlar - ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy - moddiy sharoitlar yaratildi.

Musiqiy ta'lim mazmuni, maqsad va vazifalari davrlar o'tishi bilan kengayib borishi natijasida uning shakl va usullari ham takomillashib bormoqda. Hozirda inson faoliyatining asosiy yo'nalishlari shu faoliyatdan ko'zda tutilgan maqsadlarni to'liq amalga oshirish imkoniyatini beruvchi yaxlit tizimga, ya'ni texnologiyalarga aylanib bormoqda. Xuddi shu kabi musiqiy ta'lim sohasida ham so'nggi yillarda musiqiy pedagogik texnologiya amal qila boshladi.

2.Mustaqil O'zbekistonning kelajagini, ertasini yoshlarsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Musiqa san'ati insonning yoshligidan unga bevosita va kuchli ta'sir o'tkazib, uning umumiy madaniy rivojida katta o'rin tutadi. Demokratik jamiyat madaniy hayotida yanada kengroq o'rin tutayotgan musiqa kishiga butun hayot davomida uning doimiy hamrohi hisoblanadi. Musiqa yagona san'at bo'lib, inson yuragiga juda chuqur kirib borib, ana shu qalb tug'yonini yorqin ifodalash qudratiga ega. Demak,

ajdodlarimizga munosib avlodni tarbiyalashda musiqaning ham munosib o'rnini borligi ayni haqiqat, bolani estetik tarbiyalashdek sharaflilikni to'g'ri yo'lga qo'yish bizga, ya'ni, bo'lajak kadrlar zimmasiga katta mas'uliyat yuklaydi. Musiqaga muhabbat va qiziqishni o'stirish.

1. Bolalarning musiqiy tajribasini boyitish (musiqiy asarlar asosida).

2. Bolalarni oddiy musiqiy tushunchalar bilan tanishtirish, musiqa tinglash, kuylash, musiqiy ritmikasi borasida malakalarni rivojlantirish.

3. Bolalarda emotsional hisni shakllantirish. Ularda lad hissi, ritm tuyg'usini o'stirish va harakatni o'tirish.

4. Musiqiy didni o'stirish (musiqiy taassurotlar asosida).

5. Bolalarda ijodkorlikni o'stirish (barcha faoliyatlar asosida).

«Tarbiya metodikasi» har bir insonning hayotda yashashi jarayonida orttirgan saboqlari va intellektual salohiyatlarining ijobiy ko'nikmasini o'zgalarga berish jarayoni. Shunday qilib, tarbiya metodikasi muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy - tarixiy tajriba asosida yosh avlodni har tomonlama o'stirish, uning ongi, xulqatvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayoni. Dunyoga yangi ko'z bilan qaraydigan, uddabiron, ishning ko'zini biluvchi, buyuk kelajagimiz poydevorini quruvchi va yuksaltiruvchi mutaxassis kadrlarni tayyorlash, respublikamiz pedagoglari oldida turgan eng muhim va mas'uliyatli vazifadir. Musiqa tarbiya ishlari jarayonida eng yuksak natijalarga erishib, faoliyatning yuksak darajada baholanish va hamma tomondan tan olish musiqa tarbiya metodikasini eng dalzarb vazifalardan biri. Ushbu vazifani amalga oshirish uchun xar bir musiqa o'qituvchisi o'z ustida tinmay ishlashi zarur. Chunki musiqa ta'lim tarbiya jarayoni, o'zaro bog'liq bo'lgan ikki inson, musiqa o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida kechayotgan pedagogik faoliyatni o'z ichiga oladi. Buning uchun musiqa o'qituvchi pedagogik mahoratga ega bo'lish kerak.

3. Musiqaviy qobiliyatini rivojlantirish. Musiqa qobiliyatini rivojlantirishning shart-sharoitlari Qobiliyat – ma'lum bir turdagi faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirishning subektiv sharti bo'lib hisoblanuvchi shaxsning individual xususiyatidir. Qobiliyat – faoliyat jarayonida namoyon bo'ladi. Psixologiya fanining ko'rsatishicha, inson bolasi tayyor qobiliyat bilan emas, balki biron-bir qobiliyatning ro'yobga chiqish va rivojlanish manbai layoqat bilan tug'iladi. Layoqat o'z holicha rivojlana olmaydi, uning rivojlanishi uchun qulay muhit kerak.

Bola musiqaqaga layoqat bilan tug‘ilishi mumkin, lekin uning musiqiy xususiyatlari shakllanishi uchun qulay muhit yaratilmasa, musiqaqaga bo‘lgan layoqati rivojlanmay qoladi. Insonning shaxs sifatida shakllanishida etakchi omillardan biri muhitdir. Muhit deganda kishiga ta’sir etadigan tashqi voqealar yig‘indisi tushuniladi. Muhit o‘z navbatida – tabiiy muhit, ijtimoiy muhit, oila muhiti va boshqalarga bo‘linadi. Insondagi musiqiy layoqatning rivojlanishi va shakllanishi uchun ijtimoiy va oila muhiti muhimdir. Inson bolasi, agar insoniy muhitga tushmay, hayvonlar muhitiga tushib qolsa, unda irsiy belgilarning ayrim biologik ko‘rinishlari saqlanadi, lekin insoniy fikr, faoliyat, xatti-harakat shakllanmaydi.

Odob, axloq, fe‘l-atvor – shaxsning barcha ruhiy sifatlari faqat muhit va tarbiyaning o‘zaro ta’siri asosida vujudga keladi. Bolalarning musiqa ijrochiligi malakalarini rivojlantirishdagi eng muhim shartlardan biri – ularning musiqiy qobiliyatlarini shakllantirishdir. Chunki musiqiy qobiliyatlar – musiqaqani ritmik his qilish, ladni his qilish, musiqiy eshitish, musiqiy xotira, musiqaqaga emotsional ta’sirchanlik bolalarda ijrochilik malakalarini rivojlantirish omili hisoblanadi.

Pedagog N.V.Vetlugina “ musiqa kechinmalari aslini olganda doimo sensor qobiliyatga asoslanadi, chunki musiqa eng oddiy ohanglar, murakkab obrazlar va eng avvalo hissiyotlar orqali idrok etiladi va musiqiy qobiliyat rivojlanadi”, - deb ta’kidlagan. Qobiliyatning eng yuqori darajasi – talantdir. Talant – insonga qaysidir murakkab faoliyatni muvaffaqiyatli, mustaqil va o‘ziga xos ravishda amalga oshirish imkoni qobiliyatdir. Shu o‘rinda bir narsani aytish kerak, musiqiy qobiliyati bo‘lgan barcha insonlarning avlodlari ham musiqiy qobiliyatga ega bo‘ladi, degan fikrga

qo'shilmaymiz. Ularning bolalarida musiqaga layoqat bo'lishi mumkin, lekin shu layoqat rivojlantirilmasa, layoqat qobiliyatga aylanmay, ya'ni shakllanmay qoladi.

4. Bolalarni ashula aytish, musiqa tinglash va musiqaviy –ritmik harakatlarni o'rgatish. O'sib kelayotgan avlod uchun musiqiy tarbiyaning ahamiyatini nihoyatda buyuk ekanligini qadimiy mutafakkirlar alohida urg'u bilan ta'kidlashgan. Kelajak jamiyat a'zosining insoniy va ijobiy fazilatlari aynan bolalikdan boshlab shakllana boradi. Aynan shu davrda musiqa ijobiy sifatlarni shakllantiruvchi vosita hisoblangan. Musiqa ashula va raqs tarkibida ham vujudga keladi va keyinchalik badiiy ijodning mustaqil turiga aylanadi, o'ta o'ziga xos badiiy ifoda «til»iga ega bo'lib, maxsus ishlab chiqilgan va tanlab olingan tovushlar ana shu «til»ning manbaidir. Albatta, musiqa shaxsni shakllantirishning, uning ijobiy fazilatlarining yo'nalishlarini o'z-o'zidan belgilab bermaydi.

Tarbiyaviy ta'sirning eng muhim tomonlari musiqiy asarning g'oyaviy mazmuniga bog'liqdir. Ana shu bilan musiqiy-estetik tarbiyaning vazifalari belgilanadi. Mashhur polyak kompozitori K.Shimanovskiy o'zining «Jamiyatda musiqaning tarbiyaviy ahamiyati» nomli maqolasida, musiqaning tabiiy kuchi haqida gapirar ekan, – uning ikki qarama-qarshi yo'nalishda – yaratish va buzish uchun ishlatish mumkinligini — «kerakli ishga yo'naltirgan holda, tez o'qar daryoning suvlaridan foydalanib, foydali va unumli ishlar uchun, ya'ni tegirmonni aylantirish uchun ishlatgandek, musiqa kuchidan ham unumli foydalanish kerak», – degan. Musiqaning insonga ta'siri, shaxsning va jamiyatning ruhiy hayotidagi o'rni kompleks muammo hisoblanadi. Ushbu murakkablik va serqirralik fanga darrov kelmadi. Shu o'rinda Asafevning «...musiqa – bu ham san'at, ham fan, ham til, ham o'yin»—degan so'zlarini eslash maqsadga muvofiqdir.

5. Bolada badiiy-ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish.

Oilada, MTMda, maktabda musiqa mashg'ulotlarini maqsadga muvofig tarzda uyushtirish, yosh avlodning ichki dunyosini boyitish va san'atni to'g'ri tushinishdagi samarali yo'ldir. Musiqa inson his-tuyg'ularini, orzu-umidlarini, xohish-istaklarini o'ziga xos badiiy tilda ifoda etadi va kishining his-tuyg'ulariga faol ta'sir etadi. Musiqa ham fan, ham san'atdir. U fizika va matematikaga asoslanadi, bu fanlar musiqani fanga aylantiradi. Lekin musiqa asariga shu fanning turg'un tushunchasi sifatida qarab bo'lmaydi. Chunki musiqa har doim rivojlanib turuvchi jonli san'atdir. Musiqa san'ati inson hayotining ilk yillaridanoq uning hamrohiga aylanib, umumiy madaniy rivojlanishiga salmoqli hissa qo'shadi. Musiqa inson umrining doimiy yo'ldoshi. Stendalning aytishiga ko'ra, musiqa – san'at turlari ichida insonning yuragiga chuqur kirib, uning ichki kechinmalarini aks ettirishga qodirdir. «Musiqa san'atning ifodali turi tizimiga kiradi. Musiqa ham voqea- hodisalarni ifodali aks ettiradi. Ammo u me'morchilikdagi kabi fazo va moddiy ashyo o'lchovlari bilan belgilanmaydi. Musiqa ko'rish orqali emas, balki eshitish vositasida idrok qilinadi. Musiqa mavzui o'z xususiyatiga ega bo'lib, inson va voqelikdagi barcha tomonlarni qamrab ololmaganligi uchun, eng avvalo, inson ichki ma'naviy dunyosini, uning tuyg'u va kayfiyatini ifodalaydi... musiqa voqelikning his-tuyg'uli qiyofasini yaratadi.» Musiqa kayfiyat holatini ifodalashda keng imkoniyatga ega. Inson kayfiyati murakkab hissiyot bo'lib, u hech narsa bilan bog'lanmagan. Kayfiyat umumlashgan xususiyatga ega bo'lib, undan ikkilamchi tomonlar chiqarib tashlanadi va insonning voqelikka bo'lgan tuyg'u munosabatini belgilaydigan eng muhim tomonlari ajratib olinadi. Musiqaning kuch-qudrati shundaki, u shodlanish, qayg'urish, hayol surish, bardamlik, jasurlik, tushkunlik va shunga o'xshash inson ruhiy holatlarini xususiy va umumiy tarzda o'zaro bog'liqlikda, bir-biriga singib ketishida namoyish qila oladi.

Tayanch tushunchalar: «Musiqiy ta'lim» bu o'quvchi, talabalarning musiqiy tomonlama tayyorgarligini va rivojlanishini ta'minlovchi musiqa fanlar asoslarini egallab olishdir.

«Tarbiya metodikasi» har bir insonning hayotda yashashi jarayonida ortirgan saboqlari va intellektual salohiyatlarining ijobiy ko'nikmasini o'zgalarga berish jarayoni

«Tarbiya» – har bir insonning hayotda yashashi jarayonida ortirgan saboqlari va intellektual salohiyatlarining ijobiy ko'nikmasini o'zgalarga berish jarayoni. «Tarbiyalanganlik» – milliy urf - odatimiz mezoniga

kirmagan, o'zgalarning nafratini qo'zg'atadigan hatti - harakatlardan o'zini tiya bilish.

«Musiqiy tarbiyaviy jarayon» - musiqa ta'lim maqsadlarini amalga oshirish

uchun pedagog va tabiyanuvchilarning maxsus tashkil etilgan faoliyati

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1.Bolada badiy-ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishda nimalarga e'tibor berdingizmi?

2. Musiqaviy qobiliyatini rivojlantirish qanday ahamiyatga egami?

3.Bolalarning qiziqishi va muhabbatini oshirish uchun nimalarga ahamiyat berdingizmi ?

Mavzuni mustahkamlashga doir mustaqil ish namunalari

1.D.Karimova Musiqiy pedagogik mahorat asoslari.T. Iqtisod moliya. 2008.

2.R.J.Ishmuxammedov. Innovatsion texnologiyalar. Iste'dod 2008 yil

3.Н.Г.Дмитриева, О.Черноиваненко «Методика музыкального воспитания в школе М.,1990г.

4.G.Sharipova «Musiqqa o'qitish metodikasi» (ma'ruzalar matni) T.,2008 yil

5.Soipova D. Musiqqa o'qitish nazariyasi va metodikasi. T., 2009 y.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.G.Sharipova Musiqqa va uni o'qitish metodikasiT.,2006

2.R.G.Qodirov. Boshlang'ich sinflarda ko'p ovozli kuylash.T.,1997. O'qituvchi.

Elektron ta'lim resurslari

1.www.tdpu.uz

2.www.pedagog.uz

1.www.ziynet.uz

2.www.edu.uz

3.tdpu-intranet.Ped

2 -Mavzu: Tovush va tovushqator. Registr.

(2 soat)

1.Musiqiy tovushlar va ularning xususiyatlari

2.Tovushqator registr va ularning vazifalari

3.Tovushqator registr bilan ishlash

Asosiy tayanch iboralar: registr, parallel registr, ketmaket (siljituvchi) registr, ketma-ket - parallel registr, bir fazali registr, parafaz registr, reversiv siljituvchi registr.

Mustaqil O'zbekistonning kelajagi, ertangi kun taraqqiyoti egalari bo'lmish bolalarni estetik va ma'naviy boy, tarbiyali shaxs sifatida tarbiyalash muhim masaladir. Bu maqsadni amalga oshirishda musiqaning ham alohida o'rni va o'ziga xos xususiyatlari bor. Maktabgacha tarbiya muassasalarida musiqiy tarbiya — bu bir aniq maqsadga yo'naltirilgan, ya'ni maktabgacha yoshdagi bolalarni aqliy, axloqiy, jismoniy va estetik rivojini amalga oshirish, bolani shaxs sifatida tarbiyalash, uni dunyoqarashini kengaytirish, o'z iqtidorini namoyon qila olishga, musiqani his qilishga, ijodk etishga, musiqaga emotsional javob qaytara olishga o'rgatishdan iboratdir. Musiqaga yoshlikdan uyg'ongan qiziqish kishining keyingi rivojida kuchli ta'sir o'tkazadi, ko'nikma va malakalarni shakillantiradi, yuksak ma'naviy didni o'stiradi. Musiqaning bola hissiyoti va shakillanishiga, uning mazmunini tushunish va his etishga katta ta'sirini hisobga olganda haqqoniy va voqeylikni to'g'ri aks ettirgan musiqali asardan o'rinli foydalanish alohida o'rin tutadi. Musiqali obrazlar shakillanishining asosiy manbayi tabiat va kishi nutqiga mos kelishiga, atrof-olamdagi go'zallikni idrok etishiga bevosita bog'liqdir.

1. Musiqiy tovushlar va ularning xususiyatlari. Tabiatda uchraydigan hamma tovushlar musiqali va shovqinli tovushlarga ajratiladi. Shovqinli tovushlar qasirlash, g'ijirlash, dukullash, gumburlash singarilar bo'lib, aniq balandlikka ega emas. Shuning uchun ular musiqada qo'llanilmaydi. Musiqaviy tovushlar esa ma'lum balandlikka ega bo'lib, insondagi eshitish analizatori bu tovushlarni payqab oladi. Musiqiy tovushlar turi, xususiyatiga ko'ra, bir-biridan farq qiladi. Bu xususiyatlar tovushning balandligi, qattiqligi, davomiyligi va tembrdan iboratdir. Tovushlar balandligi tebranuvchi jismning tezligiga bog'liqdir. Tebranish qancha tez bo'lsa, tovush shunchalik baland bo'ladi va aksincha, tebranish qanchalik sust bo'lsa, tovush shunchalik past bo'ladi. Tovush qattiqligi tovush manbayi bo'lgan jismning tebranish amplitudasiga bog'liqdir. Tovush qanchalik qattiq bo'lsa, shuncha qattiq ishlatiladi va aksincha. Tovush cho'zimi manbayi tebranishining davom etishiga bog'liq bo'ladi.

Musika ta'limini shartli ravishda ikki bosqichga bo'lish mumkin. Birinchisi, tayyorlov bosqichi. Bundan ko'zlanadigan asosiy maqsad — bolalarning musiqa uquvini o'stirishdir. Shu vaqt mobaynida bolalar musiqa tovushlarining baland-pastligi va cho'zimi kabi o'ziga xos xususiyatlarni ajrata bilishga o'rganishlari va nota yozuvini o'rganishga tayyorlanishlari kerak.

Ikkinchi bosqichda nota savodi, ya'ni bevosita musiqa tovushlarining grafik usulda ifodalanishi — nota yozuvini o'rganishga kirishiladi. Musiqa

mashgʻulotlari jarayonida bola hayotiy voqelikni musiqiy obrazlar orqali idrok etib boradi. Bolalar yoshiga mos musiqa asarlari kichkintoylarda unutilmas taassurot qoldiradi, ularning ruhiy dunyosini boyitadi. Bogʻcha sharoitidagi musiqaviy tarbiya badiiy adabiyot va tasviriy sanʼat bilan uzviy bogʻlangan holda amalga oshiriladi. Ashula aytish usuli, janrdagi musiqa asarlari, xususan, syujetli cholgʻu pyesalarini tinglash, musiqaviy oʻyinlar bilan shugʻullanish va raqsga tushish jarayonida musiqa mashgʻulotlari koʻpincha badiiy soʻz bilan belgilanadi. Bola badiiy obrazlarni yorqin tasavvur etishi va chuqur idrok qila olishi uchun tasviriy sanʼat asarlaridan unumli foydalaniladi. Turli metodlardan foydalanib oʻtkaziladigan har bir musiqa mashgʻulotlari kichkintoylarda badiiy estetik zavq uygʻotadi, ularning his-tuygʻularini rivojlantiradi, ijodiy fikri va nutqini oʻstiradi. Bundan tashqari, musiqaviy oʻyin va postanovkalar, raqslar bolalarda ritm tuygʻusi, chaqqonlik va harakatchanlik malakalarini rivojlantiradi hamda qomatning toʻgʻri oʻsishiga yordam beradi. Musiqa uquv qobiliyati asosan quyidagi musiqa uquv turlaridan iborat boʻladi: musiqaviy uquvi, musiqaviy tovushlarning baland-pastligini his etish qobiliyati, tembr uquvi (musiqa tovushlarining birbiridan farq qiladigan, oʻziga xos jihatlarini ajrata bilish qobiliyati), ritm tuygʻusi va musiqa xotirasi. Bolalar bogʻchasida olib boriladigan musiqa tarbiyasining asosiy maqsad va vazifalarini quyidagicha belgilash mumki

2.Tovushqator registr va ularning vazifalari. Tovush choʻzimi manbayi tebranishining davom etishiga bogʻliq boʻladi. Musiqa ijrochiligi uchun belgilangan musiqaviy sistema oʻzaro munosabatda boʻlgan muayyan balandlikdagi tovushlar tizilmasidan (qatoridan) iboratdir. Tovushlarning oʻz balandligiga qarab joyla-shishi sistemasiga **tovushqator** deyiladi. Musiqaviy sistemaning toʻliq tovushqatorlarida 88 ta xilma-xil tovushlar bor. Musiqaviy sistema tovushqatorlari ettita mustaqil nomga ega boʻlgan asosiy bosqichlardan iboratdir.

I	II	III	IV	V	VI	VII
DO	RE	MI	FA	SOL	LYA	SI

Bu asosiy tovushlar fortepianoning oq klavishlari bosqich pardalari tovushlariga mos keladi.

3.Tovushqatorlarning bu ettita bosqichi maʼlum bir vaqtda takrorlaninib turadi.Bunda yuqori tomon sanalgan har bir 8-tovush 1-

tovushga nisbatan ikki baravar kuchliroq tebranish natijasida hosil bo'ladi va shu sababdan ikki marta baland bo'lib eshitiladi. Bir hil nomdagi tovushlar oralig'iga **oktava** deyiladi. Demak oktava tovushlarning etti asosiy bosqichining o'z ichiga birlashtiradi. Butun tovushqator bir nechta oktavaga bo'linadi. Har bir oktava **DO** tovushi boshlang'ich bosqichning tovushi deb qabul qilingan. Cholg'u asboblari tovushlarning yoki inson ovozinig ma'lum bir bo'lagiga **registr** deyiladi. Registrlar 3 hil bo'ladi pastki, o'rta, yuqori. registrlar.

4. Registrlar Tovushlarning baland-pastligi tushunchasini o'rganish bolalardagi mavjud tasavvurlarini aniqlashdan boshlanadi. Bu tasavvurlar ko'pincha noto'g'ri bo'ladi. Dastlab bolalar terminlarni adashtirib, baland tovushlarni past tovushlar deb va aksincha, balandlik haqidagi tasavvurini qandaydir katta bir narsa bilan bogliq bo'ladi (baland bo'yli erkak baland tovush. Shuningdek, ular ko'pincha baland tovushlarni «ingichka tovushlar» deb, past tovushlarni «yo'g'on tovushlar» deb atashadi. Shuning uchun bolalarni bir yo'la to'g'ri terminlardan foydalanishga o'rgatish, baland va past tovushlarni eshitib farqlay bilish va to'g'ri atashga odatlantira borish kerak. Balandligi jihatidan turlicha bo'lgan tovushlarni emas, balki registr tushunchasi bilan birlashgan tovushlar gruppasini o'rganishdek ana shu uzoq davom etadigan, serdiqqat ish boshlanadi. Bu termin haqida bolalarga ma'lumot bermaslik mumkin, ammo registr tushunchasining mohiyati haqida ularning aniq tasavvur hosil qilishlari, kuyi, o'rta yuqori registrlardagi tovushlarni ajrata bilishga o'rganishlari muhimdir. Bolalarga tanish bo'lgan qo'shiqni ijro etishning ta'siri kuchlidir: shuning uchun ham dastlab ularga agar ayiq yoki fil aytishni bilganida edi, uni qanday ovoz bilan aytishi yoki qushlarning qanday sayrashini mumkinligini tasavvur qilishi taklif etiladi. «Baland» yoki «past» tovushlar haqidagi tushunchani izohlab berishda tegishli assotsiatsiyalar hosil qilish uchun bolalarning hayotga, maishiy turmushga xos bo'lgan qushchaning osmonda chirillab sayrashini, yoqimli, jarangdor ovozi go'yo yuqoriga-osmonga intilayotgandek engil va ravshan-sofligi - bu tovushlarning baland-pastligini, aksincha, ayiq, fil, arslondan eshitiladigan tovushlar, xayvonlarning o'zlari singari, xuddi erdan ko'tarila olmagandek qo'pol, og'ir-past tovushlar ekanligini gapirib berish mumkin. Obrazlilik bolalarning yorqin va aniq musiqaviy taasurotlar hosil qilishlariga yordam beradi.

Registrlar haqidagi tushunchani mustaxkamlash va o'zlashtirishni tekshirib ko'rish uchun quyidagi o'yin-mashqni o'tkazish foydali bo'ladi. O'qituvchi qo'shiqni turli registrlarda chaladi, bolalar esa ularni qo'l

harakatlari bilan ko'rsatib borishlari kerak. Agar qo'shiq yuqori registrda chalinayotgan bo'lsa, ular qo'llarini yuqoriga ko'tarishadi, pastki registrda chalinayotganda-pastga tushirishadi, o'rta registrdaqollarini oldinga uzatishadi. Bu o'yinni tikka turib bajarib yaxshiroq bo'ladi. U holda, ko'zlanadigan asosiy maqsaddan tashqari, bir yo'la go'yo jismoniy engillikka ham erishilib darsda baland ruh paydo bo'ladi. Tovushlarning baland-pastligini aniqlash birinchi oktava bilan cheklangach, shu tovushlarni eshitishnigina emas, balki, ularni kuylashni ham talab etish kerak. O'shanda bolalarning eshitib tasavvur hosil qilishlari bilan bir vaqtda ular qo'shiqchilik sezgilari hosil bo'la boradi, chunki eng baland tovushlar qo'shiq aytishda o'rtacha va past tovushlarga qaraganda ko'proq zo'r berishni talab etadi. Shu ish bilan bir qatorda qo'shiq o'rganish jarayonida o'quvchilarga avval qochiriq shaklidagi bir tovush, keyinroq esa o'ziga xos melodik misolga (davraga) mo'ljallangan ikki mashqni kuylash taklif etiladi. Bunda bolalarning diqqatini shunga ko'proq tortish kerakki, birinchi holatda ular ayni bir tovushni takrorlashadi, ikkinchi holatda esa ikki turli tovushni kuylashadi.

O'quvchilarda notaga qarab kuylash misollari etarli ravishda to'plangandan keyin, quyidagi topishmoq – o'yinni o'tkazish mumkin: tanish qo'shiq grafik shaklda tasvirlanadi va buning qanday qo'shiq ekanligini topish, keyin esa uni aytish taklif etiladi. So'ngra qo'shiq nota yozuvidan topiladi va aytiladi. Agar o'quvchilarning ko'pchilik qismi bu topshiriqni muvaffaqiyatli bajara olsa, ancha murakkab topshiriqni ham beraverish mumkin.

O'qituvchi mashqlar uchun qo'shiqlar tanlar ekan, ularni aytishga qulay diapazondagi namunalardan bo'lishiga intilmog'i kerak, chunki bunday tanlash aniq talaffuz etish uchun zarur bo'lgan shart-sharoitni yaratadi.

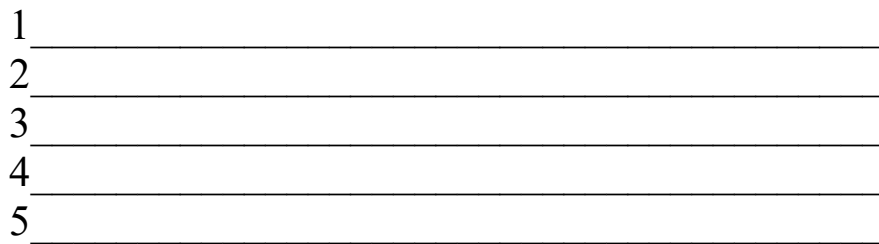
Tovushlar cho'zimi va ularning yozilishi: Tovushlarning baland-pastligi tushunchasini egallash ustida olib boriladigan ish jarayonida ularning cho'zimi tushunchasi asta-sekih kiritiladi. musiqa asarlaridagi tovushlar faqat muayyan balandlikkagina emas, balki muayyan cho'zimga ham ega ekanligiga, qisqa va uzun-cho'ziq tovushlar borligiga diqqatni jalb etiladi. Uzun tovushlarni cho'zib aytish kerak. Bunda qo'shiqning grafik rasmdan foydalaniladi; tovushlar bu grafik rasmda cho'zimiga qarab qisqa yoki uzun chiziqchalar bilan ko'rsatiladi.

Ushbu mashqlarni bajarishda o'qituvchi avvalo qo'shiqni qanday yozish kerakligini tushuntirib va ko'rsatib beradi, so'n'shiqni yoki melodik parchani aytadilar, keyin uning ritmini qalam bilan parta qopqogga

chertmak chalib ko'rsatadilar, shundan keyin o'qituvchi kuyning ritmik tuzilishini daftarga yozishni taklif qiladi, tekshirib ko'rish uchun bolalardan biri uni doskaga yozib qo'yadi.

Musiqqa tovushlari nota deb ataladigan maxsus belgilar yordami bilan yoziladi.

Nota belgilari o'rtasi bo'sh o yoki bo'yalgan doirachalardan iborat bo'ladi. Tovushlarning xilma-xil cho'zimini ko'rsatish uchun bu doirachalarga vertikal tayoqchalar, dumchalar qo'shib yoziladi. Tovushlarning balandligini aniqlash uchun notalar beshta parallel chiziqdan iborat va nota yo'liga yoziladi.

Notalar chiziqlarga, chiziqlar orasiga, chiziqlarning ustiga va ostiga yozilishini, asosiy chiziqlar etishmay qolganda esa notalar qo'shimcha, qisqa chiziqlarga yozilishi uqtiriladi. Nota chiziq boshida maxsus belgi – skripka kaliti bo'lmaguncha yozilgan notalardan birontasini ham atay olmaymiz, bu kalit notalar nomini ochib beradi. Kalitning ikkinchi nomi bo'lgan «Sol» kaliti bilan ham tanishtiriladi, o'z gajagi bilan nota yo'lining ikkinchi chizig'ini qamrab oladigan kalit sol notasining o'rnini ko'rsatishini, shu sababdan uning sol kaliti deb atalishini tushuntirib beradi. Sol notasining qayerda turganligini bilib olgan bola boshqa notalarni ham topishi mumkin. Bolalar notaning o'rnini qanday topish kerakligini juda tez tushunib oladilar; bu narsa maroqli o'yinga aylanib ketadi; o'yin paytida bolalar qayerda qanday nota yozilishini esda qoldiradilar. Chiziqlar pastdan yuqoriga qarab sanaladi. Nota yo'lining boshlang'ich qismida beshta chiziqdan birlashtiruvchi vertikal chiziq qo'yiladi.

Musiqqa savodi musiqaga, uning ifoda vositalariga ongli munosabat tarbiyalaydi, musiqaning mazmunini tushunib olishga yordam beradi, eng muhimi esa notaga qarab kuylash va ashula aytish malakalarini hosil qilish, garmonik eshitish qobiliyatini o'stirishga ta'sir ko'rsatish, xor ovozlari aniq talaffuz etishga va xor bilan ijro etish sifatini oshirishga qulaylik tug'dirish yo'li bilan sinfda qo'shiqlar o'rgatishni osonlashtiradi. Musiqqa darsida musiqqa savodiga juda oz vaqt 5-10 minut ajratiladi. Shu sababli har gal qo'shiq o'rganish va musiqqa asarlarini tinglash jarayonida qo'llash va eshitish malakalarini hamda musiqqa bilimini mustaxkamlab va

chuqurlashtirib borishi kerak. Kollejda musiqa savodini o'rganishda qo'yiladigan asosiy metodi talab olingan musiqaviy bilimni bevosita amalda qo'llash hamda savod o'rgatish bilan birgalashib qo'shiq aytishni bir-biriga chambarchas bog'lab olibborishdan iborat. O'quvchilar mustaqil qo'shiq ayta oladigan va notanish kuylarni notaga qarab o'rgana oladigan bo'lgan vaqtlardagina musiqa savodini o'rganishdan ko'zlanadigan maqsadga erishilgan bo'ladi. Musiqa savodini o'rganish bolalarning musiqa tovushlarini eshitish sezgilarining o'sishiga asoslanishi kerak. O'quvchi biror tovushni ovoz bilan esga tushunishdan oldin uning qanday yangrashini aniq- ravshan tasavvur qilishi va eshitib bilishi, ya'ni ko'rayapman-eshitayapman-kuylayapman deb, ko'zga ko'rinadigan narsadan eshtiladigan narsaga qarab borishi lozim. Ko'pchilik bo'lib qo'shiq aytishda ham musiqa savodini o'rgatish jarayonida ham eshitish qobiliyati, metr-ritm sezgisi taraqqiy etadi.

Tayanch tushunchalar: registr deb- Cholg'u asboblari tovushlarning yoki inson ovozining ma'lum bir bo'lagiga.

registrlar 3 hil bo'ladi pastki, o'rta, yuqori. **registr**lar. **tovushqator** deb- Tovushlarning o'z balandligiga qarab joyla-shishi sistemasiga.

Mavzuni mustahkamlashga doir mustaqil ish namunalari

1.D.Karimova Musiqiy pedagogik mahorat asoslari.T. Iqtisod moliya. 2008.

2.R.J.Ishmuxammedov. Innovatsion texnologiyalar. Iste'dod 2008 yil

3.Н.Г.Дмитриева, О.Черноиваненко «Методика музыкального воспитания в школе М.,1990г.

4.G.Sharipova «Musiqa o'qitish metodikasi» (ma'ruzalar matni) T.,2008 yil

5.Soipova D. Musiqa o'qitish nazariyasi va metodikasi. T., 2009 y.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1.Musiqiy tizimning to'liq tovushqatorida nechata har- hil tovush bor?

2.Registrlar necha hil bo'ladi?

3.Tovushqator registr bilan ishlash ko'rsatib bering?

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.I.Akbarov .«Musiqa lug'ati»

2.Apraqsina O. «Методика музыкального воспитания в школе» М. 1983

Elektron ta'lim resurslari

1.www.tdpu.uz

2.www.pedagog.uz

3-Mavzu: Nota. Notalarning nota chizig'ida joylashuvi (2 soat)

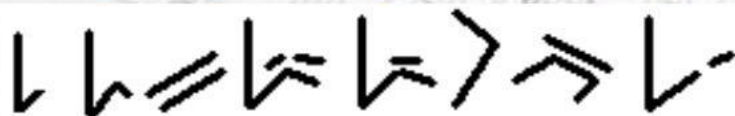
1. Notalarning kelib chiqish tarixi va nomlanishi
2. Notalarning nota chizig'ida joylashuvi
3. Notalar bilan ishlash

Asosiy tayanch iboralar : Nota yo'li, kalit, skripka kaliti.

Nota nima degan savol hatto musiqiy notadan yiroq bo'lganlar uchun ham qiziq bo'lib tuyulishi mumkin. Ammo bunga osonlikcha javob berishlari mumkin degani emas. Ko'p odamlar ushbu so'zning ma'nosini tushunishadi, lekin hamma ham buni tushuntira olmaydi.

Nota - bu balandlik, davomiylilik yoki ovoz sifati. Notalar musiqiy notatsiyada ishlatiladi va maxsus grafik belgilar hisoblanadi. Ushbu belgilar musiqani qog'ozga yozib olish uchun mo'ljallangan. Ba'zi bir mutaxassislar notalar musiqasini to'g'ridan-to'g'ri o'qishni bilishadi va biz uni ovoz chiqarib o'qiganimizdek yaratadilar. Albatta, buning uddasidan chiqish uchun siz musiqa maktabida uzoq vaqt o'qishingiz kerak, shuningdek, ko'p va qunt bilan o'qishingiz kerak.

- Musiqaviy tovushlarni yozib olishga bo'lgan dastlabki urinishlar uzoq davrlarga borib taqaladi.
- Antik davrga mansub (Yunoniston) bir qancha musiqiy asar yodgorliklariga qaraganda ularda tovush balandliklari harflar bilan belgilangan, ammo harflar tovush cho'zimlarini ko'rsata olmaganlar.
- Eng dastlabki qadimiy yunon harfiy notatsiyasi eramizdan oldingi III- asrdan yangi eraning X- asrigacha mavjud bo'lgan.
- Erta o'rta asr davrida esa G'arbiy Evropada qadimiy yunon harfiy notatsiyasi bilan birga lotincha harfiy notatsiya ham qo'llanilgan. Ikki oktava hajmidagi diatonik tovushqator **A, B, C, D, E, F, G, a, b, c, d, e, f, g**, harflari bilan belgilangan, bunda **a** harfi hozirgi **lya** tovushinig bo'g'in nomiga, **c** harfi esa **do** tovushining bo'g'in nomiga muvofiq kelgan.

Notalarni yozish, Nota yo'li, Kalit o'quv yilining ikkinchi yarmida (ikkinchi bosqich) nota yozuvini egallash mashg'ulotlariga kirishi mumkin. O'qituvchi nutqimizni, har bir so'zimizni harflar bilan yozish

mumkin bo'lgani kabi, musiqani ham yozish mumkinligini, ammo buning uchun musiqaga xos harflarni - notalar deb ataladigan belgilarni bilish kerakligini tushuntirib beradi, notani yaxshi bilgan o'quvchining har qanday qo'shiqni ayta olishini uqtirib o'tadi. Notalar nota yo'liga yoziladi. Bunda o'qituvchi nota yo'lining ahamiyatini izohlab beradi; nota yo'li - nota yoziladigan o'rindir. O'qituvchi doskaga nota yo'lini chizib ko'rsatar ekan, bolalarning chiziqlar sanog'i boshlanadigan joy - eng pastki chiziq - birinchi chiziq ekanligini bimalol esda qoldirishlari uchun pastki chiziqni chizishdan boshlashi lozim. So'ngra u notalarning chiziqlarga, chiziqlar orasiga, chiziqlarning ustiga va ostiga yozilishini, asosiy chiziqlar etishmay qolganda esa notalar qo'shimcha, qisqa chiziqlarga yozilishini uqtiradi. Shundan keyin o'qituvchi, nota chizig'i boshida maxsus belgi - **skripka kaliti** bo'lmaguncha yozilgan notalardan birontasini ham atay olmaymiz, bu kalit notalar nomini ochib beradi, deydi. U ushbu kalitning nima uchun skripka kaliti deb atalishini aytar ekan, kalitning ikkinchi nomi bo'lgan Sol kaliti bilan ham o'quvchilarni tanishtiradi. Sol notasining qayerda turganligini bilib olgan o'quvchi boshqa notalarni ham topishi mumkin.

Notaning nota chizig'ida qanday yozilishi. Notalar nota yo'liga undagi chiziqlar ustiga, chiziqlar oralig'iga yoziladi. Tovushlar qanchalik baland bo'lsa, nota belgilari nota yo'lining shunchalik yuqori yo'liga yoziladi. Nota yozuvida asosiy chiziqlardan tashqari ayrim notalar uchun yana qisqa, qo'shimcha chiziqlar ham ishlatiladi. Nota yo'lining yuqorisida joylashgan qo'shimcha chiziqlar birinchi chiziqdan boshlab yuqoriga tomon, notaning o'zidan pastda joylashgan qo'shimcha chiziqlar, birinchi chiziqdan boshlab, pastga tomon sanaladi.

Nota doiralarida ikkinchi va uchinchi chiziqlar orasida va undan ham pastroqda joylashgan bo'lsa, tayoqchalar yuqoriga qarab, o'ng tomondan, uchinchi va undan yuqori chiziqlarda joylashgan bo'lsa, pastga qarab, chap tomondan qo'yiladi. Musiqada notalar nomlanishi bilan birga, turli cho'zimlarga ham egadir. Ularning ko'rinishini quyidagicha tasvirlash mumkin:

Musiqqa savodi musiqaning ifoda vositalari musiqqa tovushlarining yozish usullari va musiqqa nazariyasi bo'yicha dastlabki ma'lumotlar bilan tanishtiriladi hamda shu bir qatorda, notaga qarab ashula aytish bo'yicha amaliy mashg'ulotlarni ham o'z ichiga oladi. Nota yozuvi haqidagi tushunchalarni ifodalaydigan va musiqqa savodi bilan yuritiladigan maxsus bilimni **nota savodi** deyiladi.

Tovushlar joylashgan besh chiziq **nota chiziqlari** deb ataladi. Besh chiziqni birlashtirib turgan bir chiziq **takt chizig'i** deyiladi. Nota yozuvi **boshi sol kaliti** deyiladi.

Tayanch tushunchalar: nota savodi deb. Nota yozuvi haqidagi tushunchalarni ifodalaydigan va musiqa savodi bilan yuritiladigan maxsus bilimni **nota chiziqlari** deb. Tovushlar joylashgan besh chiziq ataladi. **sol kaliti** deb. Nota yozuvi boshi Pedagogika kollej bolalarning musiqa ta'limi darslari mavzularida interfaol uslublardan foydalanish (namuna)

Bilimdon o'qituvchi:

1-komanda

2-komanda

Pedagoglar

Mahoratchilar

4 ta qo'shiq matni bo'laklarga qirqib aralashtirilib talabalarga tarqatiladi. Talabalar vazifasi: Qo'shiq matnini yig'ib kleylash, qo'shiq kompozitori, asar xaqida ma'lumot berish va komanda bilan qo'shiq ijro etish. Komanda sardori vazifasi:

1. Musiqa o'qituvchisi vazifasini bajarish.

2. Qo'shiq mazmuni va kompozitori xaqida gapirib berish, ko'rgazmali qurollardan foydalanish.

3. Qo'shiqni ijro etish va foydalangan metodini aytib o'tish.

Hisobchi vazifasi: To'g'ri javob bergan talabalarni g'olibni aniqlash.

Qo'shiqlar matni.

Ohanglarda – ertaklar

Ezgulikga etaklar

Madx etib chin do'stlikni

Dillarni shod etarlar-

Ertaklar, ertaklar

Ohanglarga etaklar

Menga tengsiz mehri bor

So'zlarida sehri bor

Ertak aytib tolmaydi

Erkalatib hormaydi

Naqorat

Buvijonim buvijon

Mehribonim buvijon

Onaginam onasi

Sho'x zabonim buvijon

Mehrimiz yuzimizda

Chaqnagan ko'zimizda

Ohanglarla bog'langan

Totli hur so'zimizda

Ertaklar, ertaklar

Ohanglarga etaklar

Ko'rolmasam bir kuni

Uxlay olmaydi tuni

Ko'ngli sog'inchga to'lib

Izlar parvona bo'lib

Naqorat

Buvijonim buvijon

Mehribonim buvijon

Onaginam onasi

Sho'x zabonim buvijon

O`g`il bola qiz bola
Qirdan terdi gul lola
Qarasangiz ularga
Ular o`xshar gullarga

Naqorat

Gul terdi , gul terdi
Gul terdi gullar
Eh qarang rang – barang
Gul terdi gullar
To`yda bayramda
Ro`za ayyomda
Tansiq nisholda
Tortiq nisholda
Muzqaymoqdan zo`r
Mana yalab ko`r
Oh oh nisholda
Oppoq nisholda

Gullar terib oz muncha
O`ynadilar to`yguncha
Har tomonga choptilar
Yangilarin topdilar

Naqorat

Gul terdi , gul terdi
Gul terdi gullar
Eh qarang rang – barang
Gul terdi gullar
Buncha ham shirin
Kim bilar sirin
Ox, ox nisholda
Qaymoq nisholda
Mehmonga yuzim
Xizmatda o`zim
Tayyor nisholda
Mador nisholda

«Skarabey» texnologiyasi

«Skarabey» interaktiv texnologiya bo`lib, o`quvchilarda fikriy bog`liqlik, mantiq, xotiraning rivojlanishiga imkoniyat yaratadi, qandaydir muammoni hal qilishda o`z fikrini ochis va erkin ifodalash mahoratini shakllantiradi. Mazkur texnologiya o`quvchilarga mustaqil ravishda bilimning sifati va saviyasini xolis baholash, o`rgatilayotgan mavzu haqidagi tushuncha va tasavvurlarni aniqlash imkonini beradi. U, ayni paytda, turli g`oyalarni ifodalash hamda ular orasidagi bog`liqlarni aniqlashga imkon yaratadi. «Skarabey» texnologiyasi o`quvchilar tomonidan oson qabul qilinadi, chunki u faoliyatning fikrlash, bilish xususiyatlarini inobatga olingan holda ishlab chiqilgan. U o`quvchilar tajribasidan foydalanishni ko`zda tutadi, reflektiv kuzatishlarni amalga oshiradi, faol ijodiy izlash va fikriy tajriba o`tkazish imkoniyatlariga ega.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

- 1.Kalitlar orasida eng ko`p qo`llaniladigan kalitning nomi nima?
- 2.Musiqiy tovushlarni yozishda qanday chiziqlardan foydalaniladi?

Mavzuni mustahkamlashga doir mustaqil ish namunalari

D.Karimova Musiqiy pedagogik mahorat asoslari.T. Iqtisod moliya. 2008.

R.J.Ishmuxammedov. Innovatsion texnologiyalar. Iste'dod 2008 yil
Н.Г.Дмитриева, О.Черноиваненко «Методика музыкального воспитания в школе М.,1990г.
G.Sharipova «Musiqqa o'qitish metodikasi» (ma'ruzalar matni) T.,2008 yil
Soipova D. Musiqqa o'qitish nazariyasi va metodikasi. T., 2009 y.
Karimova Dildora Anvarovna,Namozova Dilorom Tursunovna Musiqqa o'qitishda innovatsion-pedagogik texnologiyalar: N.,-2014.128b/

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.I.Akbarov .«Musiqqa lug'ati»
- 2.Apraksina O. «Методика музыкального воспитания в школе» М. 1983
- References 1. I.Akbarov .«Musiqqa lug'ati»
- 3.Asliddin Nizomov. The history and theory of Shashmakom. "Dushanbe".Adib. 2016.
- 4.Abdullaev R.S., Solomonova T.Ye. O'zbek musiqasi tarixidan xrestomatiya. T.,1983.
- 5.Abdullaev R.S. Obratovaya muzyka narodov sentralnoy Azii. - T.: Fan, 1994.-135
- 6.Ў.Тошматов, Н.Исакулова. Номоддий маданий меросни муҳофаза қилишнинг ҳуқуқий асослари (монография). Тошкент, 2015 й.
- 7.Hakimov N. Istoriya ispolnitelstva na narodnix instrumentov Sredney Azii.- D.: Irfon, 1989.- 160
- 8.Apraksina O.A. Xrestomatiya po metodike muzыkalnogo vospitaniya.- M.: Prosveshchenie, 1987.- 180 b.
- 9.Artsixovskiy V. Arxeologiya asoslari.- T.: o'qituvchi, 1970.- 278 b.
- 10.Saidiy S.B. Zardushtiy va buddaviylar davri musiqqa san'ati //J. Moziydan sado.-T.- 2003.- №№ 3-4. 28-29 b.

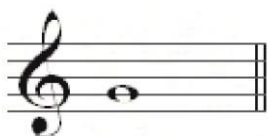
4-Mavzu: Musiqqa ifoda vositalari (2 soat)

- 1.Musiqiy kalitlar.Musiqiy kalitlarning joylashuvi.
- 2.Musiqadagi dinamik belgilar qanday belgilanadi.
- 3.Musiqadagi dinamik iboralar qayerga joylashtiriladi.

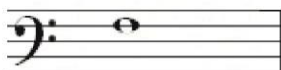
Asosiy tayanch iboralar : Kalit, dinamik iboralar, skripka kalit.

Kuyni nota yo'lida joylashtirish uchun nota chiziqlari ustiga va oralig'iga tovushlarning muayyan balandligi maxsus belgi bilan biriktiriladi va bunga **kalit** deyiladi.

Kalit nota yo'lining boshida asosiy chiziqlarning biriga qo'yiladi. Bunda biror asosiy chiziq kalit markazini kesib o'tishi shart. Kalit ana shu chiziqda joylashgan notaga muayyan tovush yoki pog'ona balandligini (nomini) belgilaydi, nota yo'lidagi qolgan tovushlar joylashishi ham mana shu notaga moslanadi. Hozirgi vaqtda musiqa amaliyotida asosan uchta xilma-xil kalit keng qo'llaniladi. **Skripka** (sol)kaliti:

U ikkinchi chiziqda birinchi oktavaning sol tovushi balandligini belgilaydi. **Bas** (fa) kaliti: To'rtinchi chiziqda kichik oktavaning fa tovushi balandligini belgilaydi.

Do kalitining esa asosan ikki xili, ya'ni **al't** va **tenor** kalitlari ko'p qo'llaniladi. **Al't kaliti** birinchi oktavaning do tovushi balandligini *uchinchi chiziqda*, tenor kaliti esa xuddi shu tovush balandligini *to'rtinchi chiziqda* belgilaydi.

Al't kaliti asosan al't va trombon cholg'u asboblari uchun qo'llaniladi.

Tenor kaliti esa violonchel', fagot va trombon uchun qo'llaniladi.

Tovushlarning ma'lum bir balandligi, nota yo'lidagi chiziqlar ustiga va oralig'iga qo'yiladigan maxsus belgi bilan ifodalanadi. Bunga **kalit** belgisi deyiladi. Kalit belgisi nota yo'lining boshida, asosiy chiziqlardan biriga qo'yiladi va u nota yo'lidagi biron-bir chiziq markazini kesib o'tgan bo'ladi. Bundan tashqari, kalit belgisi bironta chiziqda turgan notaning ma'lum balandlikdagi tovush nomini belgilaydi. Nota yo'lidagi qolgan tovushlar balandligi mana shu notaga moslanadi. Kalitlar xilma-xil bo'ladi. Ular orasida eng ko'p qo'llaniladigani skripka hamda bas kalitidir. Skripka kaliti ikkinchi chiziq ustida joylashgan bo'lib, birinchi oktavaning sol tovushi balandligini ifodala

Bas (fa) kaliti to‘rtinchi chiziq ustida joylashgan bo‘lib, kichik oktavaning fa tovushi balandligini ifodalaydi. Tovushqatorning qolgan barcha bosqichlari mana shu tovushdan boshlab sanaladi.

Musiqada dinamik iboralarning qo‘llanilishi. Kuy – ohang qo‘shiqlar ijrosi yoqimli bo‘lishi yoki biror musiqiy obrazni yanada boyitib tinglovchilarga eshittirish uchun musiqada dinamik belgilar qo‘llaniladi. Dinamika-yunon tilidan olingan bo‘lib, (dinamikaos)-kuchli degan ma‘noni bildiradi va musiqa tovushlarining qattiq yoki past ijro qilinishini bildiradi. Dinamik belgilar orqali tovushlarni turlicha chiqarish mumkin, ya‘ni qattiq yoki past, asta-sekin kuchaytirish, yoki ovoz kuchini asta-sekinlik bilan pasaytirish, ayrim tovushlarni alohida ta‘kidlab eshittirish va boshqalar. Dinamikaning asosiy turlari:

P, mp, pp, Sp, f, mf, ff, Sf < crescendo, > diminuendo lar bo‘lib hisoblanadi. **Dinamika** (musiqada) - muayyan asarning nota yozuvida va bevosita uni ijro etishda tovushlar sadolanishi kuchi (baland-pastligi)ning o‘zgaruvchanligi; shu o‘zgaruvchanlikni ifodalovchi belgilar majmui; mazkur jarayonni o‘rganuvchi ta‘limot. Dinamika musiqiy ifodaning muhim vositalaridan bo‘lib, xalq va professional ijod va ijrochilikda qadimdan qo‘llanilib kelingan. Dinamika atamasi ilk bor shveysar musiqa o‘qituvchisi X. Negeli tomonidan (1810) joriy etilgan degan taxmin bor. Dinamikaning eng aniq, ya‘ni kuchli, baland — forte, fortissimo; kuchsiz, past, sekin — piano, pianissimo (p, pp) va b. turlari qo‘llaniladi. Shu bilan birga, muayyan Dinamikadan boshqasiga astasekin o‘tib boruvchi (sadoning kuchayishi — crescendo, sadoning pasayishi — diminuendo) turlari ham joriy etiladi. Ijodiy amaliyotda butun bir asarni muayyan Dinamika xususiyatlariga izchil tayanib yaratish misollari uchrab turadi. Masalan O.Lassonit "Aks sado" xori "r"larning qarama-qarshiligiga, M. Ravelning "Bolero" simfonik manzarasi sadolanishining "pp"dan izchil kuchayishi, ya‘ni Dinamikaning asta-sekin orta borishi va crescendo orqali o‘z avjiga ko‘tarilishiga asoslangan. Tovush qanday kengaytirilishini ko‘rsatuvchi, italyanchadan olingan bu belgilar nomlanishini 14 ma‘nosini butun dunyo xalqlari bir xil tushunadilar.

Dinamik belgilar quyidagicha yoziladi va talaffuz qilinadi.

P (piano)-past ijro qilishni bildiradi.

mp (metso piano)-o‘rtacha past ijro qilishni bildiradi.

pp (pianissimo)-nihoyatda past ijro qilishni bildiradi.

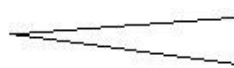
sp (subito piano) - to‘satdan past ijro qilishni bildiradi, yoki ayrim bir tovushni ajratib, nihoyatda past ijro qilishni bildiradi.

f (forte)-baland, kuchli ijro qilishni bildiradi.

mf (metso forte)-o‘rtacha baland ijro qilishni bildiradi.

ff (fortissimo)-Juda baland, juda kuchli ijro qilishni bildiradi.

sf (sfarsando)-to‘satdan baland ijro qilishni bildiradi, yoki ayrim bir tovushni ajratib, nihoyatda kuchli ijro qilishni bildiradi.

 (kreshcendo)-tovush kuchini tobora kuchaytirib borishni bildiradi.

 (diminuendo)-tovush kuchini asta-sekin pasaytirib borishni bildiradi.

 Piu forte – yana baland.

Meno forte – sal baland.

Sforsando – sp – ayrim tovushlarning keskin zarbi.

«VEER» texnologiyasi

Bu texnologiya murakkab, ko‘ptarmoqli, mumkin qadar, muammo xarakteriadgi mavzularni o‘rganishga qaratilgan. Texnologiyaning mohiyati shundan iboratki, bunda mavzuning turli tarmoqlari bo‘yicha biryo‘la axborot beriladi. Ayni paytda ularning har biri alohida nuqtalardan muhokama etiladi. Masalan, ijobiy va salbiy tomonlari, afzallik, fazilat va kamchiliklari, foyda va zararlari bedgilanadi. Bu interaktiv texnologiya tanqidiy, tahliliy, aniq mantiqiy fikrlashni muvaffaqiyatli rivojlantirishga hamda o‘z g‘oyalari, fikrlarini yozma va og‘zaki shaklda ixcham bayon etish, himoya qilishga imkoniyat yaratadi. «VEER» texnologiyasi umumiy mavzuning ayrim tarmoqlarini muhokama qiluvchi, kichik guruhlarining, har bir qatnashuvchining, guruhning faol ishlashiga qaratilgan. «VEER» texnologiyasi mavzuni o‘rganishning turli bosqichlarida qo‘llanilishi mumkin.

Tayanch tushunchalar: Dinamika (musiqada) - muayyan asarning nota yozuvida va bevosita uni ijro etishda tovushlar sadolanishi kuchi (baland-pastligi)ning o‘zgaruvchanligi; shu o‘zgaruvchanlikni ifodalovchi belgilar majmui;

Kalit belgisi nota yo‘lining boshida, asosiy chiziqlardan biriga qo‘yiladi.

Bas (fa) kaliti to‘rtinchi chiziq ustida joylashgan bo‘lib, kichik oktavaning fa tovushi balandligini ifodalaydi.

Mavzuni mustahkamlashga doir mustaqil ish namunalari 1.

D.Karimova Musiqiy pedagogik mahorat asoslari.T. Iqtisod moliya. 2008.

R.J.Ishmuxammedov. Innovatsion texnologiyalar. Iste‘dod 2008 yil

Н.Г.Дмитриева,О.Черноиваненко «Методика музыкального воспитания в школе М.,1990г.
G.Sharipova «Musiqqa o`qitish metodikasi» (ma`ruzalar matni) T.,2008 yil
Soipova D. Musiqqa o`qitish nazariyasi va metodikasi. T., 2009 y

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.I.Akbarov .«Musiqqa lug'ati»
- 2.Apraqsina O. «Методика музыкального воспитания в школе» М. 1983 References 1. I.Akbarov .«Musiqqa lug'ati»
- 3.Asliddin Nizomov. The history and theory of Shashmakom. "Dushanbe".Adib.
- 4.Abdullaev R.S., Solomonova T.Ye. O'zbek musiqasi tarixidan xrestomatiya. T.,1983.
- 5.Abdullaev R.S. Obradovaya muzika narodov sentralnoy Azii. - T.: Fan, 1994.—135 s
- 6.Ў.Тошматов, Н.Исакулова. Номоддий маданият мероси муҳофаза қилишнинг ҳуқуқий асослари (монография). Тошкент, 2015 й.
- 7.Hakimov N. Istoriya ispolnitelstva na narodnix instrumentov Sredney Azii.- D.: Irfon, 1989.- 160

5-Mavzu: Musiqada tovushni uzaytiruvchi belgilar va dinamik belgilar

(2 soat)

1.Musiqada tovush uzaytiruvchi belgilar. Uzaytiruvchi belgilarni joylashuvi

2.Uzaytiruvchi belgilarning tovushlarga ta'siri.

3.Musiqiy dinamik belgilarining musiqiy asardagi o'rni.

4.Musiqada tovush uzaytiruvchi belgilarni yozish

Asosiy tayanch iboralar: *Liga, Nuqta, Qo'sh nuqta, Fermata,*

P (piano) , **f** (forte), **ff** (fortissimo), **mf** (metso forte).

Liga - bir xil balandlikdagi tovush cho'zimlarini birlashtiruvchi belgi.

Nuqta - tovush cho'zimini yarim baravar uzaytiruvchi belgi.

Qo'sh nuqta - tovush cho'zimini yarim va yana chorak baravar uzaytiruvchi belgi.

Fermata - tovush cho'zimini istagancha cho'zib turish mumkinligini bildiruvchi belgi.

Liga – lotincha «ligare» soʻzidan olingan boʻlib, «bogʻlamoq» maʼnosini beradi.

Ligalar boshqacha ahamiyatga ega boʻlishi ham mumkin. Turlicha balandlikdagi tovushlar ustidan yoki pastidan qoʻyilgan ligalar eng koʻp tarqalgan boʻlib, ijroda tovushlarni bir-biriga bogʻlab chalishni talab etadi. Shuningdek, motiv, fraza kabi musiqaviy tuzilmalar chegaralarini ham ligalar bilan koʻrsatish mumkin. Fermata – italyancha «fermata» soʻzidan olinib, «toʻxtash» maʼnosini beradi.

Tovushlar turli choʻzimlarga ega boʻlganligi uchun ular vertikal tayoqchalar (shtillar), bayroqchalar, qisqa choʻzimli tovushlarni bir guruhga birlashtirish uchun esa qovurgʻachalar - qoʻshimcha gorizontaal chiziqchalar bilan belgilanadi. Tovushlar balandligini aniq belgilash uchun notalar beshta parallel chiziqdan iborat nota yoʻliga joylashtiriladi. Chiziqlar pastdan yuqoriga qarab sanaladi. Nota yoʻlining boshlanish qismida besh chiziqni birlashtiruvchi vertikal chiziq qoʻyiladi. Bu vertikal chiziq boshlangʻich chiziq deb aytiladi. Notalar asosiy chiziqlardan tashqari nota yoʻlidagi chiziqlar ustida va oraligʻida yoziladi.

Masalan: Tovush choʻzimlari nomlari va ularning nota bilan yozilishi quyidagicha boʻladi: Eng katta choʻzimli tovush - butun nota (1)

Butun choʻzimli tovushning ikki marta qisqargani – yarimtalik nota
marta qisqargani – chorak nota ($1/4$)

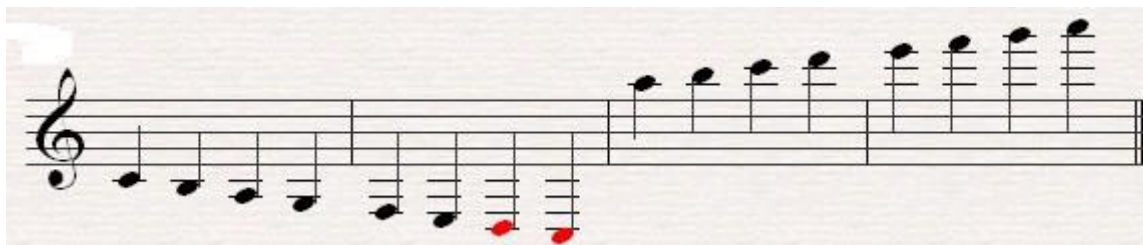
qisqargani – nimchorak nota ($1/8$)

Nimchorak notaning ikki marta qisqargani – oʻn oltitalik nota ($1/16$)

Oʻn oltitalik notaning ikki marta qisqargani – oʻttiz ikkitalik nota ($1/32$)

Oʻttiz ikkitalik notaning ikki marta qisqargani – oltmish toʻrttalik nota ($1/64$)

Notalar yozuvida asosiy chiziqlardan tashqari, ayrim notalar uchun qisqa qoʻshimcha chiziqlar ham ishlatiladi. Ular nota yoʻlining ostiga va ustiga yoziladi.

Notalar turli guruhlarga birlashtirilganda tayoqcha va qovurgʻachalarni yozish uchun qulay oʻrinlar tanlanadi. Bunda iloji boricha ularni nota yoʻlining oʻrta qismiga yozishga harakat qilish maqsadga muvofiq.

Dinamik belgilar musiqa asarini ijro etishda asarning badiiyligini kuchaytirishni nazarda tutib, tovush kuchini o'zgartirish uchun qo'llaniladi. **Dinamika** – bu musiqadagi eng muhim ifoda vositalaridan biri. U ijrochilarga asar mazmunini yorqin yoritib berishga yordam beradi. Dinamika musiqani ta'sirchan, rang-barang va jonli qiladi. Uning imkoniyatlari juda katta: u qudratli ohangni va juda muloyim, mayinlikni, ohang mavjlarining shiddatli kuchayishi va ularning asta-sekin so'nishini bera oladi. Ijro etiluvchi asarlarda dinamik belgilar qo'llanilmasa asar mazmunsiz, quruq va zerikarli bo'lishi mumkin. Dinamik belgilar asar xarakterini yoritib beradi. Shunga ko'ra lirik xarakterdagi asarlarda ko'proq **P** (piano) belgisi qo'llaniladi. Tantanavor qo'shiq va kuylarda esa ko'proq **f** (forte), **ff** (fortissimo) va boshqa shunga 'xshash shiddat, ulug'vorlik, tantanani aks ettiruvchi dinamik belgilar qo'llaniladi. Agarda biz "Alla" ni boshdan

oxir fortada ijro etsak, unda kuyning muloyimligi, kuychanligi va ta'sirchanligi yo'qoladi, yoki umuman teskari tus oladi. Asar quloqqa yoqmaydi va eshituvchilarni zeriktiradi, asabini buzadi. Yoki bo'lmasa marsh ruhidagi biror-bir asarni muloyim, lirik xarakterda, ya'ni pianoda ijro etsak, asar o'zining shiddatliligi, jangovarlik ruhini yo'qotadi va uning asl mazmuni tushunarsiz bo'ladi hamda eshituvchilarni chalg'itadi. Shuning uchun har bir musiqa asarini ijro qilganda albatta undagi mavjud bo'lgan dinamik belgilarga alohida e'tibor qaratib ijro etish lozim. Buning uchun avvalambor, ijrochi asarda nima haqida kuylanayotganligi, yoki nima aks etayotganligini aniqlab olmog'I, undan so'ng esa, shu ma'no va xarakterni eshituvchilarga etkazib bermog'I lozim. Bunday ijrodan har qanday eshituvchi albatta bahra oladi hamda ta'sirlanadi.

Endi dinamikaning dirijyorlikdagi ahamiyati to'g'risida fikr yuritsak: Har bir o'rganuvchi dirijyor dinamik belgilarni aniq ko'rsata olish kabi bilimlarni egallashga, ifoda vositalarini qo'lga kiritishga intilmog'I lozim. Talabaga avvalambor, dinamik belgilarni rasmiyatchilik bilan o'qish emas, balki ularni musiqa asarining mazmuni bilan uyg'unlashgan holda o'qishni o'rganish kerak. Chunki uning to'liq bilimi dinamikani to'g'ri tadbiq etishda, uni imo-ishora bilan harakatda ifoda qilishda asosiy manba bo'lib xizmat qiladi.

O'z-o'zidan kelib chiqib, dinamikaning dirijyorning qo'lida aks etishi ham turlicha bo'ladi. Masalan: ko'krak qafasidan sal balandroqda katta amplitudada dirijyorlik qilinsa, **f** (forte) ya'ni asarni baland, kuchli ijro qilishni bildiradi. Yoki gavdaning o'rta qismida o'rtacha amplitudada dirijyorlik qilinsa, **mf** (metso forte) asarni o'rtacha baland ijro qilishni

bildiradi. Asarni pianoda, ya'ni past ijro qilinishni ko'rsatish uchun dirijyor qo'l xarakatlarini ko'krak qafasidan ancha pastroqda va gavdasiga yaqinlashtirib, kichik amplitudada dirijyorlik qilishi kerak. Shu tariqa qolgan dinamik belgilar ham o'z-o'zidan kelib chiqib ko'rsatiladi. Masalan: < krishchendo P (piano) da boshlanib, ff (fortesimo) gacha olib borilishi mumkin. Bu holatda dirijyorning qo'llari ko'krak qafasidan pastda gavdasiga yaqin holatdan asta-sekin ko'krak qafasiga, so'ng undan ham yuqoriga ko'tarilib, dirijyorlik harakatini kengayturub bormog'i lozim. Yoki > diminuendo shuning teskarisi.

Dinamikani dirijyorning qo'lida aks etishi juda muhim va bu malakalarni dirijyorlik kursining boshlang'ich etaplaridanoq boshlash va har bir darsda unga alohida e'tibor bilan yondoshmoq lozim. Shundagina dinamika dirijyorning qo'lida aniq, yaqqol aks etadi va xordagi kuylovchilarga asarni qanday ijro qilish kerakligi aniq bo'ladi. Bir so'z bilan aytganda dinamika musiqa ijrosidagi asosiy va muhim ta'sir vositalaridan biridir.

Trening "Muloqot" haqida tushuncha

Ushbu trening o'quvchi – talabalarda dars jarayonida mustaqil fikrlashga, o'z fikrlarini erkin xolda bayon eta olishga hamda ularda bahslashish madaniyatini tarbiyalashga qaratilgan bo'lib, odatda bunday mashg'ulot tinglovchilarni kichik guruhlariga bo'lgan holda o'tkaziladi. Maqsadi, tanlangan mavzu, muammo asosida tinglovchilarning fikrlarini hamda ushbu mavzuga bo'lgan munosabatlarini aniqlash, mustaqil holda umumiy bir fikrga kelishlariga va to'g'ri xulosa chiqarishlariga yordam berish, erkin holda bahslashishlariga sharoit yaratish.

Tayanch tushunchalar:

Liga - bir xil balandlikdagi tovush cho'zimlarini birlashtiruvchi belgi.

Nuqta -tovush cho'zimini yarim baravar uzaytiruvchi belgi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. Musiqiy dinamik belgilarining musiqiy asardagi o'rni qanday?
2. Musiqada tovush uzaytiruvchi belgilarni qaysilar?

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. I. Akbarov .«Musiqqa lug'ati»
2. Apraqsina O. «Методика музыкального воспитания в школе» М. 1983

References 1. I. Akbarov .«Musiqqa lug'ati».

6-Mavzu: Musiqada alteratsiya belgilari va ladlar

(2 soat)

1. Kichik yoshlik chog'idan musiqani idrok etish, yarim ton, butun ton .
2. Lad. Ladning turlari. Major va minor lادلari.
3. Musiqada alteratsiya belgilarini yozish
4. Tovushlarni o'zgartirganini tinglash

Asosiy tayanch: *Diyz, Bemol, Dubl-diyez, Bekar*. Bolalarda kichik yoshlik chog'idan musiqani idrok etish, his etish, turmush va san'atdagi go'zallikni ko'ra olish ishtiyoqi tarbiyalanadi va bu kabi go'zallikni yaratishga intilish kuchayadi. Bolaning badiiy faoliyatga bo'lgan qiziqishi ortadi. Unda badiiy-ijodkorlik qobiliyati rivojlanadi. Musiqiy-estetik tarbiya demokratik jamiyat kishisini garmonik tarbiyalash yo'lida olib borilayotgan ulkan ishning tarkibiy qismiga aylanmog'i kerak. Ma'lumki, bunday vazifalar bolalarni musiqa sohasidagi faoliyatlarga jalb etish, musiqaga nisbatan estetik idrok etishni va emotsional o'zlashtirishni rivojlantirish, muhabbatni tarbiyalash, musiqiy qobiliyatlarini o'stirish, musiqiy didni shakllantirish, bolalarning badiiy ijodkorligi hamda iqtidorini rivojlantirish kerak. Musiqa — san'atning bir turi. U san'atning yana boshqa turlari bilan musiqa chambarchas bog'liqdir.

Masalan: musiqa mashg'ulotlarini vokal, raqs, she'riyat (adabiyot), badiiy san'at, tasviriy san'at, va boshqalar bilan bog'langan xolda olib borish nazarda tutilgan. Bolalar ijrochiligi — tinglash, kuylash, musiqiy ritmik harakatlar, musiqa cholg'ularida ijroga o'rgatish va boshqa faoliyatlari hozirgi kunda o'zining dolzarbligi bilan ko'pgina pedagog-olimlarning diqqat markazidadir.

Yarim ton - tovushlarning eng yaqin oralig'i, masalan, *mi-fa, si- do*.

Butun ton - ikkita yarim tonga teng oraliq, masalan, *do-re, re- mi, fa-sol, lya-si*. **Alteratsiya** (o'zgartish) - tovushqator asosiy pog'onalaririting ko'tarilishi yoki pasaytirilishi.

Hosila pog'onalar - asosiy pog'onalarni alteratsiya qilish orqali hosil bo'lgan pog'onalar.

Musiqa amaliyotida asosan beshta al'teratsiya belgilari qo'llaniladi: diyez, dubldiyez, bemol, dubl-bemol va bekar (ko'tarilgan yoki pasaytirilgan tovushni oldingi holatiga qaytarish).

Al'teratsiya belgilari nota chiziqlariga va oralig'iga yozilib, lozim bo'lganda notalar oldiga, shuningdek, kalitlarning o'ng tomoniga ham

qo'yilishi mumkin. Masalan: **Diyez** # - asosiy pog'onani yarim ton yuqoriga ko'tarish belgisi.

Bemol b - asosiy pog'onani yarim ton pasaytirish belgisi.

Dubl-diyez - asosiy pog'onani 2 marta yarim ton ko'tarish belgisi

Dubl-bemol bb - asosiy pog'onani 2 marta yarim ton pasaytirish belgisi.

Bekar — alteratsiya belgilarini bekor qilish belgisi.

Diatonik yarim ton va butun ton - yonma-yon joylashgan 2 ta asosiy pog'ona orasida hosil bo'lgan yarim ton va butun ton, masalan:

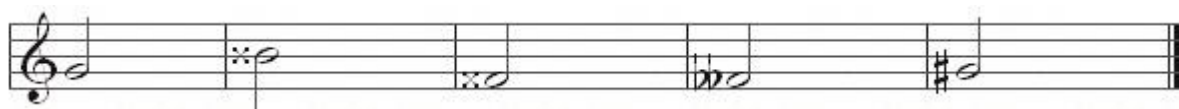
diatonik yarim tonlar: *do-diyez-re; mi-fa; sol-lya-bemol*

diatonik tonlar: *re-mi, mi-fa-diyez, sol-lva, mi bemol-fa.*

Xromatik yarim ton va butun ton - bir xildagi asosiy pog'onalaridan tuzilgan yarim ton va butun ton, masalan,

xromatik yarim tonlar: *fa-fa-diyez, lya-lya-bemol, si-si-diyez;*

xromatik tonlar: *do-do-dubl-diyez, re-re-dubl-bemol, mi-mi-dubl-diyez-*

Kalitdan keyin qo'yilgan al'teratsiya belgilari kalit al'teratsiya belgisi, notalar oldidan qo'yiladigan belgi esa tasodifiy al'teratsiya belgisi deyiladi.

Agar al'teratsiya belgilari kalit oldida qo'yilgan bo'lsa o'z kuchini butun asar davomida va barcha oktavalarida saqlaydi. Tasodifiy al'teratsiya belgisi esa o'z kuchini faqatgina bir takt davomida va o'z oldida turgan tovush uchungina saqlaydi, xolos.

Bunda **si** tovushining belgilanishi o'z tarixiga ega. **Si** tovushi qadimdan lolin alifbosining **b** harfi bilan belgilangan. Ammo XI asrdan boshlab iste'molga ikki xil «si» tovushi: «qattiq» **si** va «yumshoq» **si** kirib keldi. Shuning uchun ham u **b** harfining ikki xil yozilish usuli bilan belgilandi; «yumshoq» **si** yumaloq shakldagi **b** harfi bilan (lotincha **b** -mollum) va «qattiq» **si** kvadrat shakldagi In harfi bilan (lotincha In quadratum yoki In carrum) belgilandi. Bekar belgisi ham shundan kelib chiqqan.

Asta - sekin «yumshoq» **si** «qattiq» **si** ga qaraganda ko'proq qo'llanila boshlandi va **b** harfi **si-bemol** tovushi uchun berkitildi. «Qattiq» **si** o'z nomini yo'qotib, uning uchun lotin alifbosining sakkizinchi harfi kiritildi. Xromatik, ya'ni alteratsiyalashgan tovushlarni yozish uchun maxsus bo'g'inlar ishlatiladi.

Lad va tonliklar. Musiqa savodining ushbu muhim bo‘limlaridan birida asosiy lad (parda) bog‘lanishlarini o‘rganish hamda parda turlari va ularning tuzulishi (major va minor) bilan, tonlik (ohangdoshliklar) va intervallar haqidagi tushuncha bilan tanishtiramiz. Aniq – sof talaffuzga erishish uchun bolalarda ladni bilish tuyg‘usini o‘stirib borish zarur. Bu ish bolalarning qo‘shiq aytishlariga o‘rgata boshlagan paytdan boshlanmog‘i kerak. Lad va tonlikni o‘rganishda altiratsiya (o‘zgartma) belgilari bilan ham tanishtiriladi.

Fortepiano klavishlari oktavada ettita oq va beshta qora klavishi borligini bilamiz.

Do	Re	Mi	Fa	Sol	Lya	Si	(Do)
1 ton	1 ton	0,5 ton	1 ton	1 ton	1 ton	0,5 ton	

Biroq bir klavishdan ikkinchisigacha bo‘lgan oraliq har xil. Agar shu klavishlar o‘rtasida qora klavish bo‘lmasa – bu oraliq oq klavishdan qora klavishgacha bo‘lgan oraliq kabi, yarim ton deb ataladi. Agarda oq klavishlar o‘rtasida qora klavishlar bo‘lsa, bu oraliq butun tonga teng bo‘ladi. O‘qituvchi oq klavishlarning o‘z nomlari borligini qora klavishlarning nomi yo‘qligini, bularning oq klavishlar nomlariga bog‘liq ekanligini tushuntirib beradi. Agar tovushni yarim ton ko‘tarish yoki pasaytirish kerak bo‘lsa, qora klavishlar ishlatiladi va qora klavish qaysi tovushning ko‘tarilayotganiga yoki pasaytirilayotganiga qarab nomlanadi. «bemol» tovushni 0,5 ton pasaytiradi.

«diyez» tovushni 0,5 tonga ko‘taradi.

«bekar» pasaygan hamda ko‘tarilgan tovushlarni asl holiga qaytaradi.

Bu belgilar ko‘tarish yoki pasaytirish kerak bo‘lgan tovush (nota) oldiga qo‘yiladi. Alteratsiya belgilarini tushuntirishda agar biror belgi nota oldida tursa, uning ta’siri shu taktgagina yoyilishini, belgi kalit oldida bo‘lsa, uning ta’siri butun asarga yoyilishini ko‘rsatib o‘tish zarur.

Lad va tonliklar. Musiqa savodining ushbu muhim bo‘limlaridan birida asosiy lad (parda) bog‘lanishlarini o‘rganish hamda parda turlari va ularning tuzulishi (major va minor) bilan, tonlik (ohangdoshliklar) va intervallar haqidagi tushuncha.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

- 1.Lad deb nimaga aytiladi va ularning qanday turlari bor?
- 2.Alteratsiya belgilarining nomlarini ayting?

Mavzuni mustahkamlashga doir mustaqil ish namunalari

- 1.D.Karimova Musiqiy pedagogik mahorat asoslari.T. Iqtisod moliya. 2008.
- 2.R.J.Ishmuxammedov. Innovatsion texnologiyalar. Iste`dod 2008 yil
- 3.Н.Г.Дмитриева, О.Черноиваненко «Методика музыкального воспитания в школе М.,1990г.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 2.Apraqšina O. «Методика музыкального воспитания в школе» М. 1983
- References 1. I.Akbarov .«Musiqi lug'ati»

7-Mavzu: O'zbek xalq musiqi ijodiyoti va milliy kuylari (2 soat)

- 1.O'zbek xalq musiqasining boy merosi, rivojlanish tarixi.
Bolalar tarbiyasida tutgan o'rni
- 2.O'zbek xalq milliy kuylari haqida ma'lumot
- 3.O'zbek xalq milliy kuylaridan parchalar tinglash va tahlil qilish
- 4.O'zbek xalq kuylari asosida ritmik harakatlar bajarish

Asosiy tayanch: Adabiyot va san'at, tahkam poydevoridir, milliy-ma'naviy, marosim, urf-odat.

1.Ko'p asrlik bo'lish musiqi ijodining serqatlamligi. O'zbek xalqining musiqi madaniyati juda uzoq tarixga ega. Tarixiy taraqqiyot asosidagi xalq mumtoz musiqasi, hozirgi kasbiy musiqi, xalq bastakorlik yo'llari, davomi, folklorhavaskorlik musiqiy merosi singari shaklan va usluban bir-birrochilishning todarikirin-bir-iljiga yaqin. Bizning musiqiy merosimiz bugungi kunimizda ham ma'naviy madaniyatimizning bir bo'lagi bo'lib ko'rinadi.

Ibn Sino ham musiqaning hissiy ta'sir kuchini e'tirof etgan holda uni o'zining tib kitoblarida aks ettirgan hamda ruhiy kasalliklarni davolashda shifo dasturi sifatida tavsiya qilgan. "Tib qonuni" asarida bir o'rinda musiqaning ruhiy ta'sir kuchiga baho berib, go'dakning tarbiyasidagi ahamiyatini shunday ta'riflaganlar: "Go'dakning tanasi chiniqishi uchun ikki narsa zarur: biri uni asta qimirlatib tebratish, ikkinchisi onasining qo'shig'i (allasi). Birinchisi tanasiga, ikkinchisi – ruhiga tegishlidir".

Mustaqillik sharofati bilan milliy-ma'naviy qadriyatlarimizga, urfodatlarimizga, unutilayozgan, tarixan qadrlı an'analarga ega bo'lgan, ularning yangidan isloh qilish jarayoni ustivor yo'diish kasb

Milliy qadriyatlarimiz, urf-odatlarimiz, ma'naviy boyligimizga bo'lgan e'tibor davlat hisobiga ko'tarildi. Mustaqillikning boshidan yillaridanoq ota-bobolarimizdan, ajdodlarimizdan qolgan ma'naviy boyliklarni, tarixi, musiqiy madaniyatni avaylab asrash, tiklash borasida, qolaversa, Bobolarimizdan. bu borada o'tgan ajdodlarimiz bizlarga meros qilib qoldirib ketgan ulkan ma'naviy boyligimiz sabab omil bo'lib xizmat qilmoqda.

"Adabiyot va san'at, madaniyatni rivojlantirish - halqimiz ma'naviy olamini yuksaltirish" "tahkam poydevoridir" mavzusida Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning davlatimiz ziyolilari bilan uchrashuvida: madaniyatimiz va san'atimizni bu boradagi yaxshi tendensiyalar bilan birga, ijodiy uyushmalar, Madaniyat vazirligi hammasi tarkibidagi birlashma va tashkilotlarni chuqur tahlil qilish, ijodkor ziyolilarning kundalik jamiyat hayoti, islohotlar jarayonidagi o'rni. Mustaqil taraqqiyot yillarida to'plangan tajriba, dunyoqarash jamoatchiligi o'zbek modeli bilan e'tirof etgan o'zimizga mos taraqqiyot yo'li-kelajagi buyuk davlat barpo etish borasida amalga oshiriladigan barcha tarixiy o'zgarish va xalqimiz qalbi ongi va g'ururiga ulkan ta'rixda ko'rsatiladi.

Tarixdan ma'lumki ma'naviyatning boshlig'i bo'lgan musiqiy madaniyatimiz, muntazam qo'shiqlarimiz, maqom ijrolari hamisha xalqimizning kundalik hayotida ma'naviy ozuqa haqida e'tirof etilgan. Xalqning kuylarida musiqadan najot izlagan, xursandchilik kunlarida ham qo'shiq va musiqa uchun hamroh bo'lgan. Zero, bugungi muborak mustaqillikka erishgan kunimizda, o'zligimizni anglab borayotgan bir davrda ulkan ma'naviyatimizning bir bo'lagi bo'lgan, ota-bobolarimizdan meros bo'lib kelganimizdan meros bo'lib kelganiymatigiy madga supreme holdir. Bularning barchasi barkamol avlod tarbiyasida, yoshlarning ma'naviy dunyoqarashining muhim ahamiyat kasbini oladi. An'anaviy musiqa va qo'shiqlarimiz odamlarni hamisha iymonga, e'tiborga, odamlikka chorlab kelgan. Bugunda kundagi ham shu dolzarbligini hisoblab chiqilgan holda mustaqillikka, mehnatkashlar ongiga xizmat yo'lida, barkamol avlod tarbiyasida vositani ishlatishga imkon beradigan omillardan qolaveradi. Ashula, musiqa, raqs, folklor ijrochiligi san'ati milliy musiqa san'atining xalq hayoti va ijodi bilan chambarchas aloqada bo'lgan holda bo'lgan va rivojlanib kelgan qadimiy san'at turlaridan odamlarni e'tiborini chorlab kelgan. Bugunda kundagi ham shu

dolzarbligini hisoblab chiqilgan holda mustaqillikka, mehnatkashlar ongiga xizmat yo'lida, barkamol avlod tarbiyasida vositani ishlatishga imkon beradigan omillardan qolaveradi. Ashula, musiqa, raqs, folklor ijrochiligi san'ati milliy musiqa san'otining xalq hayoti va ijodi bilan chambarchas aloqada bo'lgan va rivojlanib kelgan qadimiy san'at turlaridan xalqimizning yangi ruhiy qo'shiqlari o'lmas meros bo'lib, hamma davrlardagidek bugun ham "labbay" deb javob bermoqda. Lekin shu bilan bir qatorda faqat tarixga sajda qilmay, bugungi kunning ruhiga mos keladigan qo'shiqlar vaqtida esa milliy mafkuramizni rivojlantirishda bosh omillardan bo'lmish musiqiy san'at bilan shug'ullanish mumkin. Mamlakatimiz tamomila yangi jamiyat, yangi turmush va yangi hayotni yubordi. hamma davrlardagidek bugun ham "labbay" deb javob bermoqda. Lekin shu bilan bir qatorda faqat tarixga sajda qilmay, bugungi kunning ruhiga mos keladigan qo'shiqlar vaqtida esa milliy mafkuramizni rivojlantirishda bosh omillardan bo'lmish musiqiy san'at bilan shug'ullanish mumkin. Mamlakatimiz tamomila yangi jamiyat, yangi turmush va yangi hayotni yubordi. hamma davrlardagidek bugun ham "labbay" deb javob bermoqda. Lekin shu bilan bir qatorda faqat tarixga sajda qilmay, bugungi kunning ruhiga mos keladigan qo'shiqlar vaqtida esa milliy mafkuramizni rivojlantirishda bosh omillardan bo'lmish musiqiy san'at bilan shug'ullanish mumkin. Mamlakatimiz tamomila yangi jamiyat, yangi turmush va yangi hayotni yubordi. Musiqiy madaniyat boshlanishidan oldin, oy boshi, asosi asoslari qadimiy davrlarga etib boradigan o'zbek xalqining boy musiqa merosi hozirgi kundalik hayotimizdan ham tushgani yo'q. U xalq ijodining yuksak namunalari, folklor ijrochiligi, kuy tuzilishi, mazmunan rivojlangan cholg'u va ashula asarlari, dostonlar ijrochiligi hamma murakkab ijrochilik turkumi ataladi.

2. Marosim, urf-odat, turli hodisa va tadbirlar bilan bog'liq bo'lgan, folklor, xalq ijodi. Marosim xalq qo'shiqlari ijodkorlarini qamrab oladi. Urf-odat, marosim va bayramlar tarkibiga mehmondo'stlik an'analari, axloq-odob bilan bog'liqlik urf-odatlari, farzand tarbiyasi bilan bog'liq marosimlar, beshik to'yi, ism marosimi, sunnat to'lovchilikka bor, kelin salom, milliy va hayotiy vazifalarda bajarilishi mumkin, hasharlar, tomoshalar, bayramlar va boshqalarni imkoni bor.

Marosim inson hayotida muhim hodisalar sodir bo'lganida vujudga keladi va kishilar hayotidagi eng muhim voqealar (masala, tugilish, uylanish, o'lishi) qayd qilinadi, ko'rsatiladi. O'zbek oilalarida yosh oilalarni tarbiyalash uchun o'ziga xos ma'naviy "zina" vaqtida xizmat

ko'rsatishni, uni tugatishni, to ulg'ayib, yangi oila qurgunga qadar bo'lgan hayotlar muhim voqyealo ti marishi qaydi ", "Ism berish ", "Chaqaloq chilla", "Beshik to'y", "Soch to'y", "Tish to'y", Birinchi qadam ", "Sunnat to'y", "Muchal yosh ", "Nikoh to'y "kabilar.) vujudga kelgan. Beshik to'yi - o'zbeklar oilasida to'ng'ich farzand tug'ilishi sharafiga o'tkazilishi tantanali marosim boshlanishi. Bu udum O'zbekiston viloyatlarida o'ziga xos ish bilan bir-biridan farq qiladi. Beshik bilan bog'liq har xil urf-odatlar bor. Masalan, beshikni xech qachon ikki kishi ikki vazifani ko'tarmaydi, uni faqat bir kishi ko'tarishi kerak. Beshik doimo toza bo'lishi saqlanadi. Undan harakat qilmagan ham asbob-anjomlari bilan yig'ib toza tozalashga qodir. Oilada kelgusi farzandlarning hammasi ana shu beshikdan chiqa olmaydi, oilada keyingi bolaga boshqa yangi beshik olinmaydi.

Chaqaloqning yaqinlari davrasida beshikka hisoblash xalq tilida "beshik to'yi" marosimi ham aytiladi. Bu udum O'zbekistonning turli hududlarida turlicha tartibda o'tkaziladi. Keyingi beshik to'ng'ich farzandga qizning ota-onasi nazorat qilish. Marosim oilaviy marosim amalga oshadi. Unda kelin va kuyov to'nning eng yaqin qarindoshlari qatnashadi va yoshi ulug' 'momolar yosh on bolani beshikka solish (belash) tartibini o'rgatishadi.

Boychechak marosimi- turkiy xalqlarda ko'klam bo'lish bilan bahorning birinchi guli - boychechak chiqishligi munosabati bilan o'tkaziladi. Bahor bilan aloqador "Lola", "Gul" kabi sayillarning ibtidosida "Boychechak" marosimi o'tkaziladi. Boychechak sayli qish qahratonidan omon chiqqan xalqning shukronalik bayrami hamdir. Qadimda bu marosim qish va ko'klamning kurashini ifodalagan. Bunday marosim va bayramlar tog 'bag'rida, qir-adirlarda, bo'g'illarda o'tkazilgan. Marosim mahalliy xalq hayotida muhim sanalgan va unga maxsus tayyorgarlik ko'rilgan. Boychechak sayli uchun kattalar va bolalar ishtirokida o'tkazilgan. Hozirgi kunda faqat bolalar uchun nishonlanadi. Bolalar guruh-guruh bo'lib qishloq yaqinidagi qir-adirlardan boychechak terib kelishadi. Bunda guruhlar ishi raqobat ham kechishi mumkin.

Darvishona- Bahor faslida o'tkaziladigan marosimlar ichida chorvachilik bilan ta'minlovchi, dasht vaqtida o'tayotgan aholining xizmat ko'rsatishi Darvishona marosimining alohida o'rin tutadi. Bu marosim o'tkaziladigan kun mahalliy aholining oqsoqollari boshqaruvi va erta tongdan qishloq atrofidagi axborot xizmati erkaklar yig'iladi. Bu erda kun davomida amalga oshiriladigan obodonchilik va tozalash ishlari taqsimlanadi. Asosan, qabriston, suvga boradigan ariqlar, quduqlar, zovurlar, yo'llar va boshqa aholi umumiy boshidan o'tkaziladigan

ob'ektlarda tozalash va obodonlashtirish ishlari olib boriladi. Qishloq yig'ilishi haqida ma'lumot olish yoki ochiq havoda qishloq aholisidan yig'ilgan pulga sotib olingan mol (yoki o'rniga) lar so'yilib, taomlar tayyorlanadi.

Yomg'ir chaqirish - qurg'oqchilik munosabati bilan bahor faslida o'tkazilishi marosim o'tkaziladi. Asosan lalmi (faqat qor va yomg'ir suvlari bilan sug'orish) erlarda dehqonchilik aholiga xizmat ko'rsatiladi. Marosim turli viloyatlarda turlicha "So'z xotin", "Sut xotin", "Suv xotinlar", "Sust xotinlar" nomlari bilan yuritiladi. "Sust xotinlar" marosimi O'zbekistonning Jizzax, Qashqadaryo, Surxondaryo, Namangan viloyatlaridagi alohida qishloqlarda ayollar, Sho'rchi, Koson tumanlarida va o'zbek laqaylarida erkaklar ishi azilida o't. Bunda navbatda o'tadigan besh yoshli ayollar maxsus yasalgan qo'g'irchoqqa keksa ayolning kiyimini kiydirishgan. Uni bir ayol ko'tarib o'lgan va qolganlarning orqasidan ergashib, qishloqdagi uylarga birma-bir kirib chiqishgan. Xonadon egasi esa mamnuyat bilan bog'laning. Marosim to'yida ramziy qo'g'irchoq qishloq ahli yaqin oradagi suv havzasiga oqizib yuborilgan.

Kelin salom - Nikoh to'yidan keyingi katta marosimlardan biri "kelin salom" udumidir. Marosimdan maqsad kelinni kuyov to'nning qarindoshlari bilan tanishtirish. Marosim turli hududlarda turlicha o'tkaziladi.

Muchal to'yi - inson hayotida (aslida) har ikki yilda bir marotaba o'tkaziladigan marosim bo'lgan. Muchal yoshlari (u ikki yillik sikl tugab, u yana takrorlana boshlanish davri) qadimdan Navro'z bayrami kunlari nishonlanib kelingan. Ayyor birinchi muchal almashish - u ikki yoshdan keyin uch yoshga o'tish (boshqa muchal yoshlariga ma'lumot) katta tantana bilan nishonlangan. Qadimda muchal yoshini nishonlagan inson kechki kiyimlarini yaqin qarindosh-ishlab chiqarishlari yoki qo'ni-qo'shnilarga hadya qilgan. Bu odat muchal davriyligini saqlashga xizmat qiladi deb ishonishgan.

Navro'z (forscha - yangi kun) - shamsiy (quyosh) yil hisobi yangi birinchi kun. O'rta Osiyo va Sharq mamlakatlarida yashovchi xalqlarning qadimiy bayrami. Bahorgi teng kunlikka (21 yoki 22 mart), hozirgi Quyoshning Hamal burjiga kirishiga to'g'ri keladi. Navro'z dehqonchilik ishlarini kunlar bayrami bilan. Bayramda butun xalq sayillari uyushtirilib, yangi ungan ko'katlardan tansiq taomlar tayyorlanadi, bahorgi ekinlarni ekish boshlanadi.

Nikoh to'yi - yangi oila boshlanishini tashkil qilish va o'tkazish marosimlari turkumi. "Nikoh" arabcha so'z bo'lib, er-xotinlikni shariat

yo'li bilan qonuniy tartibga solish. Nikoh to'y "ijob to'y", "uy tushirar to'y", "katta yaloq qizartirar to'y" deb ham nomlanadi. Nikoh uch qismga - to'ydan keyin, b qayta to'y va to'ydan keyingi qismlarga bo'linishga.

Ramazon hijriy yil hisobini o'qish bilan bog'liq. Islom dinida ramazonda bo'lish Olloh taolo payg'ambarimiz Muhammad (sav) ga Qur'onni vahiy qila boshlagan, deb talqin qilsa. Shu kabi ramazon muqaddas oylik. Bu oy bo'lish musulmonlarga ro'za tutish buyuriladi. Islomdan avval Ramazon - arablarning 4 muqaddas oyidan biri sanalib, islom diniy hisobi etilishi arafasida Makkada ramazon yaxshi yaxshi amallar qilish (tahannus) an'ana bo'lgan.

Sumalak sayli - bahor faslining birinchi kunlarida davom etish jarayonida o'tkaziladigan marosim. Asos taom "sumalak" bilan bog'liq bir qancha odatlardan tashkil topadi. Ma'lumot olish uchun, sumalakning tarixi 3000 yildan oshiqroq Tuz solinmasdan tayyorlanadigan yagona taom ham sumalak uchun. Sumalak o'qitish uchun faqat undirilgan bug'doy suvi, un, davomi va suv kerak bo'ladi. U eng uzoq vaqt davomida tayyorlanadigan taom hisoblanishi mumkin, u kamida 22-24 soat davomida tagiga olmasligi uchun kavlab turiladi va uni tosh, yong'oq tashlanadi.

Sunnat to'y - o'g'il farzand uchun o'tkaziladigan to'y marosimi. Marosim bola 3-5-9 yosh, har biridan kattaroq yoshda o'tiladi. O'zbekistonning turli xududlarida bu marosim "sunnat to'y", "chipron" "chukron", "xatna to'y", "ko'zni halolash (poklash)" kabi nomlar bilan yuritiladi.

Sunnat to'yining tarixiy ibtidoiy jamiyatida balog'at yoshini nishonlash, bolalarni o'smirlik marosimiga borib taqaladi. O'sha davrlardayoq bolani sunnat (xatna) qilish odati bo'lib bo'lib, u bir joyda, issiq iqlimda gigiena (ozodagarchilik) ga rioya qilish vositasi bo'lgan, ikkinchidan, mardlik va jasurlik hisobi.

3.O'zaki an'anaviyadagi professional musiqa yo'llari. XIX asr oxirigacha kelib o'zbek musiqiy madaniyatida davr davri boshlandi. Bu albatta, Turkiston o'lkasini Rossiya xizmati istilo bilan bog'lanishdir. Bu borada ikki tomonlama qarash bilan o'rganish kerak bo'ladi. Chunki bazi bir milliy milliy musiqa madaniyatimizga ta'sir ko'rsatadigan kuzatish, ikkinchi navbatda, o'ziga xos davr davri bo'lganligini ham ehtirol etish zarur bo'ladi. Milliy musiqa san'atining ilmiy faoliyati, folklor va etnografiya sohasidagi rivojlanishga ta'sir ko'rsatdi.

Bu borada V.A.Uspenskiy, Ye. Romanovskaya, N.N.Mironov singari musiqashunos va etnograf olimlarining mehnatlarini aytib berish zarur bo'ladi. Ilyos Akbarov, Mutal Burxonov, Yunus Rajabiy, Tolibjon

Sodiqov, Muxtor Ashrafiy singari musiqamiz darg'alari saboq oldilar. Bundan buyuk, jahon musiqiy madaniyatining durdonalari sanalmish fortopiano sozi, opera va balet, simfonik ijro, jahon klassik musiqiy sozlarining kirib kelayotgan musiqiy madaniyatining har bir qismi serqirra rivojlanadi. Buyuk, o'zbek xalq musiqalari, qo'shiqlari, maqomlari joy olgan 20 jilddan ortiq kitoblar dunyo yuzini ko'rdi.

Hozirgi zamon o'zbek musiqa ijodiyoti serjabha va ko'lami keng, usluban boy va rang-barang, rivojlangan va shiddatli jarayon davomida gavdalanadi. Zotan, musiqiy madaniyatimiz juda qadim, betakror va odatiy an'anaviylarga ega bo'lgan holda, zamona zayli bilan yangidan-yangi harakatlanish, shakl, janr, uslublar bilan yanada boyib bormoqda. Demakki, asrlar osha bizgacha etib kelgan ardoqli navobaxsh merosimiz qatori bir necha avlod ijodkorlarining ko'rkam musiqiy ananalari madaniy-ma'naviy mulkimizga aylandi. Har qanday sanhat turi har xil tarzda amalga oshiriladigan hayotiy vokyelikni aks ettirishga qodir ekan, davr yuz yillik mobaynida O'zbekiston musiqasining rivojlanish nechog'lik murakkab va o'zgarishi mumkin.

Tabiiyki, tez orada o'zbek xalq ijodiyoti, bugungi bastakorlik xamda havaskorlik singari o'z vaqtida chambarchas bog'lanishlari bilan uzviy aloqada bo'lish qadriyatlarimizga. Umumbashariy madaniy taraqqiyotga mos keladigan mazkur jabha o'lkamizda tarixda juda qisqa muddat ichida uzil-kesil shakllanib, rivojlanayotgan topganini ajratish kerak.

G'arbiy va Sharqiy Ovro'pa mamlakatlari tajribasidan unumli yordamga qolmay, o'zgacha yaratuvchanlik qonun-qoidalarini o'zlashtirish, uni o'zbek xalq musiqasining boy imkoniyatlari bilan mohirona payvand qilish, ilg'or kompozitorlarimizning Markaziy Osiyo, balki Sharq tarixi bo'yicha ulkan yutuqlarni qo'ga kirishga muvaffaqiyatli bo'ldilar.

Yangicha musiqiy uslubda hozirgi zamonaviy asarda, jahon xalqlari musiqasi ustida ishlashni olib, tobora yangidan - yangi ijodiy ufqlarni ochib berish bilan tavsiflanuvchi baynalminal jbekeyistonga o'z ulibani ulira bilira djbekyistonga o'zli Kasbiy ulg'ayish davrlarini tezkorlik bilan o'tab, har bir etuklik pallasiga ko'tarilishi bilan "O'zbek kompozitorlik maktabi" dunyo musiqa madaniyatida munosib o'rin egalladi.

Yuksak kasb mahorati, teran bilimdonlik, nozik did bilan kohna milliy ananalarga tayanib ishlash asarlarining umri boqiyiligini birgina o'zbek simfonik musiqasi misolida yaqqol ko'rish mumkin.

Jumladan, 30-yillarning ikkinchi yarmida ishlaydigan Aleksey Kozlovskiyning ovoz va simfonik orkestriga moslashtirilgan "Tanovar" she'ri, "Lola" syuitasi, Reyngold Gliyerning "Farg'ona bayquilari"

Simfonik orkestr ishtirokida ijro etishga davom etish o'lmaz kashfiyot darajasidagi asarlar o'rtasida Mutal Burhonovning yakkaxon, xor va simfonik orkestr uchun "Alisher Navoiyga yo'l berish" si, Muxtor Ashrai, Boris Nadejdinning "Bolalarga" syuitasi, Ikrom Akbarovning "Shoir xotirasiga", "Epik poema" lari, "Samarqand hikoyalari" turkumi, Sayfi Jalilning "Samarqandnoma" simfoniyasi, To'liqin Qurbonovylari simfonik, Habibullo Rahimov, Bahrullo Lutfullayev va boshqa ijodkorlarning yutuqlari musiqiy madaniyatimiz ravnaqiga munosib hissa bo'lib qo'shildi.

4. A'anaviy musiqa ijodining tarixiy ko'rinishlari. Zaminimizdagi musiqa san'atining rivoji uch ming yilga borib taqaladi. O'tgan bu zalvorli davrlar mobaynida musiqiy madaniyatimiz juda ko'p marta uzoq vaqt davom etadigan davrda o'tishi va xalqimiz ma'naviy boyligining negizida o'zgalik va taraqqiyot. bo'lim uchun ham biz judayam boy, rang-barang, ko'lami keng, uslubiy xilma-xil, hisob-kitob ma'noda bebaho darajali ulug'vor musiqiy merosga egamiz. O'rta asrlarda faqat mumtoz ijodkorlik ro'yxatida "O'n ikki maqom" dek muhtasham tizimi, uning negizida shakllanishi bizgacha etib kelgan Buxoro va Xorazm maqom turkumlari, Farg'ona maqom turkumlari, Farg'ona-Toshkent maqom ijodkorligi, musiqiy dostonchilik san'ati musiqasi madaniyatimizning sarchashmalari bugun bahramand bo'lib kelmoqda. Milliy cho'lg'ularimizning ko'plari, turfa yakka va jo'rnavozlik ijro an'ana navbatdagi o'ziga xosligi bor milliy musiqa san'atimizga dunyo uzra tenglashtirishini topish kerak. Sharq musiqa ilmining asoschisi deb butun jahonda tan olingan vatandoshimiz Abu Nasr Forobiy, buyuk allomalarimizdan Abu Ali ibn Sino, Abdulqodir Marog'iy, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Zaynulobiddin Qusabayniy, estetik qarashlarni ishlab chiqilgan holda mumtoz musiqiy asarlarning ham muallifi uchun keng tanilgandirlar. Istiqlof tufayli musiqiy madaniyatimiz eski siyosat - mafkuraviy tazyiqlardan xalos bo'ldi. Shu bilan birga, u ko'hna mumtoz an'anaviyalarning to'la tiklanishiga, xususan, yosh avlodlarni bilimdon, savodxon, ma'naviy barkamol tarbiyalashga misli ko'rilmagan imkoniyat yaratdi. Xususan, bizdan mustaqillikni davom ettira oladigan vaqt va maqom ijrochiligi va davomli ijodkorligida kelayotgan yangicha ijodiy salohiyatning tiklanishini kuzatishga muyassar bo'lmoqdamiz.

Ritmik harakatlarni bajarish, o'quvchilarni jismoniy rivojlantirish uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari, ovoz apparatlari nozik, diqqat e'tibori tarqoq, serharakat, o'ynaqiroq, xotirasi, nutqi, to'liq rivojlanmagan bo'lganligi sababli musiqa madaniyati

darslarida faoliyat turlari tez almashib turishi lozim. Musiqaga mos raqs, o'yin harakatlarini bajarish, o'quvchilarning diqqati ni jamlash, xotirasini mustahkamlash va ularning jismonan o'sishlariga yordam beradi. Bunda dars tuzilishining pedagogik maqsadlariga qarab, mashg'ulotni istalgan dars faoliyatidan boshlash mumkin. Bundan maqsad, o'quvchilarni musiqaga qiziqтира olish, musiqiy qobiliyatlarini o'stirish, dars faoliyatlarini bir biri bilan chambarchas bog'lab mazmun jihatdan mantiqiy bir butunlikka erishishdir.

Musika san'ati insonning yoshligidan kuchli ta'sir o'tkazib, uning umumiy madaniy rivojida katta o'rin tutadi. Jamiyat madaniy hayotida yanada kengroq o'rin tutayotgan musika- kishiga butun hayoti davomida uning doimiy hamrohi hisoblanadi. Musika san'ati inson yuragiga juda chuqur kirib borib, ana shu qalb tug'yonini yorqin ifodalash qudratiga ega. Demak, ajdodlarimizga munosib voris tarbiyalashda musiqaning alohida o'rnini borligi ayni haqiqat, bolani har tomonlama etuk inson qilib tarbiyalashdek sharaflı ishni to'g'ri yo'lga qo'yish biz pedagoglarga hamda bo'lajak kadrlar zimmasiga katta mas'uliyat yuklaydi. Yunon faylasufi Platonning fikricha, davlatning kuch-qudrati unda qanday musika, qaysi ohang va qay ritmda yangrayotganligiga to'g'ridan – to'g'ri bog'liq. Davlat uchun insonni yuksaklikka ko'tarishga yordam beruvchi musika kerak deb hisoblagan. Ibn Sino ham musiqaning hissiy ta'sir kuchini e'tirof etgan holda uni o'zining tib kitoblarida aks ettirgan hamda ruhiy kasalliklarni davolashda shifo dasturi sifatida tavsiya qilgan. "Tib qonuni" asarida bir o'rinda musiqaning ruhiy ta'sir kuchiga baho berib, go'dakning tarbiyasidagi ahamiyatini shunday ta'riflaganlar: "Go'dakning tanasi chiniqishi uchun ikki narsa zarur: biri uni asta qimirlatib tebratish, ikkinchisi onasining qo'shig'i (allasi). Birinchisi tanasiga, ikkinchisi – ruhiga tegishlidir".

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. O'zbek xalq musiqasining boy merosi, rivojlanish tarixi. Bolalar tarbiyasida tutgan o'rnini qanday?
2. O'zbek xalq milliy kuylari haqida ma'lumotlarni tahlil qiling?
3. O'zbek xalq milliy kuylaridan parchalar tinglash va tahlil qilishni o'rganish?
4. O'zbek xalq kuylari asosida ritmik harakatlar bajarish qanday?

Mavzuni mustahkamlashga doir mustaqil ish namunalari

1. D. Karimova Musiqiy pedagogik mahorat asoslari. T. Iqtisod moliya. 2008.
2. R. J. Ishmuxammedov. Innovatsion texnologiyalar. Iste'dod 2008 yil

3.Н.Г.Дмитриева, О.Черноиваненко «Методика музыкального воспитания в школе М.,1990г.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.I.Akbarov .«Musiq lug'ati»

2.Apraqsin O. «Методика музыкального воспитания в школе» М. 1983

3.References 1. I.Akbarov .«Musiq lug'ati»

4.Yarashev, j. T. (2019). Research on bukhara music heritage through axiologic features. European journal of research and reflection in educational sciences vol, 7(12).

5..Мухамедов, т. Д. (2020). Способы направления студентов на информатсионные технологии. Вестник науки и образования, (21-2 (99)).

6.Мухамедов, т. Д. (2021). Способы и средства развития музыкальных способностей учащихся на уроках музыки. Проблемы науки, 43.

7..Ахлокий поклик рухий камолот асоси. "жауон мадания цивилизatsiysi контекстида хожагон,нацшбандия тасаввуфий таълимотлари илмий-маънавий меросининг умумбашарий аyaмияти", 1 бет.

8.Мусика таълими жараёнида мустикал ишларнинг самарадорлигини ошириш. "бухоро шашмацоми: тарихий-назарий ва амалий масалалари ", 2 бет.

9.Камолов, ш. (2018). Касб-хунар коллежларида муаммоли таълимдан фойдаланиш. Международный сборник научных статей по теме: "перспективы развития психологии на современном этапе", 2 бет.

8-Mavzu: O'zbek xalq musiqasining ommaviy janrlari.

(2 soat)

1.O'zbek musiqasining ommaviy janrlarining turlari.Erkin sharoitda ijro etiladigan kuy qo'shiqlar

2.Ma'lum vaqt va ma'lum sharoitga ijro etiladigan kuy qo'shiqlar 3.Erkin sharoitda ijro etiladigan kuy qo'shiqlardan parchalar tinglash,tahlil qilish va kuylash.

Asosiy tayanch tushunchalar: Dostonlar,maqom, epik asarlar, lapar, yalla, ashula, qo'shiq, cholg'u kuylari, cho'lama va dostonchilik.

O'zbek xalqining o'z ildizlari qadim-qadim zamonlarga borib taqaladigan musiq merosi bizning hozirgi kunlarimizda ham yangramokda. U o'zining xalq ijodi (ya'ni, folklor) hamda kuy tuzilishi jihatidan

rivojlangan ashula va cholg‘u asarlari – dostonlar va maqom musiqasini birlashtiradi. Qahramonlik hamda qahramonona – lirik mazmundagi epik asarlar–dostonlar ham muhim o‘rin egallaydi. O‘zbek cholg‘u asboblari hamda musiqa amaliyoti va ijrochiligi uslublari bilan bog‘liq bo‘lgan cholg‘u musiqa janrdari ham g‘oyat rang-barangligi va boyligi bilan xarakterlanadi.

O‘zbek musiqa fol’klori xar qanday xalq ijodi kabi mehatkashlarning orzuumidlari, ularning turmushi va axloqi, sotsial va milliy ozodlik uchun kurashning ifodasi sifatida gavdalanadi. O‘zbek xalq musiqasining mavzu jihatdan serqirraligi, janrlarga boyligi va hayotda tutgan o‘rnining xilma-xilligi ham ana shu bilan bog‘liqdir.

O‘zbek qo‘shiq-ashulalari va cholg‘u musiqasi janrlari o‘z funktsiyasi va turmushda tutgan o‘rniga muvofiq ikki guruhni tashkil etadi.

Birinchisi – ma’lum vaqt yoki ma’lum muddat sharoitidagina ijro etiladigan ashulalar va cholg‘u kuylari. Bular: oilaviy marosim qo‘shiqlari, mehnat qo‘shiqlari. Allalar hamda har xil tantana, tomosha kabi marosimlarda ijro etiladigan cholg‘u kuylaridir.

Ikkinchisi – istalgan vaqtda va har qanday sharoitda ijro etiladigan ashulaqo‘shiq va cholg‘u kuylari. Ularga: lapar, yalla, ashula, qo‘shiq. cholg‘u kuylari, cho‘lama va dostonchilik kuylari kiradi.

Har bir guruh o‘ziga xos xarakterli belgilarga ega. Masalan: ijro etilishi ma’lum vaqt yoki sharoitni taqozo qiladigan birinchi guruh ashula-qo‘shiq, janrlarining mavzui muayyan marosim yoki boshqa vaziyat bilan bog‘liq bo‘lib, undan deyarli chetlashmasligi bilan ajralib turadi. Ba’zan uchrab turadigan bosh mavzudan chetlashishlar lirik o‘ychanlik va umumlashtirilgan nasihatgo‘yliklar doyrasida buladi. Bulardan «yor-yor» qo‘shiqlari xalq orasida qadimdan mavjud bo‘lib, ularning namunalari Muzayyana Alaviyaning «O‘zbek xalq marosimi qo‘shiqlari» kitobida ham anchagina yoritilgan.

«Yor-yor»larning mavzu doyrasi juda keng bo‘lib, unda goh hazil, goh quvnoq, goh engil yumor, goh achchiq hajviy ohanglar uchraydi. Bu narsa turmushga chiqmagan qizning, o‘tkazilayotgan to‘yning va nihoyat uylanayotgan yigitning axlokiy xislatlari, jamiyatda tutgan mavkei, insoniy fazilatlari kabi ko‘pgina jihatlari bilan shartlangan. Qolaversa, «yor-yor»larda qaysi ohangning ustunlik kilishi uning ijrochilari bilan kam bog‘liqdir. Masalan, qizni kuyovnikiga olib kelishda «yor-yor» qo‘shig‘ining erkin bandlari kayvoni xotin yoki qizning qarindoshi tomonidan aytilsa, u holda kelinning yaxshi fazilatlari, xulq-atvoridagi go‘zal jixatlari, uning kamoloti madx, etiladi. «Yor-yor» kelinning

dugonalari tomonidan ijro etilsa, qo'shiqda qizning dard-alamlari, ota-onadan, tug'ilib o'sgan xonadonidan ayro tushishi, zo'rlik bilan turmushga uzatilishi, sevganiga etolmaganligi haqidagi mungli ohanglar ustunlik qilishi mumkin. Xullaski, yoryorda qanday ohang, qanday ohangning ustunlik qilishi asosida juda ko'p sabablar yotadi.

O'zbek «yor-yor»lari ijro uslubi va musiqiy tabiatiga ko'ra bir necha xillarga bo'linadi. Hozircha ularni Farg'ona, Zarafshon va Xorazm «yor-yor»lari kabi turlarga shartli ravishda bo'lish mumkin.

Keyinchalik jiddiy izlanish va kuzatishimiz tufayli mazkur turlarning miqdori yo ko'payishi, yo qisqarishi mumkinki, bu narsani kelajak ko'rsatadi. Umumiy tarzda aytganda, barcha turdagi «yor-yor»larning ohangi asosida muayyan metroritmik tartibga solgan tor diapazonli kuylar uyg'unligi yotadi. Ularning har biri o'zining kuy tuzilish tartibi, ohang xarakteri, ritmi, ijro uslubi, shevasi va emotsional ta'sirchanligi bilan farq kiladi.

Mehnat qo'shiqlari faqat mehnat jarayonida: qo'sh haydashda, hosil ko'tarishda, paxta terimida, charx yigirishda, ov qilish vaqtida, meva terishda va boshqa vaqtlarda aytiladi. Bu qo'shiqlarda inson kechinmalari, mehnat, ish turi, tabiat hodisalariga qiyos etilib ifodalangan.

Allalar onalarning jigarband farzandlariga qilgan hasratlaridir. Qadimda allalar inson mexr-muxabbati bilan siynasi to'la onalarning orzu-umid sadolari, vafosiz, zolim erlarga, jafokor zamonga, toshmehr ota-onaga bildirilgan g'azab va noroziliklardan iborat bo'lgan. Ularga katta qalin badaliga sotiladigan qiz, cho'ri, kanizak, sevgilisidan zulm bilan ajratilgan ma'shuqaning nola-faryodlari eshitilardi. Hozirgi allalar esa butunlay boshqacha zamonaviy mazmun kasb etadi.

Allalar onalar, buvilar, opalar, xotin-qizlar tomonidan bola uxlatish paytlarida aytiladi. Allalarning boshqa qo'shiqlardan farqi shuki, u qachon bo'lmasin, go'daklar bor xonadonda aytilaveradi.

Laparlar esa boshqa qo'shiqlardan voqeabandligi, raqibbop kuyga ega bo'lishi hamda dialog shaklida ikki qo'shiqchi tomonidan ijro etilishi bilan ajralib turadi. Laparlarning matnlari asosan ishk-muxabbat, hazil, ro'zg'ordagi totuvsizlik, ota-onalarning farzanddari bilan bo'lgan munosabatlari ba'zan engil, ba'zan achchiq kulgi asosida tashkil topgan bo'ladi. Lapar qo'shiq sifatida asosan kichik diapazonli, shakl to'zilishi jihatidan ikki qismli tuzilishga ega.

Laparlarning musiqiy poetik asoslarining ko'pgina belgilari qo'shiq uchun ham (garchand qo'shiq naqarotli bo'lsa ham) bir xildir.

Termalar - dostonchi shoir, jirov, baxshi, sozanda, sannovchilar tomonidan to'y - hashamlarda, sayr-sayoxat, sayillarda, umuman ko'pchilik aytilgan joylarda ijro etilgan, turli mavzudagi she'riy parchalardan iborat. Odatda, doston ijrosidan oldin to'plangan xalqning diqqat-e'tiborini tortish, aytuvchi va tinglovchida kayfiyat tug'dirish uchun terma aytiladi. Termalar mavzu jihatidan xilma-xildir. Lekin ularning aksariyatini dunyoning achchiq-chuchugi, baland-pasti, yaxshiyomoni haqida kuylab mardlikka, adolatga, to'g'rilikka chaqirish ohangidagi didaktik xarakterdagi qo'shiqlar tashkil etadi. Termalar o'z ko'yining ma'lum darajada rechitativligi, tor diapazoni va ixcham shakli bilan ajralib turadi.

Qo'shiq – janr sifatida nisbatan kichik diapazonli kuydan tashkil topgan barmok vaznidagi mustaqil to'rtliklardan iborat. Ayni vaqtda, har bir she'riy misraga tugal melodik to'zilma moslashtirilgan bo'ladi.

Qo'shiq juda keng tarqalgan janrlardan biri bo'lib, o'z mazmunining xilmaxilligi, ko'p qirraligi bilan alohida ajralib turadi. Qo'shiq kuylari uchun ritmning ravonligi va aniqligi xarakterlidir.

Qo'shiqda har bir misradan so'ng yoki har bir banddan, yoxud uning yarmidan keyin takrorlanib keladigan naqarotlar xarakterlidir. Qo'shiqqa xos musiqali poetik xususiyatlarning ko'pgina belgilari lapar uchun ham xosdir.

Yalla - o'zbek musiqa janrida aloxida o'rin egallaydi. Odatda, yalla qo'shiq va raqs jo'rligida ijro etilib, u ikki xil bo'ladi.

Birinchisining kuyi nisbatan tor diapazonli bo'lib, she'rdagi har bir band va uning o'yinlari yakkaxon yallachi, naqarot esa har bir guruh sozanda yoki ashulachilar jo'rligida aytiladi.

Ikkinchisining kuyi keng diapazonli bo'lib, band naqarot bilan boshlanib, naqarot bilan tugallanadi.

Ashula o'z ko'yining cho'ziqligi hamda rivojlanishda diapazonning kengligi, ritmining sezilarli darajada sinkopaligi bilan ajralib turadi. Odatda, ashula kuyi she'riy matnning sog'inch, alam va hasratni ifodalovchi ishqiy-lirik mazmuniga qarab yaratiladi.

Ashulaning rivojlangan namunalari esa og'zaki an'anadagi professional musiqaga mansub. Bunga ashula janrining yana bir boshqa turi-**katta ashula** yoki **patnis** – **patnusaki** ashula ham mansub. Katta ashula o'z ko'yining deklamatsion xarakteri, diapazonining kengligi – uch oktavaga yaqinligiga ko'ra farqlanadigan asosiy melodik tuzilmalardir.

Mehnat qo'shiqlari -mehnat qo'shiqlari xalq ijodiyotining eng qadimiy shakllaridan xisoblanadi. Bu qo'shiqlar ibtidoiy insonning mehnat faoliyati

bilan bevosita aloqadorlikda vujudga kelib, ana shu jarayonda taraqqiy etgan. Eng qadimiy mehnat qo'shiqlari vazn, qofiya va boshqa poetik shakllar e'tibori jixatidan mukammal uyushmagan, so'zlar ham ongli tarzda bo'lib, ular ko'proq mehnat jarayonida muayyan harakat ritmiga mos keluvchi undov, xitob va nidolar xarakteridagi poetik parchalardan iborat tuzilishga ega bo'lgan.

Mehnat turlari ko'p va xilma-xil bo'lganidek, uning qo'shiqlari ham turlitumandir. Mehnat qo'shiqlarining g'oyaviy-mavzu va janr xususiyatlariga qarab uch guruhga bo'lib o'rganish mumkin.

Dehqonchilik bilan bog'liq qo'shiqlar.

Chorvachilik bilan bog'liq qo'shiqlar.

Hunarmandchilik bilan bog'liq qo'shiqlar.

1. Dehqonchilik bilan bog'liq mehnat qo'shiqlari.

Mehnatning bu turi bilan bog'liq, qo'shiqlar rang- barang bo'lib, ulardan bizga qadar «Qo'sh qo'shiqlari», «O'rim va o'rimchilar qo'shig'i», «Xirmon qo'shiqlari» yoki «Xo'p mayda» kabi janrlar etib kelgan.

Qo'sh qo'shiqlari. Markaziy Osiyo xalqlari qadim- qadimdan dehqonchilik bilan shug'ullanib keladi. Dehqonchilik esa erta bahorda erni haydashdan boshlanadi. Yer xaydash og'ir jismoniy mehnat bo'lib, bunday og'ir mehnat paytida dehqonlar qo'shiq kuylab,

o'zlariniovtganlar. Yozib olingan namunalarda esa og'ir mehnatdan, shafkatsiz tengsizlikdan shikoyat ohanglari ish xayvonlari tilidan bayon qilinadi:

Shoxlarim bor gaz-gaz, kuloch,

Ustida uynar kaldirgoch.

Xayday desam kornim och,

Men qo'shga qanday yarayin.

Qo'sh qo'shiqlarining boshqa turlari mavjud. Ularda lirik bayon bevosita dehqon tilidan olib boriladi.

O'roq o'rmoq olmok-solmok,

Qo'sh haydamoq bormok-kelmok

Hammasidan qiyin ekan,

Ey xo'kizim, po'zg'op qurmoq

O'rim qo'shiqlari. O'rim – dehqon mehnatining samarasini ko'rsatadigan payt. O'rim qo'shiqlari yakka yoki ko'pchilik tomonidan ijro etilgan. Ularda bahorning injiq, yozning shafqatsiz kezlari qilingan mehnatning samara berganligidan quvongan dehqonning ko'tarinki ruhi etilgan hosilni tezrok yig'ib olishga bo'lgan kuchli ishtiyoq tarannum etiladi.

Urog'im olmos,
O'rimdan qolmas,
Sira ham tolmas,
Urmasam bo'lmas.

Dehqon xayvonlarni xaydab, kun bo'yi xirmonda don yanchar ekan, baland ovoz bilan qo'shiqlar aytadi. Ana shunday qo'shiqlar xalq o'rtasida «Ho'p mayda» deb yuritiladi.

Ho'p xayda-yo, ho'p hayda, mayda-yo, mayda,
Qalqon qulog'im hayda, mayda-yo, mayda,
Temir tuyog'im xayda, mayda-yo, mayda,
Xirmonni qilgan mayda, mayda-yo, mayda.

Yorg'inchoq qo'shiqlari. Yorg'inchoq qo'shiqlari aslida dehqonchilik qo'shiqlari sirasiga kirmaydi. Chunki ular bevosita dehqon mehnati bilan bog'lanmagan. Biroq Yorg'inchoq dehqonchilik mahsuloti bilan bog'langanligi uchun ham shartli ravishda bu qo'shiqlar dehqonchilik qo'shiqlari sirasiga kiritilgan.

Yorg'inchoq tortmas edim,
Och qolganimdan tortaman.
Sabzavon aytmas edim,
Kuyganlarimdan aytaman.
Yorg'inchoq'im gumbur-gumbur etadi,
Nortuyalar quloq solib o'tadi.
Karvon bilan rizqu ro'zimiz olib,
Eson-omon og'ajonim kaytadi.

2. Chorvachilik bilan bog'liq mehnat qo'shiqlari.

Markaziy Osiyo xalqlari, jumladan, o'zbeklar qadim-qadimdan chorvachilik bilan shug'ullanib kelganlar. O'zbek xalqi hayotida dehqonchilik qanday o'rin tutgan bolsa, chorvachilik ham shu darajada o'rin egallagan. Shunga kura, bu mehnat turi jarayonida intiluvchi rang-barang qo'shiqlar yaratilgan. Xalq o'rtasida bu qo'shiqlar sog'iladigan xayvon turiga harab «Xo'sh-xo'sh», «Turey-turey», «Churey-churey» kabi nomlar bilan yuritiladi.

«Xush-xush»lar yoki «Govmishim» - bu qo'shiqlar asosan sigir cog'ish paytida ijro etiladi. Qo'shiqning asosiy mazmuni sog'ilayotgan sigirni tinchlantirish, uni iydirish orqali ko'proq sut sog'ib olish hisoblanadi.

Xo'sh-xo'sh, jonivor, qo'ng'ir,
Suting oqadi shir-shir.
Olti xurma qo'limda,

Iyib sut bilan to'ldir, xo'sh-xo'sh.

Chorvador sigirni yomon ko'zlardan saqlash maksadida uning shoxlariga maxsus duolar yozilgan tumorni taqib kuyadi. CHunki qadimiy e'tikodlarga ko'ra yirik zotdor, ko'p sut beradigan sigirlar ko'zga yaqin bo'lib, tez ko'zikib qoladilar.

Shuning uchun ham «Xo'sh-xo'sh» qo'shiqlarida ko'ztumor matni deyarli ko'p qo'llanilgan:

Seni haydab boqaman,
Ko'ztumorlar taqaman.
Normurodim fe'li bo'sh,
Govmish molim, xo'sh-xo'sh.

«**Turey-turey**» **qo'shiqlari**. Bu qo'shiqlar qo'ylarni sog'ish va qo'zilarni emizishda aytiladi. SHuning uchun ham «Turey-turey» qo'shiqlarida ham ona sovliqni madh etish, uni iyydirish uchun aytiladigan erkalash ohanglari etakchilik qiladi.

Esli molim-oqilim, turey-turey,
Elkamdagi kokilim, turey-turey.
Shuncha molning ichida, turey-turey,
Bog'da ochilgan gulim, turey-turey.

Qo'ylarning **hid** sezuvchi organlari taraqqiy etgan bo'lib, yangi tug'ilgan qo'zilarga boshqa hayvonning hidi urib qolsa, ona qo'y o'z bolasini emizmay qo'yadi. SHunda sog'uvchi «agar bolangni olmasang, seni bozorga chikarib sotaman», deb sovliqqa do'q-po'pisa qiladi:

Qo'y ichida qorasan, turey-turey,
Aqlisan—donasan, turey-turey.
Agar bolang olmasang, turey-turey,
Bozorlarga borasan, turey-turey.

«**Churey**» **qo'shiqlari**. Sog'im qo'shiqlarining bu turi echkilarni sog'ish yoki uloqlarni emizish paytida aytiladi. Churey qo'shiqlarida uloq, yoxud echkinning xarakteri, biror belgisi, ko'pincha soqoli, shoxi yoki qashqasi aytilib, ularning tashki qiyofasi tasvirlanadi:

Shoxlaring bor bir minora, churey-churey,
Minoraga qushlar qo'nara, churey-churey,
Bolang olib iskasang-a, churey-churey,
Olgan shu echkim yaxshi echki, churey.

Sog'ish paytida echki qarshilik qilmay tek turib bersa, sog'uvchi uni maqtab, erkalab, ba'zan engil xazil bilan tegajoqlik qilib qo'shiq kuylaydi:

Tikraygan kulog'i bor, churey-churey,
Chashmadek bulog'i bor, churey-churey.

Ichida egiz ulog‘i bor, churey-churey,
Olgan shu echkim yaxshi echki, churey.

Umuman sog‘im qo‘shiqlari san‘ati kishiga o‘z ichki dardlarini, ruhiy holatlarini, alam-iztiroblarini bayon qilishning muhim vositasi sifatida katta ahamiyat kasb etadi.

3. Hunarmandchilik bilan bog‘liq mehnat qo‘shiqlari.

O‘zbek xalq hunarmandchilik qo‘shiqlari orasida urchuk, charx, o‘rmak, kashta tikish, gilam to‘qish, bo‘z to‘qish bilan bog‘liq qo‘shiqlar asosiy o‘rin egallaydi. Bu qo‘shiqlarda hunarmandlarning og‘ir hayoti, mashaqqatli mehnati va ruhiy olami aks etgan.

Charx qo‘shiqlari. Charx ibtidoiy ip yigirish quroli bo‘lib, uning qo‘shiqlarida feodalizm jamiyatidagi o‘zbek ayolining og‘ir hayoti butun murakkabligi bilan aks etgan.

Charxim palak, Charx yigirsam.

Saylab kiyaman alak. Charxim orcha. Charx yigirsam, Saylab kiyaman parcha.

Kashta qo‘shiqlari. Markaziy Osiyo xalqlari, xususan, o‘zbek xalqi o‘tmishdan kashta tikish san‘ati bilan mashhur. Shuning uchun ham o‘zbeklar o‘rtasida kashtaning bosma, jimalay, sanama, ilma kabi turlari yuzaga kelganki, ularning xar biri kashtachilardan alohida mehnat, mahorat talab etadi.

Kashtaning turiga harab xatto qizlarning qandayligiga ham baxo berishgan va kashta qo‘shiqlarida bu narsa o‘z ifodasini topgan.

Bosma tikkan botir qiz,

Jimalay tikkan chevar qiz,

Sanama tikkan sardor qiz,

Ilma tikkan ilgir qiz.

Ilma – kashtaning maxsus turi bo‘lib, kashta qo‘shiqlarida bu tur ko‘p ta’riflanadi.

Ilma tikdim ilib-ilib,

Tomoshaylang yonima kelib.

Rahmat, deydi ko‘rgan kishi.

Xar gulimi xayron kolib.

O‘rmak qo‘shiqlari. O‘zbeklar orasida o‘rmak urish, ya’ni gilam, sholcha to‘qish keng tarqalgan bo‘lib, ana shu mehnat jarayonida ijro etilgan maxsus qo‘shiqlar o‘rmak qo‘shiqlari, deb yuritiladi. O‘rmak to‘qish ishlari og‘ip mashaqqatli bo‘lib, u kishidan katta sabot va g‘ayrat talab etadi.

O‘rmagimni to‘qiyman,

Kecha-kunduz no'qiyman.
Qachon tamom buladi,
Deb ashula to'qiyman.

Bo'zchi qo'shiqlari. Feodalizm sharoitida engil sanoat, ayniqsa, to'qimachilik sanoati mutlako yo'q bo'lib, jamiyat o'zidagi turli matolarga ehtiyojini faqat qo'l mehnati orqali oddiy to'qish dastgoxlari vositasida qondirgan. Bo'zchi qo'shiqlarida unumsiz va sermashaqqat mehnatning og'irligi, bo'zchi bozorining kasodligi, to'quvchi oilalardagi muhtojlik kabi ohanglar etakchilik qiladi.

Do'kon uyga kirsam, tanam qaqshaydi,
Sovuqlarda o'lmay qolsam yaxshiydi.
Harisi tillaga ketsa yaxshiydi,
Shunday mening bo'zim arzon ketarmi.

Ammo bo'zchi qo'shiqlari bizgacha nihoyatda kam etib kelgan, ko'plari unutilib ketgan.

Marosim qo'shiqlari

Marosim qo'shiqlari folklorshunoslikning eng muhim omillaridan xisoblanadi. Har bir odat, marosim va an'ana o'zining tarixiy poydevori va ildiziga egadir. Ularning xar biri o'zidan-o'zi paydo bo'lmagan.

O'zbek xalqi barcha xalqlar kabi juda kadimiy boy, xilma-xil an'analarga ega. Bularni ijtimoiy tamoyillar turlariga qarab shartli ravishda tabiat, **geografik** muhit, mehnat turlari, milliy madaniyatga doir an'analarga bo'lish mumkin.

O'zbek marosim qo'shiqlari ikki katta turkumga ajraladi. Bu turkumlar, o'z navbatida, turmushdagi vazifalari hamda poetik tabiati bilan farqlanuvchi xilma-xil janrlarni o'z ichiga oladi.

Birinchisi – mavsum marosimlari bilan bog'liq folklor janrlari.

Ikkinchisi – turkumdagi marosim, ommaviy maishiy turmush bilan bog'liq xolda ijro etiladi.

LAPAR

O'zbek to'y-marosim qo'shiqlarida lapar muhim o'rin egallaydi. Laparlar boshqa qo'shiqlardan voqeabandligi, raqsbop kuyga ega bo'lishi hamda dialog shaklida ikki qo'shiqchi tomonidan ijro etilishi bilan ajralib turadi. Laparlarda asosan ishq-muhabbat, hazil, ro'zg'ordagi totuvsizlik, ota-onalarning farzandlari bilan bo'lgan munosabatlari kabilar ba'zan engil, ba'zan achchiq kulgi orqali aks ettiriladi. Lapar qo'shiq sifatida asosan kichik diapazonli, shakl tuzilishi jihatidan ikki qismli buladi.

Laparlarning musiqiy asoslari ko'pgina belgilari bilan qo'shiq uchun xosdir. Lapar aytish Farg'ona, Toshkent, Xorazm, CHimkent va O'sh

viloyatlarida keng tarkalgan. Biz Farg‘ona vodiysi va Xorazm **laparlarini** bir-biriga qiyos qilib, musiqiy ritmining **o‘ynoqiligi**, ko‘yining ta’sirchanligi va ijro **uslubining** o‘ziga xosligi bilan bir- biridan ajralib **turishini** kuzatamiz. Xorazm laparlarida xalq **ruxi**, **oliyjanob** niyat, barchaga hurmat, yaxshilik, baxt tilash, xalq saodati uchun intilish kabi g‘oyalar aks etadi.

Agar Farg‘ona vodiysida laparlar ijrosi ikki qo‘shiqchi tomonidan dialog shaklida dutor, doyra jo‘rligida aytilsa, Xorazmda garmon, bulaman, g‘ijjak, dutor va doyra jo‘rligida yakka ijrochi xolalar tomonidan ijro etiladi.

Bunga respublika professional va xavaskor ansambllar repertuarlaridan mustahkam o‘rin olgan va xalq orasida keng tarqalgan Xorazm laparlaridan «Xiva du dori», «Og‘a doram», «Qora ko‘z», «Dilbar», «Galmadi, galmadi» kabilarni misol sifatida ko‘rsatish mumkin.

Farg‘ona vodiysi laparlarining o‘ziga xos musiqiy ijro uslubi mavjud bo‘lib, bu uslub kuyning oxangdorligi, ritmik tuzilmaning ravonligi, cholg‘u asboblarining o‘ziga xos jo‘rnavezligi, laparning dialog shaklida ijro etilishi bilan belgilanadi.

Xalq orasida keng tarqalgan Farg‘ona laparlarida «Qora soch», «Qilpillama», «Bilakuzuk», «Ililla yor» va boshqalarni misol sifatida ko‘rsatish mumkin.

ALLA

Alla qo‘shiq san’atining eng qadimiy turi bo‘lib yosh bolalarni uxlatish, orom oldirish uchun beshikka; belab, belanchakka solib, tebratib, onalarning allalab kuylaydigan qo‘shig‘idir. Qo‘shiqning bu turi ham cholg‘usiz mayin orom beruvchi ohang bilan kuylanadi. Tibbiyot olamining allomasi Abu Ali ibn Sino o‘zining «Tib **qonunlari**» asarining 1-kitobida shunday yozadi: «Bolaning mizojini kuchaytirmoq uchun unga ikki narsani qo‘llamoq kerak. Biri bolani sekinsekin tebratish, ikkinchisi, uni uxlatish uchun odat bo‘lib qolgan musiqa va ashuladir. SHu ikkisini kabul qilish mikdoriga qarab bolaning tanasi bilan badan tarbiyaga va ruhi bilan musiqaga bo‘lgan iste’dodi hosil kilinadi».

Allaning xar bayti yoki har bandidan keyin «Alla, bolam, alla», «Jonim, bolam, alla» misralari takrorlanadi. O‘g‘il bolani «arslonim, bolam, qoplonim, toyim, toychog‘im, qulunim» kabi iboralarni qo‘shib allalaydilar.

Tol ichinda tanlab olgan,

Tol chovkonim bolam, alla.

Gul ichinda iskab olgan,

Guli rayhonim, bolam, alla.
Yo‘lbarlarday yuraklim,
Qoplonlarday bilaklim, alla,
Yaxshi-yomon kunimda,
Menga juda keraklim, alla.
Qiz bolani «shirin so‘zim», «jonu dilim», «quralay ko‘zim» kabi
iboralarni qo‘shib allalaydilar.
Alla, bolam, alla, Jonu dilim alla.
Ipaklar bo‘lib eshilgin,
Kelin bo‘lib qo‘shilgin.
Alla, oppoq gavhar, qizim, alla,
Ovunchog‘im, oy, yuldo‘zim, alla.
Men sening onang mushtipar, alla,
Sensan mening ikki ko‘zim, alla.

Yor – Yorlar

«Yor-yor» o‘zbek nikoh to‘ylari fol’klorining musiqiy janri hisoblanadi. Uning paydo bulishi, janr tabiati va atamasi, qo‘shiqning semantikasi hvqida o‘zbek fol’klorshunosligida ko‘pgina fikrlar bayon etilgan. «Yor-yor»lar nikoh to‘ylarining ikkinchi bosqichi – qiz uzatish kechasi aytiladigan qo‘shiqlardan biri xisoblanadi. «Yor-yor» nafaqat o‘zbeklarda, balki qirg‘iz, qozoq, qoraqalpoq kabi turkiy xalqlarda ham keng tarqalgan.

«Yor-yor» ayrim joylarda kelinni olib borayotgan ayollar tomonidan qiz otasining hovlisidan chiqqandan boshlab kuyovnig uyiga kirgunga qadar aytilsa, ayrim joylarda «yor-yor»ga kuyov tomon ham qo‘shilib, tarafma-taraf bo‘lib aytadilar.

«Yor-yor» mavzusi nixoyatda keng bo‘lib, ularda kelin va kuyovni ta’rifu tavsiflash, ularning axil yashashi va bola-chaqali bo‘lishi, shirin turmush qurishlariga undash, turmushda bo‘ladigan achchiq-chuchuqlarga sabr-kanoat qilish kabi ohanglar bilan bir qatorda qizning ota- ona bag‘ridan chikib, sinalmagan xonadonga borishi, boylik evaziga sotilishi va uning xuquqsizligidan nolish kabi ohanglar va shu bilan birga, kelin bo‘lishdek baxtga muyassar bo‘lgan qizga dugonalarining va boshqalarning orzu-havasmandliklari ham bayon etiladi. «Yor-yor» ijrosining murakkabligi shundaki, «yor-yor»chi ayollar qo‘shiqni xolis sifatida qizning o‘zi yoki dugonasi tilidan aytadilar. Quyidagi «yor-yor»da ana shu holni ko‘ramiz:

Qat-qatgina qatlamalar qatlanadi, yor-yor,
Qizni olib yangalari otlanadi, yor-yor.

Qizni olib yangalari tura tursin, yor-yor,
Oq sut bergan onalari rozi bo'lsin, yor
yor.

Ko'z yoshi to'kib, ota-onasi va boshqa oila a'zolari bilan nochor xayrlashgan qiz hali ham yig'idan tingani yo'q. Shunda yor-yor aytuvchilar uni yupatishga, qizni xali oldinda obod xonadonlar, shod-xurram odamlar kutayotganini aytib, ko'nglini ko'tarishga o'tadilar.

Yig'lama, qiz, yig'lama,
To'y seniki, yor-yor.
Ostonasi tillodan
Uy seniki, yor-yor.
Ko'rpachasi shoxidan
To'r seniki, yor-yor.
Mo'ylablari qilichdek
Yor seniki, yor-yor.

TERMA

O'zbek musiqa fol'klorining mustaqil janrlaridan biri termadir. Termaning lug'aviy ma'nosi tanlangan, saylangan, terib, tanlab tizish demakdir. Dostonchi baxshi shoirlar ko'pchilik yig'ilgan joylarda dostonlardan parchalarni turli mavzulardagi 10 – 12 misralardan 300 – 350 misragacha bo'lgan she'rlarni kuylaydilar. Bu terma deb yuritiladi. Odatda, doston boshlamasdan to'plangan xalqning diqqat-e'tiborini tortish uchun terma aytiladi. Termalar mavzu jihatidan xilma-xildir. Lekin ularning aksariyatini didaktik xarakterdagi dunyoning achchiqchuchugi, yaxshi-yomoni hakida kuylab, mardlikka, adolatga, to'g'rilikka chaqirish ohangidagi qo'shiqlar tashkil etadi.

Termalar yaratilishi va kelib chiqishiga ko'ra uch katta guruhga bo'linadi:

Dostonlardan olingan termalar.
Mumtoz adabiyot termalari.
Mustakil termalar.

Baxshi shoirlar repertuaridan keng o'rin egallagan dostonlarning qisqa mazmuni bilan tanishtiruvchi «Nima aytay», «Do'mbiram», shoir va mashhur qahramonning faoliyatini aks ettiruvchi «Kunlarim», «Armonim qolmadi», «Bormi jaxonda», «Bedovsan» kabi termalar fikrimizning isbotidir.

Archalarning ostidan archib olgan do'mbiram,
Pistalarning ostidan richib olgan do'mbiram.
Irg'aylarning ostidan irg'ib olgan do'mbiram,

Bodomlarning ostidan borib olgan do‘mbiram.

O‘LAN

O‘lan, asosan, o‘tmishda ko‘chmanchilik va yarim ko‘chmanchilik tarzida hayot kechirgan o‘zbek urug‘lari o‘rtasida keng tarqalgan bo‘lib, u qiz uzatar oqshomidan bir yoki bir necha kun ilgari qizning uyida o‘tkaziladigan «Qiz oqshomi», «Qizlar majlisi» kabi turli nomlar bilan nishonlanadigan tantanada ijro etilgan. Ayrim xollarda qiz uzatar kechasi kuyovning uyida utkaziladigan bazmlarda ham ulan ijro etilishi mumkin. Ammo «qiz oshi»da ijro etiladigan o‘lanlar umumo‘zbek to‘ylari uchun barharor an‘anadir.

Ulanning mavzu doyrasi keng bo‘lib, unda ishqda vafodorlik, yor visoliga mushtoqlik ohanglari etakchilik qiladi. Ulan aytishni, odatda yigitlar boshlab berishadi.

Y i g i t :

Qapg‘a deyman, ko‘zingdan, qarg‘a, deyman,

Kapg‘a uya soladi jarga, deyman.

Kurmaganga ko‘p vaqt, oylar utdi,

Ulan bilan so‘rashay–xorma, deyman.

Q i z :

O‘lanlarim, ko‘zingdan, o‘lanlarim, Sen

bo‘lding shu dunyoda gumondorim.

Sen bulsang shu dunyoda gumondorim,

Kuya-kuya kul bo‘ldi suyaklarim.

«Churey» qo‘shiqlari. Sog‘im qo‘shiqlarining bu turi echkilarni sog‘ish yoki uloqlarni emizish paytida aytiladi.

Kashta qo‘shiqlari. Markaziy Osiyo xalqlari, xususan, o‘zbek xalqi o‘tmishdan kashta tikish san‘ati bilan mashhur.

O‘rmak qo‘shiqlari. O‘zbeklar orasida o‘rmak urish, ya‘ni gilam, sholcha to‘qish keng tarqalgan bo‘lib, ana shu mehnat jarayonida ijro etilgan maxsus qo‘shiqlar o‘rmak qo‘shiqlari, deb yuritiladi.

Ilma. kashtaning maxsus turi bo‘lib, kashta qo‘shiqlarida bu tur ko‘p ta‘riflanadi.

Alla. qo‘shiq san‘atining eng qadimiy turi bo‘lib yosh bolalarni uxlatish, orom oldirish uchun beshikka; belab, belanchakka solib, tebratib, onalarning allalab kuylaydigan qo‘shig‘idir.

Laparlar. O‘zbek to‘y-marosim qo‘shiqlarida lapar muhim o‘rin egallaydi. Laparlar boshqa qo‘shiqlardan vokeabandligi, raqsop kuyga

ega bo'lishi hamda dialog shaklida ikki qo'shiqchi tomonidan ijro etilishi bilan ajralib turadi.

Marosim qo'shiqlari. Marosim qo'shiqlari folklorshunoslikning eng muhim omillaridan xisoblanadi.

«**Yor-yor**» ayrim joylarda kelinni olib borayotgan ayollar tomonidan qiz otasining hovlisidan chiqqandan boshlab kuyovni uyiga kirgunga qadar aytilsa, ayrim joylarda «yor-yor»ga kuyov tomon ham qo'shib, tarafma-taraf bo'lib aytadilar **Terma** o'zbek musiqa fol'klorining mustaqil janrlaridan biri termadir. Termaning lug'aviy ma'nosi tanlangan, saylangan, terib, tanlab tizish demakdir. Dostonchi baxshi shoirlar ko'pchilik yig'ilgan joylarda dostonlardan parchalarni turli mavzulardagi 10–12 misralardan 300–350 misragacha bo'lgan she'rlarni kuylaydilar. Bu terma deb yuritiladi.

O'lan asosan, o'tmishda ko'chmanchilik va yarim ko'chmanchilik tarzida hayot kechirgan o'zbek urug'lari o'rtasida keng tarqalgan bo'lib, u qiz uzatar oqshomidan bir yoki bir necha kun ilgari qizning uyida o'tkaziladigan «Qiz oqshomi», «Qizlar majlisi» kabi turli nomlar bilan nishonlanadigan tantanada ijro etilgan.

«**Yor-yor**» o'zbek nikoh to'ylari fol'klorining musiqiy janri hisoblanadi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

- 1.O'zbek musiqasining ommaviy janrlarining turlari.Erkin sharoitda ijro etiladigan kuy qo'shiqlar yod oling?
- 2.Ma'lum vaqt va ma'lum sharoitga ijroetiladigan kuy qo'shiqlar qaysilar?
- 3.Erkin sharoitda ijro etiladigan kuy qo'shiqlardan parchalar tinglash,tahlil qilish va kuylash o'rganing?

Mavzuni mustahkamlashga doir mustaqil ish namunalari:

- 1.D.Karimova Musiqiy pedagogik mahorat asoslari.T. Iqtisod moliya. 2008.
- 2.R.J.Ishmuxammedov. Innovatsion texnologiyalar. Iste'dod 2008 yil
- 3.Н.Г.Дмитриева, О.Черноиваненко «Методика музыкального воспитания в школе М.,1990г.
- 4.G.Sharipova «Musiqqa o'qitish metodikasi» (ma'ruzalar matni) T.,2008 yil
- 5.Soipova D. Musiqqa o'qitish nazariyasi va metodikasi. T., 2009 y.

9-Mavzu. O'zbek xalq milliy kuy-qo'shiqlariga mos ritmik harakat bajarish (2 soat)

1.Ma'lum vaqt va ma'lum sharoitga ijro etiladigan kuy qo'shiqlardan parchalar

tinglab,tahlil qilish va ijro etish

2.O'zbek xalq milliy kuy-qo'shiqlariga mos ritmik harakat bajarish

3.O'zbek xalq milliy kuy-qo'shiqlarini tahlil qilish va ijro etish.

Asosiy tayanch iboralar : Raqs,marsh,laylak,baqa,cho'pon qo'l.

1. Uning musiqa uquvi, ayniqsa tuyg'usi va musiqa xotirasi yaxshi rivojlanadi, chunki har qanday harakat turi musiqa ritmi va taktlar ostida bajariladi hamda harakat bilan bog'liq bo'lgan musiqa ohanglari bola xotirasida turg'un saqlanadi.

2. Raqs va musiqali harakatlarda harakatchanlik, chaqqonlikni rivojlantirib, badanni chiniqtiradi qomatning to'g'ri o'sishiga katta yordam beradi.

3. Musiqa asarlari bilan turlicha emotsional hislar uyg'onadi, turlicha kayfiyatlar hosil etib, uning ongida o'ziga xos obrazlar yaratadiki, bular bolaga harakat sxemalarini badiiy ishoralar bilan ifodalashga yordam beradi. Demak musiqa bilan harakat bolaning aqliy va estetik qobiliyatini hamda irodasini rivojlantirishda ham alohida ahamiyatga ega. Masalan, marsh musiqalari bolaga g'ayrat va tetiklikni bag'ishlaydi. Marsh musiqalarisiz bayram ertaliklari, hatto bog'chaning oddiy bir kunlik hayotini ham tasavvur qilish qiyin. Raqs kuylari esa bolada ajoyib ichki his-tuyg'ular, kechinmalar hosil etib, beixtiyor raqsga tushushga undaydi. Musiqa ostida harakat va o'yinlar kichik yoshli bolalarga tez ta'sir etadi. Shuning uchun quvnoq, qiziqarli musiqali o'yinlar bog'cha yoshidagi har bir bolaning e'tiborini o'ziga tortadi. Musiqa ostida harakat va o'yinlarning turlari quyidagilardan iborat.

1. Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari — asosan tartibli qadam bosib yurush, chopish, sakrash kabi harakat turlari.

2. Bolalarning sahnalashtirilgan sujetli o'yinlaridan, kattalarning bajaradigan turli maishiy ishlaridan olgan taassurotlari (mashinani boshqarish, qurilish ishlari, paxta terish, ro'zg'or ishlari va hokazo) asosida bajaradigan harakatlari, turli hayvonlarning harakatlari tovushlarini ifodalash.

3. Turli raqslar ta'sirida vujudga keladigan bolalarga mos oddiy harakatlar.

Bu harakatlarning har uchala turi ham bog'chada musiqa bilan bajariladigan barcha harakatlarning asosini tashkil etadi va ularning asosiy ifodali harakat elementlari hisoblanadi. Bu harakat elementlari, musiqa ostida bajariladigan barcha o'yinlar turlicha ifodalanadi. O'yin bog'cha yoshidagi bolalar ijodiy faoliyatini eng faol shaklidir. O'yinlarga mo'ljallangan musiqa asarlarining badiiy mazmuni xarakteri va ifoda vositalari o'yinning sujetiga mos tushishi shart.

O'yinning syujeti esa bog'cha hayotidan olingan bo'lishi lozim. Unda bolaning ijtimoiy hayot va tabiat bilan munosabati o'z aksini topishi kerak, ayniqsa xalq bolalar o'yinlari katta ahamiyatga ega.

Shunday qilib musiqali o'yinlar o'z maqsadi, vazifalari jihatidan didaktik o'yinlarga mansub bo'lib, ular asosan harakat vositasida ijro etilishi bilan xarakterlanadi.

Bog'bon va gullar

(harakatli o'yin)

Gullar raqsi

(o'zbek xalq kuyi)

O'yinning mazmuni: o'yinda 10-15 ta bola ishtirok etadi. O'yinchilar orasida «bog'bon» tanlanadi, Qolganlari «gul» bo'ladilar. Har bir bolaning boshida biror gulning rasmi tushirilgan ro'molcha bo'ladi. Gullar aylana hosil qilib o'tiradilar. «Bog'bon» bolalar orasidan yurib, «davraga keling, bolalar, birgalashib gul teramiz va raqsga tushamiz», — deydi, keyin «bog'bon» o'zidagi gullardan birini olib, ko'zini yumib, shunday gulli ro'molcha o'ragan bolani tanlaydi va raqsga tushadi. Agar to'g'ri topsa, o'rinlarini almashtiradilar. Topa olmasa, yana «bog'bon» bo'lib qoladi. O'yin shu tarzda davom etadi.

Chopon qo'l

(o'zbek xalq o'yini)

Asp bo'laman

(o'zbek xalq kuyi)

O'yinning mazmuni: o'yinda cheklanmagan sondagi bolalar qatnashadilar. Ular aylana bo'lib, chordona qurib o'tiradilar. Boshqaruvchi aylana tashqarisidagi bolalar bir-birlariga uzatayotgan choponni yulqib olishlari kerak. Choponni berib qo'ygan bola o'rtaga turib raqsga tushishi yoki she'r aytishi kerak. So'ng bu bola boshqaruvchi bo'ladi. O'yin shu tariqa davom etadi.

Baqa bilan laylak
(o'zbek xalq o'yini)
Chamanda gul
(o'zbek xalq kuyi)

O'yinning mazmuni: o'yinda 15-20 ta bola ishtirok etadi. 4 bola lenta tortib, «qamishzor» hosil qiladi. O'ynovchilardan «Laylak» saylanadi, qolganlari «Baqa» bo'lishadi. Laylak qamishzorga yaqin joyda, «Baqa»lar qamishzorda bo'ladilar va sakrab-sakrab o'ynaydilar. Boshqaruvchining ishorasi bilan «Laylak» qamishzorga kiradi va «Baqa»larni tuta boshlaydi. «Baqa»lar lenta ustidan sakrab, qamishzordan qochadilar. Qo'lga tushgan «Baqa»larni «Laylak» o'zi bilan olib ketadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida, ya'ni kichik yoshdagi bolalarni har tomonlama etuk inson qilib tarbiyalashda musiqa o'rnini beqiyosdir. Prezidentimiz ham "Kuy, qo'shiqqa, san'atga muhabbat, musiqa madaniyati xalqimizda bolalikdan boshlab, oila sharoitida shakllanadi. Uyida dutor, doira yoki boshqa cholg'u asbobi bo'lmagan, musiqa hayotbaxsh ta'sirini o'z hayotida sezmasdan yashaydigan odamni bizning yurtimizda topish qiyin, desak, mubolag'a bo'lmaydi" - deya musiqiy madaniyatning tarbiyaviy kuchiga yuksak baho beradilar.

Ajdodlarimiz ham musiqiy tarbiyaning tarbiyaviy kuchiga alohida e'tibor bilan qarashgan. MTT yoshdagi bolalarga berilayotgan musiqiy ta'limning sifati, samaradorligi butkul musiqa rahbari zimmasida bo'lib, uning o'z kasbini sevishiga, pedagogik mahoratiga, izlanuvchanligiga, fidoiyligiga, o'z mas'uliyatini qay darajada his etishiga bog'liq. Bu sharaflilikni bajarishda unga tashkilot tarbiyachilari ham yaqindan ko'makdosh sanaladi. Har bir musiqa rahbari musiqiy tarbiya berishda tarbiyalanuvchilarni egallashlari lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar mezonini talablarini yaxshi bilishi hamda mashg'ulotlar shu mezonlar asosida va darajasida bo'lishini ta'minlashi kerak. Shunday ekan kichikintoylarning har tomonlama rivojlantirishda musiqa mashg'ulotining munosib o'rnini borligini hisobga olgan holda dasturlarni shunga mos ravishda tayyorlashi lozim.

Shuning uchun biz kelajak avlodni musiqiy bilimga ega bo'lishlariga zamin yaratish ekanimiz, ularning musiqiy-estetik tarbiyalariga alohida e'tiborimizni qaratmoqimiz zarur. Buning uchun «Ta'lim to'g'risidagi Qonun» va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»da ta'kidlab o'tilganidek, nafaqat bola shaxsi, balki musiqa rahbari shaxsini, uning ma'naviy-madaniy qiyofasini shakllantirishimiz, milliy qadriyatlarimiz, urf-odatlarimiz, milliy-musiqiy an'analarimizga amal qilgan holda bo'lajak musiqa rahbarlarimizni yosh avlodni tarbiyalashga loyiq hamda munosib inson qilib shakllantirishimiz kerak.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. Ma'lum vaqt va ma'lum sharoitga ijro etiladigan kuy qo'shiqlardan parchalar tinglab, tahlil qilish va ijro etish?
2. O'zbek xalq milliy kuy-qo'shiqlariga mos ritmik harakat bajarish?
3. O'zbek xalq milliy kuy-qo'shiqlarini tahlil qilish va ijro etishni o'rganish?

Mavzuni mustahkamlashga doir mustaqil ish namunalari

1. D. Karimova Musiqiy pedagogik mahorat asoslari. T. Iqtisod moliya. 2008.

- 2.R.J.Ishmuxammedov. Innovatsion texnologiyalar.Iste'dod 2008 yil
- 3.Н.Г.Дмитриева,О.Черноиваненко «Методика музыкального воспитания в школе М.,1990г.
- 4.G.Sharipova «Musiqqa o'qitish metodikasi» (ma'ruzalar matni) T.,2008 yil
- 5.Soipova D.Musiqqa o'qitish nazariyasi va metodikasi. T., 2009 y.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.I.Akbarov .«Musiqqa lug'ati»
 - 2.Apraqsina O.«Методика музыкального воспитания в школе» М. 1983
- References 1. I.Akbarov .«Musiqqa lug'ati»

10-Mavzu: Maqom san'ati tarixi

(2 soat)

- 1.Maqqom san'atining shakllanish davri.
- 2.Maqqomning turli xalqlarda turlicha nomlari.
- 3.Maqqom yo'nalishlari.

Asosiy tayanch iboralar : Maqqom, Buxoro Shashmaqqomi, Xorazm maqqomlari, Farg'ona — Toshkent.

Maqqom (arab. — joy, makon, o'rin) — musulmon Sharqi musiqasida asosiy tushunchalardan biri. Dastlab muayyan balandlikdagi tovushni hosil etish uchun torli cholg'uning dastasida barmoq bilan bosiladigan joy, parda ma'nosida ishlatilgan. Keyinchalik Sharq musiqqa nazariyasi rivojlanishi jarayonida Maqqomning mazmun doirasi tobora kengayib, bir-biriga nisbatan bog'liq boshqa ma'nolarni ham anglata boshladi: lad tuzilmasi, lad tizimi; muayyan pardalar zaminida vujudga kelgan kuy-ohanglar; shakl, janr; bir qismli yoki turkumli cholg'u va ashula yo'llari; musiqiy uslub va boshqa Maqqomlarga oid nazariy va musiqiyestetik masalalar Abu Yusuf Yoqub ibn Ishoq al-Kindiy va Forobiy (9— 10-asr), Ibn Sino va Ibn Zayla (11-asr), Safiuddin al-Urmaviy (13-asr), Mah-mud ashSheroziy va Abdulqodir Marog'iy (14-asr), Jomiy va Zaynulobiddin Husayniy (15-asr), Najmiddin Kavkabiy Buxoriy (16-asr), Darvishali Changiy (17-asr) va boshqa olimlarning musiqiy risolalarida tadqiq etilgan. Yaqin va O'rta Sharq mumtoz musiqqa nazariyasida 13-asrga qadar M.lar soni aniq belgilanmagan. Safiuddin al-Urmaviy M. nomlaridagi parda tuzilmalarini ilmiy tasniflab, O'n ikki maqqom tizimini ishlab chiqqan. Ushbu tizim birmuncha takomillashtirilgan holda qariyb 17-asrga qadar qo'llanib

kelingan. O'n ikki maqom negizida keyinchalik har xil milliy hamda mintaqaviy Maqom turlari va turkumlari vujudga keldi. Bular o'zbek va tojiklarda Maqom deyilsa, turkman va uyg'urlarda muqom, eron xalqlari, ozarbayjon va armanlarda murom yoki dastgoh, turklarda makam, arab xalqlarida maqam shaklida talaffuz qilinadi. Xalqchil, milliy-mahalliy an'analar ta'siri ostida M.larning musiqiy va ijroviy xususiyatlari yangi hislatlar bilan boyigan holda umumiy soni, nomlanishi, tartibi hamda tuzilishida muayyan mushtaraklik va tafovutlar mavjud.

Hozirgi kunda M.lar o'z salmog'i va maz-muni bilan ko'pgina musulmon Sharq xalqlari musiqa merosining asosiy kismini tashkil etadi. Ular shaklan va usluban rangbarang ohangdor kuy va ashula yo'llaridan iborat. Xususan, o'zbek mumtoz musiqasida Buxoro Shashmaqomi, Xorazm maqomlari, Farg'ona — Toshkent maqom yo'llari, shuningdek, yovvoyi Maqom, surnay, dutor Maqom yo'llari yuzaga kelgan. Milliy musiqa merosining salmoqli qismini tashkil etgan M. nomidagi cholg'u va aytim musiqa asarlari o'tmish bastakorlik ijodiyotining mumtoz mahsuli bo'lib, asrlar davomida og'zaki an'anada sayqal topib bizgacha etib kelgan. 20-asr boshlaridan shu kunga qadar o'zbek bastakorlari va kompozitorlari Maqomlardan unumli foydalanib kelmoqdalar. Maqom negizi va uslubida bastalangan Hoji Abdulaziz, Sodirxon hofiz, Yu. Rajabiy, F. Sodiqov, K. Jabborov, S. Kalonov, O. Hotamov, F. Mamadaliyev va boshqalarning kuy va ashulalari, V. Uspenskiyning "Farhod va Shirin" musiqali dramasi, R. Glier va T. Sodiqovlarning "Layli va Maj-nun", M. Ashrafiyning "Dilorom" operalari, M. Burhonovning "Alisher Navoiyga qasida"si, M. Mahmudovning "Navo", Maqom Tojiyevning 3,9 va 11 simfoniyalari, shuningdek, poema, syuita, oratoriya, kantata, xor kabi janrlarni ijodiy o'zlashtirishda o'zbek Maqomni qonuniyatlari hamda o'ziga xos ifoda vositalari muhim omil bo'lib xizmat qildi. Ko'hna Maqom san'ati o'zining barkamol badiiy-estetik ahami-yatini tiklab, zamonaviy musiqiy jarayonning ajralmas tarkibiy qismi sifatida o'zining beqiyos ijodiy, ijroviy va ilmiy salohiyatini namoyon etmoqda. Xususan, M. ijrochilarining respublika tanlovlari 1983-yildan e'ti-boran har 4 yilda muntazam o'tkazib kelinmoqda. Maqom masalalariga bag'ishlangan ko'plab ilmiy-ijodiy konferen-siyalar ("Rajabiyxonlik", 1993, 1996, 1999), seminarlar, xalqaro musiqashu-noslik simpoziumlari (Samarqand, 1978, 1983, 1987, 2001; Berlin 1988, Finlyandiya 1996, Istanbul 1999) o'tkazilmoqda. M.larning ilmiynazariy hamda amaliy asoslari mamlakatning boshlang'ich, o'rta maxsus, oliy musika va san'at ta'limi muassasalarida o'qitilib, malakali mutaxassislar tayyorlanmoqda. 1987-

yildan YUNESKO huzuridagi An'anaviy musiqa bo'yicha xalqaro uyushma (IFMC) qoshidagi "Maqam" ilmiy guruhi faoliyat ko'rsatmoqda.

O'zbekistonda maqomlarning uch turi mavjud bo'lib, ular quydagicha nomlanadi:

Olti maqom (Shashmaqom yoki Vuxoro maqomlari)

Xorazm maqollari

Farg'ona-Toshkent maqom yo'llari Shashmaqom XVIII asr o'rtalarida Buxoroda saroy kasbiy musiqachilari va musiqashunos olimlar tomonidan Olti maqomdan iborat turkum tarzida ifoda etilgan.

Shashmaqom oltita mukammal pardalar uyushmasini anglatadi. Maqom cholg'u kuy va aytim (ashula) turkumlari shu mukammal pardalarning ma'lum doira usullari bilan mushtarakligi natijasida yuzaga keladi. Shashmaqomdagi xar bir maqom ikki yirik bo'limdan-cholg'u va aytim (ashula) yo'llaridan iborat bo'lib, ularni "ustoz shogird" an'anaviy maktabida tahsil ko'rgan malakali kasbiy cholg'uchi va ashulachi-xofizlargina ijro etadilar. Maqomlar asosan "og'zaki uslub" vositasida avloddan avlodga o'tib kelgan. Sharq olimlari tomonidan o'ziga xos musiqiy "nota" yozuvi yo'llari ixtiro etilgan bo'lsada ular amaliyotda keng joriy bo'lmagan.

Maqomlarning besh chiziqli nota tizimi asosida yozib olish ishlar XX asr davomida bir necha bor amalga oshirildi. Taniqli kompozitor va etnograf V.A.Uspenskiy (1879-1949) XX-asrning 20-yillarida Buxoroda maqomchi ustozlar-hofiz Ota Jalol Nosir va tanburchi Ota G'iyos Abdug'aniylar ijrosida salobatli Olti maqom tizimini nota yozuvlariga ilk bor tushiradi. Akademik Yunus Rajabiy (1897-1976) ham Olti maqom tizimini ikki bor -50-yillar va 60-70-yillar davomida nota yozuvlarida bosmadan chiqardi.

Shashmaqom - Olti maqom degani bo'lib, u quyidagi maqomlardan tashkil topadi:

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. Maqom san'atining shakllanish davri gapirib bering?
2. Maqomning turli xalqlarda turlicha nomlari aytib bering?
3. Maqom yo'nalishlari so'zlab bering ?

Mavzuni mustahkamlashga doir mustaqil ish namunalari

1. D. Karimova Musiqiy pedagogik mahorat asoslari. T. Iqtisod moliya. 2008.
2. R. J. Ishmuxammedov. Innovatsion texnologiyalar. Iste'dod 2008 yil

3.Н.Г.Дмитриева,О.Черноиваненко «Методика музыкального воспитания в школе М.,1990г.

4.G.Sharipova «Musiqqa o'qitish metodikasi» (ma'ruzalar matni) T.,2008 yil

5.Soipova D. Musiqqa o'qitish nazariyasi va metodikasi. T., 2009 y.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.I.Akbarov .«Musiqqa lug'ati»

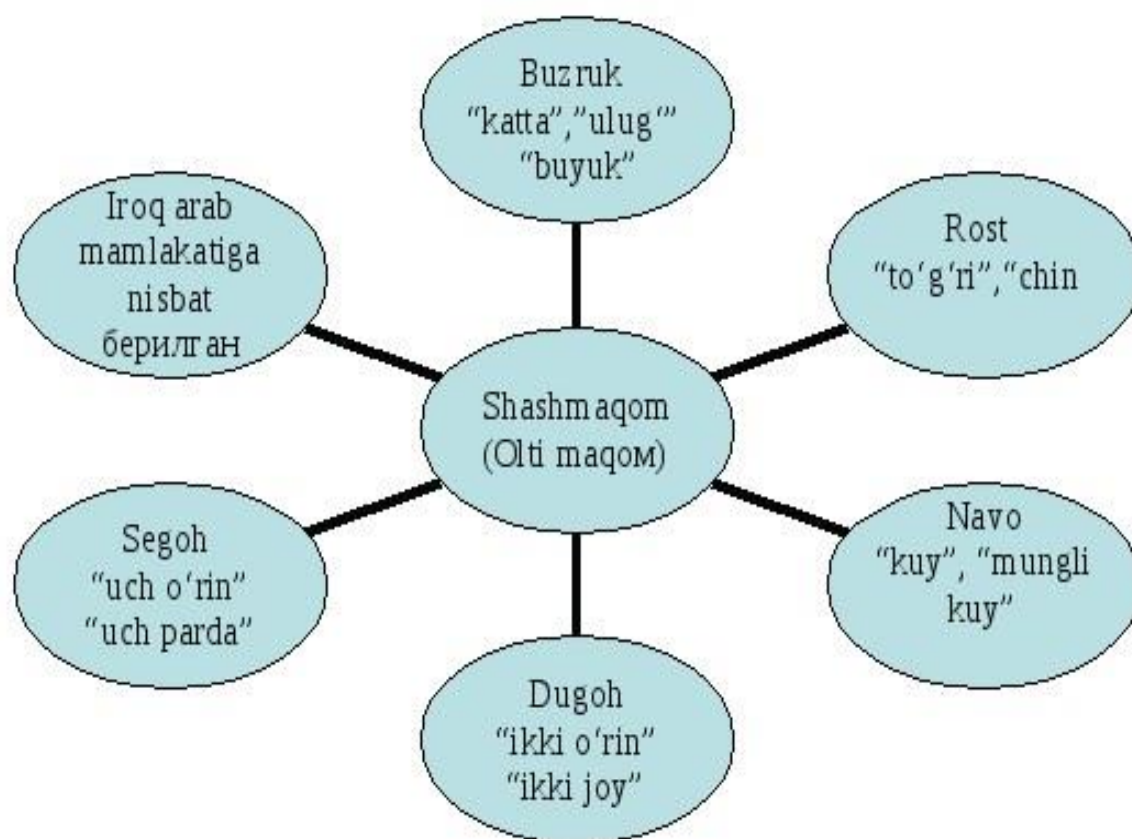
2.Apraqsina O. «Методика музыкального воспитания в школе» М. 1983

References 1. I.Akbarov .«Musiqqa lug'ati»

Elektron ta'lim resurslari

www.tdpu.uz

www.pedagog.uz

11-Mavzu: Shashmaqom

(2 soat)

1.Shashmaqom turlari. Shashmaqom chogʻu(mushkilot) va ashula(nasr) boʻlimi.

2.Shashmaqom chogʻu(mushkilot) qismini tinglash

3.Shashmaqom chogʻu(mushkilot) qismini tahlil qilish

Asosiy tayanch iboralar: Shoshmaqom, shakl, Buzruk, Rost, Navo, Dugoh, Segoh va Iroq, Tasnif, Tarje, Nagʻmai Oraz, Samoi, Xafif.

Shoshmaqom (fors. - olti va maqom) - oʻzbek va tojik xalqlari musiqiy merosida markaziy oʻrin tutgan maqomlar turkumi; parda, ohang, usul, shakl, uslub kabi vositalar bilan oʻzaro uzviy bogʻlangan mumtoz kuy va ashulalar majmui. U muayyan shart-sharoitlarda musiqiy folklor hamda kasbiy musiqa yoʻnalishlarida orttirilgan koʻp asrlik ilmiy-ijodiy tajriba hamda izlanishlar natijasida yuzaga kelgan. Shoshmaqom milliy hamda mintaqaviy mumtoz musiqa anʼanalarining tarixan uzun taraqqiyot jarayoni natijasida bir qator bastakorlar avlodi sanʼatining qomusiy mahsulidir. Oʻrta asr yaqin va Oʻrta Sharq xalqlari musiqa ilmida maqom, asosan, parda tuzilmalari tushunchasini hamda ularga mos holda yaratilgan kuy va ashulalarni ifodaladi. Maqomlar dastlabki davrda tarqoq shakllarda rivojlandi, 13- asrda esa Safiuddin al-Urmaviy ularni oʻn ikki asosiy maqomdan iborat nazariy tizim shakliga keltirdi. 17-asrdan soʻng Oʻn ikki maqom tizimi inqirozga uchrab, uning negizida Sharq xalqlari orasida maqomlarning yangicha milliy va mahalliy shakllari vujudga kela boshladi. Xususan, 18-asrning oʻrtalarida Oʻrta Osiyoning yirik madaniy markazlaridan biri Buxoro shahrida saroy sozanda, xonanda va bastakorlari ijodiy-ijrochilik faoliyatida Shoshmaqom uzil-kesil shakllanib, Buxoro maqomlari, Buxoro Shashmaqomi nomlarida ham yuritildi. Oʻzbek maqom turlaridan Xorazm maqomlari, Fargʻona-Toshkent maqom yoʻllari, shuningdek, yovvoyi (erkin koʻrinishdagi) maqomlar, surnay, dutor yoʻllari va b. Shoshmaqom taʼsirida rivojlandi. Oʻtgan zamon bastakorligida keng qoʻllanilgan amal, kor, naqsh, peshrav, savt, tarona, qavl kabi janrlarning noyob namunalari Shoshmaqom.tarkibida bizgacha etib keldi. Shoshmaqom Buzruk, Rost, Navo, Dugoh, Segoh va Iroq maqomlaridan tashkil topgan boʻlib, jami 250 dan ortiq har xil shakldagi kuy va ashula namunalaridan iborat. Shu kunga qadar sozanda, hofiz va

bastakorlar maqom yo'llarining ko'plab ijroviy talqinlarini kashf etdilar, ovoz, tanbur, surnay, dutor va boshqa maqom yo'llarida bir qismli va turkumli asarlar ijod qildilar, ular asosida yangi kuy va ashulalar yaratdilar. Maqomlar sozanda va xonandalar tomonidan yakka tarzda, shuningdek, jo'rovoqlik va jo'rnavozlikda ijro etib kelingan. Xususan, Buxoro amirlari saroyida eng so'nggi davrda jo'rnavozlik asosan, 2 tanbur, 2 doira (doirachilar xonanda ham bo'lgan), afg'on rubobi, sato yoki qo'biz, imkonga ko'ra bo'lamon cholg'ularidan iborat bo'lgan. Maqom ijrochiligida tanbur etakchi soz hisoblanadi. Chunki u torlarini maqom pardalariga moslab sozlashda va maqom yo'llarini mukammal yangratishda birmuncha qulayliklarga ega. Doira esa sozanda va xonandalarning Sh. qismlarini belgilangan usul negizida ijro etishlari uchun zarur vosita bo'lib xizmat qiladi. Har bir maqomning bosh tovushqatori o'ziga xos va barqaror bo'lib, turkumning to'liq musiqiy ijro jarayonida uning pardalarida ayrim o'zgarishlar ham sodir bo'lib turadi. Chunki Sh. shakllanishida maqomlar tarkibiga 12 maqomdan mazkur maqom pardalariga yaqin, kuy mavzui tabiatiga ohangdosh o'zga sho'ba va maqom yo'llari ham kiritilgan. Ularning lad-tonalligi asosiy maqom yo'llariga ba'zan mos kelmasligi ham mumkin. Sh.ni tashkil etgan maqomlarning har biri ikki - cholg'u (mushkilot) va ashula (nasr) yirik bo'limlaridan iborat. Cholg'u bo'limlarida bir xil nom bilan ataluvchi cholg'u qismlari mavjud bo'lib, ohanglari o'zlari mansub bo'lgan maqom kuyiga xos, doira usullari esa bir xildir. Ulardan asosiylari Tasnif, Tarje, Gardun, Muxammas va Saqil deb ataladi. Bu qismlar maqom nomlariga qo'shib (mas., Tasnifi Buzruk, Tarjei Dugoh, Garduni Segoh kabi), ayrimlari esa bastakorlar nomi bilan birga (mas., Muxammasi Nasrullovi, Saqili Islimxon) ataladi. Ba'zi cholg'u qismlari alohida nomga ega (masalan, Nag'mai Orazi Navo), Dugoh va Segohda esa maqom nomi bilan qo'shib aytiladi (mas., Peshravi Dugoh, Samoi Dugoh, Xafifi Segoh). Sh.ning cholg'g'u qismlari xona va bozgo'y kuy tuzilmalaridan tashkil topadi. Bunda muntazam ravishda o'zgaruvchi xonalarning rivojlanishi uchun qo'llanadigan peshrav uslubi alohida ahamiyat kasb etadi. Tasnif, Tarje, Nag'mai Oraz, Samoi, Xafif kabi cholg'u qismlari bir-biriga o'xshash, kichik hajmli; Gardun va Peshrav birmuncha rivojlangan; Muxammas va Saqil yo'llari uzun va murakkab doira usullari negizida ijod etilgan. Shoshmaqom cholg'u yo'llarining ichki tuzilishi murakkab bo'lsa-da, o'zining ravon ohangdorligi va rang-barangligi bilan shu maqom kuy mavzulari bilan bevosita bog'liqdir. Bu asarlar teran falsafiy va turfa lirik kayfiyatlarni ifodalaydi, tinglovchilardan esa eshitish ko'nikmalariga ega

bo'lishni talab etadi. Odatda, Shoshmaqom cholg'u qismlari birin-ketin yaxlit tarzda ijro etilgandan so'ng uning Nasr bo'limiga o'tiladi. Ashula qismlari ancha murakkab shakldagi sho''balar, ularning tarona yoki shoxobchalaridan iborat. Bular ham yaxlit turkum tarzida ijro etiladi. Sh. ashula bo'limlari tuzilish jihatidan bir-biridan farqlanadigan ikki toifa sho''balar guruhidan tashkil topgan; birinchisiga Saraxbor, Talqin, Nasr deb nomlanuvchi sho''balar va yakuniy Ufar qismi, iqkinchisiga esa, asosan, Savt va Mo'g'ulcha nomli sho''balar va ularning hoxobchalari kiradi. Shoshmaqomdagi nomdosh sho''balar (Saraxbori Buzruk, Saraxbori Navo va boshqalar)ning kuy-ohanglari turlicha bo'lsa-da, doira usuli va kuylariga bog'lab aytiladigan she'r vaznlari bir xildir. Sho''balarining ikkinchi guruhida Talqincha, Qashqarcha, Soqiynoma va Ufar deb nomlanadigan shoxobchalar mavjud va ular shu nomdagi o'ziga xos doira usullarida yangraydi. Shoshmaqom sho''balarining rivojlanishida avj va namudlar alohida ahamiyat kasb etadi. Ular ashulaning yirik shakl olishi va mazmunan chuqurlashishida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi. Namudlar maqom yo'llarida yakka avj yoki guruh tartibida erkin ishlatiladi. O'tmishda hofizlarning xohish va imkoniyatiga qarab namudlar soni (bir sho''bada 4 tagacha) o'zgarib turgan. Sh. ashula bo'limi sho''balari shaklan barkamol bo'lib, ichki tuzilmalar tarkibi turlicha bo'lishi mumkin. Masalan har bir sho''ba yo'li cholg'u. muqaddimasi bilan boshlanadi. Keyin daromad nomli bosh xat ijro etiladi va o'rta pardalarda bayon etiluvchi miyonxat jumlariga o'tiladi. O'rniga qarab dunasr tuzilmasida yuqori pardalar zabt etiladi. So'ngra sho''balarga xos avjda namudlar aytilib, ashula yo'li miyonxat orqali yoki usiz ulanib ketadigan furovard (tushirim) tuzilmasi bilan yakunlanadi. Ba'zi sho''balar tuzilishi boshqacharoq bo'lishi ham mumkin. Sh. ashula bo'limining birinchi guruh sho''balari turkumli tarzda yaxlit ijro etilganida, Saraxbor b-n boshlanib, so'ng uning taronalari (6 tagacha) o'qiladi. Taronalarning oxirgisi talqin doira usulida aytiladigan suporish qismi vositasi bilan Talqin sho''basiga silliq ulanib boradi. Talqin taronasi ijro etilib, nasr doira usulidagi suporish orqali Nasr sho''basi va uning taronalariga o'tiladi (Nasr sho''ba namunalari bitta maqomda 2- 3 tagacha etadi). Oxirgi Nasr sho''basi, odatda, taronasiz o'qilib, bevosita Ufar ashula yo'llariga qo'shiladi va oxirgi suporish b-n turkum yakunlanadi. Sh. ashula bo'limining ikkinchi guruhidagi sho''balar o'zaro bog'lanmagan tarzda mustaqil ashula yo'llari hisoblanib, ularning har biri, asosan, 5 qismli turkumni tashkil etadi. Mas., asosiy Savt yoki Mo'g'ulcha ashula yo'lidan keyin unga ushbu kuy mavzuining yangicha vazn-usulli (Talkincha,

Qashqarcha, Soqiynoma va Ufar) namunalari navbatma-navbat ulanadi. Maqomlarning tarixiy, nazariy, estetik masalalari uzoq o'tmishdan shu kunga qadar musiqashunoslar tomonidan har tomonlama o'rganilmoqda. Xususan, O'rta asrlar musiqa risolalarida Sharq mumtoz musiqasiga xos parda-lad tuzilmalari keltirilib, maqomot hamda xalq musiqasiga xos tovushqator va usullar tuzilishi haqida mulohazalar yuritilgan. 19-asr boshi va o'rtalarida Shoshmaqomga oid maxsus yozma she'riy to'plam - bayozlar yuzaga keldi. Ularda maqomlarga aytilgan g'azal matnlari keltirilgan, maqom va sho'balar nomlari hamda ijro etiladigan ashulalar turkumining tartibi ko'rsatilgan. Komil Xorazmiy va uning o'g'li Muhammad Rasul tanbur chizig'i yordamida yozib olgan Xorazm maqomlari ham Sh.ning 19asr namunalari haqida qimmatli ma'lumot beradi. Sh. ashula yo'llarida o'zbek hamda fors mumtoz shoirlaridan Rudakiy, Jomiy, Lutfiy, Navoiy, Bobur, Fuzuliy, Hofiz, Amiriy, Nodira, Zebunniso, Ogahiy va b.ning ishqiy-lirik, falsafiy, nasihatombuz, diniy mazmundagi g'azallari, shuningdek, xalq to'rtliklari jalb etilgan. Shoshmaqom, asosan, og'zaki tarzda avloddan-avlodga ustoz-shogird an'anasida o'tib keldi. 1920-y.larda Buxoro, Samarqand, Toshkent shaharlarida maxsus musiqa maktablari, bilim yurtlari tashkil qilinib, ularda maqom va xalq musiqa namunalarini o'zlashtirishga e'tibor qaratildi; Ota Jalol, Ota G'iyos Abdug'aniev, Domla Halim Ibodov, Shorahim Shoumarov, Abdusoat Vahobov, Usto Shodi Azizov kabi maqomdon sozanda va hofizlar yoshlarga saboq berish uchun jalb etildilar. Sh.ni ilk bor V.A.Uspenskiy Ota Jalol va Ota G'iyos ijrolaridan hozirgi nota yozuviga olib nashr ettirdi (Shashmakom, Shest muzo'kalno'x poem, Maqom - Buxoro, 1924). Mulla Bekjon Rahmon o'g'li va Muhammad Yusuf Devonzodaning Xorazm musiqiy tarixchasi (1925), Fitratning O'zbek klassik musiqasi va uning tarixi (Samarqand - Toshkent, 1927) risolalari 20-asr. maqomshunosligining dastlabki namunalari bo'lib, qimmatli ma'lumotlarga ega. Sh.ni o'rganishga, ayniqsa, 1950-y.lardan ko'proq ahamiyat berila boshlandi. Yunus Rajabiy Shoshmaqomni o'zi sozanda va xonandalar ijrosidan yozib olib, ikki marta - O'zbek xalq musiqasi va Shashmaqom nomi b-n nashr ettirdi. O'zbek xalqi musiqa boyliklari asosida yuzaga kelgan Shoshmaqom, o'z navbatida, zamonaviy musiqa san'ati rivojlanishiga samarali ta'sir ko'rsatdi. O'zbekiston bastakorlari va kompozitorlari o'z ijodida Shoshmaqomdan keng ko'lamda foydalanishni davom ettirmoqdalar. Hozirgi davrda O'zbekiston bo'ylab Shoshmaqomni ijro etishga ixtisoslashgan professional ansambllar,

havaskor badiiy jamoalar maqomlarni ijodiy o'zlashtirish hamda targ'ib etish borasida samarali faoliyat ko'rsatmoqdalar.

FSMU texnologiyasi haqida tushuncha

Ushbu texnologiya munozarali masalalarni xal etishda, baxs – munozaralar o'tkazishda yoki o'quv–seminar yakunida (tinglovchilarning o'quv–seminar haqidagi fikrlarini bilish maqsadida), yoki o'quv rejasi asosida biron bo'lim o'rganib bo'lingach qo'llanilishi mumkin, chunki bu texnologiya tinglovchilarni o'z fikrini himoya qilishga, erkin fikrlash va o'z fikrini boshqalarga o'tkazishga, ochiq holda baxslashishga, shu bilan bir qatorda o'quvchi – talabalarni, o'quv jarayonida egallangan bilimlarini tahlil etishga, qay darajada egallaganliklarini baholashga hamda tinglovchilarni bahslashish madaniyatida o'rgatadi. Ushbu texnologiyaning maqsadi tinglovchilarga tarqatilgan qog'ozlarda ko'rsatilgan harakatlar ketma- ketligini avval yakka holda mustaqil ravishda belgilab, so'ngra o'z fikrini boshqalarga o'tkaza olish yoki o'z fikrida qolish, boshqalar bilan xamfikir bo'la olishga yordam beradi.

Trening “Muloqot” haqida tushuncha

Ushbu trening o'quvchi – talabalarda dars jarayonida mustaqil fikrlashga, o'z fikrlarini erkin xolda bayon eta olishga hamda ularda bahslashish madaniyatini tarbiyalashga qaratilgan bo'lib, odatda bunday mashg'ulot tinglovchilarni kichik guruhlariga bo'lgan holda o'tkaziladi. Maqsadi, tanlangan mavzu, muammo asosida tinglovchilarning fikrlarini hamda ushbu mavzuga bo'lgan munosabatlarini aniqlash, mustaqil holda umumiy bir fikrga kelishlariga va to'g'ri xulosa chiqarishlariga yordam berish, erkin holda bahslashishlariga sharoit yaratish.

Mavzuni mustahkamlashga doir mustaqil ish namunalari

1. D.Karimova Musiqiy pedagogik mahorat asoslari. T. Iqtisod moliya. 2008.
2. R.J.Ishmuxammedov. Innovatsion texnologiyalar. Iste'dod 2008 yil
3. Н.Г.Дмитриева. О.Черноиваненко «Методика музыкального воспитания в школе М., 1990г.
4. G.Sharipova «Musiqqa o'qitish metodikasi» (ma'ruzalar matni) T., 2008 yil
5. Soipova D. Musiqqa o'qitish nazariyasi va metodikasi. T., 2009 y.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. I.Akbarov .«Musiqqa lug'ati»
2. Apraqsina O. «Методика музыкального воспитания в школе» М. 1983

References 1. I.Akbarov .«Musiqqa lug'ati»

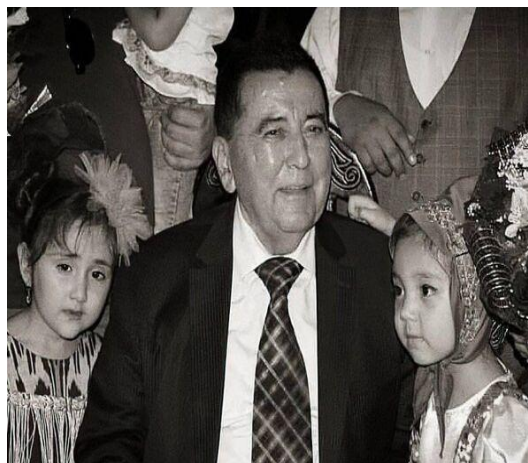
Elektron ta'lim resurslari

www.tdpu.uz

www.pedagog.uz

12-Mavzu: O'zbek kompozitorlari Sh.Yormatov hayoti va ijodi haqida ma'lumot. Kompozitorlarning ijodidan bolalar qo'shiqlaridan tinglash va kuylash. (2 soat)

1. O'zbek kompozitorlari Sh.Yormatov hayoti va ijodi haqida ma'lumot.
3. Kompozitorlarning ijodidan bolalar qo'shiqlaridan kuylash

Shermat Yormatov 1939.17.10 Farg'ona viloyatida yavvallud topgan. kompozitor, bolalar xori san'atining faol targ'ibotchisi. O'zbekiston xalq artisti (1997) Toshkent davlat konservatoriyasini xor dirijyorligi mutaxassisligi bo'yicha tugatgan (1967). Toshkent shahridagi 99 o'rta maktabda musiqa o'qituvchisi va "Boychechak" xor studiyasining rahbari (1962-82), Uzteleradiosida xor jamoasi dirijyori (1967-70), "Bulbulcha" bolalar xorining badiiy rahbari va bosh dirijyori (1971 yildan), O'zbekiston Respublikasi Ma'naviyat va ma'rifat markazi raisi o'rinbosari (1996-99). Ayni paytda A. Qodiriy nomidagi Madaniyat intsi (1980-95) da o'qituvchi, dotsent (1994). Kompozitor ijodida vokal musiqa (ayniqsa bolalar uchun yaratgan qo'shiqlari) asosiy o'rin tutadi: "Salom maktab", "G'ildiragim", "Ikki qo'ymang, o'qituvchi!", "Sumalak", "Oymomojon rom bo'ldi", "Qizaloq", "Xon atlas", "Bu yurtning yoshlari", (folkloretnografik syuita),

"Assalom hayot" kantatasi (T. Ilhomov soʻzi) va Aksariyat qoʻshiklari turli musiqa toʻplamlarida nashr etilgan. 1970 yillar oʻrtasidan boshlab oʻzbek bolalar qoʻshigʻi hamda xor sanʼatiga bagʻishlangan doimiy "Qoʻshigʻim – jon qoʻshigʻim", "Birgalikda kuylaymiz" telekoʻrsatuvlarini olib boradi. "Sogʻlom avlod uchun" ordeni bilan mukofotlangan (1994) Shermat Yormatovning bastakor sifatida bolalar xori uchun yozgan musiqiy asarlari ham rang-barangdir. Uning ijodiga mansub, bolalar xori va oʻzbek xalq cholgʻulari orkestri uchun yozilgan- "Boychechak", "Yoshligim" asarlari, koʻp qismli xor asarlari orasida esa 5 qismli "Assalom hayot" (T. Ilhomov) hamda "Bu gulshan soz ekan" (katta ashula yoʻlida) asarlari alohida ajralib turadi.

Amaliy oʻqitish metodlari oʻqituvchi tomonidan, asosan, oʻquvchilarni amaliy ijrochilik bilan bogʻliq malaka va koʻnikmalarini shakllantirish jarayonida qoʻllaniladi. Bunda oʻqituvchining "shaxsiy namunasi" yaʼni har bir amaliy harakatni oʻzi koʻrsatib berishi muhim ahamiyat kasb etadi. Vokal-xor malakalari (tovush hosil qilish, tovushni yoʻllash, niqobdor kuylash, nafas olish, nafasni sarflash, soz, ansambllik, diksiya, intonatsiya) ustida ishlash, musiqaga mos qadam tashlash va harakatlar bajarish (oʻyin, raqs, gimnastika elementlari), bolalar cholgʻu asboblari joʻr boʻlish kabi faoliyatlar amaliy metodlar vositasida amalga oshiriladi. Bu faoliyatda oʻquvchilarni induvidial, psixologik, fizologik xususiyatlari eʼtiborga olinishi zarur.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. Oʻzbek kompozitorlari Sh. Yormatov hayoti va ijodi haqida oʻrganish?
2. Kompozitorlarning ijodidan bolalar qoʻshiqlaridan tinglash?
3. Kompozitorlarning ijodidan bolalar qoʻshiqlaridan yod olish?

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. D. Soipova. Musiqa oʻqitish nazariyasi va metodikasi. - Toshkent, fan va texnologiyalar. 2009-yil.
2. Qoʻrbanova G. I. Vospitaniye molodyoji vduxi nasionalnoy idei sredstvami muzyki i nasionalnykh sennostey. - M.: Drofa.
3. Qudratov I. Musiqa taʼlimida fanlararo aʼloqadorlik. Uslubiy qoʻllanma, SamDU, 2015-yil.
4. Alibekova R. I. Metodicheskiye rekomendatsii Russkaya slovestnost Ot slova k slovestnosti 5-y klass. - 2-oye izd, stereotip. - M.: Drofa.
5. G. Sharipova. G. Najmekdinov Musiqa oʻqitish metodikasi praktikumi
6. Apraksina. O. A. Maktablarda musiqiy tarbiya metodikasi

7.M.S. Muxiddinova “Мақтабгача таълим ташкилотларида ахборот-компьютер технологияларини мусиқа тарбияси воситаси сифатида қўллашнинг хусусиятлари” 2020 йил

8.Sh.R.Mahkamova “Имконияти чекланган болалар ва ҳар томонлама етук авлодни тарбиялашда мусиқанинг ўрни” 2020

9.M.A.Asadullaeva “Ёшларни маънавий тарбиялашда қўшиқчилик санъатининг тутган ўрни” 2020 йил

10.O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi:www.uzedu.uz.

13-Mavzu: O'zbek kompozitorlari N.Norxo'jayev, A.Mansurov hayoti va ijodi haqida ma'lumot. Kompozitorlarning ijodidan bolalar qo'shiqlaridan tinglash va kuylash.

(2 soat)

1.O'zbek kompozitorlari N.Norxo'jayev,A.Mansurov hayoti va ijodi haqida ma'lumot.

2.Kompozitorlarning ijodidan bolalar qo'shiqlaridan tinglash

3.Kompozitorlarning ijodidan bolalar qo'shiqlaridan kuylash

Asosiy tayanch iboralar: «Osmondagi oy»,«Chori chamber», «Kavushim», «Chuchvara qaynaydi».

O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan madaniyat xodimi, O'zbekiston Davlat konservatoriyasi professori, kompozitor Nadim Norxo'jayev o'zining jozibali musiqiy asarlari, ayniqsa, estrada va bolalar uchun yaratgan qo'shiqlari bilan elyurt hurmatiga sazovor bo'ldi.

Nadim Norxo'jayev 1947-yil 24-dekabrda Toshkent shahrida ziyolilar oilasida tug'ildi. Nadimning ota-onalari o'g'illarining musiqaga qiziqishini sezib, umumta'lim maktabining 5-sinfidan R. Glier nomidagi maxsus musiqa maktabinternatiga berdilar va u bu erda tanbur chalishni o'rgana boshladi. Nadimning musiqa nazariyasi va bastakorlikka qiziqishini inobatga olgan holda, uni 1963-yil Hamza nomidagi musiqa bilim yurtiga o'tkazishadi. Mashhur kompozitor Rumil Vildanovdan musiqa sirlarini o'rgandi. 1967-yil simfonik orkestr uchun bastalagan.

«Suita»si bilan a'lo baholarga o'qishni bitirdi. O'sha yili Toshkent Davlat konsenatoriyasining kompozitorlik fakultetiga o'qishga kirdi. Bu oliy dargohda kompozitorlik bo'yicha Georgiy Musheldan, cholg'ulashtirishdan Aleksandr Kozlovskiydan saboq oldi. N. Norxo'jayev konservatoriyaning imtiyozli diplom bilan bitirib, Bekobod musiqa bilim yurtiga ishga yo'llanma oldi. Harbiy xizmatni o'tab yurgan davrda vokal-cholg'u estrada ansamblini lashkil etib, konsertlar bera boshladi. U o'z faoliyatida qo'shiq janriga ko'proq ahamiyat berdi- 1968—1972- yillarda

musiqqa maktabida, 1972—1975-yillari Bekobod musiqqa bilim yurtida, musiqqa maktabida o'qituvchi va bo'lim mudiri bo'lib ishladi. 1975—1976-yillarda «Melodiya» finnasining ovoz yozish studiyasida bosh muharrir vazifasida ishladi. A.Qodiriy nomidagi Toshkent Davlat Madaniyat institutida o'qituvchi, katta o'qituvchi, dotsent bo'lib, ayni paytda Yu. Rajabiy nomidagi Toslikent pedagogika bilim yurtida o'qituvchi, 1998-yildan buyon Toshkent Davlat konservatoriyasi estrada ijrochilik kafedrasini mudiri, 2003-yildan professor lavozimida ishlab kelmoqda. Nadim Norxo'jayev fortepiano uchun 3 ta pyesa, 4 ta preludiya, 2 ta variatsiya. sonatina, «Luq- malar» nomli miniaturalar turkumi, so'zsiz qo'shiq, fortepiano uchun 2 ta sonata, skripka va fortepiano uchun pyesa, torli kvartet, fortepiano va simfonik orkestri uchun «Konsertino», IV qismli simfonik suita, I qismli simfoniya va ko'pgina qo'shiqlar yaratdi. Nadim Norxo'jayev ijodida qo'shiq ustuvor ahamiyat kasb etadi. U zamondosh shoirlar bilan hamkorlikda 100 dan ortiq estrada va bog'cha bolalari hamda maktab o'quvchilariga atab qo'shiqlar yaratdi. Yosh bastakorning bolalar uchun 1975-yilda yozgan «Hakkalar» ilk Estrada qo'shig'i «Paxtaoy» nomli vokal cholg'u ansambli ijrosida mashhur bo'lib ketdi. Jumladan, «Yaxshi bola», «Dangasa», «Eh, orzular», «Antiqqa musobaqa», «Diyor madhi», «Balig'im», «Salom bergan bolalar», «Sayyoraxon», «Chamandagi gullarmiz», «Boboxo"roz», «Dono bola» kabi qo'shiqlari «Bulbulcha» bolalar xori ijrosida ommalashib ketgan. Bolalar xori uchun «Hafta» kantatasi, «Daraxtlar suhbatini» xor suitasi, o'zbek xalq qo'shiqlarini xor uchun qayta ishladi. «Osmondagi oy», «Chori chambar», «Kavushim», «Chuchvara qaynaydi» qo'shiqlari shular jumlasidan. Nadim Norxo'jayev O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan madaniyat xodimi faxriy unvoni bilan taqdirlangan. Respublika «Ofarin — 2000» ko'rik-tanlovi sovrindori, O'zbekiston Bastakorlar uyushmasi qo'shiq sho'basini raisi, respublikamizda o'tkazilayotgan turli ko'rik-tanlovlarda jiyuri hay'atlarining faol ishtirokchisi.

SALOM BERGAN BOLALAR

Po'lat Mo'min she'ri

Nadim Norxo'jayev musiqasi

O'ynoqi

mf

Sa - lom ber - gan bo - la - ning

The first system of the song. The vocal line begins with a rest, followed by the lyrics "Sa - lom ber - gan bo - la - ning". The piano accompaniment consists of a steady eighth-note pattern in the right hand and a simple bass line in the left hand. A mezzo-forte (*mf*) dynamic marking is present.

o' - zi o - dob - li Ku - lib tur - gan yuz - la - ri

The second system of the song. The vocal line continues with the lyrics "o' - zi o - dob - li" and "Ku - lib tur - gan yuz - la - ri". The piano accompaniment remains consistent with the first system. A mezzo-forte (*mf*) dynamic marking is present.

go' - yo — of - tob - li Sa-lom be-rish bu, a' - lo — a - lo - mat

1. Sa - lom ber - gan - lar — bo'l- sin sa - lo - mat 2. bo'l- sin sa - lo - mat.

Salom bergan bolaning
O'zi odobli,
Kulib turgan yuzlari,
Go'yo oftobli.

Naqarot:

Salom berish — bu,
A'lo alomat.
Salom berganlar
Bo'lsin salomat.

Salom bergan bolaning
Darsi doim «besh»,
Maktab, uyda, ko'chada,
Yaxshilarga esh.

Qo'shiq tezroq, o'ynoqi suratda ijro etiladi. Tonalligi re major (ioniy)lariga to'g'ri keladi. Kuy ohangi nota yozuvida kalit oldi fa diyez va do diyoz notalari, qo'shiqning tonikasi re notasida tugashi buni tasdiqlaydi. Qo'shiqning o'lchovi 2/4, kuylash diapazoni re dan si gacha, katta seksta intervali oralig'ini tashkil etadi. Qo'shiq 3 band va naqarotdan iborat bo'lib, 10 taktdan iborat ohang bilan aytiladi. Unda salom bergan bolalarning yaxshi axloq va odobli ekanligi, ular darslarni ham yaxshi o'qishlari, hamma joylarda ham bu o'quvchilar yaxshi odamlarga ergashib yurishlari haqida kuylanadi.

Ўзбекистон Ёшлар мукофоти совриндори, Тошкент Давлат консерваторияси композитсия ва чолғулаштириш кафедраси профессори, композитор Аваз Мансуров ўзининг услуги билан алоҳида ажралиб туради. Композитор турли жанрларда,

айниқса, кўшиқчиликда баракали ижод қилиб келмоқда.

Аваз Мансуров 1957-йил 2-ноябрда Қўқон шалирида туғилди. Авазнинг болалик йиллари театр сахнасида ҳамда машҳур хонанда ва созандаларнинг мусиқа ва шеърийат давраларида ўтди. Дастлаб мусиқа мактабида, сўнгра Қўқондаги мусиқа билим юртининг «Мусиқа назарияси» бўлимида аъло баҳолар билан ўқиди. 1982-йилда М. Ашрафий номидаги Тошкент Давлат кон-серваториясининг «композитсия ва чолғулаштириш» кафедрасини Борис Зейдман синфида, 1986-йили асистентурани профессор Феликс Янов-Яновский раҳбарлигида битирди. Композитор А. Мансуров иш фаолиятини 1973-йилда Фарғона вилояти мусикали драма театрининг оркестрида созандаликдан бошлади. 1981—1983-йилларда ўқиш билан бир қаторда Республика ўқувчилар саройи қошидаги болалар мусиқа мактабида ишлади. 1982-йили консерваторияда ўқишни битиргач, композитсия ва чолғулаштириш кафедрасида педагог лавозимида асистентурада қолдирилди. Мазкур кафедрада катта ўқитувчи, дотсент, «Шарқ факултети» декани, «Композитсия ва чолғулаштириш кафедра»си мудири ва 2000-йилдан бошлаб консерватория ўқув ишлари бўйича проректор лавозимида ишламоқда. А. Мансуров биринчи ижодий қаламини фортепиано учун «Қизча ва тулки», «Қўрқинчли туш» эртақларига мусиқа басталашдан бошлади. Скрипкачилар ансамбли учун «Сўзсиз кўшиқ», фортепиано учун «Токката-прелудия» ва бир неча кўшиқлар яратди. А. Мансуровнинг ижодий фаолиятида камер вокал жанрлар устунлик қилади. Унинг овоз скрипка ва фортепиано учун ёзган «Муҳаббат» лирик туркуми, 10 дан ортиқ романслари мусиқий жамоатчилик томонидан юқори баҳоланди. Айтиқса, болалар кўшиқларини яратишда А. Мансуров юқори натижаларга эришди. Ўзтелерадиокомпанияси қошидаги «Булбулча» болалар хор жамоаси ижросида янграган «Қуёш билан суҳбат», «Кел, бахт куйин куйлайлик», «Оқ кабутар парвози», «Хур республикам», «Муз-

қаймоқ», «Томчилар қўшиғи», «Дакан хўроз», «Қувноқ болалар», «Қўшиғим, жон қўшиғим», «Осзбекистон онажон» каби 100 дан ортиқ қўшиқлари машҳур бўлиб, композиторга шуҳрат келтирди. Композитор эстрада жанрида ҳам унумли ижод қилиб келмоқда. «Наврўз», «Чимён», «Чаман-чаманим», «Талабалар қўшиғи», «Ойдин йўл» каби эстрада қўшиқлари шулар жумласидандир. Композитор А. Мансуровнинг ижодий фаолиятида театр сахна асарларига мусиқа басталаш ҳам устивор туради. Жумладан: «Ҳайвонлар султони», «Шарқ афсонаси», «Қўнғироқх ёлғончи», «Хўжа Насриддиннинг 41-пашшаси», «Ур, тўқмоқ» мусикали комедияларни яратди. Симфоник оркестр учун иккита симфония, ўзбек халқ чолғулари оркестри учун увертюра, дамли чолғулар оркестри учун «Карнай садоси» ва «Аскарлар марши», «Суғдиёна», камер чолғу асарлари, фортепиано учун «Ҳайвонот боғида сайр» каби мусикали асарлами яратди. Аваз Мансуров Ўзбекистон Ёшлар мукофоти совриндори, Ўзбекистон Республикаси фахрий ёрлиғи, Халқ таълими, Олий ва ўрта махсус таълим вазирликларининг фахрий ёрлиқлари билан тақдирланган. Композитор Аваз Мансуров 1957 йил 2 ноябрда Қўқон шаҳрида туғилган. 1982 йилда Тошкент давлат консерваториясининг бастакорлик бўлимини проф. Б.И.Зейдман синфида, 1986 йил ассистент-стажёрликни проф. Ф.М.Янов-Яновский синфида тамомлади. Ўзбекистон давлат консерваторияси бастакорлик кафедраси мудири, ўқув ишлари бўйича проректор, профессор, Ўзбекистон Бастакорлар уюшмаси котиби. Аваз Мансуров Ўзбекистон мусиқа санъатининг ривожига ўзининг муносиб ҳиссасини қўшиб келаётган ижодкорлардан. Композитор турли жанрларда сермахсул ижод қилиб, «Ўзбекистон қўшиқ байрами» Республика танловларида «Ўзбекистон – дўстлик диёри» (1998 йил 1-мукофот), «Соғиниб уйғонар тонглар» (1999 йил 2-мукофот), «Баркамол авлод қўшиғи» (2001 йил 1-мукофот) кабиларни ёшлар жўшиб қуйлашди. «Ўзбекистон-она онажон», «Биз ҳур Ватан чечакларимиз», «Бу чаманзор кимники», «Хайр мактаб», «Ким эпчилу ким чаққон» каби 100 дан ортиқ қўшиқлари болажонлар орасида кенг танилган. Мустақиллик ва Наврўзга бағишланган катта байрам тадбирларида бир неча бор асарлари янгради. Республика театрларида ўнлаб мусикали асарлари сахналаштирилган ва минглаб томошабинларга манзур бўлган. Унинг «Суғдиёна» оркестри учун янгича услубда езилган «Мозийдан садо» асари асосида мусикий фильм ишланди ва телевидение орқали томошабинларга эътиборига

ҳавола этилди. А.Мансуровнинг «Ўзга сайёралик робот», «Ҳайвонлар султони» болалар опералари, «Шарқ афсонаси» балети, «Қўнғироқли ёлғончи», «Қачал Полвон ва Гармсел», «Ур тўқмоқ» каби 11 та муסיқали спектакл, «Учар ковуш», «Шўх хўтикча», «Қашмир қўшиғи» муסיқали эртаклари, «Бир соатлик халифа» муסיқали драма, 2 та симфония, симфоник поэма, «Байрам увертюраси», «Наврўз» каби 5 та увертюра, «Мустақилликка бағишлов», «Шодиёна» мадҳиялари, фортепиано ва оркестр учун концерт асарларини алоҳида айтиб ўтиш лозим. А.Мансуров Ўзбекистон Ёшлар мукофоти совриндори (1986), «Ўзбекистон – Ватаним меним» қўшиқ танловининг ғолиби (1998). У Ўзбекистон Фахрий Ёрлиғи билан тағдирланган, Халқ таълими, Олий ва ўрта махсус таълим вазирликлари фахрий ёрлиқлари ҳамда мукофотларига сазовор бўлган

1.2.Kompozitor Avaz Mansurovning asarlari tahlili

QUYOSH BILAN SUHBAT

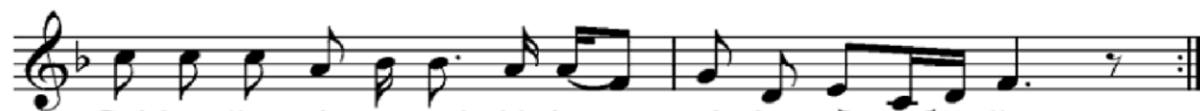
Xurshid Qayumov she'ri

Avaz Mansurov musiqasi

Quvnoq

Bu-gun tong-da qush-lar-dan ham er- ta tur- dim,

Gul-bo-g'im - da qu-yosh bi- lan suh- bat qur- dim.

Quyosh menga: «Kuning quvnoq bo'lsin», de-di, Men quyoshga: «Nuring porloq

bo'l-sin» de-dim. Na-na-na, na-na-na-na, na-na - na - na,

Na-na- na- na- na- na-na- na, na- na- na- na,

Na- na- na- na- na- na- na- na- na- na.

Na- na- na- na- na- na- na- na.

Na- na-na-na, na- na- na-na-na-na-na- na!

Bu asar 4/4 murakkab o'lchovda yozilgan, unda ikkita kuchli hissa mavjud. Asarning tempi quvnoq, **fa** major tonalligida yozilgan bo'lib, dominantadan boshlanib tonikaga tugagan. Asarning diapazoni nona intervali oralig'ida yozilgan.

Musiqqa san`ati umumxalq san`atiga aylanib bolalar bog`chasi, musiqqa maktablari, o`rta umummaktablar, o`quvchilar saroyi, madaniyat uylari, yoshlar ijodiy uylarida keng qo`llanib kelinmoqda. Chet el klassik kompozitorlar hamda qardosh xalqlar kompozitorlari bilan bir qatorda O`zbekiston kompozitorlari va bastakorlarining yuksak badiiy qiymatga ega bo`lgan asarlarini ijro etish uchun ham keng imkoniyatlar yaratildi. Mohir o`qituvchi-ustoz shogirdlarini hayotdagi rang-barang hodisa va voqealarni sinchkovlik bilan kuzatadigan, tahlil qila oladigan, ilmiy tadqiqot ishiga qiziqadigan, bir umr o`zi o`qitgan fanning sehri bilan yashaydigan qilib tarbiyalaydi. Bunday mohir, mehribon ustozlarni shogirdlar bir umr eslaydilar.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

- 1.O`zbek kompozitorlari A.Mansur va hamda N.Norho`jaev hayoti va ijodi haqida o`rganish?
- 2.Kompozitorlarning ijodidan bolalar qo`shiqlaridan tinglash?
- 3.Kompozitorlarning ijodidan bolalar qo`shiqlaridan yod olish?

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.D.Soipova. Musiqqa o`qitish nazariyasi va metodikasi.-Toshkent, fan va texnologiyalar.2009-yil.
- 2.Qo`rbanova G.I. Vospitaniye molodyoji vduxi nasionalnoy idei sredstvami muzyki i nasionalnykh sennostey.-M.:Drofa.
- 3.Qudratov I. Musiqqa ta`limida fanlararo a`loqadorlik. Uslubiy qo`llanma, SamDU,2015-yil .
- 4.Alibekova R.I. Metodicheskiye rekomendatsii Russkaya slovestnost Ot slova k slovesnosti 5-y klass. -2-oye izd, stereotip. –M.: Drofa.
- 5.G.Sharipova.G`.Najmekdinov Musiqqa o`qitish metodikasi praktikumi
- 6.Apraksina.O.A.Maktablarda musiqiy tarbiya metodikasi
- 7.M.S. Muxiddinova “Мақтабгача таълим ташкилотларида ахборот-компьютер технологияларини музика тарбияси воситаси сифатида қўллашнинг хусусиятлари” 2020 yil
8. Sh.R.Mahkamova “Имконияти чекланган болалар ва ҳар томонлама етук авлодни тарбиялашда музиканинг ўрни” 2020
- 9.M.A.Asadullaeva “Ёшларни маънавий тарбиялашда қўшиқчилик санъатининг тутган ўрни” 2020 yil
10. O`zbekiston Respublikasi Xalq ta`limi vazirligi:www.uzedu.uz.

Elektron ta`lim resurslari

- 1.www.tdpu.uz
- 2.www.pedagog.uz

14-Mavzu: O'zbek kompozitorlari D.Omonullaeva hayoti va ijodi haqida ma'lumot. Kompozitorlarning ijodidan bolalar qo'shiqlaridan tinglash va kuylash.

(2 soat)

- 1.O'zbek kompozitorlari D.Omonullaeva hayoti va ijodi haqida ma'lumot.
- 2.Kompozitorlarning ijodidan bolalar qo'shiqlaridan tinglash
- 3.Kompozitorlarning ijodidan bolalar qo'shiqlaridan kuylash

Asosiy tayanch iboralar :«Sharq taronalari», «Milliy teatr madhiyasi»

O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan madaniyat xodimi. Kompozitor Dilorom Omonullayeva O'zbekiston Bastakorlar uyushmasi safiga estrada qo'shiqlari va boshqa asarlari bilan kirib keldi.U o'zining ijodiy faoliyati bilan respublika musiqa san'atining rivojlanishiga samarah hissa qo'shib kelmoqda. Dilorom Omon ullayeva 1959-yil 1-oktabrda Toshkentda musiqachilar oilasida tug'ildi. Diloromning qalbiga ona allalari bilan birga musiqiy mo'jizalar kirib keldi. Qobiliyatli qizcha V. Uspenskiy nomidagi maxsus musiqa maktabida fortepiano sinfi bo'yicha o'qiy boshladi. 12 yoshida esa professor Boris Zeydman sinfida kompozitsiyadan ham qo'shimcha saboq oldi.Ilk asarlari orasida torli orkestr, urma cholg'ular va fortepiano uchun 5 qismli suitasini milliy simfonik orkestri ijro etdi va muvaffaqiyat qozondi. Dilorom Omonullayeva 1978-yili maktabni muvaffaqiyatli bitirib.Tosbkent Davlat konservatoriyasining kompozitorlik fakultetida professor Boris Zeydman sinfida o'qishni davom ettirdi, kompozitor Rumil Vildanov sinfida o'qishni imtiyozli diplom bilan bitirdi. Yosh mutaxassis talabalik davridayoq Hamza xotirasiga bag'ishlangan fortepiano uchun «Sonata I», «Samarqand manzaralari» V qismi suitasi, «Sonata II», bir necha romanslar va III qismli kvartet, fortepiano va fleyta uchun «Pomir eskizlari» polifonik pyesalarni yaratdi. Dilorom Omonullayeva 1984–1986-yillarda yo'llanma bilan Guliston san'at bilim yurtida musiqa fanlaridan dars beraboshladi. Uning qo'shiqlari teleradio to'lqinlarida doimo yangrab kelmoqda. 1984-yil shoira Nodira g'azallariga 2 ta romans yozdi. Dilorom Omonullayeva musiqa san'atining boshqa janr va shakllarida ham asarlar yaratdi: fortepiano va simfonik orkestr uchun konsert, xor va orkestr uchun suita, kamer cholg'ular uchun musiqiy asarlar, jumladan, «Baxtimiz taronasi», «Istiqlol madhiyasi», fortepiano uchun sonata, fortepiano uchun «Bolalar albomi», 5 ta kichik pyesa, «Kichkintoylar uchun musiqa» to'plamiga 20 ta qo'shiq va 30 ta raqs kuylari kiritilgan, «Topishmoq aytishuv», «Topishmoq qo'shiqlar», «Alifbe qo'shiqlari va boshqalarni Teleradiokompaniyaning «Bulbulcha» xor jamoasi simfonik estrada

jo'rlig'ida ijro etib kelmoqda. Shuningdek, 1997-yil Usmon Azim she'riga «Sharq taronalari» xalqaro musiqa festivali madhiyasini yaratdi. O'zbek Milliy teatri ochilishi munosabati bilan «Milliy teatr madhiyasi» va vatanparvarlik mavzusida 30 ga yaqin qo'shiqlar yaratgan. Dilorom Omonullayeva «Do'stlik» ordeni bilan taqdirlangan O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan madaniyat xodimi faxriy unvoni, «Ofarin» mukofoti sohibi, «O'zbekiston — Vatanim manim» va boshqa tanlovlar sovrindori.

O'quvchilarning musiqa madaniyati darsiga bo'lgan qiziqishlarini o'stirish uchun dars samaradorligini oshirish, o'quvchilarning yosh xususiyatlarini xisobga olgan holda darslarni to'g'ri tashkil etish davr talabi. Musiqa ta'limi jarayonini nazariy jihatdan tahlil qilish, ilg'or o'qituvchilar tajribalarini o'rganish, darsni turli bosqichlarga bo'lib o'tish o'zining ijobiy natijalarini beradi.

1. O'quvchilarni darsga moslashtirishdan iborat bo'lib, o'quvchilarda hayrixohlik munosabatlarini hosil qilishni, bajariladigan ishlar bilan tanishtirishni, yakka tartibdagi va jamoa vazifalarini belgilashni ta'minlaydi.

2. O'quvchilarning bilim va malakalarni mustahkamlash. Bunda o'quvchilarning mustaqil fikrlay olishlari uchun bilimlari doirasini kengaytirishga, mavzuga ijodiy yondoshish ko'nikmalarini o'stirishga, fikrlash qobiliyati faolligini takomillashtirishga erishiladi.

3. Eshitish, idrok etishi orqali bilimlar darajasi aniqlanadi. Shu jarayonda o'quvchilarning idrok etish qobiliyatlari tekshirib ko'riladi. O'quvchilarni musiqa darsiga tezda jalb etib, shu darsga moslashish alomatlarini shakllantirib borishga ham e'tiborni qaratmoq lozim. Buning uchun: darsning boshlanish qismida quvnoq, sho'x, jozibali biror musiqa asari tinglash tavsiya etiladi. Bu tinglangan musiqa dars jarayonida o'quvchilarda ko'tarinkilik kayfiyati xosil qiladi. Eng muhimi darsning sifatli, qiziqarli o'tishiga yordam beradi. O'qituvchi tomonidan o'quvchilarda hosil bo'lgan bilim darajasini o'rganish hamda oldingilari bilan taqqoslab borish muhim ahamiyat kasb etadi. Ma'lumki, boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodni boshlanishi yorqin namoyon bo'ladi. Yosh o'quvchilar judayam kashfiyotchi bo'ladilar: talaffuzni taqlid qilish, obrazli ertak mazmunlarini engil qabul etish, tarixiy qo'shiqlar, musiqiy asarlarni tabiatan faol qabul qiladilar. Bu o'quvchilarda tabiatan faollik berilgan bo'lib, ularda ijodiy qobiliyatlariga ishonch bo'ladi. Mana shular kichik yoshdagi o'quvchilar ijodini shakllanishi, rivojlanishidir. Ijod o'quvchilarning xotirasini aktivlashtiradi, fikrlashni, kuzatuvchanlikni, maqsadga intilishni rivojlantiradi. Musiqiy

ijodkorlik - fikrlash bilan birga emotsional aktivlikni hamda tez bir qarorga kelish qobiliyatlarini shakllantiradi. O`quvchilar ijodi bu mustaqil faoliyat bilan bog`liqdir. Musiqa madaniyati darslarida o`quvchilar ijodida asosan musiqiy amaliyotni o`rganish va qiziqtirishda namoyon bo`ladi. Ijodiy faoliyatga tayyorlash uch yo`nalishda kuzatiladi:

1. Hayotiy musiqiy taasurotlar bilan boyitishda. Masalan: ertaklar, she`rlar, milliy an`analar, kitobdagi asar qahramonlari va musiqiy o`yinlarni o`tkazishda asosiy negizni yaratadilar.

2. O`quvchilarning ijodiy harakat usullari bilan tanishtiradi. Bu maqsadda ularga sodda asarlar, qo`shiqlar, ritmik usullar bilan ohang talaffuzlari beriladi. Musiqiy ijod namunalaridan: Masalan, asarga ritmik kirish qismini yaratish (o`rganiladigan qo`shiq asarlariga kirish qismi berilishi mumkin, bu ijodiy harakat qobiliyatini rivojlantirishga qaratiladi.

3. Bunda avval o`qituvchi ko`rsatadi, keyin hamkorlikda qo`shiq tahlili va maqsadga yo`naltirilgan ijro rejasi aytiladi. Bu yaxshi tanish qo`shiqlar orqali tushuntiriladi. Bir xil va har xil ohang har xil musiqiy obraz va musiqiy xarakterlarning ifodasiga bog`liq bo`lgan asarlar orqali o`quvchilarni ijodiy faoliyatga tayyorlash katta ahamiyatga egadir. Masalan: ohang kuylarining variantlarini yaratish uchun, o`quvchi talaffuzi, ritmik tajriba va ohanglarni mavjudligini tushunishi lozim (she`r matni, musiqaning ritmik tuzilishi, ohang tuzilishi).

4. O`quvchilarda ijodiy faoliyatlarini shakllantirishda ijodiy topshiriqlar katta rol o`ynaydi. Buni bajarish ko`proq o`qituvchiga bog`liqdir. O`qituvchi ijodiy topshiriqlarni taklif etishda o`yin formasini qo`llaydi. Topshiriqni bajarishda o`yin qoidalari va mazmun aytib turiladi. O`yin darsda emotsional hozirjavoblikni tashkil etishi kerak. Bu juda muhim bo`lib, o`quvchilarda ijodiy yo`nalishlarini shakllantiradi. O`qituvchi o`quvchini ijodiy rivojlanishiga katta ahamiyat berishi kerak. Musiqa tinglashda, qo`shiq ijro etishda, bolalar cholg`u asbobida jo`r bo`lishda va shuningdek, musiqiy ritmik harakatlarda.

Hikoya qilish metodi.

Bu metod musiqa o`qituvchisining musiqa asari haqidagi jonli, emotsional, yorqin hayotiy voqealar va aniq tarixiy dalillar, adabiybadiiy lavhalar asosiga qurilgan bayon bo`lib, uni qo`llashdan maqsad o`quvchilarni musiqa asari, janri, uning ijro uslubi bilan an`anaviylik jihatlari, badiiy-g`oyaviy mazmuni, qanday holatda, kimlar tomonidan qanday tartibda ijro etilishi, mohir ijrochilari va mualliflari haqida chuqur va to`laqonli ma`lumotlar bilan tanishtirishni ko`zda tutadi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

- 1.O'zbek kompozitorlari D.Omonullaeva hayoti va ijodi haqida so'zlab kelish?
- 2.Kompozitorlarning ijodidan bolalar qo'shiqlaridan tinglash?
3. Kompozitorlarning ijodidan bolalar qo'shiqlaridan kuylash?

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.D.Soipova. Musiqa o'qitish nazariyasi va metodikasi.-Toshkent, fan va texnologiyalar.2009-yil.
- 2.Qo'rbanova G.I.Vospitaniye molodyoji vduxi nasionalnoy idei sredstvami muzyki i nasionalnykh sennostey.-M.:Drofa.
- 3.Qudratov I. Musiqa ta'limida fanlararo a'loqadorlik. Uslubiy qo'llanma, SamDU,2015-yil .
- 4.Alibekova R.I. Metodicheskiye rekomendatsii Russkaya slovestnost Ot slova k slovesnosti 5-y klass. -2-oye izd, stereotip. –M.: Drofa.

Elektron ta'lim resurslari

- 1.www.tdpu.uz
- 2.www.pedagog.uz
- 3.www.ziynet.uz
- 4.www.edu.uz

15-Mavzu: O'zbek xalq cholg'u asboblari tarixi. (2 soat)

- 1.O'zbek xalq cholg'ulari tarixi.
- 2.O'zbek xalq cholg'ularining tasnifi
3. O'zbek xalq cholg'ularining turlari

Asosiy tayanch iboralar : Tanbur, rubob,afg'on rubobi,ud.

Dutor-sozi musiqiylik-O'rta Osiyo xalq musiqasi. O'rta Osiyo va Sharqiy Turkiston xalqlari orasida keng tarqalgan. U eski Ahddan singular va sozlanishi sifatida ishlatiladi. Tuzilishi, tartibi, pardasi va boshqalar haqida birinchi ma'lumotlar. Mashhur sozanda Zaynulobidin Husayniy o'zining "musiqaning ilmiy va amaliy qonunlari" musiqiy risolasida (san'atda "bo'lim.dutor").Uning kitobiga ko'ra, dator 15-asr musiqasida alohida maqomga ega bo'lib, Yusuf Dutoriyy, Janob Ishoq Dutoriyy, Xoja Muhammad Dutoriyy va boshqalar davrining eng mashhur duetlaridan biri hisoblanadi. ular duel san'ati ustidan hech qanday nazoratga ega emas edilar. Oldingi ikki marta biroz boshqacha edi: u kamroq parda (10 dan oshmasligi kerak), kattaroq piyola, barbatga o'xshash qisqaroq buyruq bor

edi, uning satrlari ipak yoki metall bo'lib, mizrob (zahma) bilan o'ynagan. Hozir o'zbek, tojik, afg'on xalqi, Eron, Turkman, Qoraqalpoq, Uyg'ur va boshqalarning sevimli ijodi sifatida pardalar soni 12 yoki undan ortiq. onga ega. Dutor dastlab tut va o'rik yog'ochidan tayyorlanadi. Ba'zan yong'oq yog'ochidan foydalaniladi. Duet yaratish usuli boshqa musiqiy kompozitsiyalardan farq qiladi; ikki piyola (aksariyati o'rik yog'ochidan yasalgan) chumoli shaklidagi ingichka yopishtiruvchi javonlardan yasalgan. Taglik taxtalari orasidagi tayoqchalar qovurg'alar (ingichka plastinka) yoki boshqa taglik taxtasi bilan qoplangan. Ba'zan ichi bo'sh kosaning tashqi qismi o'yib yoki bo'yaladi. Idishning bo'yni barcha taglik taxtalarining uchlarini ilmoqlarda ushlab turadi, bu ko'pchilik issiq itlar va chig'anoqlarni hosil qiladi. Kosaning sirti tut yog'ochidan o'yilgan yupqa taxta bilan qoplangan. Piyolaning bo'yniga yuzning tekis tomonidan silliqlash mashinasi birlashtirilgan bo'lib, uning yuqori qismida quloqlar uchun teshik va iplarni ushlab turish uchun bulbul mavjud. Ba'zilari suyaklar va chig'anoqlar bilan o'ralgan va porloq tarozilar bilan bezatilgan. Ikki Zech bilan, shu jumladan qilinadi. U yumshoq edi va dardlari yo'q edi, ovoz kabi kofirga aylanganlar yakkanavoz bo'lib, shirador tembri emas, ansabli Dutor, nafis va nafisdir. Kvarta, beshinchi va unisonga sozlang.

So'nggi yillarda duet qayta ta'mirlanib, tenor duo nomini oldi. Kvarta bo'lgan bu juft tor birinchi oktavaning birinchi torini "re", ikkinchi torini esa kichik oktavaning "Lya" o'z ichiga oladi. Uning notasi skripka tugmachasida yozilgan va yozilganidan bir oktava pastroq eshitiladi. Uning diapazoni kichik oktavaning "la" dan uchinchi oktavaning "Re" gacha o'zgaradi. Dutor yuksak musiqiy mahorat talab qiladi va bosh barmoq va ko'rsatkich barmoq bilan (ikki torning har biriga teng) chaladi. Xalq orasida "Munojot", "Suvora", "Jirpora", "Diliraj", "Tanavor", "rohat", "Bushinor", "Sega", "horah", "horah"ma'lum. Ba'zan "olti xonali" ning konstruktiv va vokal qismlari ham ikki tomonlama ovoz bilan yaxshi ishlaydi. Saidxon Hisoni, Tohirjon Davlatzoda, Hoji Abdulazizi Samarqandiy, Muxammadjon Mo'minov, Hoji Abduraxmon, Nurullo Niyozov, quri Samadi Hisoni, Saijon tuxta, Abdumajid Hamidov, Xotam Staladov, qurbonlar, Sulton Xudoyberdiev va boshqalar. Mutribonda bo'lgani kabi, mumtosning dutornatorlari etakchi hisoblanadi. XX asrning 50-yillaridan keyin turli xil dublikatlar asosida ixtiro qilingan (ikkita Viola, ikkita Basse, ikkita juft Basse, ikkita prima, ikkita uchburchak). Dutor maktab, kollej va eng yaxshi musiqa maktablarida o'qitiladi.

Tojikistonda ushbu musiqa asari uchun kitoblar va darsliklar yaratilgan

Tanbur — torli musiqa asbobi. Oʻzbek milliy cholgʻularidan biri hisoblanadi. Oʻzbek mumtoz maqomlari aynan tanbur cholgʻusida ijro etilgan. Tanbur oʻng qoʻlning koʻrsatgich barmogʻiga maxsus noxun (mediator) taqib chalinadi. Chalinganda faqat birinchi simi chertib chalinadi, qolganlari esa sadolanib turish uchun xizmat qiladi. Forobiyning musiqa risolasida Xuroson tanburining parda tuzilishi keltirilgan. Tanbur oʻzbek, tojik, uygʻur va boshqa xalqlarda professional soz sifatida keng tarqalgan. Asbobning chortor (4 torli), panjtor (5 torli), shashtor (6 torli) turlari bor. Tanburning elektr adapter bilan jihozlangan turlari estrada ijrochiligida qoʻllaniladi.

Tuzilishi, chalinishi. Tanburning noksimon oʻyma kosasi yoʻgʻon va uzun dastasi bilan birga yaxlit tut yogʻochidan yasaladi. Tanburning umumiy uzunligi 110-130 sm. Kosasining qopqogʻi, koʻpincha, yupqa yogʻoch taxtachadan qilinadi, unda rezonator teshikchalari bor. Dastasiga ichakdan qilingan pardalar bogʻlanadi. Tanburning pay ip bilan bogʻlangan 16-19 pardasi boʻlib, oltinchisi, odatda, ijro etiladigan asarning ladtonallik xususiyatiga koʻra yuqori yoki pastga surib qoʻyiladi. Tanburning 3 ta toridan birinchisi (yuqoridan) asosiy, 2 tasi yordamchidir; birinchisi va uchinchisi unisonga, ikkinchisi ularga nisbatan kvarta, baʼzan kvinta yoki sekunda past sozlanadi. Asbobning diapazoni ikki yarim oktavaga yaqin.

Chalinishi-Tanbur qoʻlning koʻrsatkich barmogʻiga kiyiladigan noxun bilan turli uslubda (torlarni yuqoridan va pastdan urib) chalinadi. Tanbur Oʻzbekistonda boshqa torli chertma sozlardan farqli oʻlaroq, diatonik

tovushqatorga ega. Tanburning torlari uzun va ingichka, pardalari yo'g'on (diametri 3 mm gacha) bo'lganligidan torni turlicha kuch bilan bosib, tovush balandligini yarim tongacha o'zgartirish mumkin. Mazkur yo'l bilan tanburda kuylarga o'ziga xos tebratma sayqal, nolalar beriladi.

Taniqli o'zbek tanburchilar-Tanburning o'ziga xos nozik va ta'sirchan ovozi, keng diapazoni tufayli Buxoro Shashmaqomi ijrosida asosiy yakkanavoz va (vokal qismlarda) jo'rnavoz soz hisoblanadi. Tanbuning keng badiiy imkoniyatlari Turg'un Alimatov va uning shogirdlari talqinida namoyon bo'lmoqda. O'zbek bastakorlaridan Hoji Abdulaziz, Jo'raxon Sultonov, Fattohxon Mamadaliyev, Orifxon Hotamov, kompozitorlardan Sayfi Jalil Sayfi jalil (Qalbimda), M. Mahmudov (Navo simfoniyasi), Mustafo Bafoyev (Lison uttair) va boshqalar tanbur imkoniyatlaridan ijodiy foydalanishgan.

Rubob—torli cholg'u asbobi. Noxun (mediator) bilan chertib chalinadi.

O'zbek, tojik, uyg'ur, afg'on va boshqa sharq xalqlari orasida keng tarqalgan. Ba'zi olimlar fikriga ko'ra, qadimda 2 torli kamonli rubobdan zamonaviy skripka yuzaga kelgan. Hozir rubobning uch xili mavjud:

rubobining cho'michsimon kosasi tut kabi qattiq daraxtlar yog'ochidan yasaladi. Qashqar rubobining dastasi uzun bo'lib, oxiri qayrilgan bo'ladi. Kosasini oldida shoxga o'xshagan ikkita gajagi bor. Ular shakl berish bilan birga yuqori notalarni chalishda chap qo'l uchun tayanch vazifasini ham bajaradi. Qashqar rubobi dastasida 19 tadan 23 tagacha parda bo'ladi. Eski ruboblarda pardalar ichakdan qilingan bo'lsa, zamonaviy ruboblarning pardalari metalldan qilinadi.

Qashqar rubobining beshta simi bor. Qashqar rubobining 5 ta tori, odatda, kvarta-kvinta oralig'ida sozlanadi. Pastgi ikki sim juft chalinadi. Ochiq chalganda lya tovushini chiqaradigan qilib sozlanadi. 3 va 4- simlar ham juft chalinadi. Bu simlar ochiq chalganda mi tovushini chiqaradigan qilib sozlanadi. 5-sim odatda neylon sim bo'lib, ochiq chalganda si tovushini chiqaradigan qilib sozlanadi. Qashqar rubobining diapazoni 3 oktavaga yaqin.

Rubobning tovushi jarangdor. Ijrochilikni o'zlashtirish birmuncha engilligi, mohir rubobchi-sozandalar (Muhammadjon Mirzayev va boshqalar)ning etishib chiqishi bu sozning 1940-yillardan O'zbekiston va Tojikistonda havaskor va professional sozandalar orasida ommaviylashuviga sabab bo'lgan.

Qashqar rubobining qayta ishlangan zamonaviy turi rubob prima o'z imkoniyatlari bilan rus domrasiga yaqin, 4 metall tori kvinta oralig'ida sozlanadi. Orkestrda va yakka soz sifatida ishlatiladi.

O'zbek bastakorlaridan Muhammadjon Mirzayev, sozandalaridan A. Boboxonov, N. Qulabdullayev, kompozitorlardan Ibrohim Hamroyev, Mustafo Bafoyev va boshqalar qashqar rubobi uchun turli janrlarda asarlar yaratishgan.

Ovoz kosasi yoki rezonatori keng va chuqur bo'ladi. Rezonatorning uzunligi 80 sm gacha, kengligi 20 sm gacha, chuqurligi 30 sm gacha bo'ladi. Qorin bilan dasta bir butun yog'och bo'lagidan o'yib yasaladi.

Afg'on rubobida ham qashqar rubobidagi kabi gajaklar bor. Rezonatorning pastgi qismi teri, yuqori qismi yupqa taxtacha bilan qoplanadi. Dastaning asosiy qismida 4-5 ta asosiy parda, taxtachaning ustida 6-7 ta qo'shimcha xaspardalar bo'ladi.

Afg'on rubobida- 5 ta asosiy torga qo'shimcha ravishda 10-11 ta yordamchi (akssado beruvchi) torlar ham bor. Afg'on rubobining qayta ishlangan turlari ixchamlashtirilgan bo'ladim ularda yordamchi torlar bo'lmaydi. Afg'on rubobi 2 oktava diapazonidagi diatonik tovushqatoriga ega. Asosan, professional sozandalar tomonidan yakka soz sifatida va turli ansambllar tarkibida qo'llaniladi.

Pomir rubobi- pomir rubobi qashqar rubobiga o'xshaydi, ammo kosasi bir oz kattaroq, dastasi bir oz kaltaroq bo'ladi. Bu tur rubob ham odatda bir butun yog'och bo'lagidan yo'niladi. Kosasining pastki qismi yupqa taxtacha bilan berkitiladi. Kvarta-kvinta oralig'ida sozlanadigan 5 ta asosiy toridan tashqari yon quloqqa bog'lanadigan tori bo'ladi. Bu tor zingag deb ataladi.

Ud-Ushbu asbobning ixtiroosi Salzalga tegishli (Abu-L Faraj Al-Isfaxoniyning fikriga ko'ra, ud ning uzaygan nisbati bor edi.

Udning birinchi tasvirlar Suriyada Homs yaqin qasr Al-Hayr Al-Garbi qal'asida edi, qal'a tuzilishi endi xarobalari bo'lgan, 727 yil bilan mos keladi.

Dastlab, ud 4-string edi, uning satrlari ramziy qadriyatlar va ulanishlar bir qator edi, shuning uchun Al-Kindi, ular 4 Primo element, 4 yil vaqt, 4 tana suyuqliklar[5] mos. Biroq, ladomelodiklikning murakkabligi va ayniqsa, makam, 5 satrining qo'shilishiga olib keldi. Al-Kindi va Salzaldan tashqari al-Farobiy .

Ud kech 15 paydo-erta 16 asr, yangilik muallifi Nuraddin Abdurahmon, Abdulhadir (Abdulhadir Maragi) o'g'li, u professional musiqa asarlarida keng tarqalgan. Ayniqsa, Abdulhadir Maraging barcha mashhur avlodlari udada o'ynash mahoratiga mashhur bo'lgan. 17-asrga qadar ud

Sharqning mumtoz musiqasida asosiy vosita bo'lib, Darvesh Ali changi uni "barcha asboblarning shohi" deb atadi.

Tuzilishi-Ud uch qismdan iborat: armut shaklidagi korpus, qisqa bo'yinbog' va bosh. Tana armut, yong'oq yoki sandal daraxti kabi yog'ochdan tayyorlangan. Uda boshiga iplar biriktiriladi, uning yordamida simlar o'rnatiladi. Zamonaviy Ozarbayjon udalarida odatda beshta juft satr va bitta unpaired qo'llaniladi. Iplar ipak ipdan, maxsus kapron yoki Qo'chqor ichaklaridan tayyorlanadi. Armanistonda uda ishlab chiqarishda 11 satrlari ishlatiladi. Boshqa yaqin Sharq mamlakatlarida asbob 11-12 satrdan iborat. O'rta Osiyo mamlakatlarida, masalan, Turkmanistonda, ud beshta satrdan iborat. Turli Arab mamlakatlarida uda satrlari soni ikkitadan 13gacha bo'lishi mumkin. Uddagi ovoz plektr tomonidan chiqariladi. Sozlash quarto-soniya. Yakkaxon va hamrohlik vositasi sifatida ishlatiladi. Udu ning qarindoshi qul yoki rebab, uzun bo'yinbog' va, odatda, frets bilan ajralib turadi. K. da bir qancha gaz va jur nashr etiladi. Uda o'ynash vaqtida uning tanasi o'ng tizzaga gorizontal holatda joylashtiriladi va o'ng qo'li ko'kragiga bosiladi. Bundan tashqari, o'ng qo'lning barmoqlari bilan plektr yordamida Ude ijro etiladi, lekin ijrochi chap qo'li bilan bo'ynini qo'llab-quvvatlaydi.

Nizomiy Ganjeviyning ijodida ud-Fors she'riyatining klassikasi Nizami Ganjevi o'z asarlarida ko'pincha musiqa asboblari, jumladan, ud (yoki Barbet) haqida gapiradi. Xususan, "Xosrov va Shirin" she'rida shoir yozadi:

G'ijjakning -O'rta asr musiqa risolalarida bayon etilgan rivoyatlarga ko'ra g'ijjakni (g'ipchak nomi bilann) Forobiy yaratgan, Ibn Sino dastlabki 2 torini kvartaga soxtagan,Qulmuhammad Udiy esa G'ijjakka 3-torni

qo'shgan. Ungacha 2 simli g'ijjakda ipakdan eshilgan yoki simli aks-sado beruvchi torlar soni 8-11 tagacha bo'lgan.

Alisher Navoiyning „Majolis un-nafois“ asarida aytilishicha, g'ijjakni chala bilish barcha saroy sozandalari uchun shart bo'lgan. O'rta asrda Alijon G'ijjakiy, Xo'ja O'zbek G'ijjakiy kabi san'atkorlar mashhur bo'lgan. G'ijjakning kosaxonasi ustidagi teri sovuq, nam sharoitida cho'kib ketishi, ingichka simlarining ovozi noqisligi tufayli O'zbekiston (ayniqsa Andijon) da 19asr oxiridan g'ijjak o'rniga an'anaviy ansambllar tarkibida skripka ishlatila boshladi. Ammo keyinchalik asbob mukammallashtirildi va undan yana keng qo'llanila boshlandi. 1940-yillarda g'ijjakning o'zbek xalq cholg'ulari orkestrida ishlatiladigan alt, bas va kontrabas turlari yaratilgan. Mazkur orkestrlar tarkibida G'ijjakchilar guruhi xuddi simfonik orkestrdagi kamonli sozlar guruhi (skripka, alt, violonchel, kontrabas) kabi etakchilik qiladi. Hozir xalq cholg'u orkestrida G'ijjakbas o'rniga qo'bizbas (yoki violonchel), G'ijjak-kontrabas o'rnigab kontrabasning o'zi ishlatiladi. G'ijjakning inson ovoziga yaqin, nozik va dardli tovushi, qochirimlarga boy, xonaqoiy ijro uslubi tufayli milliy mumtoz musiqa ansambllarida asosiy o'rin tutadi.

Tuzilishi-G'ijjakning yumaloq cho'michsimon kosasi. oldin qovoq, kokos yong'og'idan, hozirda yog'och (tut, yong'oq) g'o'lachasidan o'yib yasaladi va kosasi og'ziga teri yoki pufak tortiladi. Pardasiz dastasining bir uchiga quloqlar o'rnatiladi, bir uchi esa kosaxona ustiga joylashadi. Dasta bilan kosaxonaning umumiy uzunligi 550-900 mm atrofida. Hozirda g'ijjakning torlar soni 3-4 bo'lib, kvarta-kvintaga sozlanadi. Ular dastaning yuqori qismida joylashgan shayton xarak va kosaxona ustidagi xarakka yotqiziladi. Umumiy diapazoni 4 oktavadan ortiq.

Chalish uslublari-O'zbekistonda g'ijjak ijrochiligining o'ziga xos uslublari, asosan, Andijon, Buxoro va Xorazm an'anaviy maktablari orqali namoyon bo'lgan. Farg'ona vodiysi hofizlik san'ati hamda surnay ijrochilik an'analari ta'sirida shakllangan Andijon maktabi (T. Jalilov, G'. Hojikulov, E. Ro'ziboyev, Yu. Yusupov va boshqalar) mayda urg'u (aksent)lar, kuy tuzilmalarini uzmasdan chalish yo'llari, surnayga xos qochirimlar singdirilganligi bilan ajralib turadi. Komiljon Jabborov, G'anijon Toshmatov, M. Niyozov, M. Muhammedov ijrosida „Surnay Irog'i“, „O'yin Munojoti“, „Dugohi Husayniy“ hamda „Kezarman“ (G'. Toshmatov), „Gul mavsumi“ (rov) kabi g'ijjak kuylari mashhur.

Mahalliy musiqa an'analari (ayniqsa, Shashmaqom yo'llari) negizida qaror topgan Buxoro maktabiga g'ijjak ning xuddi titrayotgan kamonni yurg'izib sadolanishi, har bir pardani o'zida to'lqinlatib (tebranish)

tezlashishi xos. Buxoro g'ijjakchilik maktabi namoyandalaridan Haydarqul Qorovulbegi (Buxoro amirlari saroylarida xizmat qilgan), 20-asrda Aminjon Ismatov, Samo Vohidov, Hikmat Ne'matov, O'lmas Rasulovlar ijrosida Surnay Irog'i, Bahri taval, Kamon ufari, Zulayho, Noz (O'. Rasulov) kabi namunalari ommalashgan.

Xorazm maktabi ijro uslubi shiddat, kamonni urg'u bilan tortish, ayni paytda yumshoq to'lqinlatish bilan ajralib turadi. Mazkur maktab vakillaridan Patakg'ijjakchi (mashhur Suyav-baxshi dastasida faoliyat ko'rsatgan, 19-asr), Abdulla Mijana, Matyoqub Xarratov, Ollanazar Hasanov, Hasanboy Atayevlar talqinida Xorazm maqomlashning cholg'u yo'llari, surnay yo'llari, shuningdek, Aliqambar, Qalabandi, Xarrotiy (M. Xarratov), Gech polvon singari kuylar mashhur.

Ishlatilishi-G'ijjak yakkanavoz cholg'u, ayni paytda jo'rnavoz soz sifatida ham keng qo'llanilmoqda. Turkman, qoraqalpoq, xorazm baxshilari (masalan, R. Murodov), Andijonda T. Jalilov, G'. Hojiqulov, S. To'xtasinovlar o'ziga xos jo'rnavozlik yo'llarini yaratishgan, 1970-yillardan boshlab g'ijjakni yakkanavoz va milliy cholg'u ansambli tarkibida alohida ko'rsatish, unda o'ziga xos kuy tuzilmalarini badiha tarzida chalish usullari Abduhoshim Ismoilov, A. Dadayev va boshqa ijrosida ommalashgan. Zamonaviy texnika vositalari (masalan, qisqa cho'zimli tovushlarni ishlatish yo'llari) keng kirib kelib, polifoniya va polimonodiya xususiyatlaridan foydalanilmoqda.

Yozma manbaalarga ko'ra XV, XVII asrlardan boshlab «chang» sozi musiqa hayotimizda ma'lum o'rin egallay boshlagan. Ungacha esa «chang» iborasi o'zbek hamda tojik musiqa madaniyatida butunlay o'zga soz, tirnab chalinadigan zamonaviy evropacha arfaning bizda keng ishlatilgan qadimiy kichik hajmdagi namunasini anglatadi. Jumladan Alisher Navoiyning buyuk asari «Xamsa»ning «Sabbai sayyo'r» dostonidagi «chang» iborasi ham arfa tusidagi cholg'u sozini aniqrog'i qo'l arfasini anglatgan bo'lib, uning mohir ijrochilari sifatida Dilorom kabi ayol obrazlari tasvirlangani ham bejiz bo'lmagan. O'sha davrlarga xos arfasimon chang deyarli xotin-qizlarga mansub cholg'ulardan biri sifatida hatto, eramizdan oldingi asrlardayoq ishlatilgan. Ammo XVII asrlardan keyin bu qo'l arfasi ijrochilikdan chiqib boshlagan va o'rnini o'zga soz — maxsus tayoqchalar bilan urib chalinadigan trapetsiya shaklida chang cholg'u asbobi egalladi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

- 1.O'zbek xalq cholg'ulari tarixi so'zlab bering?
- 2.O'zbek xalq cholg'ularining tasnifi qanday?
- 3.O'zbek xalq cholg'ularining turlari aytib bering?

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.D.Soipova. Musiqa o'qitish nazariyasi va metodikasi.-Toshkent, fan va texnologiyalar.2009-yil.
- 2.Qo'rbanova G.I. Vospitaniye molodyoji vduxi nasionalnoy idei sredstvami muzyki i nasionalnykh sennostey.-M.:Drofa.

16-Mavzu: O'zbek xalq cholg'ulari orkestri.

(2 soat)

- 1.Orkestr.O'zbek xalq cholg'ulari orkestri turlari va tuzilishi
- 2.Orkestr ijrosida kuylar tinglash.Orkestr turlari va o'zbek xalq cholg'ulari orkestri tuzilishini tahlil qilish.
- 3.Cholg'u asboblarning ovozlarini bir-biridan farqlash

Asosiy tayanch iboralar: So'g'diyona, Nota orkestri, nay, qo'shnay, surnay, g'ijjak, doira, nog'ora.

Xalq cholg'ulari orkestri - orkestr turi; ko'p ovozli musiqa asarlarini ijro etish uchun moslashtirib qayta ishlangan milliy sozlardan iborat. Bir turdagi (mas, faqat torlichertma) cholg'ulardan va turli (mas, torli, puflama va urma) cholg'ular guruhlaridan tashkil topishi mumkin. Turli xalqlarda keng tarqalgan milliy cholg'u ansambllar tarkibida oiladosh cholg'ular (mas, dutorning prima, alt, bas, kontrabas turlaridan iborat) guruxlarining mavjudligi, garmoniya va polifoniya uslubidagi asarlarning muayyan kuy yo'llarini ijro etish imkoniyatlari bilan ajralib turadi.

O'zbekistonda birinchi Xalq cholg'ulari orkestrio. 1937 yilda N. Mironov tashkil etgan "Nota orkestri"dir. Mazkur jamoa O'zbek davlat filarmoniyasining ashula va raqs Katta ansambli (rahbar T. Jalilov) sozandalaridan qaror topdi.

Tarkibi an'anaviy xalq cholg'ulari, fortepiano, truba, trombondan iborat bo'lib, repertuaridan qayta ishlangan "Qarinavo", "Segoh" kabi o'zbek mumtoz kuylari hamda chet el kompozitorlarining ommabop musiqa namunalari o'rin olgan. 1938 yilda O'zbek davlat filarmoniyasi qoshida O'zbek xalq cholg'ulari orkestri tashkil topdi. Asoschisi — A. Petrosyans (1966 yilda orkestrga To'xtasin Jalilov nomi, 1980 y. "Davlat", 1991 y. "akademik" unvonlari berildi. 1976 yildan badiiy rahbari va bosh dirijyori — Foruh Sodiqov). Mazkur jamoa tarkibiga dastlab an'anaviy (nay, qo'shnay, surnay, g'ijjak, doira, nog'ora kabi), so'ngra qayta ishlangan (12 pog'onali teng temperatsiya qilingan tenor va bas changlari, afgon va qashqar ruboblari, dutor) hamda yangitdan yaratilgan (rubobprima, dutorbas, g'ijjak-kontrabas va boshqalar) sozlar kiritilgan. Repertuaridan M. Burhonov, S. Aliyev, S. Gabrielyan, B. Giyenko va boshqa tomonidan qayta ishlangan o'zbek xalq kuylari, O'zbekiston kompozitorlari (S. Boboyev, Sayfi Jalil, G'. Qodirov, F. Nazarov, T. Qurbonov, F. Alimov va boshqalar) yozgan uvertyura, rapsodiya, poema, konsert va simfoniya kabi

yirik shakldagi asarlar hamda chet el mualliflari (P. Sarasate, P. Chaykovskiy, G.Sviridov kabi)ning ommabop musiqa asarlari o‘rin olgan. 1957 y. O‘zbekiston radiosi qoshida Xalq cholg‘ulari orkestri tashkil etildi (1989 yildan Doni Zokirov nomida). Asoschisi, birinchi badiiy rahbari va bosh dirijyori D. Zokirov (1986—2000 yillarda — M. Bafojev, 2002 yildan H. Rajabov). Ijro uslubida ko‘p ovozli musiqa tamoyillari bilan milliy musiqa an‘analari uyg‘unlashgan.

1991 y. "So‘g‘diyona" o‘zbek xalq cholg‘ulari kamer orkestri tashkil topdi (asoschisi — O‘zbekistonda xizmat ko‘rsattan artist, prof. F. Abduraximova). Repertuaridan qayta ishlangan o‘zbek kuylari hamda zamonaviy o‘zbek kompozitorlari asarlari o‘rin olgan. Mazkur jamoa chet el mamlakatlarida (AQSH, Ispaniya va boshqalar) gastrolga bo‘lgan.

Musiqa darslari samaradorligini oshirishda interfaol metodlarning o‘rni.

Musiqa darsining uchta faoliyat turlari bo‘lsa, uchala faoliyat turini qiziqarli va unumli o‘tishi uchun interfaol metodlar qo‘llab dars samaradorligini oshirish mumkin. Masalan qo‘shiq kuylash, musiqa savodi, musiqa tinglash jarayonlarida yoki yangi mavzu bayonida tarmoqlar metodini qo‘llab ko‘ramiz. «Tarmoqlar» metodi (Klaster) fikrlarning tarmoqlanishi – bu pedagogik strategiya (o‘yinning umumiy rejasi) bo‘lib, u o‘quvchilarni biron bir mavzuni chuqur o‘rganishlariga yordam berib, o‘quvchilarni mavzuga taalluqli tushuncha yoki aniq fikrni erkin va ochiq ravishda ketma- ketlik bilan uzviy bog‘langan holda tarmoqlashlariga o‘rgatadi.

Bu metod biron bir mavzuni chuqur o‘rganishdan avval o‘quvchilarning fikrlash faoliyatini jaddalashtirish hamda kengaytirish uchun xizmat qilishi mumkin. Shuningdek o‘tilgan mavzuni mustahkamlash, yaxshi o‘zlashtirish, umumlashtirish hamda o‘quvchilarni shu mavzu bo‘yicha tasavvurlarni chizma shaklida ifodalashga undaydi.

«Bumerang»

Mazkur texnologiya bir mashg‘ulot davomida o‘quv materialini chuqur va yaxlit holatda o‘rganish, ijodiy tushunib etish va mavzuni erkin egallashga yo‘naltirilgan. U turli mazmun va xarakterga (muammoli, munozarali, turli mazmunli) ega bo‘lgan mavzularni o‘rganishga yaroqli bo‘lib, o‘z ichiga og‘zaki va yozma ish shakllarini qamrab oladi hamda bir mashg‘ulot davomida xar bir ishtirokchilarning turli topshiriqlarini bajarishi, navbat bilan o‘quvchi yoki o‘qituvchi ro‘lida bo‘lishi, kerakli ballni to‘plashga imkoniyat yaratadi. «Bumerang» texnologiyasi tanqidiy fikrlash, mantiqiy shakllantirishga imkoniyat yaratadi; g‘oyalarni, fikrlarni, dalillarni yozma

va og'zaki shakllarda bayon qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Ta'lim bilan bir qatorda mazkur metod tarbiyaviy xarakterdagi qator vazifalarni amalga oshirish imkonini beradi:

- jamo'a bilan ishlash mahorati;
- muomalalik;
- xushfe'llik;
- ko'nikuvchanlik;
- o'zgalar fikriga hurmat;
- faollik;
- rahbarlik sifatlarini shakllantirish;
- ishga ijodiy yondashish;
- o'z faoliyatini samarali bo'lishiga qiziqish;
- o'zini xolis baholash. (misol)

Texnologiyaning tavsifi. Ushbu texnologiya talaba (yoki o'quvchi) larni dars jarayonida, darsdan tashqarida turli adabiyotlar, matnlar bilan ishlash, o'rganilgan materialni yodida saqlab qolish, so'zlab berish, fikrini erkin xolda bayon eta olish, qisqa vaqt ichida ko'p ma'lumotga ega bo'lish xamda dars mobaynida o'qituvchi tomonidan barcha talaba (yoki o'quvchi)larni baholay olishga qaratilgan.

Texnologiyaning maqsadi. O'quv jarayoni mobaynida tarqatilgan materiallarni talaba (yoki o'quvchi)lar tomonidan yakka va gurux xolatida o'zlashtirib olishlari hamda suxbat munozara va turli savollar orqali tarqatma materiallardagi matnlar qay darajada o'zlashtirilganligini nazorat qilish va baholash. O'quv jarayoni mobaynida xar bir talaba (yoki o'quvchi) tomonidan o'z baho (yoki ball)larini egallashga imkoniyat yaratish.

Texnologiyaning qo'llanishi. Amaliy mashg'ulotlar, seminar yoki laboratoriya mashg'ulotlari hamda suxbat munozara shaklidagi darslarda yakka tartibda, kichik guruh va jamoa shaklida foydalanilishi mumkin. Mashg'ulotda foydalaniladigan vositalar. Talaba (yoki o'quvchi) dars jarayonida mustaqil o'qishlari, o'rganishlari va o'zlashtirib olishlari uchun mo'ljallangan tarqatma materiallar (o'tilgan mavzu yoki yangi mavzu bo'yicha qisqa matnlar, suratlar, ma'lumotlar).

Mashg'ulotni o'tkazish tartibi. Ushbu texnologiya bir necha bosqichda o'tkaziladi:

- Talaba (yoki o'quvchi)lar kichik guruhlariga ajratiladi;
- Talaba (yoki o'quvchi)lar mashg'ulotning maqsadi va tartibi bilan tanishtiradi; □ Talaba (yoki o'quvchi)larga mustaqil o'rganishlari uchun mavzu bo'yicha material tarqatiladi;

- Berilgan matnlarni o'quvchilar tomonidan mustaqil o'rganiladi;
- Har bir guruh a'zolaridan yangi guruh tashkil etiladi;
- Yangi guruh a'zolarining har biri guruh ichida navbati bilan mustaqil o'rgangan matnlari bilan ahborot almashadalar, ya'ni bir-birlariga so'zlab beradilar;
- Bilimlarni aniqlash uchun guruh ichida ichki nazorat o'tkaziladi, savol-javob o'tkazadilar;
- Yangi guruh a'zolari dastlabki holatdagi guruhga qaytadilar;
- Darsning qolgan jarayonida o'quvchilar bilimlarini baholash yoki to'plagan ballarini hisoblab bo'rish uchun har bir guruhda hisobchi tayinlanadi;
- Guruh a'zolari tomonidan to'plagan umumiy ballar yig'indisi aniqlanadi;
- Guruhlar to'plagan umumiy ballar guruh a'zolari o'rtasida teng taqsimlanadi;

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

- 1.Orkestr.O'zbek xalq cholg'ulari orkestri turlari va tuzilishi qanday?
- 2.Orkestr ijrosida kuylar tinglash.Orkestr turlari va o'zbek xalq cholg'ulari orkestri tuzilishini tahlil qiling?
- 3.Cholg'u asboblarning ovozlarini bir-biridan farqini ayting?

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.D.Soipova. Musiqa o'qitish nazariyasi va metodikasi.-Toshkent, fan va texnologiyalar.2009-yil.
 - 2.Qo'rbanova G.I.Vospitaniye molodyoji vduxi nasionalnoy idei sredstvami muzyki i nasionalnykh sennostey.-M.:Drofa.
- Karimova Dildora Anvarovna, Namozova Dilorom Tursunovna Musiqa o'qitishda innovatsion-pedagogik texnologiyalar: N.,-2014.

17 - Mavzu: Dirijyorlik harakatlari.

(2 soat)

- 1.Dirijyor kim va u qanday vazifani bajarishi.
- 2.Dirijyorlik harakatlari va imo ichorasi. Dirijyor kiyimi,qo'lidagi tayoqchasi.Dirijyorning orkestrdagi o'rni
- 3.Dirijyorning harakatlarining namoyishi.
- 4.24 o'lchovida yozilgan kichkina bolalar asarini dirijyorlik jestini ko'rsatish va o'rgatish.

Asosiy tayanch iboralar: Orkestr, xor, ansambl.

DIRIJYORLIK (frans. diriger—yo‘naltirish, boshqarish, rahbarlik qilish) musiqa ijrochiligi san’atining murakkab turi; musiqa asarini ijroga tayyorlash jarayonida qamda bevosita tinglovchi—tomoshabinlar oldida ijrochilar (orkestr, xor, ansambl, opera, balet jamoalari) ga raqbarlik qilish. O‘zbekistonda ilk dirijyorlar orasida F. V. Leysek, N. Mironov, V. Uspenskiy bo‘lgan. Odatda bir (ba‘zan, ikki) dirijyor tomonidan amalga oshiriladi. Dirijyorlik jamoaviy musiqa ijrosining uyg‘unligi, badiiy va texnik mu-kammalligini ta‘minlaydi. Ko‘p ovozli musiqa murakkablashuvi va orkestr ijrochiligining rivoji natijasida 15-a. 1-yarmida yuzaga kelib, uni amaliyotga I. Mozel (Avstriya), K. M. Veber va L. Shpor (Germaniya)lar kiritgan. L. Betxoven, G. Berlioz, R. Vagnerlar Dirijyorlik san’ati asoschilaridan. U"imo-ishoralar yordamida bir vaqtning o'zida bir nechta o'yinchi yoki qo'shiqchilarning ijroini boshqarish san'ati" deb ta'riflangan. Ning asosiy vazifalari dirijyor ballni ushbu ko'rsatkichdagi aniq ko'rsatkichlarni aks ettiradigan tarzda izohlashdir temp, ansambl a'zolari tomonidan to'g'ri yozuvlarni ta'minlash va kerakli joylarda iboralarni "shakllantirish". Dirijyorlar o'zlarining musiqachilari bilan birinchi navbatda qo'l imo-ishoralari orqali, odatda a yordamida yordam berishadi tayoqva boshqa imo-ishoralar yoki signallarga, masalan, ko'z bilan aloqa qilishda foydalanishi mumkin. Odatda dirijyor o'z yo'nalishini musiqachilarigaog'zaki ko'rsatmalar bilan to'ldiradi mashq qilish.

Dirijyor odatda ko'tarilgan shohsupada turadi to'liq hisobo'z ichiga olgan musiqiy yozuv barcha asboblari yoki ovozlar uchun. 19-asrning o'rtalaridan boshlab, ko'pchilik dirijyorlar, avvalgi davrlarda bo'lsa ham, dirijyorlik paytida asbobda o'ynashmagan mumtoz musiqa tarix, cholg'u asbobini chalishda ansamblga rahbarlik qilish odatiy hol edi. Yilda Barokko musiqasi 1600-yillardan 1750-yillarga qadar guruh odatda klavesinchi yoki birinchi skripkachi (qarang konsertmeyster), zamonaviy

davrda ushbu davrdagi musiqa uchun bir nechta musiqa direktorlari tomonidan qayta tiklangan yondashuv. O'ynash paytida dirijyorlik pianino yoki sintezator bilan ham amalga oshirilishi mumkin musiqiy teatr pit orkestrlari. Muloqot, odatda, spektakl paytida og'zaki bo'lmagan shaklda bo'ladi (bu qat'iy shunday bo'ladi badiiy musiqa, lekin jazz guruhlarida yoki katta pop ansambllarida vaqti-vaqti bilan "hisoblash" kabi so'zlashuv ko'rsatmalari bo'lishi mumkin). Biroq, mashqlarda tez-tez uzilishlar dirijyorga musiqani qanday ijro etish yoki kuylash kerakligi to'g'risida og'zaki ko'rsatmalar berishga imkon beradi.

Dirijyorlar ular olib boradigan orkestrlar yoki xorlarga rahbarlik qiladi. Ular ijro etiladigan asarlarni tanlaydilar va ularni o'rganadilar ballar, bunda ular muayyan o'zgarishlar kiritishi mumkin (masalan, temp, artikulyatsiya, so'z birikmasi, bo'limlarni takrorlash), ularning talqinini ishlab chiqish va ijrochilarga o'z qarashlarini etkazish. Shuningdek, ular tashkiliy masalalarda qatnashishlari mumkin, masalan, mashqlarni rejalashtirish, konsert mavsumini rejalashtirish, eshitish tinglash a'zolari tanlash va ommaviy axborot vositalarida ularning ansamblini targ'ib qilish. Orkestrlar, xorlar, konsert guruhlariva boshqa muhim musiqiy ansambllar kabi katta guruhlar odatda dirijyorlar tomonidan boshqariladi.

Dirijor musiqa asarini ijro etuvchi jamoa, solistlar, xor, orkestrga rahbarlik qiluvchi san'atkor. Dirijor musiqa asarining ommaviy ijrosiga qadar ijrochi jamoa bilan bo'lgan hamma tayyorgarlikni olib boradi. Asosiy ijro vaqtida esa konsert yoki spektaklda asarning o'ynalish tezligi, dinamik ayrim to'lda yoki yakka ijrochilarni to'xtash yoki ijro qilish vaqtlarini ko'rsatib turadi, jamoani birlashtiradi, ruhlantiradi va asarning badiiy ijrosi uchun harakat qiladi. Dirijor o'ng qo'lida kichik tayoqcha ushlab, musiqa asaridagi taktlarning birinchi kuchli sanog'ini pastga tushirish bilan ko'rsatib turadi. Yuz, qo'l, bosh va gavda harakatlari va mimikalar bilan asar mohiyatini anglatib, qanday ijro etishini ko'rsatadi.

Ikki chorak (2/4) o'lchovida dirijyorlik qilish uchun chiroyli qomat bilan tik turib, ikkala qo'l, elka balandligida oldinga ko'tariladi, barmoqlar bo'sh qo'yiladi. Nafas olib, ikkala qo'l bir tekisda quyidagi ko'rsatilgan chiziq qo'yilgan yo'nalish bo'yicha harakatlantiriladi. «Bir» deganda qo'llar www.ziyouz.com kutubxonasi pastga tushib, yonga ketadi; «ikki» deganda esa yuqoriga ko'tariladi va bu harakat bir maromda musiqa tugaguncha takrorlanaveradi.

«Uch chorak» (3/4) o'lchovida dirijyorlik faoliyati chiroyli qomat bilan dirijyorlik holatini egallab, ikkala qo'l bir-biriga teskari uch yo'nalishda quyida chizib qo'yilganidek, harakatlana boshlaydi.

«Bir» deganda, qo‘l pastga tushuriladi, «ikki» deganda, yon tomonga ketadi, «uch» deganda, esa yuqoriga ko‘tariladi va bu harakat bir maromda musiqa tugaguncha takrorlanaveradi.

«To‘rt chorak» (4/4) o‘lchovida dirijyorlik qilganda qo‘l 4 yo‘nalishda harakatlanadi: «bir» deganda, qo‘llar pastga tushuriladi; «ikki» deganda, ular birbiri tomon yo‘naltiriladi; «uch» deganda, o‘ng qo‘l yonga, chap qo‘l chapga yo‘naltiriladi; «to‘rt» deganda, esa qo‘llar yuqoriga ko‘tariladi. Dirijyorlik harakatlari bir tomonda musiqa tugaguncha davom ettiriladi. Qaysi o‘lchovda dirijyorlik qilinishdan qat’iy nazar, kuy tugaguncha xuddi osilib turgan ipni uzgandek, bir past qotib turiladi. Tegishli o‘lchovni o‘rganish paytida uning o‘ziga xos xususiyatlarni aniqlab, shu o‘lchovni asarning badiiy obrazi bilan bog‘lash kerak. 2/4 o‘lchovining ko‘pincha raqs musiqasida uchrashini harakatlarining aniqligi, shu musiqaga xos xususiyat ekanligini, polkalarda, «Jonon» singari xalq raqslarida buni yaqqol ko‘rish mumkinligini ta’kidlab o‘tish mumkin. Aksincha, 3/4 o‘lchovida yozilgan raqs harakatlar-ning tekisligi bilan ajralib turadi, masalan, vals gir aylanib o‘ynaladi, polonez (polyak milliy raqsi) salovatli bo‘lib, tizzalarni ohista egib-egib o‘ynaladi. Tantanali bayram marshlari, madhiyalar va boshqa musiqa asarlari faqat aniqlik bilangina emas, balki hajm kengligi va tovush yangrashining bir tekisligi bilan ham ajralib turadi, bunday asarlar 4/4 o‘lchovida yozilgan bo‘ladi. Mana shu o‘lchovlar orqali dirijyorlik harakati amalda bajariladi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. Dirijyorlik necha o‘lchamdan iborat? 2. Qo‘l harakatlari bilan ko‘rsatib bering?

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. D. Soipova. Musiqa o‘qitish nazariyasi va metodikasi.- Toshkent, fan va texnologiyalar. 2009-yil.
2. Qo‘rbanova G.I. Vospitaniye molodyoji vduxi natsionalnoy idei sredstvami muzyki i natsionalnykh sennostey.- M.: Drofa.
3. Karimova Dildora Anvarovna, Namozova Dilorom Tursunovna Musiqa o‘qitishda innovatsion-pedagogik texnologiyalar: N., -2014.
4. Yusupova, Nafisa Yusupovna. Musiqa savodi, metodikasi va ritmika: o‘quv qo‘llanma .N.Y. Yusupova; – Toshkent: Musiqa, 2010.

18-Mavzu: Opera san'ati (2 soat)

- 1.Xorij musiqa madaniyatining rivojlanish davri. Opera san'atining tarixi
- 2.Opera qo'shiqlaridan namunalar namoyishi.
- 3.O'zbek opera qo'shiqlaridan tinglash.
- 4.Balet san'atidan namunalar namoyish qilish.

Asosiy tayanch iboralar: Duet, trio, xor, kamer Opera, libretto **Opera san'ati -Opera** (lot. opera — mehnat mahsuli, asar) — musiqali dramatik san'at janri. Opera qorishma (sintetik) janr bo'lib, o'zida bir nechta san'at turlarini mujassam etadi; unda dramaturgiya, musiqa, tasviriy san'at va raqs san'ati shakllari yaxlit sahnaviy jarayonda uzviy bog'lanadi. Lekin musiqa ular orasida etakchi o'rin egallaydi. Operaning adabiy asosi — librettodagi voqealar musiqiy dramaturgiya vositalari bilan, avvalo, vokal musiqa shakllarida gavdalaniriladi. Qahramonlarning hissiy kechinmalari, asosan, yakkaxon xonandalar ijrosidagi ariya, kavatina kabi tugal musiqa lavhalarida o'z ifodasini topadi. Operadagi rechitativ tugal musiqa shakllarini o'zaro bog'lab, musiqiy dramaturgiya jarayonida muhim vazifalar bajaradi. Turli vokal ansambl (duet, trio va boshqalar)larda qahramonlarning o'zaro munosabatlari, dramatik voqealar o'z aksini topadi. Xor ro'y berayotgan voqealarning izoxlovchi vositasi vazifasini bajaradi, uning yordamida xalq hayoti lavhalari gavdalanadi. Operada orkestr ham katta o'rin egallaydi: vokal shakllarga jo'r bo'ladi, mustaqil cholg'u qism (antrakt, uvertyura, introduksiya va boshqalar)larda vaziyatning mazmunini ochib beradi, har bir sahnaning ruhiy holatini ifodalashga yordam beradi. Operaning tuzilishi uning g'oyaviy maqsadiga, syujet xususiyatlariga, musiqiy-ijodiy maktab an'analari va uslublariga hamda kompozitorning ijodiy tafakkuriga bog'liq. Opera san'atning alohida turi sifatida 16-asr oxirida Florensiya (Italiya)da yuzaga keldi: Ya. Perining "Dafna" (1598) va "Evridika" (1600) asarlari. Opera keyinchalik Yevropaning boshqa mamlakatlarida tarqalib, tarixiy rivojida turli xillariga ega bo'ldi: fransuz "liriktragediyasi" (J.B. Lyulli, J. F. Ramo) va katta opera (L. Ober, J. Meyerber), italyan Opera-seria — jiddiy Opera (A.Skarlatti va Neapolitan opera maktabi) va Buff-opera (J. Pergolezi, J. Paiziyello, D. Chimaro-za), nemis zingshpili (I. Xiller, V. A. Motsart va boshqalar), ingliz ballada Operasi (J. Pepush), ispan sarsuela va tonadilyasi (V. Garsia) va boshqa 18-asr Yevropa kompozitorlik ijodiyotida Sharq, xususan, o'zbek mavzulariga qiziqish ku-chaygan va Italiyada A. Skarlatti (1706), N.

(1735), A. Sakkini (1773), A. Sapiyensa — ugli (1828), Germaniyada G. Gendel (1724) va G. Teleman (1729)lar Amir Temurni oʻz operalarida bosh qahramon sifatida gavdalantirishgan. Mazkur qiziqish 19—20-asrlarda yanada kengayib bevosita Oʻzbekiston bilan bogʻliq asarlar Angliya, Armaniston, Belorussiya, Rossiya va boshqalarda koʻpaydi. 19-asrda romantik O. rivojtopdi (K. M. Veber, V. Bellini, G. Donitsetti va boshqalar), yangi milliy O. maktablari yuzaga keldi (Rossiyada — M. Glinka va A. Dargomijskiy, Polshada S. Monyushko, Chexiyada B. Smetana, Vengriyada F. Erkel, Ukra-inada S. Gulak-Artemovskiy, Opera—kantata (K. Orf), kamer Opera (F. Pulenk), qoʻshiq O.si (K. Vayl), rokopera (E. L. Uebber) kabi yangi turlari yuzaga keldi, Opera janri modernizm yoʻnalishlari (impressionizm — K. Debyussi, ekspressionizm — R. Shtraus, A. Shyonberg , A. Berg , neoklassitsizm — F. Buzoni, I. Stravinskiy) taʼsirida rivoj topdi. K. Monteverdi, J. Rossini, J. Verdi, J. Puchchini, K. V. Glyuk, B. A. Motsart, R. Vagner, L. Kerubini, Sh. Guno, J. Vize, M. Musorgskiy, P. Chaykovskiy, S. Prokofyev, D. Shostakovich, B. Bartok, 3. Koday, B. Britten, Gershvin va boshqa Opera sanʼati rivojiga ulkan hissa qoʻshishdi. Oʻzbekistonda Opera janri oʻzbek mushkeli dramasi rivoji asosida, shuningdek, chet el mumtoz Operasi rivojida taʼsirida yuzaga kelgan. 19-asrning oxiri—20-asr boshlarida 1907—15 yillarda — italyan, tatar, rus, ozarbayjon) Opera truppalari gastrolga kelgan. 1918 yildan Toshkentda Rus opera teatri oʻz faoliyatini boshlagan.

1929 yilda Muhiddin Qoriyoqubov tashabbusi bilan oʻzbek musiqali teatri ishga tushdi. Uning repertuari, asosan, musiqali dramalardan iborat boʻlgan. Mazkur teatr sahna-sida oʻzbek tilida qoʻyilgan birinchi operalar — "Er Targʻin" (Ye. Brusilovskiy, 1937) va "Nargiz" (M. Magoma-yev, 1938)dir. oʻzbek opera va balet trup-pasi Oʻzbek musiqali teatri zaminida yuzaga kelib, 1939 yil S. Vasilenko va M. Ashrafiyning "Boʻron" Operasi bilan oʻz faoliyatini boshlagan. Dastlabki oʻzbek operalari oʻzbek va rus kompozitorlarining ijodiy hamkorligi natijasida hamda Oʻzbekistonda ijod qilgan rus kompozitorlarining mahalliy mavzudagi ijodida rivoj topgan (R. Glier, T. Sodikrv, "Layli va Majnun", 1940; 1949; A. Kozlovskiy, "Ulugʻbek", 1942). Shu davrda oʻzbek tilida jahon mumtoz Opera namunalari (J. Bizening "Karmen", 1944; P. Chaykovskiyning "Yevgeniy Onegin", 1947 va boshqalar) ham sahnalashtirildi. Keyinchalik oʻzbek kompozitorlarining afsonaviy-romantik, tarixiy, lirik, zamonaviy mavzulardagi mustaqil operalari paydo boʻldi: "Dilorom", "Shoir kalbi" (M. Ashrafiy), "hamza" (Sobir Boboyev), "Xorazm qoʻshigʻi" (M. Yusupov) va boshqa Birinchi oʻzbek hajviy operasi "Maysaraning ishi"

(Sulaymon Yudakov) bo'lib, bir nechta chet mamlakatlar teatrlarida quyilgan. "Yoriltosh" (S.Boboyev) birinchi o'zbek bolalar operasidir. 1970—80 yillari o'zbek kompozitorlari Opera janrini mavzu jihatidan boyitishdi. Shu davr ichida tarixiy — "Mangulik" (U. Musayev), "Fidoyilar" (S. Boboyev), zamonaviy — "Sadoqat" (R. Abdullayev), atoqli shaxslarga bag'ishlangan — "Sug'd elining krpioni" (I. Akbarov), "Zebunniso" (Sayfi Jalil), "Alisher Navoiy" (M. Burhonov), shuningdek, kamer operalar — "Sohilda to'qnashuv" (N. Zokirov), "Ona qalbi" (Habibulla Rahimov) va boshqa operalar sahnalashtirildi. Mustaqillik davri o'zbek operalarida janr talqini, mavzu va mazmun doirasi yanada kengaytirilib, boyitildi: jahon mumtoz adabiyoti (N. Zokirovning Shekspir tragediyalari asosida yaratilgan "Hamlet" va "Makbet" operadilogiyasi), hozirgi zamon ijtimoiy muammolari (N. Zokirovning "Muxtoriyat" opera-farsi, O. Abdullayevaning "Vafo", F. YanovYanovskiyning "Orkestr" Orkestrlari), tarixiy shaxslar siymolari (M. Bafoyevning "Al-Farg'oni") va falsafiy mavzular (I. Akbarovning "Ibtido xatosi" Opera oratoriyasi) Opera janrini keyingi rivojini belgiladi. Mazmunni talqin qilishda asosiy urg'u milliy hamda umumba-shariy ma'naviy kadriyatlarni taran-num etishga, murakkab vaziyat va psixologik holatlarni chuqur ifoda etishga qaratildi. Bu davrda o'zbek kompozitorlari opera asarlarida o'zbek xalq musiqa merosi va milliy ijrochilik an'analarini zamonaviy ifoda va texnik vositalar bilan uzviy bog'lashga ahamiyat berdilar.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

- 1.Xorij musiqa madaniyatining rivojlanish davrini bilasizmi?
- 2.Opera qo'shiqlaridan namunalar namoyishi qanday?
- 3.O'zbek opera qo'shiqlaridan tingladizmi?
- 4.Balet san'atidan namunalar namoyish qilishni o'rganing?

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.D.Soipova. Musiqa o'qitish nazariyasi va metodikasi.-Toshkent, fan va texnologiyalar.2009-yil.
- 2.Qo'rbanova G.I.Vospitaniye molodyoji vduxi nasionalnoy idei sredstvami muzyki i nasionalnykh sennostey.-M.:Drofa.
- 3.Karimova Dildora Anvarovna, Namozova Dilorom Tursunovna Musiqa o'qitishda innovatsion-pedagogik texnologiyalar: N.,-2014.
- 4.Yusupova, Nafisa Yusupovna. Musiqa savodi, metodikasi va ritmika: o'quv qo'llanma .N.Y.Yusupova; – Toshkent: Musiqa, 2010.
- 5.Mansurva G. Xorshunoslik va xor jamoalari bilan ishlash uslubiyoti. O'quv metodik qullanma- Toshkent. 2008;
- 6.Ismailov, T. X. O. G. L. (2021). Musiqa madaniyati darslarida rus kompozitorlari ijodi orqali o'quvchilarning estetik didini rivojlantirish. Science and Education, 2(4), 336-340.
- 7.SHaripova G. Musiqa va uni o'qitish metodikasi (metodik qo'llanma). Toshkent - 2006.

19-Mavzu: Balet san'ati.

(2 soat)

- 1.Baletning kelib chiqishi
- 2.Baletni yanada rivojlantirish
- 3.Rus balet
- 4.Zamonaviy raqs

Asosiy tayanch iboralar: Balet, xoreograf, Pantomima, Balet (FR. ballet, Italiyadan. ballare-raqs) - sahna san'atining bir turi;uning mazmuni musiqiy va xoreografik tasvirlarda aks ettirilgan. Klassik balet ijrosi markazida ma'lum bir hikoya, dramaturgik dizayn, libretto, 20-asrda dramaturgiya musiqaga asoslangan rivojlanishga asoslangan ajoyib balet paydo bo'ldi. Baletdagi raqsning asosiy turlari-klassik raqs va xarakterli raqs bo'lib, unda XIX asrdan boshlab balet o'yinida ijro etish uchun qayta ishlangan folklor va milliy raqslarni o'z ichiga oladi. Pantomima muhim

rol o'ynaydi, uning yordamida aktyorlar qahramonlarning his — tuyg'ularini, ularning "suhbati" ni, nima sodir bo'lishining mohiyatini va ko'plab spektakllarda-shuningdek, kulgili boshqa raqs texnikasi (birinchi navbatda, zamonaviy va jazz raqsi), shuningdek, gimnastika, akrobatika, jang san'ati va boshqalar ishlatiladi. "Raqslar darsi" Edgar Degas, 1874 yil. Dastlab-bitta harakat yoki kayfiyat bilan birlashtirilgan raqs sahnasi, musiqiy ko'rinishdagi epizod, opera. Italiyadan qarz olish, Frantsiyada ajoyib tantanali ko'rinish — sud baleti sifatida gullab-yashnamoqda. Frantsiya va butun dunyo bo'ylab balet davrining boshlanishi 15 oktyabr 1581 deb hisoblanishi kerak, frantsuz sudida birinchi balet deb hisoblangan tomoshaning taqdimoti bo'lib o'tdi — italiyalik skripkachi, Baltazarini De Beljozoning" musiqaning asosiy ishtirokchisi "(yoki" Tsirzeya)". Birinchi baletlarning musiqiy asoslari qadimgi to'plamga kiritilgan sud raqslari edi. XVII asrning ikkinchi yarmida komediya balet, opera-balet kabi yangi teatr janrlari paydo bo'ladi, unda balet musiqasiga katta o'rin beriladi va uni dramatisatsiya qilishga urinishlar amalga oshiriladi. Lekin sahna san'atining mustaqil turi balet faqat 18-asrning ikkinchi yarmida frantsuz baletmeysteri Jan-Georges Noverr (1727-1810) tomonidan amalga oshirilgan islohotlar tufayli bo'ladi[1]. Frantsuz ma'rifatparvarlarining estetikasiga asoslanib, u kontentning dramatik ifodali tasvirlarda namoyon bo'lgan spektakllarni yaratdi.

Rossiyada balet. Anna Pavlova xuddi shu nomdagi Adana baletida Gisele partiyasida. Rossiyada birinchi balet 8 fevral 1673 yilida Moskva yaqinidagi Preobrazhenskoye qishlog'ida tsar Aleksey Mixaylovichning sudida bo'lib o'tdi. Rus baletining milliy o'ziga xosligi XIX asrning boshlarida frantsiyalik xoreograf Charlz-Louis Didloning faoliyati tufayli shakllana boshladi. Didlo Cordebaletning rolini kuchaytiradi, raqs va pantomima o'rtasidagi munosabatlar ayol raqsining ustuvorligini ta'kidlaydi. Balet musiqasida haqiqiy inqilob Piter Ilyich Chaykovskiy tomonidan ishlab chiqarilgan bo'lib, unda doimiy simfonik rivojlanish, chuqur majoziy tarkib, dramatik ifoda etilgan. "Swan Leyk", "Sleeping Beauty", "The Nutcracker" baletlarining musiqasi, harakatning ichki yo'nalishini ochib berish, qahramonlarning belgilarini o'zaro ta'sirida, rivojlanishida, kurashida aks ettirish uchun simfonik imkoniyat bilan birga topildi. XX asrning boshlanishi 19-asrning akademik baletining stereotiplarini, konvensiyalarini engib o'tish istagi bilan kashshof izlanishlar bilan ajralib turardi.

Zamonaviy raqs. Art Nouveau raqsi-raqs san'atining yo'nalishi, XX asrning boshlarida balet me'yorlarini tark etish natijasida, ijrochilar va

xoreograflarning ijodiy erkinligi foydasiga paydo bo'ldi. Uning harbingeri erkin raqs edi, u balet texnikasini inkor etib, harakat mexanizmiga va sun'iy "balet go'zalligining" estetikasiga o'rgatildi. Uning tarafdorlari raqsni hayotni o'zgartirishi mumkin bo'lgan maxsus falsafa sifatida, insonning tabiiy harakatga qaytishi kabi o'ziga qiziqish uyg'otdi. Zamonaviy raqs va plastikaning turli yo'nalishlarining manbai bo'lib xizmat qilgan va eng klassik raqsni isloh qilishga turtki bergan erkin raqsning ajdodi Loi Fuller, uning toqqa chiqishi boshlangan truppada va keyinchalik mashhur Erkin raqs raqqosi Isadora Duncan.[manba 1683 kun aniqlanmagan balet shartlari.Dastlab, balet shartlari Italiyadan qarz oldi, ammo XVIII asrda raqs harakatlarining balet so'zlari va nomlari (turli pas, temps, sissonne, entrechat va boshqalar) frantsuz tilining grammatikasiga asoslangan edi. Ko'pchilik atamalar to'g'ridan — to'g'ri harakatni amalga oshirishda (tortib olish, bükme, ochish, yopish, siljitish va h. k.) amalga oshirilgan muayyan harakatni to'g'ridan — to'g'ri anglatadi, ba'zilar bajarilgan harakatning xarakteriga ishora qiladi (fondu — erituvchi, gargouillade-shov-shuvli, gala-tantanali), boshqalariular paydo bo'lgan raqs (pas burre, pas o'tish: saytda harakatlanish, qidiruv Tasvir (masalan, Mushuklar — suhbat, baliq — pas de poisson, qaychi — pas de ciseaux). Mansion bunday entrechat Royal (afsonaga ko'ra, bu sakrash mualliflik u "Royal" deb nomlangan edi sharafiga Louis XIV, tegishli) va kimning ixtiro Fransua De Roissy tegishli sissonne, soni XVII asrda yashagan.

Balet san'at sifatida. Ekaterina Maksimova (Kitri) va Vladimir Vasilev (Basil) "don Kixot" baletida (Bolshoy teatri) Uning evolyutsiyasida balet sportga tobora yaqinlashmoqda, yo'lda dramatik rol o'ynaydi, ba'zida texnikadan ustun turadi, ammo kontentning orqasida qoladi.

Professional rassomni kompleks o'qitishda musiqiy madaniyat, tarix, adabiyot va ssenariy dramaturgiyani bilish zarur. Shu bilan birga, etti yoshdan boshlab bolalar gimnastika mashg'ulotlariga o'tadilar, chunki o'tmishning baletlari bugungi kungacha saqlanib qolgan, texnik jihatdan takomillashgan va klassik asosda zamonaviy balet, masalan, Forsayt baleti jiddiy jismoniy tayyorgarlikni talab qiladi, Shuning uchun balerin Sylvie Guillaume o'z ijodiy yo'lini gimnastika bilan boshladi.

Qadimgi baletlarda yuksak estetika bor edi, ba'zan ular qadimiy hikoyalarga joylashtirildi, masalan, Charlz Didloning "zefir va Flora"ning ishlab chiqarilishi. 20-asrning boshlarida baletda romantizmning yangi to'lqini paydo bo'ldi, uning prodyuseri Mixail Fokin edi Rossiyada, 20 — asrga qadar, xoreografiya, musiqa, dramatik mahorat va turli xil amaliy teatr kasb-hunarleri bir ta'lim muassasasidaImperial teatr maktabida

o'tkazildi. Bolalarning muvaffaqiyatlariga qarab, ular tegishli bo'linga tayinlangan yoki tarjima qilingan. 1917 inqilobidan so'ng maktablar bo'linib, balet ta'limi avtonom tarzda mavjud edi. Shu bilan birga, ko'plab teatrlarda aralash repertuar saqlanib qoldi: dramatik namoyishlar operetta va balet sabotajlari bilan almashtirildi. Masalan, Bolshoydagi ishlab chiqarishlardan tashqari Kasyan Goleyzovskiy "Bat" va "Mamontov teatri miniatyuralari" da balet chiqishlarini namoyish etdi, ular orasida "Les Tableaux vivants", ya'ni "qayta tiklangan rasm" degan ma'noni anglatadi, chunki Golezovskiy birinchi navbatda rassom edi. Bu hodisa zamonaviy baletda "jonli rasm", "jonli surat" va "jonli haykal" kabi rivojlangan.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. Balet so'zining lug'aviy ma'nosi ?
2. Balet san'atining kelib chiqish tarihi?

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. D. Soipova. Musiqa o'qitish nazariyasi va metodikasi.-Toshkent, fan va texnologiyalar. 2009-yil.
2. Qo'rbanova G.I. Vospitaniye molodyoji vduxi nasionalnoy idei sredstvami muzyki i nasionalnykh sennostey.-M.: Drofa.
3. Karimova Dildora Anvarovna, Namozova Dilorom Tursunovna Musiqa o'qitishda innovatsion-pedagogik texnologiyalar: N., -2014.
4. Yusupova, Nafisa Yusupovna. Musiqa savodi, metodikasi va ritmika: o'quv qo'llanma .N.Y. Yusupova; – Toshkent: Musiqa, 2010.
5. Levik V., Chet el musiqasi tarixi T., 1984
6. Mansurva G. Xorshunoslik va xor jamoalari bilan ishlash uslubiyoti. O'quv metodik qullanma- Toshkent. 2008;

7.Ismailov, T. X. O. G. L. (2021). Musiqa madaniyati darslarida rus kompozitorlari ijodi orqali o'quvchilarning estetik didini rivojlantirish. Science and Education, 2(4), 336-340.

20-Mavzu: Sharq mutafakkirlari musiqa merosining tarbiyaviy ahamiyati (2 soat)

- 1.O'rta asr mutaffakirlari va olimlarining musiqa san'atiga qarashlari.
- 2.Jumladan O'rta Osiyoda yashagan buyuk olim al Forobiyning musiqaga o'z qarashlari.

Asosiy tayanch iboralar : Musiqa haqida katta kitob, Avisenna. O'rta asr mutaffakirlari va olimlari ham musiqa san'ati bilan ham keng mashg'ul bo'lishgan, jumladan Abu Nasr Farobiy, Abu Abdullo Rudakiy, Xorazmiy, Abu Ali Ibn Sino, Abu Rayxon Beruniy, Abduraxmon Jomiy, A.Navoiy va boshqalar ijodiga nazar tashlasak ular o'z ijodi davrida kishi qalbiga, xis – tuyg'ulariga kuchli ta'sir qiladigan musiqa san'ati bilan keng mashg'ul bo'lishgan, hamda musiqa san'atining Amaliy va nazariy qismlari to'g'risida buyuk asarlar ijod qilishganki, bu asarlar hozirgi vaqtda ham, jahon musiqa ta'lim – tarbiyasida va madaniyatida olamshumul ahamiyat kasb etib kelmoqda. Jumladan O'rta Osiyoda yashagan buyuk olim al Forobiyning musiqaga bag'ishlangan «Musiqa haqida katta kitob» asari cholg'u madaniyatimiz tarixining o'qilmagan saxifalarni birmuncha oydinlashtirish imkonini beradi. Al Farobiy bu asari 1935 yilda R.D. Erlanjeni tomonidan fransuz tilida nashr etilgan. Kishi ruhiga, qalbiga, xis– tuyg'ulariga kuchli ta'sir qiladigan musiqa san'ati bilan shug'ullangan hamda uning nazariy va amaliy–tarbiyaviy ahamiyati to'g'risida asar yozish o'sha davrda buyuk jasorat edi. «Musiqa haqida katta kitob» da musiqaning tarbiyaviy ahamiyatini yoritishdan tashqari, O'rta asr Sharq musiqa san'atining rivojlanishida muxum rol o'ynagan rubob, nay, tanbur, ud, nog'ora va boshqa cholg'u asboblarning tuzulishi, ijro proisiplari haqida keng ma'lumot beriladi. Al Farobiy inson tovushiga taqlid qila oladigan cholg'u asboblarni muxum va zarur deb hisoblaydi. «Kishi ovozigga yaqin tovush chiqaradigan asboblari rubob, g'ijjak va duxovoy asboblari: ular ovozga juda yaxshi taqlid qiladilar. Rubob va surnay ovozigga juda yaxshi taqlid qila oladi», - deb yozadi olim. Al Farobiy

cholg'u asboblarining asosan ikki vazifasini ko'rsatib o'tgan: qo'shiqqa jo'r bo'lish va yakka holda ijro etish. Xalq musiqasidagi bu an'analar hozirgacha saqlangan. «Avisenna» nomi bilan butun Dunyoga mashhur bo'lgan Abu Ali ibn Sino shifokor bo'lib qolmasdan, taniqli musiqashunos ham edi. Hatto g'ijjakning yaratilishi bilan bog'liq rivoyat ham Ibn Sinoga bag'ishlangan: go'yoki bu cholg'u asbobini ixtiro qilgan va unda kuy chalgan odam ulug' xakim emas. «Kito bash - Shifo» asarida yozilishicha, musiqa kishi ruhini davolovchi, inson qalbiga kuchli ta'sir etuvchi estetik vositalaridan biridir. Musiqa va kuyning paydo bo'lishini olim shunday izohlaydi: «Tabiatning o'zi odamlarga nutq ato qilgan. U shartli xarakterga ega bo'lib, xushomad qilganda, o'z tobeligini bildirganda yoki yalinganda tovush, mayinlashib, natijada sud ta'sirli chiqadi va o'z maqsadiga erishadi. Keyin taqlid qilish, ayniqsa odamlarga katta orom big'ishlaydi». Ibn Sinoning ta'lim va tarbiya haqidagi dunyoqarashi va ilg'or g'oyalari faqatgina tabiiy fanlarga oid asarlariga emas, balki adabiy badiiy janrlardagi risolalarni ham o'z aksini topdi. Uning bu asarlarida musiqa san'atining insonparvarlik, rosgo'ylik, mehr – muhabbat, xursat hamda do'stlikka ta'siri masalalari o'rta tashlandi. Alisher Navoiy nozik ta'b, yuksak zakovat egasi sifatida musiqani sevib, tinglar, dildan zavqlanardi. Shoir tantanali san'atkorlarga hamisha g'amxo'rlik qildi, yoshlarning kamoloti uchun tinmay qayg'urdi. Insonning kamolotga etishuvida asosiy rol o'ynovchi vositalardan biri musiqa san'atidan bahramand bo'lish deb bildi. Musiqani sevmagan shoir qalbi xuvillagan chorbog', xazon bo'lgan bahordir. «Musiqani idrok etmagan shoir nim shoirdir», - deydi Navoiy. Bu kalima shoir estetik qarashlarning mohiyatini yaqqol ko'rsatadi. Musiqa ilmi va san'ati haqida shoirning «Majolis un - Nafois» asarida atroflicha yoritilgan. Asarning 118 saxifasida Paxlaxon Muxammad G'ushtig'ir haqida baxs ketganda, uni zamonasining shirinkamol va xushsuxbatlaridan biri ekanligi ta'kidlandi. Shundan keyin Navoiy «Musiqiy va advor ilmida davrning benazirdir» Deya qo'shib qo'yadi. To'rtinchi majlisda mashhur sozanda va hofiz. Hofiz Muxammad Sultonshox hamda dilrabo kuylari ila dillarni maftun qilgan mashshoq Ustod Qulmuxammad nomlar hurmat bilan qadamga olinadi. «Ustod Qulmuxammad – shibirgonliklar, deb yozadi Navoiy, - kichik yoshida g'ijjak cholar edi. Qobiliyat asari ul fanda andin ko'p zoxir erdi. Tarbiyatiga mashg'ul bo'lurdi... Ammo ud va g'ijjak va qubuzni asrida oncha kishi chol olmas». «Majolis un-nafois, Nafoiy asarlari, 12 tom, 139 bet. Navoiy tarbiyalangan oilaviy maxit adabiyot va san'at ixlosmandlaridan iborit edi. Bo'lajak shoirning qarindosh – urug'lari

hamda ustozlari orasida mashhur xonanda va sozandalar, musiqa ilmining «benazar» bo'lgan. Shoirning o'zi e'tirof etishicha, «G'aribiy taxallus bilan g'azal bitgan Muxammad Ali ko'proqsozlarni yaxshi chalar erdi. Uni va usuli xub erdi. Musiqiy ilmidan ham xabardor erdi. Ma'lumki, G'aribiy Alisherning tog'asi bo'lgan va yosh shoir ko'p vao'tni u bilan birga o'tkazar, «ul xazratning iltifoti inoyati aning bila o'zlaridin ko'proq erdi».

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

- 1.O'rta asr mutaffakirlari va olimlarining musiqa san'atiga qarashlari?
- 2.Jumladan O'rta Osiyoda yashagan buyuk olim al Forobiyning musiqaga o'z qarashlari?

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.D.Soipova. Musiqa o'qitish nazariyasi va metodikasi.-Toshkent, fan va texnologiyalar.2009-yil.
- 2.Qo'rbanova G.I.Vospitaniye molodyoji vduxi nasionalnoy idei sredstvami muzyki i nasionalnykh sennostey.-M.:Drofa.
- 3.Karimova Dildora Anvarovna, Namozova Dilorom Tursunovna Musiqa o'qitishda innovatsion-pedagogik texnologiyalar: N.,-2014.
- 4.Yusupova, Nafisa Yusupovna. Musiqa savodi, metodikasi va ritmika: o'quv qo'llanma .N.Y.Yusupova; – Toshkent: Musiqa, 2010.
- 5.Levik V.,Chet el musiqasi tarixi T., 1984
- 6.Sharipova G. Musiqa o'qitish metodikasi. Ma'ruzalar. T.,TDPU, 2006.
- Akbarov I. Musiqa lug'ati. T.O'qituvchi 1997 y.

21-Mavzu:Jahon kompozitorlari V.A. Motsart ,I.S.Bax hayoti va ijodi Kompozitorlarning ijodidan namunalar tinglash va tahlil qilish. (2 soat)

- 1.Jahon kompozitorlari V.A. Motsart ,I.S.Bax hayoti va ijodi
- 2.Kompozitorlarning ijodidan namunalar tinglash
3. Kompozitorlarning ijodidan namunalar tahlil qilish

Wolfgang Amadey Motsart.(1756 – 1791) Iogann Sebastyan Bax (1685-1750)

Asosiy tayanch iboralar: Figaroning uylanishi, Don Juan. Yevropa mumtoz musiqasining– opera, oratoriya, balet, simfoniya,uvertyura,sonata kabi ko‘p ovozli janrlarga hos ilk namunalari o‘rta asrlarda asarlar yaratishning qoidalari ham o‘sha davrlardan shakllanib, bugungi kunda yuksak rivojlanish cho‘qqisiga ko‘tarilgan.

Opera – XVI asrning oxirida Italiyada paydo bo‘lib, uning tarixiy – qahramonlik,tarixiy – romantic, yopiq, afsonaviy, lirik, dramatic, hajviy mavzularda yozilgan turlari mavjud bo‘lib, mumtoz na‘munaviy turlari J. Verdi, X. Glyuk, V. Motsart kabi Yevropa kompozitorlari tomonidan yaratilgan. Chet el kompozitorlari ichida dunyoga yoshligidan mashxur bo‘lgan kompozitor Avstraliyalik Volfgang Amadey Motsartdir. U 1756 yil 27 yanvarda Avstriyaning kichik bir shaxarchasida Zalsburgda saroy kompozitori va organchisi Leopold Motsart oilasida dunyoga kelgan. Motsartning musiqaga bo‘lgan qobilyati 3 yoshidan boshlab yaqqol sezila boshlagan. U klavesinda soatlab shug‘ullanar, opasi 8 yoshli Annaning cholgan kuylarini bir eshitishda hatosiz aynan qaytarib chalib bera olar edi. Otasi Leopold o‘g‘lining musiqiy qobilyatiga tan beradi va Anna bilan bir qatorda Volfgang bilan ham astoydil shug‘ullana boshladi. Volfgang Motsart 6 yoshida klavesinda yaxshi chala oladigan darajaga erishadi va birinchi asarini, kichik hajmdagi pyesalarini yoza boshlaydi.Yetti yoshga kirganda Motsart opasi, 12 yoshli Anna bilan birgalikda Fransiya qirolining rezidensiyasi – Varsal saroyida konsert berishadi. Bolalar dastlab to‘rt kun uchun mo‘ljallangan bir nechta murakkab asarlarni chalib, hammani hayratga solishadi. Keyin Volfgang Motsart skripkasini olib bir qancha asarlarni nihoyatda toza va katta mahorat bilan chalib beradi. Opasi Anna unga klavesinda jo‘r bo‘ladi.

Saroyga to'plangan mehmonlar Wolfgang bilan qiziqib qolishadi. U birinchi marta ko'rayotgan notanish asarlarni notaga qarab to'xtamasdan, qiyomiga etkazib chalib etadi. Berilgan muiqa bo'lagini ham xilma – xil bezaklar qo'shib turlicha chalib beradi. Mehmonlar chalgan musiqa bo'lagini xech qiynalmasdan ko'zi bog'liq holda chaladi. Uning nomi boshqa shaxarlarda ham yoyiladi. U bir necha davomida Vena, Parij, London, Gana, Bryussel, Jeneva kabi bir qancha shaxarlarda konsert qo'ydi. Otasi Leopold o'g'li Wolfgangga musiqa yozish sirlarini, kompozitsiyani mukammal o'rgatib bordi. Natijada 8 yoshli Motsartning birinchi kitobi Parijda bosilib chiqdi. Motsart 12 yoshida o'zining birinchi operasini yaratdi.

Wolfgangning otasi Leopold Motsart bolalarining xar tomonlama keng bilim olishiga sharoit yaratib berdi. Yosh Motsart chet tillari, tarix, geografiya, arifmetika va boshqa fanlardan ham etarlicha bilim oldi. U Parijda, Londonda opera teatrlariga va simfonik orkestr konsertlariga tez – tez borib turadi.

Wolfgang Motsartning Italiyaga otasi bilan qilgan safari uning hayotida o'chmas iz qoldirdi. Italiya shaxarlarining boy arxitekrurasi, dilbar tabiati, muzey va teatrlari yosh Motsartni yanada ilxomlantirib yubordi. Bir necha oy davomida Motsart Italiyadagi eng etuk musiqa nazoratchisi Padre Martinidan kompazitorlik sirini o'rgandi.

Ular: “Figaroning uylanishi” “Don Juan” “Sexrli fleyta” operalaridir.

Ammo mahalliy aristokratlar hayotining oxirida Wolfgang

Amadey Motsartni buyuk iste'dodini etarlicha qadrlay olishmadi. Unga xizmatkor, boy va badavlat kishilarning ko'nglini olish uchun xizmat qiluvchi oddiy bir qiziqchi sifatida qarashdi. Motsart esa musiqaga hayotiy zarurati bo'lgan muxim shu deb qaradi. Motsart hammasi bo'lib 36 yil umr ko'rdi. Ammo shu qisqa davr ichida boy musiqiy me'ros qoldirdi. Butun dunyo kishilari uni buyuk kompozitor sifatida tan olishadi va uning asarlarini sevib tinglashadi. Motsart buyuk avstriya bastakori Vena klassik maktabining vakilidir. Mtsart hayoti davomida 41 ta simfoniya, 19 ta sonata, 19 ta opera va boshqa asarlar yozgan. Motsart lirik va drammatik janrning asoschisi bo'lgan. Motsart asarlari ichida 40 - simfoniya eng taniqli hisoblanadi. 40 – simfoniya 1788 yil Venada yozilgan. Simfoniyaning janri lirik drammatik xarakterda yozilgan. Simfoniyaning g'oyasi lirik tragikdir.

Iogann Sebastyan Bax (Johann Sebastian Bach; 21-mart, 1685 – 28iyul, 1750) olmon bastakori va organisti bo'lgan. Xor,

orkestr va solo asboblari uchun yaratgan asarlari Barokko davrini shakllantirdi.

Bax — buyuk nemis kompozitori, mash'hur organ ijrochisi, barokko davri hamda polifoniya uslubining yirik namoyandasi. Bax ijodida oldingi davr musiqa janr yo'nalishlari (shu jumladan, xor polifoniyasi, protestant xorali, organ musiqasi, italyan operasi, klavesin va klavir musiqasi) umumlashtirilib, o'z badiiy yakunini topgan. Bax musiqasida polifoniya yo'nalishlari bilan gomofoniya tizimlari o'zaro qorishib yagona uslub vujudga keltirgan. Bax merosiga mingdan ziyod asarlar kiradi, ular asosan organ musiqasi, klavir, skripka va boshqa cholg'ular uchun asarlar hamda vokal, vokal-dramatik janrlari va boshqa Bax ijodida organ muhim o'rin tutadi. U organning yangi imkoniyatlarini ochib berdi, organ prelyudiyasi, fantaziya, tokkata kabi janrlarini fuga bilan birlashtirdi.

Organ uchun yozilgan "Preludiya va fuga c-moll", "Fantaziya C-dur", "Tokkata va fuga", "Passakalya" va boshqa asarlari jahon musiqasi xazinasidan o'rin olgan. Bax birinchi bo'lib klavir uchun konsert asarlarini yaratib, yangi uslub kashf etdi (syuitalar, "Xromatik fantaziya va fuga", "Italyancha konsert"). Klavir musiqasi sohasida yangi "teng tovushqatorli" tizimning afzalliklarini "Yaxshi temperatsiyalashgan klavir" to'plami misolida namoyish qildi. Vokal, vokaldramatik musiqa janrlarida Baxning 300 ga yaqin diniy kantata, xoral va oratoriyalari ("Ioann bo'yicha ehtiroslar", "Matvey bo'yicha ehtiroslar", "H-moll katta messasi", "Magnifikat") alohida o'rin tutadi. Bularning mavzulari injil kitobidan olingan bo'lib, mazmunida insoniylik, hayotdan zavqlanish, yuksak go'zallikka intilish, shodu xurramlik bilan dard-alam hissiyotlari o'z aksini topgan.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. Jahon kompozitorlari V.A. Motsart, I.S. Bax hayoti va ijodi?
2. Kompozitorlarning ijodidan namunalar tinglash?
3. Kompozitorlarning ijodidan namunalar tahlil qilish?

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. D. Soipova. Musiqa o'qitish nazariyasi va metodikasi. - Toshkent, fan va texnologiyalar. 2009-yil.
2. Qo'rbanova G.I. Vospitaniye molodyoji vduxi nasionalnoy idei sredstvami muzyki i nasionalnykh sennostey. - M.: Drofa.
3. Karimova Dildora Anvarovna, Namozova Dilorom Tursunovna Musiqa o'qitishda innovatsion-pedagogik texnologiyalar: N., -2014.

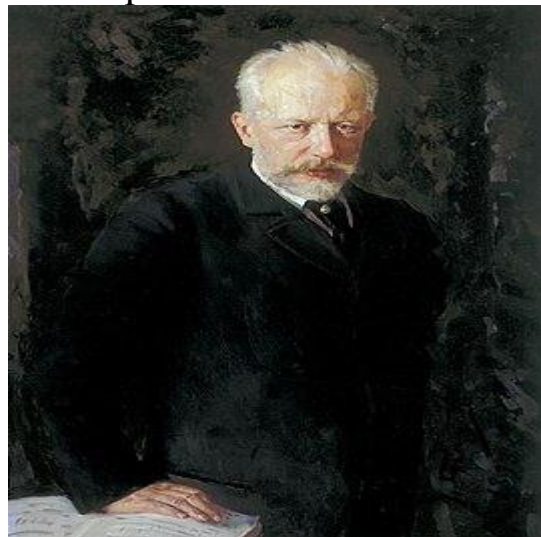
- 4.Yusupova, Nafisa Yusupovna. Musiqa savodi, metodikasi va ritmika: o'quv qo'llanma .N.Y.Yusupova; – Toshkent: Musiqa, 2010.
- 5.Levik V.,Chet el musiqasi tarixi T., 1984
- 6.Mansurva G. Xorshunoslik va xor jamoalari bilan ishlash uslubiyoti. O'quv metodik qullanma- Toshkent. 2008;
- 7.Ismailov, T. X. O. G. L. (2021). Musiqa madaniyati darslarida rus kompozitorlari ijodi orqali o'quvchilarning estetik didini rivojlantirish. Science and Education, 2(4), 336-340.
- 8.SHaripova G. Musiqa va uni o'qitish metodikasi (metodik qo'llanma). Toshkent - 2006.
- 9.Ismailov Tohir. "CHARACTERISTICS OF KHOREZM DOSTON ART" "Экономика и социум" №3(82) 2021 www.iupr.ru
- 10.Akbarov I. Musiqa lug'ati. Toshkent – 1997.

21-Mavzu:Jahon kompozitorlari L. V. Betxoven P. Chaykovskiy va ijodi Kompozitorlarning ijodidan namunalar tinglash va tahlil qilish. (2 soat)

- 1.Jahon kompozitorlari L. Betxoven. P.I. Chaykovskiy hayoti va ijodi .
- 2.Kompozitorlarning ijodidan namunalar tinglash
- 3.Kompozitorlarning ijodidan namunalar tahlil qilish

Lyudvig van Betxoven

Pyotr Ilich Chaykovskiy

Asosiy tayanch iboralar: Qarg'a motkasi,Iolanta,Oqqush ko'li, Uyqudagi go'zal. Lyudvig van Betxoven (tinglang), nemis ; nemis 27-17dekabrda suvga cho'mgan bastakor va pianinochi. Betxoven G'arb musiqasi tarixidagi eng hayratlanarli bastakorlardan biri bo'lib qolmoqda; uning asarlari mumtoz musiqia repertuarining eng ko'p ijro etilganlari qatoriga

kiradi va musiqadan o'tish davrini qamrab oladi. Klassik davrdan klassik musiqada romantik davrgacha. Uning karerasi shartli ravishda erta, o'rta va kech davrlarga bo'lingan. Uning dastlabki davri, odatda, 1802 yilgacha davom etgan deb hisoblanadi. 1802 yildan taxminan 1812 yilgacha uning o'rta davri Jozef Gaydn va Volfgang Amadeus Motsart uslublaridan individual rivojlanishni ko'rsatdi va ba'zan qahramonlik sifatida tavsiflanadi. . Bu vaqt ichida u tobora kar bo'la boshladi. O'zining kech davrida, 1812 yildan 1827 yilgacha u musiqiy shakl va ifodadagi yangiliklarini kengaytirdi.

Betxoven Bonn'da tug'ilgan . Uning musiqiy iste'dodi yoshligida yaqqol namoyon bo'ldi. U dastlab otasi Iogan van Betxoven tomonidan qattiq va jadal o'qitilgan. Keyinchalik Betxovenga bastakor va dirijyor Kristian Gottlob Nife saboq berdi , uning qo'l ostida u o'zining birinchi asari - klaviatura o'zgarishlari to'plamini 1783 yilda nashr etdi. U bolalari Helene fon Breuning oilasi bilan uydagi nosog'lom hayotdan xalos bo'ldi. sevgan, do'stlashgan va pianino chalishni o'rgatgan. 21 yoshida u Vena shahriga ko'chib o'tdi , u keyinchalik uning asosiga aylandi va Gaydn bilan kompozitsiyani o'rgandi. Keyin Betxoven virtuoz pianinchi sifatida shuhrat qozondi va tez orada unga Karl Alois, knyaz Lixnovskiy homiylik qildi. 1795 yilda uning uchta Opus 1 pianino triosi (u opus raqamini bergan eng qadimgi asarlar) bilan yakunlangan kompozitsiyalar uchun Uning birinchi yirik orkestr asari " Birinchi simfoniya " premyerasi 1800 yilda bo'lib o'tdi va birinchi torli kvartetlar to'plami 1801 yilda nashr etildi. Bu davrda eshitish qobiliyati yomonlashganiga qaramay, u dirijorlikni davom ettirdi va 1804 va 1808 yillarda uchinchi va beshinchi simfoniylarining premyerasini o'tkazdi. mos ravishda. Uning skripka kontserti 1806 yilda paydo bo'lgan, Avstriyaning teztez homiysi Archduke Rudolfga bag'ishlangan., 1811-yilda Betxoven solistsiz premyerasi bo'lgan. 1814 yilga kelib u deyarli butunlay kar bo'lib qoldi va keyin u ijro etishdan va omma oldida chiqishdan voz kechdi. U o'zining sog'lig'i bilan bog'liq muammolari va amalga oshirilmagan shaxsiy hayotini ikkita maktubda tasvirlab bergan: akalariga yozgan Xayligenshtad vasiyatnomasi (1802) va noma'lum " O'lmas mahbuba " (1812) ga yuborilmagan sevgi maktubi.

1810 yildan so'ng, ijtimoiy jihatdan kamroq ishtirok etgan Betxoven o'zining eng hayratlanarli asarlarini, jumladan, keyingi simfoniylarni, etuk kamera musiqasini va kechki pianino sonatalarini yaratdi . Uning birinchi marta 1805 yilda ijro etilgan yagona operasi " Fidelio " 1814 yilda yakuniy versiyasiga qayta ko'rib chiqildi. U 1819-1823 yillar oralig'ida " Missa solemnis " ni va 1822 va 1823 yillar oralig'ida o'zining 9-sonli

so'nggi simfoniyasini, xor simfoniyasining birinchi namunalaridan biri bo'lgan so'nggi simfoniyasini yaratdi. 1824. Uning so'nggi yillarida yozilgan torli kvartetlari, jumladan, 1825-1826 yillardagi Grosse Fuge, uning yakuniy yutuqlari qatoriga kiradi. Bir necha oylik to'shakda yotgan kasallikdan so'ng, u 1827 yilda vafot etdi. Betxoven asarlari klassik musiqa repertuarining asosiy tayanchi bo'lib qolmoqda.

Pyotr Ilich Chaykovskiy [1840.25.4(7.5), hozirgi Votkinsk — 1893.25.10 (6.11), Peterburg] - rus kompozitori, yirik simfoniya, musiqiy dramaturg, dirijyor, pedagog. Peterburg konservatoriyasini tugatgan (1865). Moskva konservatoriyasida prof. (1866—78). Rus musiqa jamiyati Moskva bo'limining direktori (1885 yildan). 1887 yildan Rossiya, shuningdek, Yevropa va AQShda gastrolga bo'lib, asosan, o'z asarlariga dirijyorlik qilgan. Ch. chuqur milliy, xalqchil va demokratik uslubdagi opera, balet, simfonik va kamer asarlarning yuksak namunalarini yaratgan. Uning ijodi rus romansi, xalq qo'shiqlari va romantizm davri ohanglariga asoslangan o'ziga xos musiqa uslubi bilan ajralib turadi. Ch. musiqasi nihoyatda ta'sirchanligi, ajoyib ohangdorligi, yorqin ifodaviy vositalari, jo'shqin, hayajonli kuylarga boyligi bilan ahamiyatlidir. Ijodida o'ta nozik ruxli jarayonlar bilan birga ko'lami keng — muhabbat va taqdir, hayot va o'lim, tabiat kabi mavzular o'zining yuksak badiiy ifodasini topgan. Ch. turli janrlarda boy ijodiy meros qoldirib, 10 opera, 3 balet, 6 simfoniya, simfonik fantaziya, uvertyura va syuitalar, 3 fortepiano va 1 skripka konsertlari, diniy mavzudagi xor asarlari, shuningdek, fortepiano, skripka uchun pyesalar hamda vokal musiqaning etuk namunalarini yaratgan. Ayniqsa, 4—6 simfoniyalari (1877—1893), "Francheska da Rimini" (1876) va "Romeo va Julyegta" (1869) simfonik uvertyura—fantaziyalar, "Italyancha kaprichio" (1880), skripka (1878) va fortepiano (1875) konsertlari, "Yevgeniy Onegin" (1878), "Qarg'a motkasi" (1890), "Iolanta" (1891) operalari, "Oqqush ko'li" (1876), "Uyqudagi go'zal" (1889), "Shchelkunchik" (1892) baletlari jahon simfonizma cho'qqilari hisoblanadi. Garmoniyadan rus tilida birinchi darelik ("Garmoniyani amaliy o'rganish bo'yicha qo'llanma", 1872) muallifi. Chaykovskiyning barcha asarlari nashr etilgan (Polnoye sobraniye sochineniy, 1—63, M., 1940—90). Votkinsk shahrida memorial muzeyi (1894 yildan) va Klin (1940) shahrida Ch. uy muzeyi bor. Moskva konservatoriyasi, 1958 yildan Moskvada o'tkaziladigan musiqa ijrochilari xalqaro tanlovi va boshqalarga Ch. nomi berilgan.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

- 1.Jahon kompozitorlari L. Betxoven. P.I. Chaykovskiy hayoti va ijodi?
- 2.Kompozitorlarning ijodidan namunalar tinglash?
- 3.Kompozitorlarning ijodidan namunalar tahlil qilish?

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.D.Soipova. Musiqa o`qitish nazariyasi va metodikasi.-Toshkent, fan va texnologiyalar.2009-yil.
- 2.Qo`rbanova G.I. Vospitaniye molodyoji vduxi nasionalnoy idei sredstvami muzyki i nasionalnykh sennostey.-M.:Drofa.
- 3.Karimova Dildora Anvarovna, Namozova Dilorom Tursunovna Musiqa o`qitishda innovatsion-pedagogik texnologiyalar: N.,-2014.
- 4.Yusupova, Nafisa Yusupovna. Musiqa savodi, metodikasi va ritmika: o`quv qo`llanma .N.Y.Yusupova; – Toshkent: Musiqa, 2010.
- 5.Levik V.,Chet el musiqasi tarixi T., 1984
- 6.Mansurva G. Xorshunoslik va xor jamoalari bilan ishlash uslubiyoti. O`quv metodik qullanma- Toshkent. 2008;
- 7.Ismailov, T. X. O. G. L. (2021). Musiqa madaniyati darslarida rus kompozitorlari ijodi orqali o`quvchilarning estetik didini rivojlantirish. Science and Education, 2(4), 336-340.
- 8.SHaripova G. Musiqa va uni o`qitish metodikasi (metodik qo`llanma). Toshkent - 2006.
- 9.Ismailov Tohir. www.iupr.ru 10. Akbarov I. Musiqa lug`ati. Toshkent – 1997.
- 10.Ismailov Tohir. www.iupr.ru.
- 11.Ismailov Tohir. “Musical currents and the formation of Russian classical music”. “Вестник магистратуры” 2021. №5 (116) ISSN 2223-4047;

22-Mavzu: MTTda musiqa mashg'ulotlari

(2 soat)

- 1.MTTda musiqa mashg'ulotining tarbiyaviy ahamiyati va tutgan o'rni.
- 2.Musiqa mashg'ulotining tuzilishi.
- 3.Musiqa mashg'ulotining turlari va xillari

Asosiy tayanch iboralar: Estetik tarbiya, demokratik jamiyat. O'sib kelayotgan yosh avlodni har tomonlama mukammal inson qilib tarbiyalash hozirgi kunning eng dolzarb muammolaridan biridir. Maktabgacha yoshdagi bolalarga estetik tarbiya berishda musiqadan foydalanish, bu, kichkintoylarni yoshligidan boshlab musiqaga oshno qilib tarbiyalash demakdir. O'z navbatida shuni aytish kerakki, maktabgacha ta'lim muassasalarida ya'ni, kichik yoshdagi bolalarga estetik tarbiya berishda musiqaning o'ziga xos o'rni bor. Ajdodlarimiz ham musiqiy tarbiyaning tarbiyaviy kuchiga yuksak e'tibor bilan qarashgan. Kichik yoshdagi bolalarga berilayotgan musiqiy ta'limning sifati, samaradorligi butkul musiqa rahbari zimmasiga, uning izlanuvchanligi, fidoiyligi, o'z mas'uliyatini qay darajada xis etishiga bog'liq. Albatta? Bu sharaflı ishda tarbiyachi ham unga ko'makdosh sanaladi. Har bir musiqa rahbari estetik tarbiya berishda o'zi o'qitayotgan fan yuzasidan ta'lim muassasasining tarbiyalanuvchilari shu fanlardan egallashlari lozim bo'lgan bilim, ko'nikma, malakalar mezonı "Uchinchi ming yillikning bolasi" tayanch dasturi talablari darajasida bo'lishini ta'minlashi kerak. Shunday ekan

kichkintoylarning estetik madaniyatini rivojlantirishda musiqaning munosib o'rnini borligini hisobga olgan holda dasturlarni shunga mos ravishda tayyorlash kerak.

O'zbekistonning kelajagini, ertasini yoshlarsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Musiqa san'ati insonning yoshligidan unga bevosita va kuchlita'sir o'tkazib, uning umumiy madaniy rivojida katta o'rin tutadi. Demokratik jamiyat madaniy hayotida yanada kengroq o'rin tutayotgan musiqa kishiga butun hayot davomida uning doimiy hamrohi hisoblanadi. Musiqa yagona san'at bo'lib, inson yuragiga juda chuqur kirib borib, ana shu qalb tug'yonini yorqin ifodalash qudratiga ega. Demak, ajdodlarimizga munosib avlodni tarbiyalashda musiqaning ham munosib o'rnini borligi ayni haqiqat, bolani estetik tarbiyalashdek sharaflilikni to'g'ri yo'lga qo'yish bizga, ya'ni, bo'lajak kadrlar zimmasiga katta mas'uliyat yuklaydi. Musiqa – estetik tarbiya, demokratik jamiyat kishisini garmonik tarbiyalash yo'lida olib borilayotgan ulkan ishning tarkibiy qismiga aylanmog'i kerak. Bolalar bilan musiqali ish olib borish ayniqsa katta ahamiyat kasb etadi. Musiqa bola qalbida kuchli emotsional tuyg'u uyg'otadi.

Yunon faylasufi Platonning fikricha, davlatning kuch-qudrati unda qanday musiqa, qaysi ohang va qay ritmda yangrayotganligiga to'g'ridan-to'g'ri bog'liq. Davlat uchun insonni yuksaklikka ko'tarishga yordam beruvchi musiqa kerak deb hisoblagan.

Musiqaga yoshlikdan uyg'ongan qiziqish kishining keyingi musiqaviy rivozida kuchi ta'sir o'tkazadi, boshqa ko'nikma va didlarning shakillanishini ta'minlaydi, yaxshi musiqalididni tarbiyalaydi. Musiqa estetik va manaviy kayfiyatning ulkan manbayidir. Musiqaning bola hissiyoti va shakillanishiga, uning mazmunini tushunish va his etishga katta ta'sirini hisobga olganda haqqoniy va voqiylikni to'g'ri aks ettirgan musiqali asardan o'rinli foydalanish alohida o'rin tutadi. Musiqali obrazlar shakillanishining asosiy manbayi tabiat va kishi nutqiga mos kelishiga, atrof-olamdagi go'zallikni idrok etishiga bevosita bog'liqdir.

Ibn Sino ham musiqaning hissiy ta'sir kuchini e'tirof etgan holda uni o'zining meditsina kitoblarida aks ettirgan hamda ruhiy kasalliklarni davolashda shifo dasturi sifatida tavsiya qilgan. "Tib qonuni" asarida bir o'rinda musiqaning ruhiy ta'sir kuchiga baho berib, gudakning tarbiyasidagi ahamiyatini shunday ta'riflaganlar: "Gudakning tanasi chiniqishi uchun ikki narsa zarur: biri uni asta qimirlatib tebratish, ikkinchisi onasining qo'shig'i (allasi). Birinchisi tanasiga, ikkinchisi – ruhiga tegishlidir". Maktabgacha yoshdagi bolalar musiqa tarbiyasi, uning taraqqiyoti timsolida yurtimizning porloq kelajagini ko'rishimiz mumkin

bo'ladi. 1997 yil qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun hamda "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi"lariga asosan ta'lim sohasida, jumladan, uning birinchi pog'onasi bo'lgan maktabgacha ta'lim bosqichida ham katta o'zgarishlar qilish ehtiyoji tug'ildi. Buning uchun pishiq – puxta o'ylangan, ma'lum maqsad va vazifalarni o'zida mujassamlashtirgan istiqbolli dasturlar ishlab chiqildi. Musiqali idrok etishning vazifasi va mazmunini aniqlash muhimdir. Bular shaxsning har tomonlama rivoji, jumladan, estetik tarbiyasi vazifalar bilan bog'liq, umumiy maqsadlar bilan belgilanadi. Bunday vazifalar bolalarni musiqa sohasidagi faoliyatga jalb etish, badiiy musiqaga estetik idrok etishni va emotsional o'zlashtirishni rivojlantirish, unga muhabbatni tarbiyalash, musiqali qobiliyatni o'stirish, musiqali didni shakllantirish, bolalarda badiiy ijodkorlik iqtidorini rivojlantirishdan iborat bo'lmog'i kerak. Musiqaning bola hissiyoti va intilishiga, mazmuniga va his etishiga katta ta'sirini hisobga olganda, haqqoniy va voqeylikni to'g'ri aks ettirgan musiqali asardan o'rinli foydalanish alohida o'rin tutadi. Musiqiy san'at uchun odamning fikrlash va ifodalash hissiyoti asos bo'lib xizmat qiladi. Musiqa tovush bilan hamohanglik rivojida dastlab nutq va raqs bilan bog'liq bo'lgan edi. Musiqa mehnat harakati ritmi bilan moslashib, bir maqsadga intilayotgan kishilarni bir-birlariga birlashtirishni osonlashtiradi. Nutq ohanglarini, mehnat jarayonlari ritmlari va musiqali ohanglarning umumlashuvi natijasida xalq musiqasi shakllanadi. Xalq san'ati manbalariga asoslangan musiqa hamisha jozibador bo'lib, qalbda turli his-hayajonlar uyg'otadi. Shu bilan birga, musiqada tovushlarga va tasviriyl holatlarga taqlid qilish hollari bor, ammo masalaning mohiyati bular bilan belgilanmaydi. Musiqali obraz o'zining aniq ko'rinishi bilan bog'liqdir.

Bolalarda kichik yoshlik chog'idan idrok etish, his etish, turmush va san'atdagi go'zallikni tushunish ishtiyoqi tarbiyalanadi va bu kabi go'zallikni yaratishga intilish kuchayadi. Bolaning badiiy faoliyatga bo'lgan qiziqishi ortadi. Unda badiiy-ijodkorlik qobiliyati rivojlanadi. Musiqiy-estetik tarbiya demokratik jamiyat kishisini garmonik tarbiyalash yo'lida olib borilayotgan ulkan ishning tarkibiy qismiga aylanmog'i kerak. Bolalar bilan musiqali ish olib borish ayniqsa katta ahamiyat kasb etadi. Omma orasida musiqali targ'ibot olib bormay turib, to'laqonli natijalarga erishib bo'lmaydi. Musiqiy tarbiya bolalarda erta yoshdan boshlanishi kerak. Musiqa bola qalbida kuchli emotsional tuyg'u uyg'otadi. Musiqa yordamida uning badiiy idroki o'sib, hissiyotini yanada boyitib boradi. Bolalarda musiqiy idrokini rivojlantirmay ularning musiqaga mehr-

muhabbatini etarli darajada qiziqitirmay turib, har tomonlama jismoniy, ma'naviy boy va boshqa sifatlarni tarbiyalab bo'lmaydi.

Musiqaga kichik yoshlikdan uyg'ongan qiziqish kishining keyingi musiqiy rivojiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Shunga ko'ra musiqani idrok etishning vazifasi va mazmunini aniqlash muhimdir. Bular shaxsning har tomonlama rivoji, jumladan estetik tarbiyasi vazifalari bilan bog'liq umumiy maqsadlar bilan belgilanadi. Ma'lumki, bunday vazifalar bolalarni musiqa sohasidagi faoliyatlarga jalb etish, badiiy musiqaga nisbatan estetik idrok etishni va emotsional o'zlashtirishni rivojlantirish, muhabbatni tarbiyalash, musiqiy qobiliyatlarini o'stirish, musiqiy didni shakllantirish, qisqasi bolalarning badiiy ijodkorligi hamda iqtidorini rivojlantirish kerak. Musiqaning bola hissiyoti va intilishiga, uning mazmunini tushunish va his etishga katta ta'sirini hisobga olganda haqqoniy va voqelikni to'g'ri aks ettirgan musiqiy asardan o'rinli foydalanish alohida muhim o'rin tutadi. Ma'lumki, musiqali obrazlarning shakllanishining asosiy manbai tabiat va kishi nutqiga mos kelishiga, atrofimizdagi dunyo va undagi go'zalliklarni idrok etishga bevosita bog'liqdir. Shu borada musiqa mashg'ulotlari mazmuni bolalar tomonidan bajaradigan qator faoliyatlarni taqozo etadi. Bulardan tinglash, kuylash, musiqiy ritmik harakatlar, musiqa cholg'ularida ijro etish jarayonida bolalar ijrochiligi va ijodkorligi malakalari shakllanadi. «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi»ning asosiy ustuvorligidan biri – bu fanlararo bog'liklikni yo'lga qo'yishdir. Musiqa — san'atning bir turi. U san'atning yana boshqa turlari bilan musiqa chambarchas bog'liqdir. Masalan musiqa mashg'ulotlarini raqs, she'riyat (adabiyot), badiiy san'at va san'atning boshqa turlari, undan tashqari jismoniy tarbiya, tasviriy san'at va boshqalar bilan qo'shib olib borish nazarda tutilgan. Bu masala «Uchinchi mingyillikning bolasi» tayanch dasturi va o'kuv qo'llanmada ham alohida ta'kidlanadi. Bolalar ijrochiligi — kuylash, musiqiy ritmik harakatlar, musiqa cholg'ularida ijro etish va hokazo masalalari hozirgi kunda o'zining dolzarbligi bilan ko'pgina pedagog-olimlarning diqqat markazidadir.

Uzluksiz ta'lim tizimida musiqiy ta'lim tizimi bir necha bosqichlardan iborat. Musiqa ta'limi boshqa fanlar kabi maktabdan emas, balki maktabgacha ta'lim muassasalaridan boshlanadi va ta'lim tizimining barcha jabhalarida davom etadi. Shuning uchun biz kelajak avlodni musiqiy bilimga ega bo'lishlariga zamin yaratar ekanmiz, ularning musiqiy-estetik tarbiyalariga alohida e'tiborimizni qaratmog'imiz zarur. Buning uchun «Ta'lim to'g'risidagi Qonun» va «Kadrlar tayyorlash milliy

dasturi»da ta'kidlab o'tilganidek, nafaqat bola shaxsi, balki musiqa rahbari shaxsini, uning ma'naviy-madaniy qiyofasini shakllantirishimiz, milliy qadriyatlarimiz, urf-odatlarimiz, milliy-musiqiy an'analarimizga amal qilgan holda bo'lajak musiqa rahbarlarimizni yosh avlodni tarbiyalashga loyiq hamda munosib inson qilib shakllantirishimiz kerak. Albatta, boshlang'ich sinflarda ham musiqa fani kichik yoshdagi bolalar uchun eng qiziqarli fanlardan biri sanaladi. "Musiqa madaniyati" o'quv fanida ham kichik yoshdagi bolalarni estetik tarbiyalashga alohida e'tibor qaratilub tayanch dastur ishlab chiqildi. Ushbu dasturda umumiy o'rta ta'lim maktablarida musiqiy ta'lim-tarbiyaga qo'yiladigan maxsus talablar ham dasturning asosiy qismlari qatoridan o'rin olgan. Unga ko'ra bolalarni musiqiy-estetik tarbiya uchun quyidagilarga rioya qilish kerak: - Musiqiy-estetik faoliyatni atrof muhit hamda zamon bilan hamohangligi;

- Musiqaning san'at sifatida o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olish;
- Bolalarning musiqiy rivojlanishlarida uzviylikni ta'minlash;
- Bolalarning qobiliyat va imkoniyatlaridan qat'i nazar ularning musiqiy tarbiyalariga qo'yiladigan majburiyatlar.

Dasturda musiqiy tarbiyaning mazmuni va yo'nalishlari ochib berilgan, bolalarning rivojlanishining dinamikasi begilangan, har xil yoshdagi guruhlarga minimal talablar qo'yilgan va aks ettirilgan.

Dasturning maqsadlari quyidagilardan tashkil topadi:

- bolalarni quvnoq, g'amgin, engil va vazmin musiqani tinglashga past va yuqori registrlarni eshitishga, musiqa tilini tushunishga, past ovozli va baland ovozli musiqaga mos chapak chalish orqali musiqa dinamikasini ajratishni o'rgatish;
- kattalar ketidan musiqani taqlid qilib, intonatsion mos ravishda qaytara olish;
- musiqiy rahbar boshchiligida raqs harakatlarini bajarish;
- kompozitorlar, musiqiy cholg'u asboblari haqida gapirib berish orqali bolalarda musiqa san'atiga muhabbat uyg'otish;
- bolalarni musiqani diqqat bilan tinglashga o'rgatish, engil va oson xalq qo'shiq hamda kuylarini musiqasiga mos ritmik harakatlar bajarib ijro etishga o'rgatish. Musiqa sur'atiga mos chapak chalish yoki oyoq bilan jo'r bo'lish orqali qo'shiqni ijro etish.

Biz tasavvur qilgan dars modeli asarlar, qo'shiqlar ustida ishlashning maxsus usullarini tanlashda, o'quvchilarning vokal ma'lumotlarini shakllantirishga yordam beradigan uslubiy harakatlarni tanlashda taqdim etiladi. Ehtimol, har birimiz, ongli ravishda yoki yo'q, darslarni rejalashtirishda darsning musiqiy materialini o'rganishda quyidagi uchta

bosqichdan foydalanamiz. Asar bilan tanishish, uni obrazli idrok etish, o'rganilayotgan mavzuga muvofiq tushunish. Bolalarning musiqiy va eshitish tasvirlari shakllanishi kerak bo'lgan ishning batafsil tahlili. Bu shuningdek, ijro mahoratining evolyutsiyasini ham o'z ichiga oladi.

Asar ustida ishlash jarayonida olingan bilimlar asosida ishni yaxlit, eng to'liq idrok etish.

Taxminan bir xil sxema bo'yicha musiqa darslari odatda quriladi:

Mavzuga kirish.

Mavzuni chuqurlashtirish.

Mavzuni umumlashtirish.

Bularning barchasi "asosiy bilimlarning xarakteristikasi" tushunchasiga birlashtirilgan:

Yangi asosiy bilimlarning kirish, kirish, umumiy xarakteristikasi.

Asosiy bilimlarning yangi batafsil, chuqur tavsifi.

Asosiy bilimlarning yaxlit, yangilangan, umumlashtirilgan tavsifi.

Mashg'ulotlarning maxsus turlari chorak, yarim yillik, o'quv yilining yakuniy darsi-konsertini o'z ichiga oladi. Bunday darsning musiqiy materiali talabalar bilan oldindan muhokama qilinadi. Darsda bolalarga ma'lum bo'lgan qo'shiqlar, musiqiy asarlar bilan bir qatorda yangi materiallar ham o'rnatiladi. Yangilik elementi majburiydir. Bu darsda o'qituvchi yakkaxon ijro etsa yaxshi bo'lardi. Tabiiyki, bunday spektaklga tayyorgarlik eng chuqur tarzda amalga oshirilishi kerak. Odatda - musiqa darslarini o'tkazish amaliyotida juda tez-tez qo'llaniladi va maktab o'quvchilarining barcha musiqiy faoliyati turlarini o'z ichiga oladi.

Bunday darslarni rejalashtirishda siz o'quvchilar va musiqa o'rtasidagi turli xil aloqa turlarining maqsad va vazifalarga muvofiq dars syujetida uzviy bog'langanligiga e'tibor berishingiz kerak.

Shuningdek qarang: Kolleda musiqa ta'limiga oid eslatmalar

Darsning dominant turi - bu maktab o'quvchilarining musiqiy faoliyati turlaridan birining (qo'shiq aytish, tinglash, cholg'u asboblari chalish va boshqalar) ustunligini aniq ko'rsatadi.

Tematik dars - musiqa faoliyatining barcha turlari orqali bitta mavzuni ishlab chiqadi.

Kompleks dars - o'quvchilarning nafaqat musiqiy faoliyatining turli turlarini, balki badiiy va badiiy ijodning boshqa turlarini (rasm, she'riyat, raqs va boshqalar) birlashtiradi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

- 1.MTTda musiqa mashg'ulotining tarbiyaviy ahamiyati va tutgan o'rni?
- 2.Musiqa mashg'ulotining tuzilishi?
- 3.Musiqa mashg'ulotining turlari va xillari?

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.D.Soipova. Musiqa o'qitish nazariyasi va metodikasi.-Toshkent, fan va texnologiyalar.2009-yil.
- 2.Qo'rbanova G.I. Vospitaniye molodyoji vduxi nasionalnoy idei sredstvami muzyki i nasionalnykh sennostey.-M.:Drofa.
- 3.Karimova Dildora Anvarovna, Namozova Dilorom Tursunovna Musiqa o'qitishda innovatsion-pedagogik texnologiyalar: N.,-2014.
- 4.Yusupova, Nafisa Yusupovna. Musiqa savodi, metodikasi va ritmika: o'quv qo'llanma .N.Y.Yusupova; – Toshkent: Musiqa, 2010.
- 5.Levik V.,Chet el musiqasi tarixi T., 1984
- 6.Mansurva G. Xorshunoslik va xor jamoalari bilan ishlash uslubiyoti. O'quv metodik qullanma- Toshkent. 2008;

23-Mavzu: Musiqa tinglash (2 soat)

- 1.Tinglash faoliyatining ahamiyati va vazifalari.
- 2.Tinglanadigan asarga qo'yiladigan talablar
- 3.Tinglanadigan asarga qo'yiladigan bosqichlari va jarayonlari

Asosiy tayanch iboralar: Kommunikativ,og'zaki-professional.

Musiqa tinglash badiiy ta'limning muhim vositalaridan biri bo'lib, u darsning barcha faoliyat turlarini bajarish jarayonida amalga oshiriladi.

Tinglash bolalarda hayotni, borliqni anglash va bilish qobiliyatini rivojlantiradi. Bunda musiqa tili, ifoda vositalari, janr va shakllarini o'rganish muhimdir. U musiqani badiiyg'oyaviy jihatdan to'g'ri idrok etib, estetik zavqlanishga imkon beradi.Tinglash qoidalari sinfda jimlikni

ta'minlab, o'quvchilarni musiqani diqqat-e'tibor bilan eshitishga o'rgatib, onglilik va faollikni rivojlantiradi hamda musiqa madaniyatini shakllantiradi.

Darslar davomida har bir musiqiy asarda muayyan voqelik, his-tuyg'u va mazmun bo'lishi haqida o'quvchilarga dunyoqarashiga mos tarzda tushuntiriladi. Shu orqali bolalarda musiqiy taassurot va tinglash ko'nikmasi shakllanadi. Tinglash faoliyatini butun dars davomida olib borish o'quvchining asarni tushunish va ongli idrok etish, asarning musiqiy xususiyatlari (janri, tuzilishi, ifoda vositalari, ijrochiligi) hamda badiiy mazmuni haqida muayyan bilimlarga ega bo'lishiga yordam beradi, tinglash madaniyatini shakllantiradi. O'quvchilarning faolligini oshirish va tinglash malakasini shakllantirish uchun "Topqirlik" mashqidan foydalanish tavsiya etiladi. Bunda avvalgi darslarda tinglangan kuy-qo'shiqlar karnaycha- (katak, tasvirlar)lar ostiga joylashtiriladi. Bolalar istalgan karnaychani tanlab, undan yangragan ohangning nomi va muallifini aytishadi. Bunday topshiriqlar o'quvchilarni diqqatni tezkor jamlashga o'rgatib, xotirasini mustahkamlaydi. Tinglanadigan musiqiy asar tuzilishi, badiiyg'oyaviy mazmuni jihatidan o'quvchilarning yosh xususiyati va o'quv dasturiga mos bo'lishi, yangrash vaqti 1-1,5 daqiqadan oshmasligi lozim.

Tinglash jarayonini quyidagicha amalga oshirish mumkin:

- 1) Bolalar diqqatini jamlash. Asar haqida o'qituvchining kirish so'zi;
- 2) O'qituvchi ijrosidagi yoki CD formatdagi asarni tinglash;
- 3) Asarni suhbat orqali musiqiy, badiiy-g'oyaviy jihatdan tahlil qilish;
- 4) Asarni yaxlit qayta tinglagach, o'quvchilarning taassurotlarini eshitish.

Tinglanadigan asarlardan parchalar (mashq-qo'shiqlar) kuylash, chapak va cholg'u asboblari cholib, ularga ritmik jo'r bo'lish va musiqaga mos harakatlar bajarish chog'ida bilim va malaka takomillashib, mustahkamlanadi. o'quvchilari mustaqil fikr yuritadigan, aqlan va jismonan rivojlangan, musiqiy va estetik didi shakllangan bo'ladi. Shu bois bu yoshdagi bolalar zamonaviy musiqa san'ati va uning ko'zga ko'ringan vakillari ijrosini tinglaydi. 7-sinf o'quvchilari bilan tinglash faoliyatini amalga oshirish jarayonida diqqatni jamlash, musiqani anglash, uni idrok

etish, cholg'ularni va musiqiy janrlarni bir-biridan farqlashga o'rgatish tavsiya etiladi.

Tinglash asnosida o'quvchilarga quyidagi mazmunda bir nechta topshiriqlar berish lozim:

1.Kuyning xarakterini toping.

2.Kuy qaysi cholg'uda ijro etilgan? 3.Kuyning o'zbek milliy kuylariga o'xshash jihatlari bormi?

3.Ushbu asar siz avval tinglagan kuylardan qaysi jihatlari bilan farq qiladi?

4.Asarni tinglash jarayonida tasavvuringizda qanday rang yoki obrazlar gavdalandi?

Bu kabi topshiriqlar orqali o'quvchilarning badiiy ijodkorlik va tinglash ko'nikmasi shakllanadi.Musiqa madaniyati darslarida o'quvchilarga eng tushunarli va sevimli bo'lgan faoliyat turi jamoa bo'lib kuylashdir. U musiqa san'ati janrlari orasida ommaviyligi bilan ajralib turadi. O'quvchilarning musiqiy didi va estetik qarashlarini tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. So'z va musiqadagi tuyg'uni jamoa bo'lib ijro etish o'quvchilarni jipslashtiradi.

Jamoa bo'lib kuylashda o'quvchilarning ovozini zo'riqtirmaslik, ovoz sifatlari(tembr, diapazon)ni o'stirish va rivojlantirish maqsadida kuylashdan oldin, albatta, barcha sinflarda ovoz sozlash mashqlarini bajarish tavsiya etiladi. Bunday mashqlarni prima, tersiya va kvinta oralig'ida bajarish, o'quvchilarning ovozini 0,5 tondan ikkinchi oktava - mi tovushigacha ko'tarish maqsadga muvofiq. Boshlang'ich sinflar uchun o'yin tarzida chapak chalib ovoz sozlash mashqlarini o'tkazish yaxshi natija beradi. Milliy ohanglarimizdan tuzilgan ovoz sozlash mashqlarining ham foydasi katta. Mashqlarni guruhlarda bajarish o'quvchilarni o'zaro hamjihatlikka va hamkorlikka o'rgatadi.Ovoz sozlash mashqi uchun quyidagi kuydan foydalanish mumkin:

Bolalarning ovoz boylamlari kattalarnikidan ancha farq qilib, baland pardalarda jarangdor yangraydi. Ularning ovozi o'z navbatida soprano yoki diskant (o'g'il bolalardagi eng baland ovoz) va alt ga bo'linadi.

Soprano yoki diskant deb bolalarning yuqori ovoziga aytiladi. Bunday ovoz engil, o'zgaruvchan, yumshoq

yangragani sababli qo'shiqlarda asosiy kuy yo'lini ta'sirchan ijro etadi. Uning diapazoni birinchi oktava -do dan ikkinchi oktava —sol gacha bo'lgan oraliqni egallaydi. Alt esa pastroq ovoz bo'lib, birmuncha yo'g'on va kuchli tembrga yaqinligi bilan ajralib turadi. Diapazoni kichik oktava - sol dan ikkinchi oktava —re gacha bo'ladi.

Jamoaviy kuylash vokal-xor ijrochilik mahorati bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, hamohanglik, so‘z, talaffuz, musiqiy badiiy vositalar, nafas olish, tovush hosil qilish va uni shakllantirishdan iboratdir. Bu jarayonda o‘quvchilarda gavdani to‘g‘ri tutish, yuz, bo‘yin, elka mushaklarini erkin qo‘yib, kuylayotgan paytda halqum va pastki jag‘ tomoqni siqmasligi, boshni erkin tutishni nazorat qilib borish va shu tarzda kuylash malakasini shakllantirish tavsiya etiladi.

Jamoa bo‘lib kuylashda legato, ya’ni ohangning bir tekis bog‘lanishi; non legato—bog‘lamasdan alohida ijro etish (tovushlar orasida nafasni ushlash); stakkato — tovushlarni uzib, qisqa ijro etish (tovushlar orasida nafas olmaslik) kabi ijro uslublaridan keng foydalanish o‘quvchilarning ijro mahorati va zehnini o‘stiradi.

Kommunikativ va tarbiyaviy tinglashni farqlang. O‘quvchining tinglash jarayonida nutqni eshitish va leksik va grammatik materialni tanib olish, eshitilgan narsani tushunish va baholash ko‘nikmalarini shakllantirish amalga oshiriladi.

O‘quvchining tinglash - o‘quv vositasi bo‘lib xizmat qiladi, til materialini tanishtirish, til birliklarining kuchli eshitish tasvirlarini yaratish, og‘zaki nutqni o‘zlashtirish, kommunikativ tinglash qobiliyatlarini shakllantirish va rivojlantirish uchun zarur shartdir. O‘quvchining tinglash bir xil materialni bir necha marta (mustaqil ish bilan) va 2 marta (o‘qituvchi rahbarligida) tinglashga imkon beradi.

Takroriy tinglash audio matnni to‘liqroq va aniqroq tushunishni, shuningdek, uning mazmuni va til shaklini yaxshiroq eslab qolishni ta’minlaydi, ayniqsa tinglangan matnni keyingi takrorlash, og‘zaki muhokama qilish yoki yozma taqdimot qilish uchun foydalanilganda.

O‘quvchining tinglashda tinglash uchun matn bilan ishlash usuli va tabiatiga qarab quyidagilar mavjud:

- intensiv;
- keng tinglash.

Kommunikativ tinglash o‘rganish maqsadi bo‘lib, nutqni bir martalik takrorlash jarayonida quloq bilan tushunish uchun murakkab nutq qobiliyatidir.

Kommunikativ tinglash - bu bir martalik tinglash paytida og‘zaki nutqni quloq orqali idrok etish va tushunishga qaratilgan retseptiv WFD.

Kommunikativ munosabatga qarab, tushunishning kengligi va chuqurligi nima bo‘lishi kerakligiga qarab, quyidagilar ajralib turadi:

- asosiy mazmunni tushungan holda tinglash;
- to'liq tushunib tinglash;
- ma'lumotni tanlab olish bilan tinglash;
- tanqidiy tinglash.

Ekspressiv og'zaki nutq bilan aloqasi va uning quloq orqali qabul qilinadigan shakliga qarab tinglashning quyidagi turlari ajratiladi:

- og'zaki-nutq muloqotining tarkibiy qismi sifatida tinglash;
- dialog yoki polilogni tinglash va tushunish;
- monolog nutqini tinglash va tushunish.

Tinglashning bu uch turi ham retseptiv nutq faoliyati sodir bo'ladigan vaziyatning xarakteriga ko'ra farqlanadi. Vaziyatga qarab, tinglovchining rollari ham xilma-xil bo'lib, uning nutqiy xatti-harakatlariga cheklovlar qo'yadi (suhbatni boshlash, so'zlovchini to'xtatish, yana so'rash, aniqlik kiritish huquqi) va shu bilan nutqni tinglash qiyinchiliklarini aniqlaydi.

Asosiy ma'lumotlarni ajratib olish bilan asosiy mazmunni tushunib tinglash; kirish tinglash (Kulish). Kommunikativ tinglashning bu turi yangini ma'lumdan, muhimni ahamiyatsizdan ajratish va eng muhim ma'lumotlarni xotirada mustahkamlash uchun tinglash matnidagi semantik ma'lumotlarni qayta ishlashni o'z ichiga oladi. Tinglashning ushbu turiga va zarur ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan o'quv vazifalari tinglashdan oldin matn mazmunini sarlavha bo'yicha bashorat qilish, ma'ruzachining mavzusi va kommunikativ niyatini aniqlash, asosiy faktlarni sanab o'tish, asosiy mazmun bo'yicha savollarga javob berish, matn tuzishni o'z ichiga oladi. eshitilganlarning konspekti, xulosalar va izohlar.

1. “Og‘zaki musiqa adabiyoti”, “an’anaviy” yoki “og‘zaki-professional” musiqa deb turlicha ta’riflanadi. Unda professional musiqachi tinglovchilardan ajratilgan. U musiqiy "matn" ni ko'pincha so'z yordamida, lekin nomsiz xalq she'rlarini kuylash jarayonida emas, balki maxsus tuzilgan adabiy matnlarni tuzatish istagi bilan ajralib turadi.

2. Muloqotning og'zaki shakli yozma shaklga almashtiriladi va musiqiy muloqot jarayonida uchta ishtirokchi paydo bo'ladi: bastakor-ijrochi-tinglovchi. Bu qarash bugungi kunda an'anaviy Evropa musiqa tushunchasini belgilaydi. G'arbiy Evropada 16-17-asrlar oxirida bo'lgan. mualliflik, bastakorlik musiqiy ijodiyoti vujudga keldi. Musiqa barqaror musiqiy matnda yozila boshlandi va yaratuvchidan yozib olingan va ajratilgan "notalangan matn" ni bajarish zarurati tug'ildi. Musiqiy kompozitsiya (kompozitsiya, opus) mustaqil mavjud bo'lish imkoniyatini oldi, bu nota yozuvining paydo bo'lishi va musiqaning instrumental shakllarining rivojlanishi bilan bog'liq.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

- 1.Tinglash faoliyatining ahamiyati va vazifalari?
- 2.Tinglanadigan asarga qo'yiladigan talablar?
- 3.Tinglanadigan asarga qo'yiladigan bosqichlari va jarayonlari?

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.D.Soipova. Musiqa o'qitish nazariyasi va metodikasi.-Toshkent, fan va texnologiyalar.2009-yil.
- 2.Qo'rbanova G.I. Vospitaniye molodyoji vduxi nasionalnoy idei sredstvami muzyki i nasionalnyx sennostey.-M.:Drofa.
- 3.Karimova Dildora Anvarovna, Namozova Dilorom Tursunovna Musiqa o'qitishda innovatsion-pedagogik texnologiyalar: N.,-2014.

**24-Mavzu: Kuylash faoliyatining tarbiyaviy ahamiyati va vazifalari
(2 soat)**

- 1.Kuylash faoliyatining tarbiyaviy ahamiyati va vazifalari.
- 2.Bolalar ovozlari va diapozonlari.
- 3.Qo'shiq tanlashda qo'yiladigan talablar.
- 4.Vokal-xor malakalari.

Asosiy tayanch iboralar: Ritmodeklamatsiya, kumush, raqs, teatr, ritm. So'nggi paytlarda ko'plab maktabgacha ta'lim muassasalari o'qituvchilari raqs, teatr tomoshalarini namoyish etishga katta e'tibor qaratmoqdalar va darslarda to'g'ri ovoz berish ko'nikmalarini shakllantirish uchun deyarli vaqt yo'q. Ko'pgina bolalar bog'chalarida dam olish va o'yin-kulgi uchun qo'shiqlarning repertuarlari bolalarning ovozi uchun murakkab, to'siqsiz tanlangan. Ko'pincha bolalarning qo'shiqlari qichqiriq, yolg'ondir. Bu, o'z navbatida, bolalarning musiqiy eshitish rivojlanishiga, estetik ta'mni rivojlantirishga zarar etkazadi. Bolalarning qo'shiqlarning tabiati va

kayfiyatini ifodalovchi, ifodalovchi va hissiy jihatdan ifodalovchi tabiiy ovoz bilan qo'shiq aytish juda muhimdir. Qo'shiq-bolalar ijrochiligining eng qulay turi, ya'ni tug'ilishdan boshlab har bir bola tayyor "musiqiy asbob", ya'ni qo'shiq ovozigaga ega. Bolaning qo'shiqchilik qobiliyatlarini yanada takomillashtirish uning umumiy rivojlanishiga, uning shaxsiy fazilatlarini shakllantirishga, masalan, sezgirlik va qo'shiqlarga berilgan his – tuyg'ularni his qilish qobiliyatiga, shuningdek, musiqaga estetik munosabatni shakllantirishga yordam beradi va u orqali-va atrofdagi haqiqatga yordam beradi.

Qo'shiq-maktabgacha yoshdagi bolalarning musiqiy faoliyatining asosiy turi sifatida .

Musiqani his qilish qobiliyatlari qo'shiqni o'rganishda katta rol o'ynaydi . Shuning uchun, birinchi navbatda, bolalar musiqa darslarida musiqaga hissiy ta'sir ko'rsatishni rivojlantirishlari kerak .

Qo'shiq-musiqiy ta'limning asosiy vositasi. Bu bolalar uchun eng yaqin va qulaydir. Bolalar qo'shiq aytishni yaxshi ko'radilar. Qo'shiqlarni ijro etib, ular musiqani chuqurroq anglaydilar, o'z tajribalari va his-tuyg'ularini faol ifoda etadilar. Qo'shiq nutqning rivojlanishiga hissa qo'shadi. So'zlar uzoq vaqt davomida talaffuz qilinadi, bu alohida tovushlar va hecelerini aniq talaffuziga yordam beradi. Qo'shiq aytish jarayonida bolalar musiqiy qobiliyatlarni rivojlantiradilar: Musiqiy eshitish, ritm hissi.

Musiqa tarbiyasining vazifalari:

Qo'shiq faoliyatining vazifalari : ish uslubi, asosan, bolalarda mustaqillik, faoliyat, tashabbus, musiqiy asarni idrok etish va ijro etishda imkon qadar yaxshi rivojlanishga qaratilgan. Qo'shiqlar butun guruh, kichik guruhlar, alohida-alohida, rollar, musiqiy iboralar , oyatlar bo'yicha navbat bilan, har bir pora va boshqalar tomonidan ijro etiladi. musiqaning intonatsion va ritmik jihatdan aniq bajarilishini ta'minlash, o'qituvchi har doim qiyin motivlarga, iboralarga e'tibor beradi va ular ustida ishlaydi. Ko'pincha qo'shiqni ijro etishdan oldin, u sizning qo'lingizni sozlash uchun asbobga tonik beradi. O'quv jarayonida dirijyor harakatlar qo'llaniladi. Shuning uchun, erta maktabgacha yoshdan boshlab, qo'shiq ko'nikmalarini shakllantirish ishida xatolikka yo'l qo'ymaslik uchun bolaning ovozinig o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish kerak. Bolalar ovozi juda nozik va zaif, vokal kordonlar qisqa va nozik. Gırtlak, engil bolalar kichik. Ovozli apparatning mushaklari ham zaif, natijada bolaning ovozi baland va juda kuchli emas. Bolalar ovozi oralig'i kichik bo'lib, qo'shiqning to'g'ri tashkil etilishi bilan kengayadi . Bolalar ovozinig bu xususiyatlarini hisobga

olgan holda, bolalarda qo'shiq ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha ishlar yanada samarali bo'ladi. Bunga asosan musiqiy materiallarni diqqat bilan tanlash – bolalarning qo'shiq qobiliyatiga mos keladigan repertuar yordam beradi.

Qo'shiq repertuarini tanlayotganda, qo'shiqlarning mazmuni bolaning manfaatlari doirasini aks ettirishi kerak. Barcha yoshdagilar uchun mos repertuar – folklor qo'shiqlari, qo'shiqlari, raqslari. Ularning musiqalari va mazmuni sodda va qulaydir, musiqiy ta'mni shakllantiradi va turli xil hayotiy vaziyatlarda qo'llanilishi mumkin. Lyrics bolalar tomonidan tushunish uchun mavjud bo'lishi kerak. Agar qo'shiqlarning mazmuni bolalarni tushunish uchun murakkab so'zlar bo'lsa, ular bolaga tushuntirilishi kerak. Barcha guruhlardagi bolalarga taqdim etiladigan qo'shiqlar matn mazmuniga nisbatan yuqori badiiy, bilimga ega bo'lishi kerak. Qo'shiqlarning mavzusi turli xil, ammo bolalarga yaqin va tushunarli : tabiat, bolalar mehnati, bolalar bog'chasi, maktab, mavsum haqidagi qo'shiqlar; kulgili, o'yin, bayram, ijtimoiy mavzudagi qo'shiqlar.

Qo'shiqlarning musiqasi oddiy, yorqin va turli xil bo'lishi kerak. Bundan tashqari, bolalar bog'chasida ta'lim dasturida ko'rsatilganidan oshmasligi kerak bo'lgan intervalli nuqtai nazaridan bolalarning vokal qobiliyatiga mos kelishi kerak. Qo'shiqlarning diapazoni bolalar ovozining qo'shiq oralig'idan oshmasligi kerak.

Qo'shiqlarning iboralari qisqa bo'lishi kerak chaqaloq nafas olish hajmi kichik.

Qo'shiqlarning ohangida oddiy intonatsiya va ritmik harakatlarni qayd etish muhimdir.

Qo'shiq repertuari va uni tanlash talablari

Qo'shiqlarni tanlashda siz quyidagilarni boshlashingiz kerak :

pedagogik ish rejasi va ular hozirda yashayotgan bolalarning manfaatlari.

Axir, bolalar matnning mazmunini va qo'shiqni ijro etish talablarini tushunishlari, qo'shiqlarni mustaqil ravishda-yakka va xorda ijro etishlari kerak.

Qo'shiqlar didaktik talablarga javob berishi kerak, ya'ni.

mavjudlik,

sistematiklik va ketma-ketlik,

tushuncha,

faoliyat.

Shuning uchun qo'shiqlarning asta-sekin murakkabligi musiqadan, uyg'unlikdan, tuzilishdan ko'ra engilroq bo'lishi kerak.

Qo'shiq, bolaning musiqiyligining birinchi namoyonlaridan biri bo'lgan musiqiy ijrochilikning barcha turlaridan asosiy hisoblanadi. Qo'shiq-nafas olish, qon aylanishi, endokrin tizim kabi hayotiy tizimlarning ishlashi bilan bog'liq psixofizyologik jarayon. Shu sababli, bolaning qo'shiq aytganda qulay his etishi, osongina va zavq bilan kuylashi muhimdir. Bu ovoqli apparatning eng muhim fiziologik mezonidir. Ammo bolalar ovozi kattalarning ovozidan juda farq qiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ovoz hali shakllanmagan va zaif, shuning uchun bolalar ovozi ovozi yumshoqlik, "kumush", bosh tovush va cheklangan ovoz bilan ajralib turadi. Bolalar kattalar nutq va qo'shiq intonatsiyasini taqlid qilib, uy hayvonlari, qushlar tomonidan yaratilgan tovushlarni takrorlashga harakat qilishadi. Bunday holda, eshitish onomatopoesiyaning to'g'riligini nazorat qiladi.

Agar ta'lim to'g'ri amalga oshirilsa, eshitish yaxshilanadi. Bolalar bog'chasining yosh guruhlarida bolalarning diqqatini musiqaning aniq takrorlanishiga jalb qilish mumkin: oddiy qo'shiq kuylash, ikki yoki uchta notada qurilgan qo'shiqlar. Bola tinglaydi, keyin kattalar bilan qo'shiq aytadi. Eshitish e'tiborining barqarorligi astasekin ishlab chiqariladi va ladybysotny qulog'i rivojlanadi. Bolalarni qo'shiq aytish qobiliyatiga o'rgatish bolalarning ovozi juda ehtiyotkorlik bilan rivojlantirish va uning tabiiy ovozi saqlab qolish vazifasi bilan bog'liq. Shuning uchun xatolarni bartaraf etish uchun bolaning ovozi fiziologiyasining asoslariga e'tibor berish kerak. Bolalar ovozi kattalarning ovozidan ajralib turadigan maxsus fazilatlarga ega. Bolalar ovozli kabellari kattalar ligamentlari bilan solishtirganda qisqa – shuning uchun bolalar ovozlarining maxsus ovozi, ayniqsa yosh guruhlarda. Vokal kordonlar bilan gırtlak kattalarnikidan bir necha marta kichikroq. Yuqori bosh (burun, og'iz va xalkum) va pastki ko'krak (traxeya, bronxlar, ko'krak): paychalarining hosil ovoz juda zaif, lekin u rezonatorlar tomonidan ishlab chiqilgan . Yengillik, chaqaloq ovozi ovozi ko'krak rezonatorining zaif rivojlanishiga bog'liq, chunki bolalarda bosh rezonatorlari ustunlik qiladi. Qo'shiq oralig'i-bu ovozning ovozi yaxshi bo'lgan eng yuqori va eng past tovushlardan interval (masofa) bilan belgilanadigan tovushlar miqdori. Ko'plab tadqiqotchilar tomonidan bolalarning qo'shiq oralig'idagi yosh xususiyatlari o'rganildi. N. D. Orlova ko'plab bolalar yuqori tovushlarni eshitishlari mumkin bo'lsa – da, "mi oktovasi si oktovasi" doirasida "ovoz zonasi" ning ish oralig'ini belgilaydi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni o'qitishdan oldin har bir bolaning ovozi (diagnostika tekshiruvlari) oralig'ini aniqlash va sinfda bolalarni o'z ovoziga erkin ega bo'lishlari uchun turli mashqlar bilan muntazam ravishda kuchaytirishga harakat qilish muhimdir.

Musiqiy darslarda faol ishlatiladigan vokal-artikulyar mashqlar-bu qo'shiq aytish va qo'shiq aytish qobiliyatlarini rivojlantirish va o'zlashtirishga qaratilgan maxsus tashkil etilgan mashqlar, shuningdek, sog'lom saqlash texnologiyalari Qo'shiqlarning maqsadi-vokal kordlarini qo'shiq aytish va muayyan intervallarni sof intonatsiya qilish uchun tayyorlash. Nafas olish mashqlari-o'pka va diafragmaning rivojlanishi va mustahkamlanishiga yordam beradi. Nafas olish gimnastikasi biz bolalarning ahvoliga va kayfiyatiga qarab tik turamiz yoki o'tiramiz, lekin doimo (ochilgan elkalar, tekis orqa, tanlangan qorin) turishimiz kerak. Nutq terapiyasi gimnastikasi va nutq o'yinlari ishda ajralmas materialdir "nutq terapiyasi qo'shiqlari". Ular turli tovushlarni egallashga qaratilgan poklik va ruhoniylarni kuylashga asoslangan. T. Ovchinnikovdan maslahat

berdi, "unli tovushlarni o'rganish, har bir tovushni qo'llar bilan ko'rsatish va ularni og'zaki harakatlar bilan ichish foydalidir. Harakatlar bir vaqtning o'zida ikkala qo'l bilan amalga oshiriladi. Turli xil sur'atlarda so'zlash va talaffuz qilish, xarakter, shuningdek, bolalarning diksiyasini yaxshilash orqali ajoyib natijalarga olib keladi. - "Barmoq o'yinlari" -har qanday qofiya hikoyalari, barmoqlar yordamida ertaklarning sahnalashtirilishi. Popevkaning valeologik qo'shiqlari raspevok matnlarini (M. L. Lazarev, M. Yu Kartushin mualliflari) va yoqimli musiqani (katta tartib) his qilish va takrorlash uchun qulaydir, ijobiy ohang hosil qiladi. Sinfidagi hissiy muhitni yaxshilash, qo'shiq aytish uchun ovozli qurilmani tayyorlash . Og'zaki gimnastika yuz mushaklarining faol ishtirok etishiga, uni isitishga yordam beradi.

Ritmodeklamatsiya va tillar."Ritmodeklamatsiya" ifodali nutq intonatsiyasi bilan matnning ritmini ta'kidlaydi. Og'zaki apparatlarning moslashuvchanligi va harakatchanligini rivojlantirish uchun tillar ishlatiladi. Bolalar ovozining rivojlanishi va uni takomillashtirish nafaqat turli metodik metodlarga, balki musiqa darslarida bolalarga berilgan bilimlarga ham bog'liq . Lekin bu bilim o'z-o'zidan ovozning chiroyli ovozini ta'minlay olmaydi. Bilim zarur ko'nikmalarga o'tishi uchun maxsus va uzoq muddatli mashqlar kerak, bu takroriy takrorlashdan keyin ko'nikmalarga aylanadi. Eng oddiy qo'shiq qobiliyatlari quyidagilar :

1. qo'shiq o'rnatish,
2. ovoz shakllanishi,
3. to'g'ri nafas olish,
4. yaxshi diksiyon,
5. intonatsiya tozaligi,
6. ritm hissi,
7. ansamblning uyg'unligi.

Barcha qo'shiq qobiliyatlari bir-biri bilan chambarchas bog'liq va tizimda bolalarda rivojlanishi kerak.

Qo'shiqda ijro etilgan vokal ishi (uning elementlari ustida) uni yanada yorqinroq, qiziqarli qiladi. Va eng muhimi, bolaning ovozli apparati

kuchayadi va u o'zini yanada musiqiy qiladi . Bolaning ovozinig yumshoq kumush tovushi uning estetik me'yorini ifodalaydi. Va unga erishish uchun qo'shiq amaliyotida harakat qilish kerak.

1 bosqich-yangi musiqiy asar bilan tanishish.

Birinchi bosqichda bolalarni qiziqtirishi, bolalarni o'rganish va qo'shiqni ijro etish istagini uyg'otish muhimdir.

Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan o'qishni boshlash uchun har qanday qo'shiqni to'liq his qilish kerak, ya'ni. birinchi marta u to'liq qo'shiq bilan kirish bilan mazmunli tarzda eshitilishi kerak. Bolalarning qo'shiqning mazmuniga, xarakteriga, tasviriga e'tibor berish muhimdir. Birinchi darsda qo'shiqni ishlatmaslik yaxshiroq, lekin faqat musiqani ijro etish yoki uni kattalarning ovozidan eslab qolish tavsiya etiladi. Siz butun matnni bir vaqtning o'zida xor bilan o'rganishingiz mumkin emas, aks holda bolalar yomon intonatsiya qiladilar, "repitativ" qo'shiq aytadilar .

Ushbu asar haqida qisqacha kirish so'z (qo'shiq nomi, musiqa va matn mualliflari)

Tushunarsiz so'zlarni tushuntirish;

Bolalarni musiqiy tasvirni yanada chuqurroq his qilish uchun moslashtiradigan she'rlar va mini-hikoyalarni o'qis ;

Bulmacalar, jumboqlarni echish;

Qo'shiq tasvirini muhokama qilishda bolalarni muloqotga jalb qilish.

Ushbu bosqichning vazifasi bu ish uchun empatiya muhitini yaratishdir. Bolalar musiqa idrok, ularning tasavvur , hissiy javob, fikrlash, hukm rivojlantirish uchun juda muhim ahamiyatga ega. Bolalarni yangi qo'shiq bilan qiziqtirish uchun juda chiroyli, hissiyotli qo'shiq aytish kerak.

Ikkinchi bosqich uni o'rganish bilan bog'liq. Shuningdek, vokal-qo'shiq ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish bo'yicha ishlar olib borilmoqda. Qo'shiq aytishdan oldin, bolaning ovozini so'zlar yoki hece bilan (2-3 tovushida) kichik qo'shiqlardan foydalanib "qizdirish" kerak.)

Qo'shiqni o'rganayotganda, bolaning e'tiborini ohangga qaratishi kerak, bu esa hece ustida matnsiz o'rganishni boshlash yaxshiroqdir. Shunday qilib, bolaning diqqate'tibori ohangning tovush va ritmik xususiyatlariga qaratiladi. Pianino qo'shiqisiz musiqani o'rganishingiz mumkin. Ritmik chizilgan murakkab qo'shiqlarni alohidaalohida o'rganish kerak. Ritmik

naqshni silkitish mumkin, keyin bir vaqtning o'zida bir hece ustida qo'shiq aytish va qo'shiq aytish mumkin. Diksiyadagi ishda uning ma'nosiga ko'ra matnning mazmunli ishlashiga e'tibor bering. Nafas olish ishlarida siz nafas olishingiz kerakligini tushuntirishingiz kerak, elkangizni ko'tarmasdan, iboralar oldida shovqinli nafas olishdan, iboralarning oxirigacha havoni saqlab qolishingiz kerak. O'qituvchi, agar ular hissiy jihatdan bo'yalgan bo'lsa, qo'shiq qobiliyatlari va qobiliyatlari yanada muvaffaqiyatli shakllanishini unutmaslik kerak. Shuning uchun, qo'shiqni o'rganish boshidan boshlab, uning xarakteriga mos keladigan ifodali ovozni izlash kerak, bu ibora mantiqiy bo'lishi kerak va teginish, dinamika va Tempus sapmalar qo'shiqning hissiy va majoziy mazmuniga mos keladi.

Suhbat-ishni tahlil qilish

Qo'shiq ko'nikmalarini rivojlantirish uchun mashqlar

Qo'shiq – qo'shiq va qo'shiq-qo'shiq

Qiyin melodik harakatlarni o'rganish

Murakkab ritmik chizmalarni o'rganish

Qo'shiqlarga qo'shilish ustida ishlash

Matn ustida ishlash

Har bir qo'shiq o'zining sahna ko'rinishini talab qiladi. Uchinchi bosqichda qo'shiq aniqlanadi. Bolalar allaqachon qo'shiq aytish qobiliyatiga ega bo'lib, o'rganilgan materialni erkin ijro etishadi. Bu erda qo'shiqning har bir bola tomonidan qanday o'rganilganligini tekshirish mumkin va muhimdir. Buning uchun siz "zanjir" ga ko'ra, kichik guruhlarni alohida-alohida qo'shiq aytishingiz mumkin. Qo'shiq bilan qo'shiq aytishni asbobsiz bajarish bilan almashtirish mumkin.

Qo'shiqning assimilyatsiya ko'rsatkichi bolalarning mustaqil faoliyatida, bo'sh vaqtlarida, o'z tashabbusi bilan ijro etilishi bo'ladi. Agar qo'shiq yoqsa, bolalar uni faqat sinfda emas, balki o'z xohishlari bilan qo'shiq aytadilar. Ular uzoq vaqt davomida uni eslab qolishadi, o'yinlarni o'z ichiga oladi, tomoshabinlar oldida "ijro" qilishdan mamnun. Musiqiy

rivojlanish mezonlari o'rganilmagan qo'shiqlar soni emas, balki chiroyli , mazmunli qo'shiq, qo'shiqlarga bo'lgan sevgi va unga bo'lgan ehtiyoj.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

- 1.Kuylash faoliyatining tarbiyaviy ahamiyati va vazifalari qanday?
- 2.Bolalar ovozlari va diapozonlari qanday?
- 3.Qo'shiq tanlashda qo'yiladigan talablar qanday?
- 4.Vokal-xor malakalari qanday?

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.D.Soipova. Musiqa o'qitish nazariyasi va metodikasi.-Toshkent, fan va texnologiyalar.2009-yil.
- 2.Qo'rbanova G.I. Vospitaniye molodyoji vduxi nasionalnoy idei sredstvami muzyki i nasionalnykh sennostey.-M.:Drofa.
- 3.Karimova Dildora Anvarovna, Namozova Dilorom Tursunovna Musiqa o'qitishda innovatsion-pedagogik texnologiyalar: N.,-2014.
- 4.Yusupova, Nafisa Yusupovna. Musiqa savodi, metodikasi va ritmika: o'quv qo'llanma .N.Y.Yusupova; – Toshkent: Musiqa, 2010.
- 5.Levik V.,Chet el musiqasi tarixi T., 1984
- 6.Mansurva G. Xorshunoslik va xor jamoalari bilan ishlash uslubi. O'quv metodik qullanma- Toshkent. 2008;
- 7.Ismailov, T. X. O. G. L. (2021). Musiqa madaniyati darslarida rus kompozitorlari ijodi orqali o'quvchilarning estetik didini rivojlantirish. Science and Education, 2(4), 336-340.
- 8.SHaripova G. Musiqa va uni o'qitish metodikasi (metodik qo'llanma). Toshkent 2006.

25-Mavzu: Turli guruhlariga mos bolalar qo'shiqlaridan namunalar kuylash

(2 soat)

- 1.Turli guruhlariga mos bolalar qo'shiqlaridan namunalar
- 2.Turli guruhlariga mos bolalar qo'shiqlar kuylash
- 3.Q'shiqlarni tahlil qilish

Asosiy tayanch iboralar :Xarakteri,lad,tesitura,diapason, idrok.

Notaga qarab kuylash. "Bahor qo'shig'i". I.Akbarov musiqasi.

Har bir qo'shiq pedagogik maqsadlarni amalga oshirishni ko'zda tutib tanlanadi.Qo'shiqlarni tanlashda davomiylik,izchillik,ilmiylik va oddiylik marakkabga qarab borish tamoyiliga roiya qilinadi. Unda har bir yangi qo'shiq oldingisidan hosil etilgan vokal xor malakalarini mustaahkamlaydi va ularni rivojlantiradi. Qo'shiq o'quvchilar ruhiyatiga, badiy-g'oyaviy mazmuni,yil, chorak mavzulari, yil fasllari,bayramlari, o'quvchilar yoshiga mos bo'lishi kerak. Qoshiqlar quyidagi talablarga ko'ra tanlash tavsiya etiladi.

-qo'shiqlarning tarbiyaviy ahamiyati,siyosiy g'oyaviy mazmuni,musiqiy tuzilishi,va harakterining o'quvchilar yoshiga mosligi.

-qo'shiq matnning osonligi,badiy yuksakligi bolalarning lig'at boyligi va ularning nutqini o'stirish uchun xizmat qilish.

-qoshiq ohangi,uning xarakteri,lad va tesitulasi,ovoz diapazoni o'quvchilar yoshiga mos bo'lishi.

-qo'shiqning badiy hususiyati va ifodaviyligi, bolalar idrokiga mosligi mosligi,garmonik tuzilishi va ohangdoshligi.

-qo'shiqning shakli, nechta qismdan iboratligi, naqoratning mavjudligi.

Yaxshi qo'shiq bolani rivojlantiradi va tarbiyalaydi, u vokal-qo'shiq qobiliyatlari va qobiliyatlarini shakllantiradigan musiqiy faoliyatga qiziqish manbai.

Bir darsda, o'rganilayotgan qo'shiqdan tashqari, ilgari o'rganilgan qo'shiqlar ham bo'lishi kerak. Bolalar tomonidan amalga oshirilganda, kattalarni qo'llabquvvatlamasdan aniq intonatsiya, ifoda, tabiiy tovush, qo'shiq aytish kerak. Har bir darsda 1-2 mashqlari, 1-qo'shiq o'rganilishi mumkin, 1-qo'shiq takrorlanadi. Istisno,3-4 qo'shiqlari takrorlanganda, bayram matinidan oldin amalga oshiriladigan mashg'ulotlardir.

Qo'shiq ustida ishlash uch bosqichga bo'linishi mumkin – **tanishish, o'rganish va tuzatish.**

Bahor

K.Rahim

I.Akbarov

O'rtacha tez

Cha-man, cha-man o-chi-lar ba-hor cho-g'i gul-lo-la

Gul-ni yax-shi ko'-ra-di kat-ta ki-chik har bo-la

Ket-gan qush-lar u-zoq-dan ya-na biz-ga qay-ta-di

Kur-tak och-gan shox-lar-da say rab qo'-shiq ay-ta-di.

Bahor chog'i ko'p yaxshi,
Ariq to'lib suv oqar.
Mayin yelgan shabada,
Badanlarga xo'p yoqar.

Uchib o'tar osmondan,
Gala-gala suxsur, g'oz.
Go'zal bahor ketidan,
Yetib kelar issiq yoz.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

- 1.Turli guruhlariga mos bolalar qo'shiqlaridan namunalar o'rgandizmi?
- 2.Turli guruhlariga mos bolalar qo'shiqlar kuylashni bilasizmi?
- 3.Q'shiqlarni tahlil qilishni o'rgandizmi?

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.D.Soipova. Musiqa o'qitish nazariyasi va metodikasi.-Toshkent, fan va texnologiyalar.2009-yil.
- 2.Qo'rbanova G.I. Vospitaniye molodyoji vduxi nasionalnoy idei sredstvami muzyki i nasionalnykh sennostey.-M.:Drofa.

26-Mavzu: Musiqiy didaktik o'yinlar.

(2 soat)

- 1.O'yin faoliyati.O'yin bola tarbiyasining muhim vositasi ekanligi
- 2.Bolalarga mos musiqiy idrokini,qobiliyatini rivojlantiruvchi didaktik o'yinlar
- 3.Didaktik o'yinlar tahlili

Asosiy tayanch iboralar : Didaktik, Horovodnogo,teremok, pedagog, psixolog, faylasuf, etnograf.

Musiqiy ta'lim butunlay rivojlangan shaxsning ajralmas qismi hisoblanadi. Musiqa har bir insonning hayotiga ta'sir qiladi. Shu sababli musiqiy madaniyatning asoslarini tug'ilishdan boshlab tug'ilishi kerak.

Bolalar uchun qiziqarli va tushunarli shaklda musiqaga bo'lgan qiziqish va qiziqishni oshirish uchun bolalar uchun musiqiy va didaktik o'yinlar ishlatiladi.

Musiqa didaktik o'yinlaridan foydalanish

O'yin maktabgacha yoshidagi bolalarning asosiy faoliyati bo'lib,u orqali bola shaxs sifatida shakllanadi. O'yin bolaning kelajakdagi o'quv, mehnat faoliyati kishilarga munosabatining qay darajada shakllanib borishini belgilaydi. O'yin qadim zamonlardan beri pedagog, psixolog, faylasuf, etnograf, san'at shunos olimlar diqqatini o'ziga tortib kelgan. O'yin ibtidoiy jamoa tuzumi davridayoq yuzaga kelgan bo'lib,jamiat hayoti da mehnatdan keyin turadi uning mazmunini belgilaydi.Ibtidoiy jamoa qabilalari o'z o'yinlarida ovchilik,urush, dehqonchilik ishlarini aks ettirganlar.

Masalan, o'sha davrdagi ba'zi qabilalarning sholi sepish jarayoni o'yinlar bilan

juda katta tantana qilib amalga oshirilardi. Ba'zi hollarda esa o'yin mehnatqilish istagi orqali yuzaga keladi. Masalan, ovchi tyulenni ovlash uchun uning oldiga hayvonga o'xshab sudralib, sirpanib boradi. Ayrim hollarda

esa bola o'z o'yinida oldin kattalar mehnatiga taqlid qiladi, keyinchalik ularning mehnatida qatnashadi.

Tarbiyachi bolalar o'yiniga rahbarlik qilishda quyidagilarga rioya qilishlari lozim:

- 1) O'yin bilan mehnat o'rtasida to'g'ri munosabat o'rnatish;
- 2) O'yinda bolalarning bo'lajak mehnat ahliga xos bo'lgan jismoniy va ruhiy sifatlarini tarbiyalash.Shu tariqa o'yin tarixiy taraqqiyot jarayonida mehnat faoliyat natijasida paydo bo'lgan ijtimoiy faoliyatdir;

o'yin doimo haqiqiy hayotni aks ettiradi. Demak, ijtimoiy hayot o'zgarishi bilan uning mazmuni ham o'zgaradi;

o'yin ma'lum maqsadga yo'naltirilgan ongli faoliyat bo'lib, uning mehnat bilan ko'p umumiyligi bor va yoshlarni mehnatga tayyorlashgaxizmat qiladi. O'yin faoliyati asosida boladagi o'quv faoliyati rivojlanadi, bolaqanchalik yaxshi o'ynasa, u maktabda shunchalik yaxshi o'qiydi. Bolalarning o'yini nazariyasiga (20 yillarda) E. A. Flerina, E. I. Tixeeva, E. A. Arkin kabi olimlar asos soldilar; keyinchalik R. YA. Lextman Abramovich, F.

I. Fradkipa, N. M. Aksarina, A. P. Usova, D. V. Mendjeritskaya, R. I. Jukovskaya, T. A. Markova, S. L. Novosyolova, E. V. Zvorigina va boshqalarning tadqiqot ishlari bolalar o'yini mavzuini ishlab chiqishga bagishlandi.

Zero: o'yin bolalarning mustaqil faoliyati bo'lib, unda bolaning ruhiyati namoyon bo'ladi;

— o'yin maktabgacha yoshidagi bolalar hayotini tashkil etish shaklidir:

— o'yin bolalarni har tomonlama tarbiyalash vositalaridan biridir;

— o'yin bolalarga ta'lim va tarbiya berishning metod va usulidir;

Bolalar o'yini o'zining mazmuni, xususiyati, tashkil etilishiga ko'ra xilmaxildir, shuning uchun uni quyidagicha turkumlarga ajratiladi:

1. Ijodiy o'yinlar.

2. Qoidali o'yinlar.

Ijodiy o'yinlarni bolalar o'zlari o'ylab topishadi. Unda oldindan belgilangan qoidalar bo'lmaydi. O'yin qoidasini bolalar o'zlari o'yin jarayonida belgilashadi. Ijodiy o'yinlarga dramalashgan o'yinlar, qurilish o'yinlari, tabiiy materiallar bilan o'ynaladigan o'yinlar kiradi.

Qoidali o'yinlarning mazmuni va qoidasi kattalar tomonidan belgilanadi.

Qoidali o'yinlarga quyidagilar kiradi:

didaktik o'yinlar, harakatli o'yinlar, musiqaviy o'yinlar, ermak o'yinlar.

Bolalarga tarbiya berish maqadida kattalarning o'yinni tanlay bilishi, unga to'g'ri rahbarlik qilish «Bolajon dasturi»da belgilangan vazifalarii muvaffaqiyatli amalga oshirishni ta'minlaydi. O'yin bolalarni rivojlantirish va tarbiyalash vositasidir. O'yin bolalarni jismoniy tomondan tarbiyalash sistemasida, bogchaning ta'lim tarbiya ishida, axloqiy, mehnat va estetik

tomondan tarbiyalashda katta o'rin tutadi. O'yinda yosh organizmga xos bo'lgan talab ehtiyojlar qoniqtiriladi, hayotiy faollik ortadi, bardamlik, tetiklik, quvnoqlik tarbiyalanadi.

Shuning uchun ham bolalarni jismoniy tarbiyalash sistemasida o'yin munosib. O'yinda aks ettirilayotgan narsani bilib olishga qiziqish uygonadi. Ko'pincha o'yin bolalarga yangi bilim berish va ularning fikrini, bilim doirasini kengaytirish uchun xizmat qiladi.

O'yin estetik tarbiyaning muhim vositasidir. O'yinda ijodiy xayol, fikrlash qobiliyati yuzaga keladi va rivojlanadi. Yaxshi tanlapgan o'pinchoq badiiy didni tarbiyalashga yordam beradi. Harakatli o'yinlarda harakatning go'zalligi va maromi bolalarni o'ziga maftun qiladi. Musiqiy va didaktik o'yinlar uchun siz kartochka kerak bo'ladi - kartondan yoki qog'ozdan ko'riladigan ko'rgazmali qurollar. Siz uni sotib olishingiz mumkin, yoki uni bolalar bilan qilishingiz mumkin. Har bir o'yin ertak yoki cholg'u qahramonlarining aniq tasvirlariga mos keladi. Bolalar faoliyatiga va pedagogik vazifalarga qarab, turli xil musiqa o'yinlari mavjud.

Musiqiy va didaktik o'yin turlari

1.Sokin. Bolalar sokin musiqa tinglaydilar. Ularning vazifasi ohangni to'g'ri aniqlashdir.

2.Ko'chma. Dvigatel faolligi, dinamizm, tezlik va jabhada printsip asosida yaratilgan. Bolalar muayyan harakatlar bilan musiqiy harakatlarga munosabat bildirishlari kerak.

3.Horovodnogo turi. Ko'p sonli ishtirokchilar uchun javob beradi. Bir yoki ikkita aylana bo'ylab raqsga tushish. Masalan, dastlabki turning bolalari past registrdagi musiqaning ovozini topishi kerak, ikkinchisining farzandlari va boshqalar.

Musiqiy va didaktik o'yinlar ham yaxshi, chunki ular maktabgacha muassasalarda ham, uyda ham foydalanishlari mumkin. Bolalar musiqa va ayniqsa, o'yinlarni yaxshi ko'radilar. Ishtirokchilar soni uchtdan boshlanadi.

G'oliblar uchun mukofot oldindan o'ylab ko'rish juda muhimdir. Bu kattalar sevimli qo'shig'i yoki boshqa musiqiy ajablanib bo'lishi mumkin.

Musiqa o'yinlarining namunalari

1. **"Uchta Ayiq"** musiqiy va didaktik o'yini - bolalarni tovushlarni balandligi bilan ajratishga o'rgatadi. Katta, o'rta va kichik o'lchamdagi oyoqlardan bir nechta rasm kerak. Bolalar turli o'lchamdagi rasmga ega. O'yinchilarning vazifasi - "vaqtni o'z vaqtida olish" (uni stolga ko'chirish). Agar pastki registrning tovushi eshitilsa, yirik ayiqlar yurish uchun o'tadi, o'rtacha retsept - kichikroq, balandroq - ayiq kubik. G'olib, vazifani tez-tez bajaradigan kishi hisoblanadi.
2. **"Hares"** musiqiy didaktik o'yini - ritm va eshitish hissi paydo bo'ladi. O'yin uchun raqs va uxlab yotgan tasvirlar bilan ikki karta kerak. Taqdimotchi rasmni namoyish etadi va raqs yoki sokin musiqani o'z ichiga oladi. Bolalar qaysi ohangni tasvirga mos kelishini taxmin qilishlari kerak. Bunday mashqlar musiqa bilan taqqoslash va farqlash qobiliyatiga yordam beradi.
3. Musiqiy-didaktik o'yin **"Teremok"** - eshitish hissi rivojlanadi. Bolalarga "Teremok" haqidagi ertakning boshlanishi aytiladi. Keyin peri voqeasining xarakteriga mos keladigan muayyan ohang tovushi eshitiladi. Ishtirokchilarning vazifasi - bu yoki bu ertak qahramoniga mos keladigan musiqani to'g'ri tasavvur qilishdir.
4. Didaktik o'yin **"Musiqi asboblari"** - tembrli eshitishlarni ishlab chiqadi. Shuningdek, turli musiqiy qismlarni o'z ichiga olgan holda, bolalar musiqa asboblari (tamburalar, balalaika, gitara, davul va boshqalar) tasvirlari bilan

5. Musiqiy va didaktik **"Bells"** o'yini - tovushni baland ovozda ajratish qobiliyatini rivojlantiradi. Ishtirokchilar uchta guruhga bo'linadi, ularning har biri uchta qo'ng'iroqdan (katta, o'rta va kichik) birini oladi. Juda baland ohang tovushi eshitilsa, futbolchilar katta qo'ng'iroqlarni ko'tarishlari kerak, o'rta darajadagi ohang o'rta va jim, kichik qo'ng'iroqlar bo'lsa.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

- 1.O'yin faoliyati.O'yin bola tarbiyasining muhim vositasi qanday?
- 2.Bolalarga mos musiqiy idrokini,qobiliyatini rivojlantiruvchi didaktik o'yinlar qanday turlarini bilasizmi?
3. Didaktik o'yinlar tahlilini qiling?

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.D.Soipova. Musiqa o'qitish nazariyasi va metodikasi.-Toshkent, fan va texnologiyalar.2009-yil.
- 2.Qo'rbanova G.I. Vospitaniye molodyoji vduxi nasionalnoy idei sredstvami muzyki i nasionalnykh sennostey.-M.:Drofa.

- 3.Karimova Dildora Anvarovna, Namozova Dilorom Tursunovna Musiqa o'qitishda innovatsion-pedagogik texnologiyalar: N.,-2014.
- 4.Yusupova, Nafisa Yusupovna. Musiqa savodi, metodikasi va ritmika: o'quv qo'llanma .N.Y.Yusupova; – Toshkent: Musiqa, 2010.
5. Levik V.,Chet el musiqasi tarixi T.

27-28-Mavzu:Bolalar tarbiyasida musiqiy- ritmik harakatning o'rni. Musiqiy- ritmik harakatning vazifalari. Turli yosh guruhdagi bolalarga mos mashqlar,raqslar va qo'shiqlarga mos harakatlar bajarishni o'rgatish.

(2 soat)

- 1.Bolalar tarbiyasida musiqiy- ritmik harakatning o'rni.
- 2.Musiqiy- ritmik harakatning vazifalari.
- 3.Musiqiy- ritmik harakatning turlari

Musiqiy-ritmik harakatlar ritmik ta'limning asosiy tarkibiy qismidir. o'rganish usullari

"O'ynab raqsga tushishni o'rganish"

Maktabgacha yoshdagi bolalarni musiqiy rivojlanish asoslarini o'rgatish va o'rgatishning samarali usullariga bo'lgan ehtiyoj ortdi, bu esa bolaning shaxsiyatining keyingi shakllanishiga ta'sir qiladi. Musiqiy-ritmik ta'lim shu ma'noda musiqa, qo'shiq, harakat va so'zni o'zida mujassamlashtirgan asosiy faoliyat turlaridan biri bo'lib chiqadi. Musiqiy va ritmik harakatlarning bola hayotidagi mazmuni shundan iboratki, ular:

1. Bolalarning hissiy dunyosini boyitish va musiqa qobiliyatini rivojlantirish
2. kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish. Faoliyat, intizom, kollektivizm tuyg'usini tarbiyalash
3. Tananing jismoniy yaxshilanishiga hissa qo'shish. Musiqiy va ritmik harakatlarni o'rganish usullari

Maktabgacha ta'lim yoshdagi bolalarni musiqiy rivojlanish asoslarini o'rgatish va o'rgatishning samarali usullariga bo'lgan ehtiyoj ortib, bolaning shaxsiyatining keyingi shakllanishiga ta'sir ko'rsatdi. Musiqiy va ritmik ta'lim shu ma'noda musiqa, qo'shiq, harakat va so'zni birlashtirgan asosiy faoliyat turlaridan biri bo'lib chiqadi. Axir, ritmik, ifodali harakat ko'nikmalarini o'zlashtirgan holda, bola o'z tanasini boshqarishni o'rganadi, u to'g'ri pozitsiyani, ifodali oson yurishni rivojlantiradi.

Maktabgacha ta'lim muassasasida musiqiy va ritmik rivojlanishni tashkil etish jarayonida to'plangan tajriba shuni ko'rsatdiki, hal qilinishi kerak bo'lgan muammo bor, bu bolalarni turli xil raqs harakatlarini, ularning ketma-ketligini va naqshini o'zgartirishni yodlashga o'rgatish. raqsda. To'plangan ish tajribasini tahlil qilish meni musiqiy va ritmik harakatlarni faollashtirishning samarali vositalarini izlashga, ish uslublari va usullarini tanlashga ijodiy yondashishga majbur qildi. Shu munosabat bilan men o'z ishimda quyidagi adabiyotlarni o'rgandim va foydalandim, bu menga berilgan yo'nalishdagi maqsad va vazifalarni aniqlash imkonini berdi. Maqsadim bolalarga raqs harakatlari ketma-ketligini yod olishga o'rgatish va samarali ish usullari va shakllaridan foydalangan holda raqslar naqshini o'zgartirishdir. Vazifalar quyidagilarga qaratilgan:

1. Har qanday turdagi qadamlardan foydalangan holda raqslarni bosqichmabosqich o'rganish bilan vosita xotirasini rivojlantirish.

2. Bolalarning aylana va juftlikda harakatlanish tajribasini boyitish, tasvir yordamida raqs harakatlarini takomillashtirish.

3. Ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish, o'zini namoyon qilish zarurati, musiqaqa harakat qilishda ifodalilik, ritsarlikni tarbiyalash.

Musiqiy va ritmik harakatlarni tashkil etish va o'rgatish bo'yicha ish yo'nalishlari aniqlandi, bu raqslarni bosqichma-bosqich o'rganish; tasvir yordamida harakat qilish; aylana va juftlikda harakat qilish; o'ng qo'l va oyoq haqida tushuncha; ritsarlik tarbiyasi. Berilgan yo'nalishlarni bajarish uchun quyidagi ish uslublari va usullari tanlandi, bu menga bolalar bilan musiqiy va ritmik harakatlarni o'rganishda samaradorlikka erishishga imkon berdi. Bu

1. Bolalarni musiqa asari bilan tanishtirishda men tomonidan vizual-eshitish usuli qo'llaniladi, uning yordamida kelajakda musiqiy-ritmik kompozitsiya quriladi.

2. O'yinlar, raqslar, individual raqs elementlarini ko'rsatishda qo'llaniladigan vizual-vizual, vosita usuli.

3. Og'zaki usul, men uchun juda muhim bo'lgan bu usul, chunki to'g'ri, aniq tushuntirishsiz ijobiy natijaga erishib bo'lmaydi. U men raqslarda, musiqiy o'yinlarda, harakatlarning borishini tushuntirishda, takroriy takrorlashda va yangi materialni taqdim etishda foydalaniladi).

Birinchi yo'nalish bo'yicha raqslarni bosqichma-bosqich o'rganish, musiqiy ta'lim darsida va to'garakda o'tkazildi. U o'z ishida raqsni bosqichma-bosqich, bosqichma-bosqich o'rganishni boshqargan, barcha o'rganilgan harakatlarni ipdagi munchoqlar kabi bir butunga birlashtirgan. Raqs materialini o'zlashtirish jarayonida u o'zi uchun o'rganishning uchta bosqichini shartli ravishda aniqladi. Bolalik, birinchi navbatda, o'yin. Agar bola dunyoni o'rgansa, bilimlarni o'ynoqi tarzda qabul qilsa, bu ma'lumot unga osonroq va tezroq so'riladi. Bu, shuningdek, o'yin maktabgacha ta'lim muassasasida ishning adekvat shakli ekanligini ta'kidlab, musiqiy-ritmik harakatlar har doim majburiy, sinchkovlik bilan sinovdan o'tkaziladi va kattalardan keyin takroriy, ehtiyotkorlik bilan mexanik takrorlanadi. Shunday qilib, bola ushbu turdagi faoliyatga qiziqishni yo'qotadi. Ko'pgina

bolalar, o'zlarining yosh xususiyatlariga ko'ra, ritm, fazoviy tasavvur va o'rganish tuyg'usini hali rivojlantirmaganlar: "mendan keyin takrorlang" va oyog'ingizni bu erga qo'ying, lekin bu har doim ham muvaffaqiyatli emas. Bundan tashqari, musiqiyritmik harakatlarni o'rganish bolalar uchun qiziq emas va zerikarli - musiqa rahbari yoki o'qituvchidan keyin quruq takroriy takrorlash ushbu faoliyat turiga qiziqishni so'ndiradi, chunki raqsni sahnalashtirish uchun juda ko'p vaqt sarflash kerak: sifatsiz va ifodali emas. Harakatlarning ijrosi hech kimga yoqmaydi, bolalar, musiqachilar yo'q.

Harakatlarning ekspressivligini qanday ko'rsatish, raqsdagi naqshlarning o'zgarishini qanday unutmaslik, turli xil narsalarni eslab qolishga o'rgatish.

Raqs harakatlari, harakatlar ketma-ketligini qanday eslab qolish.

Bolalarda musiqiy ritmik harakatlarni yoshligidan o'rganishga qanday mehr uyg'otish kerak.

Albatta, o'yin orqali, shunda bola qiziqarli, o'ynoqi vaziyatda harakatlarni oson va tabiiy ravishda bajaradi. O'quv jarayonining o'zi tomonidan olib ketiladi, shunda u noto'g'ri harakatlar qilishdan tortinmaydi, balki o'yin, syujet tomonidan qo'lga olinadi, chunki bu uzoq vaqtdan beri ma'lum: agar bola qiziqsa, u muvaffaqiyatga erishish kafolati. ko'p marta ortadi.

Bolalarga musiqiy va ritmik harakatlarni o'rgatishda men turli usullardan foydalanaman:

1. Bolalarni musiqa asari bilan tanishtirishda men tomonidan vizual-eshitish usuli qo'llaniladi, uning yordamida kelajakda musiqiy-ritmik kompozitsiya quriladi.

2. O'yinlar, raqslar, individual raqs elementlarini ko'rsatishda qo'llaniladigan vizual-vizual, vosita usuli.

3. Og'zaki usul, juda muhim bo'lgan bu usul, chunki to'g'ri, aniq tushuntirishsiz ijobiy natijaga erishib bo'lmaydi. Raqslarda, musiqiy o'yinlarda, harakatlarning borishini tushuntirishda, takroriy takrorlashda va yangi materialni taqdim etishda foydalaniladi).

Ushbu mavzu bo'yicha ko'plab materiallarni o'rganib chiqib, menga Kaluga musiqa direktori Alla Anatolyevna Evtodevaning usullari juda yoqdi. O'qituvchi "Ilhom" mualliflik dasturi bo'yicha ishlaydi, unga uslubiy va

amaliy dastur yaratilgan - kitob - "O'ynab qo'shiq aytish va raqsga tushishni o'rganish" qo'llanmasi.

O'quv jarayoni qiziqarli va qiziqarli bo'lishi uchun bolalarni harakatga o'rgatishda men o'yin uslubidan foydalanmayman. Bolalar bilan har qanday uchrashuvlarim musiqali va raqsli salomlashish bilan boshlanadi. Bu bolalarni faol mehnatga yo'naltirish, ijobiy his-tuyg'ularni uyg'otish, taranglikni, charchoqni yo'qotish va tanani isitishga yordam beradi.

O'yin bilan tabriklash:

1. “O‘zingni ismim bilan tanishtir” (har biri o‘z ismini zanjir bo‘ylab uradi. Keyin butun guruh bu ismni sonning old qismiga shapaloq urish bilan mehr bilan talaffuz qiladi:

Bir. "Ka-cha" - (qarsak chaladi)

Hammasi. "Ka-ten-ka (tizzalarga uradi va hokazo)

2. Salom kaftlar! Qarsak-chap-chap! Salom oyoqlar! Top-top-top!
Salom elkalar! Bosh! Tanishganingizdan xursandmisiz?

Bolalar: ha! Ha! Ha!

3. Biz bir-birimizga qo'l beramiz,

Va tabassum bilan "Salom" biz qo'shiq aytamiz

Xayrli kun, xayrli kun!

Biz buni qilishga dangasa emasmiz!

Ko'pincha mening ishimda shunday muammoga duch kelamanki, bolalar aylanada silliq yurmaydilar, uni ushlab turmaydilar, shu bilan uni toraytiradilar va bir-biriga to'qnashadilar. Bolalarga aylanani ushlab turishga yordam berish uchun men ushbu qofiyadan foydalanaman:

“Yashiring, yashiring va endi biz teng doiraga ega bo'lamiz. Menga ergashing do'stim, go'zal doirani buzmag! Kim ravon yurmasa, zanjirni uzdi. Yashirin, tez yashir, bizning davramiz teng bo'ladi.

Yoki shunday: “Biz bekinmachoq o'ynaymiz, lekin nimani qidiramiz?

Do'stning toji, qiz do'sti uchun quyruq bor.

Shuningdek, bolalar raqs harakatlarini yaxshiroq bajarishlari uchun men albatta zalning belgilaridan foydalanaman. Ushbu belgi bolalarga yordam beradi: bolalar o'rtasida mos yozuvlar nuqtasini saqlash, raqslardagi konstruktsiyalarning sifatini yaxshilash. Bolalar "rangli karusel" o'ynashni yaxshi ko'radilar, chunki endi har bir er-xotinning o'z "uyi" bor va bu harakatlanayotganda aylanani yiqitmasdan ushlab turishga yordam beradi,

Biz karuselga keldik

Va masxara qildi -

Hamma birga otlandi

Katta g'ildirakda

Qo'shiq bilan, musiqa bilan, o'yin bilan!

Siz bilan qanday dam olamiz!

Karusel aylanyapti, otlar bir-biriga to'qnashmaydi, men doimo bolalarga eslataman.

Bu juda qimmatli va kun bo'yi etishmayotgan musiqa darsi vaqtini sezilarli darajada tejaydi.

Bolalar bog'chasidagi barcha raqs harakatlari quyidagilardan iborat: turli qadamlar va yumshoq "bahor" da bajariladigan barcha turdagi sakrashlar. Kichik guruh bolalari bu harakatlar bilan tanishadilar. Qadamlar va sakrashlar ularga tushunarli. Lekin chaqaloq uchun "bahor" nima? Kichik hayotiy tajribasi tufayli bu tushuncha uning uchun mavhumdir. Xo'sh, rostdan ham, nega katta yoshli xolaning yarim cho'kish "bahor" deyiladi? Va keyin men Nargizaning qo'g'irchoqlarini yaratish g'oyasidan foydalandim - Bahor qizi, u bilan siz o'ynashingiz, uning oyoqlariga tegishingiz, ularni harakatga keltirishingiz va nihoyat bahor nima ekanligini tushunishingiz mumkin. Bu qo'g'irchoq yigitlar uchun do'st bo'ldi, ular osongina unga taqlid qiladilar va qiz ularni raqsga taklif qilishi bilanoq "bahor" qiladi. Va u Madina va Rayyona ismli sodiq o'rtoqlardan yana ikkita qo'g'irchoq yasadi. Bu qahramonlar bolalar uchun

haqiqiy do'st bo'lishgan, ularsiz biron bir musiqiy darsni o'tkazib bo'lmaydi, chunki ular bolalarga harakatlarni bajarishga ongli ravishda yondashishga yordam beradi, bizning qahramonlarimizdan qaysi biri muayyan harakatlarni bajarishga yordam berishini mustaqil ravishda tahlil qiladi.

Qo'shiqchi jonini qo'shadi qo'shiqqa,

Shoir baxt haqida she'r yozadi,

Raqqosa raqsda yashaydi,

Uning qalbi unda kuylaydi.

Sizni ajoyib raqs olamiga taklif qilaman.

Bugun men sizga bir nechta musiqiy ritmik harakatlarni ko'rsataman va mening kichik yordamchilarim bizga yordam berishadi, Tanishing: "Bola kichkina qadam", "Bola sakrash", "Qiz bahori". Bu belgilar raqs harakatlarini tashkil etuvchi komponentlardir.

"Bahor qizi" - uning yuzi mehribon, tushunarli qiyofasi bor va hatto harakat qiladi va biz undan keyin "Bahor" harakatini osongina takrorlaymiz. Bundan tashqari, biron bir raqs harakati buloqsiz tugamaydi. Va zerikmaslik uchun uning do'stlari yordamga kelishadi. Va harakat g'isht kabi shakllana boshlaydi.

Shunday qilib, keling, mashqlarga o'taylik.

Ular sizni o'ziga jalb qiladi, shubhasiz

Men sizdan zalga chiqishingizni so'rayman, u musiqiy va ritmik harakatlarni ko'rsatishga yordam beradi. Biz siz bilan sayohatga chiqamiz.

bu yo'lda yurishimizga yordam beradi, biz "xotirjam qadam" bilan boramiz. (Musiq)

Yo'l kengaydi, siz "tezkor qadam" bilan jasorat bilan borishingiz mumkin (Musiq)

Va bu erda kapalaklar uchib ketishdi, keling ular bilan gullar ustida suzaylik.

Biz bilan raqsga tushing. (Musika). bahor

Qarang, quyon. quyonga aylanishimizga yordam bering. (Musika) sakrash
Quyon bizga sakrashni o'rgatdi, biz esa quyonni raqsga o'rgatamiz, oyog'imizni bosamiz. Biz bilan raqsga tushing, sizsiz bu harakat go'zal bo'lmaydi. (Musika)

To'qmoqli terimchi.

Va o'tloqda kim o'tlayapti?

Ha, bu ot, bizga ot minishni o'rgating. (Musika).

Biz tozalikka sakrab chiqdik, u erda bizni quyosh nurlari kutib oladi, biz quyosh nurlari bilan raqsga tushamiz. Biz oyog'imizni sherning o'ng tomoniga qo'yamiz, biz bilan raqsga tushamiz. Oyoq qayerda, oyog' qayoqda (.bahor) Yana bir oz raqsga tushing (stops (Musika). (Musika).

Oh, bu nima? Yomg'ir! Yomg'irdan yugurish

Nam etiklar. Siz oyoqlaringizni changdan tozalaysiz. (musika)

Yomg'irdan keyin gullar ochiladi, kapalaklar uchadi (Musika), qo'llarning silliq harakatlari.

Biz bilan qo'llar gullar (musika) chiroqlaridagi kurtaklar kabi raqsga tushing

Ishtirok etgan barchaga katta rahmat.

Musiqiy ritmik mashqlarda siz taklif etilayotgan musiqaning tabiati, tempi, ritmi, tembriga asoslangan holda bir vaqtda ijro etishingiz va yaratishingiz, harakatlar ixtiro qilishingiz mumkin. Biz harakat orqali musiqadan xabardor bo'lamiz. Biz xato qilishdan qo'rqqanligimiz kerak. Biz bir-birimizga yo'llarni, tushunish yo'llarini izlashimiz kerak, shunda ta'lim va tarbiya jarayoni kattalarni ham, bolalarni ham xursand qiladi.

O'qituvchilarning guruhlarda bolalar bilan ko'proq qo'shiq kuylashlarini, tez-tez musiqa tinglashlarini, bolalar bilan cholg'u asboblariida chalishlarini, raqsga tushishlarini juda istardim. O'qituvchilar, mutaxassislarning ota-onalar jamoasini jalb qilgan holda yaqin hamkorligi tufayligina biz musiqa san'atining, atrofdagi olamning go'zalligini qadrlaydigan shaxsni tarbiyalashimiz mumkin.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

- 1.Bolalar tarbiyasida musiqiy- ritmik harakatning o'rni qanday.
- 2.Musiqiy- ritmik harakatning vazifalari qanday.
- 3.Musiqiy- ritmik harakatning turlarini bilasizmi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.D.Soipova. Musiqa o'qitish nazariyasi va metodikasi.-Toshkent, fan va texnologiyalar.2009-yil.
- 2.Qo'rbanova G.I. Vospitaniye molodyoji vduxi nasionalnoy idei sredstvami muzyki i nasionalnykh sennostey.-M.:Drofa.
- 3.Karimova Dildora Anvarovna, Namozova Dilorom Tursunovna Musiqa o'qitishda innovatsion-pedagogik texnologiyalar: N.,-2014.
- 4.Yusupova, Nafisa Yusupovna. Musiqa savodi, metodikasi va ritmika: o'quv qo'llanma .N.Y.Yusupova; – Toshkent: Musiqa, 2010.
5. Levik V.,Chet el musiqasi tarixi T., 1984

29-Mavzu: Bolalar musiqa cholg'u asboblariida ijroga o'rgatish (2 soat)

- 1.Bolalar musiqa cholg'u asboblariining bolalar tarbiyasidagi ahamiyati. Bolalar musiqa cholg'u asboblariining turlari.Bolalar musiqa cholg'u asboblariiga tavsifi.
- 2.Turli yosh guruh bolalariniining bolalar cholg'u asboblari, Bolalar musiqa cholg'u asboblariida ijroga o'rgatish metodikasi.
- 3.Orkestrdagi mashg'ulotlar bolaniing musiqiy rivojlanishida ta'siri,cholg'u asboblariidan ansambl tashkil etish.

Asosiy tayanch iboralar: Kayrok, klaves, bloklar, tamburin, aroka, daflar, metallofonlar.

O'zbek kompozitorlariniining bolalar uchun yozgan qo'shiqlariidan foydalanilgan. Bu bolalarda tanish bo'lgan qo'shiqlarni cholg'ularda ijro etib kuylashlariga katta turtki bo'ladi.

Aynan o'zbek xalq kuylaridan namunalar keltirilganligidir. Bu bog'cha bolalarida yoshligidan o'zbek xalq kuylarida mehrmuhabbat hissini, ularga hurmatini uyg'otadi. Bolalar o'zlari o'zbek xalq kuylarini cholg'uda ijro etishsa, anchagacha eslarida qoladi. Uchinchidan, bu cholg'ular tafsifi, uni ijro etish malakalari va ko'nikmalari batafsil yoritib beriladi. Lekin bu kitobning murakkab jihati bolalarda mashg'uloti jarayonida qo'llash qiyinchilik tug'diradi. Bu masalani bartaraf etish uchun mashg'ulotdan tashqari vaqtda qo'llash kerak. Yod bo'lgan kuy va qo'shiqlarda bayram ertaliklardan va tantanalarda bolalar ijro etishsa o'zlarini kichkina sozandalar deb his qiladilar. Turli tantanalarda ijro etilgan kuy va qo'shiqlar anchagacha xotirada muxrlanib qoladi. Bolalar cholg'u asboblarda jo'r bo'lishda, avval, bolalar chapak chalib, ritmik jo'r bo'ladilar.

Musiqah rahbari bolalar kuy ritmini to'g'ri his etib ijro etishlari uchun, bolalarga stol ustida terib qo'yilgan cholg'u asboblari cholib, musiqaga jo'r bo'lib xaqida batafsil sozlab berishi lozim. So'ng biror cholg'uda kuyni o'zi ijro etib chapak bilan jo'r bo'lishini ko'rsatadi. Keyin barchani kuyga chapak chalib, jo'r bo'lishni taklif etadi va ijro jarayonini diqqat bilan kuzatib, bolalar cholg'u asboblari tarqatish uchun ilg'or va zehinli bolalardan birini tayinlaydi (birinchi marta ilg'or bolalarni tanlashdan maqsad kuy chiroyli va to'g'ri bo'lib ijro etilsa keyin qolgan bolalar ham o'z tengdoshlari ijro etganlaridek chalishadi).

Birinchi ijrodagi yutuq va kamchiliklarni bartaraf qilish uchun yana bir takrorlab chiroyli, to'g'ri ijro etilishi kerak. So'ngra musiqah rahbari ijro etmagan bolalarga cholg'u asboblari jo'r bo'lishni taklif etadi. Shu tarzda guruhdagi barcha bolalar galmagal cholg'u asboblari jo'r bo'lishga undab, ularning qiziqishini oshiradi. Cholg'ularda chalishga hamma intiladi, albatta. Shuning uchun berilgan asarni bolalar xato qilmay musiqani his etishga va xotirada saqlashga harakat qiladilar. Keyinchalik ijrochilik turlari murakkablashtiriladi.

Ayni shu holda guruhni 2jamoaga bo‘lib, 1-jamoa chapak chalib 2jamoa esa ovozda uchul berish bilan yoki cholg‘u asbobida xam jo‘r bo‘lishlari mumkin. Bu usulning yana bir foydali tomoni shundaki, bolalarda jamoa bo‘lib kuylash malakalarini, ko‘povozli kuylashning ilk malakalarini rivojlantiradi. Ijro etishning yana bir turi — bolalar doyrada usulni aniq va tekis chalib turadi.

«Bum»ga jamoa bolalari, «bak»ka esa 2 jamoa bolalari jo‘r bo‘lishadi. Buni iloji bo‘lsa magnitofon tasmasiga yoki yozuvga yozib olib bajarisa ham bo‘ladi. Shuningdek, kuyni dinamik belgilari va ifoda vositalarini ko‘rsatib turish uchun kartochkalardan foydalansa ham bo‘ladi. Bunday mashg‘ulotlar qiziqarli o‘tadi, bolalar bilim va ko‘nikmalari mustahkamlanadi va musiqiy qobiliyatlari har tom onloma rivojlanishni ta‘minlaydi. Musiqa mashg‘ulotlarida bolalar cholg‘u asboblari ini qo‘llashi, tarbiyachidan katta mas‘uliyat, ijodkorlik va topqirlikni talab etadi. Bolalar musiqa cholg‘ulari xarakteristikasi bolalar musiqiy o‘yinchoqlari va musiqiy cholg‘ularda tovush hosil bo‘lishi va tovush sifatiga ko‘ra ma‘lum guruhlar ga bo‘linadi. Bolalar musiqa cholg‘ulari asosan ikkita guruhga, ya‘ni tovush baland ligiga ega bo‘lgan (melodik) hamda urib chalinadigan (melodik bulmagan) cholg‘ularga bo‘linadi. Urib chalinadigan (melodik bo‘lmagan) ritmik cholg‘ular: doyra, nog‘orachalar, kayrok, klaves, blokklar, tamburin, baraban, marokas, uchburchak, rumba, yog‘och koshiklar, tarelkalar.

Shu cholg'ularning ba'zilarining tavsifini keltiramiz: klaves palisandr daraxtidan tayyorlangan ikkita tayoqcha, bir biriga urib ovoz chiqariladi. Ularni ushlaganda (bosh va ko'rsatkich barmoqlar yordamida) yog'och uchalarini bosh bulishi kerak. Baraban – ikki tarafi teri bilan koplangan temir silindr. Tovush yog'och tayoqchalar yordamida markaziga urish orqali hosil kilinadi. Marakas – ikkita plastmass shar, ularning ichida toshchalar harakatlanadi. Bu cholg'uning tovushi og'irroq bo'lgani uchun bolani tez charchatadi. Shuning uchun extiyot bo'lib foydalanish zarur. Qo'lda ushlab, mayin harakat bilan silkitib tovush hosil qilinadi.

Orkestrdagi mashg'ulotlar bolaning musiqiy rivojlanishida qanchalik tez harakat qilishidan qat'i nazar, istisnosiz barcha bolalarga ijobiy natijalar beradi. Avvalo, ular hissiy qoniqish keltiradi. Sinfda ishtiyoq muhiti, ba'zan hatto ilhom ham mavjud. Bolaning hissiy sohasi musiqa bilan doimiy muloqot orqali boyitiladi. Bolalar simfonik orkestr ijrosidagi audioyozuvlarda sinfda eshitgan asarlarni ijro etishni chindan ham yoqtirishadi. Ular har bir muvaffaqiyatli bajarilgan ishdan chin dildan quvonadilar. Ular bolalar bog'chasi xodimlari, otaonalar oldida bayram va ko'ngilochar tadbirlarda, mehmonlar oldida ochiq darslarda, dala tanlovlari va kontsertlarda "ommaviy" chiqishlardan katta zavqlanadilar. Tovush bolalarni rivojlantirishni yaxshilash uchun bo'yicha har xil ovoz chiqaradigan qo'ng'iroqlar qo'shimcha va qaysi qo'ng'iroq balandroq, qaysi biri pastroq yoki qiya metallofon "musilibqiy biligiy um molapoya" kuni. Kichkina qo'g'irchoq-matryoshka o'chirish bo'lg'a bilan ular "zinapoya" ning zinapoyalariga uriladi va bolalar qo'g'irchoq qaerga "tutishini" (yuqoriga, boshqa yoki zinapoyadan) aniqlaydilar, ya'ni ular farqlaydilar. masshtab yo'nalishi, tovushlar masofa masofa. Ritmik tuyg'uni rivojlantirish uchun zarbli guruhning barcha bo'lishidan yoki faqat ma' bir balandlikdagi tovushga ega bo'lgan har qanday asbobdan yuklash mumkin. Misol uchun, bolalar "musiqiy aks-sado" o'ynaydi: bir bola o'z ritmini o'ylab topadi, esa uni aniq takrorlaydi. Tembri foydalanishni rivojlantirish uchun tabiiy yoki yordam" -ning "vakillari torli, shamolli tovushlarning perkussiyaning tovushinitirish, balkini tovushlarni tembri va aniqqa o'xshash bolalar solishtirishni kuchaytirishni taklif qilish juda foydali. masalan, qo'ng'iroq va daflar, metallofonlar va uchburchaklar va boshqalar Bu mashqlarni musiqali topishmoqlar natija yaxshidir Dinamik eshitishni rivojlantirish uchun barcha asboblarni qo'llaniladi, ularda bolalar o'yin holatiga qarab ovozni o'zboshimchalik bilan oshirishi yoki kamaytirishi mumkin ("issiq-sovuq" turdagi o'yin). Orkestrning tarbiyaviy funktsiyasi

ham shubhasizdir, chunki jamoaviy musiqa yaratish ham muloqot shakllaridan biridir. Bolalar o'z qismini to'g'ri bajarish, xotirjamlik, diqqatni jamlash uchun javobgardir. Orkestr bolalarni birlashtiradi, irodani, qo'yilgan vazifaga erishishda qat'iyatlilikni tarbiyalaydi, qat'iyatsizlik, tortinchoqlik, o'ziga ishonchsizlikni engishga yordam beradi. Birgalikda musiqa yaratish kollektivizm, birdamlik va umumiy g'oyaga amal qilish qobiliyatini shakllantirishga yordam beradi; o'quv jarayoniga, xususan, musiqa darslariga ijodiy munosabatni shakllantirish; umumiy va musiqiy qobiliyatlarni rivojlantirish.

Mashg'ulotlar natijasida bolalarda jamoaviy badiiy faoliyatning bir shakli sifatida cholg'u musiqasini yaratishga doimiy qiziqish va bu faoliyatga ehtiyoj paydo bo'ladi.

Shu bilan birga, har bir bola o'zining qobiliyati va bilim darajasidan qat'i nazar, ansamblning faol a'zosiga aylanadi, bu guruhda psixologik bo'shlik, erkinlik va do'stona muhitga yordam beradi. Birgalikda musiqa yaratish diqqat, mas'uliyat, intizom, maqsadga muvofiqlik kabi fazilatlarni rivojlantirishga yordam beradi. Darslarda olingan bilim va ko'nikmalar bolalarga keyingi musiqa darslarida yordam berishi kerak. Shunday qilib, bolalar cholg'u asboblari bilan musiqa chalish bolani musiqa olami bilan tanishtirishning eng qulay shakllaridan biridir. Musiqa har doim (harakat, nutq va o'yinchoqlar bilan birga) bolalarning umumiy rivojlanishi uchun zarur shart bo'lib kelgan. Bolalar cholg'u asboblari bilan chalish - musiqaga quloq, ritm, musiqiy xotirani rivojlantiradi, og'zaki va og'zaki bo'lmagan muloqot ko'nikmalarini shakllantiradi, jamoada harakat qilishga tayyorlik va qobiliyatni shakllantiradi, nozik va katta motorli ko'nikmalarni, shuningdek, eshitish, vizual, taktil idrokni rivojlantiradi. Bolalar musiqa asboblari bilan chalish maxsus musiqiy qobiliyatlarni rivojlantirishni ta'minlaydi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. Bolalar musiqa cholg'u asboblari bilan bolalar tarbiyasidagi ahamiyati. Bolalar musiqa cholg'u asboblari bilan turlarini aniqlang?
2. Bolalar musiqa cholg'u asboblari bilan ijroga o'rgatish metodikasi o'rganish?
3. Orkestrdagi mashg'ulotlar bolaning musiqiy rivojlanishida ta'siri, cholg'u asboblari bilan ansambl tashkil etish?

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. D. Soipova. Musiqa o'qitish nazariyasi va metodikasi. - Toshkent, fan va texnologiyalar. 2009-yil.

- 2.Qo'rbanova G.I. Vospitaniye molodyoji vduxi nasionalnoy idei sredstvami muzyki i nasionalnykh sennostey.-M.: Drofa.
- 3.Karimova Dildora Anvarovna, Namozova Dilorom Tursunovna Musiqa o'qitishda innovatsion-pedagogik texnologiyalar: N.,-2014.
- 4.Yusupova, Nafisa Yusupovna. Musiqa savodi, metodikasi va ritmika: o'quv qo'llanma . N.Y.Yusupova; – Toshkent: Musiqa, 2010.
- 5.Levik V.,Chet el musiqasi tarixi T., 1984
- 6.Mansurva G. Xorshunoslik va xor jamoalari bilan ishlash uslubiyoti. O'quv metodik qullanma- Toshkent. 2008;
- 7.Ismailov, T. X. O. G. L. (2021). Musiqa madaniyati darslarida rus kompozitorlari ijodi orqali o'quvchilarning estetik didini rivojlantirish. Science and Education, 2(4), 336-340.

Elektron ta'lim resurslari

1. www.tdpu.uz
2. www.pedagog.uz
3. [www.ziynet.](http://www.ziynet.uz)

30-Mavzu: MTTda bayram ertaliklarini tashkil etish (2 soat)

- 1.MTTda nishonlanadigan bayram ertaliklari.Bayramga tayyorgarlik. Bayram stenariyga qo'yiladigan talablar va stenariy tuzish.
- 2.Bayram ertaligining qismlari.Bolalar liboslari.
- 3.Bayram bezaklari.Bayram davomiyligi.
- 4.Turli yosh guruhlarda bayram ertaliklari.

Asosiy tayanch iboralar: Qadriyat, urf-odat, Bayram va tadbirlar.

Musiqa mashg'ulotlarda fasllar,bayram va tadbirlarga oid musiqa asarlari ustida ishlash.Bayram va tadbirlar senariysini ishlab chiqish va o'tkazish bo'yicha musiqa rahbari oldiga turgan vazifalar hamda ularga qo'yiladigon talablar .Maktabgacha ta'lim muassasalaridagi ertaliklar va bayramlar davlatimizning muhim voqealari bilan bog'liq tarzda tashkil etiladi.Turli xil bayramlarga bag'ishlangan ertaliklarda bolalar mamlakatimizning muhim sanalari va bayramlari bilan tanishib boradilar. Nafosat tarbiyasining mazmuni serqirra bo'lib, musiqa tarbiya eng asosiy o'rinni egallaydi. Musiqiy ta'limning oliy maqsadi: yosh avlodni milliy musiqa merosimizga vorislik qila oladigan hamda musiqa boyligini idrok eta oladigan, etuk, barkamol, madaniyatli, nafaqat o'z milliy an'analarini, balki boshqa millatlar madaniyatidan boxabar va bu an'ana,

madaniyatlarini hurmat qiladigan qilib voyaga etkazishdan iboratdir. Bunda nafosat tarbiyasining ahamiyati benihoya kattadir.

Bayram ertaliklari estetik ya'ni nafosat tarbiyasi berishda muhim tadbirlardan biridir. Ertaliklar bog'cha hayotining eng muhim va tarkibiy qismiga aylangan bo'lib, tantanavorlik, xursandlik va shodlik holatini vujudga keltiradi, bolalarning badiiy didini tarbiyalaydi. Bayram ertaliklaridan maqsad, bolalarni nafosat olamiga olib kirish, ularda ajoyib yorqin taassurotlar qoldirish va shodlik baxsh etishdan iboratdir. O'zbekiston Mustaqillikka erishdi. Istiqlol sharofati tufayli qadryatlarimiz, unutilgan, lekin bola tarbiyasida nihoyatda zarur bo'lgan urfodatlarimiz tiklanmoqda. Shu sababli bayram ertaliklari shaklan va mazmunan o'zgarmoqda. Bolalar bog'chalarida nishonlanadigan asosiy bayramlar quyidagilardan iborat:

1. O'zbekiston Respublikasi Mustaqillik kuni.
2. O'qituvchi va murabbiylar kuni.
3. Mehrjon bayrami.
4. Yangi yil bayrami.
5. Vatan himoyachilari kuni.
6. Xalqaro xotin-qizlar bayrami.
7. Navro'z bayrami.
8. Xotira va qadrlash kuni.
9. Gul va qushlar bayrami.
10. Sog'lomjon va polvonjon bayram ertaligi.
11. Bolalarni maktab quchog'iga kuzatish tadbiri.

Har bir bayramning o'z ma'nosi va alohida xususiyati bor.

Masalan, 1 sentabrda nishonlanadigan **Mustaqillik bayramida** vatanni sevish va e'zozlash, unga munosib farzand bo'lib yetishish, uning yutuqlaridan faxrlanish hissi tarbiyalanadi. Bayram katta guruh bolalari bilan o'tkazilib, ular O'zbekiston Respublikasi madhiyasini kuylaydilar. Kichik va o'rta guruh bolalari tomoshabin sifatida qatnashadilar. Ertalikdagi o'yinlar, insseniroykalarda xalqimizning erishgan yutuqlari, mehnatning insonga quvonch baxsh etishi odamlarning birbiriga mehr-oqibati, qadriyatlarimiz ko'rsatilishi kerak. Musiqa rahbari bayram dasturini tuzishda ijodiy yondoshib, zamonaviy bolalar qo'shiqlari bilan bir qatorda, o'zbek xalq qo'shiqlarini ham dasturga kiritishimiz lozim.

Mehrjon bayramida mehnat mavsumi yakuniga yetayotganligini ifodalab, «Quyosh bobo» ga minnatdorchilik bildirib, «Bobodehqon» mehnatini, «Ona er» saxovatini, mehr muruvvatini, «Kuzjon» ning to'kin sochinligini ramziy obrazlar orqali chuqurroq idrok etishlariga erishish lozim. Bu bayramni katta, o'rta va kichik guruh tarzida o'tkazish mumkin. Bayram tantanalarida iloji boricha o'zbek milliy asboblarini (karnay, sunray, nog'ora) jalb qilish tavsiya etiladi. Imkoniyat bo'lmasa, fonogrammadan foydalanish lozim. Askiyalar va kichik sahnalashtirilgan ertaklar ham bo'lishi tavsiya etiladi. Qo'shiq, lapar (aytishuv) va askiyalar mazmuni bolalarga tushunarli bo'lishi kerak.

Yangi yil bayrami butun dunyoda ramziy qabul qilingan bo'lib, jahon bolalarining eng sevimli bayramidir. Unda chiroyli bezatilgan archa, quvnoq kuy, qo'shiq va o'yinlar Qorbobo, Qorqiz va turli ertak qahramonlari, o'rmon hayvonlari ishtirok etib, bolalar bilan xursandchilik qiladilar.

Navro'z bayramida uyg'onayotgan borliq, tabiat ulug'lanadi. Qadriyat, urf-odat udumlarini aks ettiruvchi mazkur bayram, tabiat uyg'onishi, yangi mehnat mavsumining boshlanishi, tabiat go'zalligidan zavqlanish va uni asray bilish, ko'kalamzorlashtirish, mehnatni ulug'lash kabi g'oyalarni o'zida mujassam etadi. Qo'shiq-yallalar kuylanadi, o'lanaytishuvlar va turli xil qiziqarli o'yinlar o'tkaziladi. Bu bayramni bog'cha sharoitidan kelib chiqqan holda, zalda yoki hovlida o'tkazish mumkin.

Qadimda sharq xalqlari o'z sayllariga odamlarni karnay-surnay orqali chorlaganlar. Shuning uchun bayramning tantanali qismida milliy cholg'u asboblardan yoki fonogrammadan foydalanish lozim. Badiiy qismda quvnoq qo'shiqlar yangraydi.

8 mart bayramida bolalar onalari, buvilari, opalari, tarbiyachilariga bo'lgan mehrlari va ulkan muhabbatlarini qo'shiq, she'r, raqs, o'yinlarida ifodalaydilar. Ularning mehnatlarini e'zozlab, minnatdorchilik bildirib, o'z

qo'llari bilan yasagan sovg'alarini taqdim etadilar. Ular uchun katta, o'rta va kichik guruhlarda konsert uyushtiriladi. Bayram uchun to'g'ri tanlangan qo'shiq, musiqa, sahna ko'rinishlari bolalarda xushchaqchaq kayfiyat tug'dirishda katta ahamiyatga ega. Ular bayramning umumiy xarakteriga, mazmuniga mos bo'lishi kerak. Agar bog'chada xalq cholg'u asboblariidan tuzulgan bolalar ansambli bo'lsa, uni ham bayram dasturiga kiritish kerak.

Buyuk siymolar tavallud topgan kunlar uchun badiiy musiqiy nafosat soatlarini tashkil etish, bolalarda milliy g'urur tuyg'ularini shakllantirib boradi. Ularning rasmlarini ko'rsatib, buyuk xizmatlari haqida ma'lumotlar berish, bolalar yoshiga mos asarlari bilan tanishtirish esa bolalar ma'naviyatini oshiradi. Shuningdek, bayramlar bolalarni Respublikamizda yashaydigan barcha millat va xalqlarning urf-odatlarini, qo'shiq va o'yinlari bilan tanishtirish hamda ularga nisbatan hurmat ruhida tarbiyalashda katta o'rin egallaydi. MTM da olib boriladigan barcha bayram ertaliklari vositasida oliyjanob fazilatlar yosh avlodga bog'cha yoshidan boshlab shakllantiriladi. Bayram ertaliklari jarayonida bola hayotiy voqiyalikni musiqaviy obrazlar orqali idrok etib boradi. Bolalar yoshiga xos musiqa asarlari kichintoylarda unutilmas taassurot qoldiradi, ularni ruhiy dunyosini boyitadi. Bog'cha sharoitidagi musiqaviy tarbiya badiiy adabiyot va tasviriy san'at bilan uzviy bog'langan holda amalga oshiriladi.

Katta va tayyorlov guruhlarida bayram ertaliklari

- 1.«1-sentabr – Mustaqillik bayrami». Bayram tadbirlari orqali bolalarda vatanparvarlik va baynalminallik tuygʻulari tarkib toptiriladi.
2. 1-oktabr – «Oʻqituvchilar va Murabbiylar kuni».
3. Til bayrami. Bu bayram «Til – dil kaliti», «Ona tilim – jonu dilim» nomlari ostida nishonlanadi.
4. «Mehrjon bayrami» – hosil bayrami.
5. 8-dekabr – Konstitutsiya kuni. Shu munosabat bilan «Qomusimiz – nomusimiz» tadbiri oʻtkaziladi.
6. «Archa bayrami» ertaligi.
7. 14-yanvar. «Vatan himoyachilari kuni».
8. 8-mart – Xalqaro xotin-qizlar kuni munosabati bilan konsert uyushtiriladi.
9. 21-mart – Navroʻz bayrami. Bu tadbirda, asosan, u urfodatlarimiz va qadriyatlarimiz haqidagi sahna korinishlari va kuy qoʻshiqlar ijro etiladi.
10. Gullar va qushlar bayrami may oyida oʻtkaziladi. Bolalar Oʻzbekiston gullari va qushlari haqida sheʼr hamda qoʻshiqlar aydatilar.
11. «Sogʻlomjon va polvonjon», «Sogʻlom tanda – sogʻ aql» tadbirlari 1-iyunda oʻtkaziladi. Bayramda turli estafeta va bellashuvlar uyushtiriladi.
12. Maktabda kuzatish bayrami. «Xayr, bogʻchajon – salom, maktab!». Kichik yochdagi bolalarga estetik tarbiya berishda musiqaning oʻziga xos xususiyatlarini aniqlash maqsadida olib borgan izlanishlarimiz asosida quyidagi xulosalarga keldik:

- 1.Musika – bolalar estetik tarbiyasida asosiy oʻrin tutadi.
- 2.Bolalar musiqiy estetik madaniyatini shakllantirish muammosi asrlar davomida ilm ahli uchun dolzarb muammo boʻlib kelgan. Chunki jamiyat maʼnaviyatini shaxs maʼnaviyatining yuksakligi, qolaversa, bolalarning musiqiy estetik madaniyatning shakllanganlik darajasi tashkil etadi.
- 3.Hozirgi kunda maktabgacha taʼlim muassasalarida musiqa mashgʻulotlari imkon darajasida tashkil etilgan, ammo kichik yoshdagi bolalarni estetik tarbilash uchun davr talabi asosida musiqa mashgʻulotlarini yanada takomillashtirish va qoʻshiq oʻrgatishda yangi texnologiyalardan foydalanishga undamoqda.
- 4.Bolalar maʼnaviy-estetik tarbiyasini yanada takomillashtirish uchun moʻljallangan tadbirlarda qoʻshiq va raqslardan koʻproq foydalanish lozim.
- 5.Bolalarning musiqaga qiziqishini oshirish maqsadida muntazam tashkil etiladigan tadbirlarga oʻzgacha ruh bagʻishlash kerak.

6. Demak, maktabgacha ta'lim muassasalarida musiqa vositasida kichik yoshdagi bolalarni musiqiy madaniyatini shakllantirishdan pirovard maqsadimiz xalq farovonligi, yurt tinchligi, Vatan taraqqiyotini o'zida mujassam qilgan Ozod va obod Vatan quradigan barkamol shaxslarni tarbiyalashdan iborat.

Ishtirokchilar: katta va maktabga tayyorlov guruh tarbiyalanuvchilari

Kerakli jihozlar:

O'zbekiston Respublikasi Davlat bayrog'i, sharlar, rangli lentalar, bayroqchalar, rangli qog'oz yoki matolar.

O'tkazish joyi: Maktabgacha ta'lim muassasa hovlisi.

Boshlovchi: Mustaqil diyormiz, millat, Vatanmiz.

Yurt ishq, xalq, mehri qalbda namoyon.

Onam - O'zbekiston, bir jonu tanmiz,

Ulug' Istiqloling qutlaydi jahon. Hurmatli mehmonlar va kasbdoshlar!
Bugun sizlar bilan vatanimiz mustaqilligining 31 yilligini tantanali bayram qilish uchun yig'ildik. Barchangizni ushbu bayram bilan tabriklagan holda davraga jajji kichkintoylarni taklif etaman. Musiqa sadosi ostida bolalar qo'llarida kaptarlar va sharlar bilan kirib keladilar va musiqiy kompozitsiyani namoyish etadilar.

Sultonali Raxmatovning "O'zbekiston" musiqasi

Bolalar kompozitsiyani ijro etganlaridan so'ng belgilangan joylariga borib yarim doira bo'lib turadilar.

BOLA:

Har sahar yangragan

Ulug' madhiyam. Har satri hikmatga To'liq Madhiyam.

Eng go'zal qo'shig'i

Ozod elimning, Muqaddas Madhiyam,

Qutlug' Madhiyam.

O'zbekiston Respublikasi Davlat Madhiyasi yangraydi

Boshlovchi:

Bolajonlar O'zbekiston Respublikasi o'zining davlat ramzlari bo'lmish – bayroq, gerbi, madhiyasiga ega.

Bola:

"Bayroqcha" (M. Asqarxo'jaeva)

Bayrog'imizga qarang — yashil,oq va havo
rang Mustaqillikni yoqlab turibdi u hirpirab.
Yulduzlar va yangi oy bayroqqa berib
chiroy,
Osmon uzra yaltirar, uzoqlardan ko'rinar.

Bola:

“ Tamg'a “ (I.Yo'ldosheva)

Tamg'amizga bir qarang, tovlanadi
rang—barang

Unga beradi chiroy, tepasidagi hilol oy
Bir tomoni paxtazor, quyosh nurin sochadi
Amudaryo, Sirdaryo, chanqog'ingiz bosadi
O'rtasida Xumo qush, bizga omad tilaydi.
O'zbekiston nomini jahon ichra taraydi
Bolalar bilan o'yin o'tkaziladi, bayroqni
yasash.

(tarbiyachining ixtiyoriga ko'ra rangli
matolardan yoki rangli qog'ozlardan)

Boshlovchi:

Bugun katta bayram O'zbekiston respublikasi o'z mustaqilligiga
erishgan kun. Mustaqilligimiz bugun 31yoshga to'lgan kun.Barchangizni
ushbu bayram bilan chin qalbimizdan tabriklagan holda, bayramga
tayyorlangan kuy qo'shiqlar va she'rlardan bahramand
bo'ling...marhamat...

Bola: “ O'zbekiston”

O'zbekiston— Nurli bo'ston,
Noming sening— Tilda doston.
Jahon ichra —Yagonasan,
Xalqing ulug', Mardonasan.
(Maxmudjon Dadaboev)

Avaz Mansurovning “VATAN”qo'shig'i ijro etiladi

Bola:

Kenja avlod qo'shig'i
Lim—lim to'ldi baxt jomi
Yetdik dorul zamonga
Xumodek “O'zbek”nomi Qanot yoydi jaxonga.

Istiqlol—Ozod vatan

Quyoshiga tashakkur!

“Sog’ bo’l, avlodim!” degan

Yurtboshiga tashakkur! (Ma’mur Qahhor she’ri)

Boshlovchi: Bolalar, O’zbekiston bu bizning tug’ilib o’sgan yurtimiz.

Kim aytadi Respublikamiz O’zbekistonning poytaxti qaysi shahar?

(bolalar javobi) To’g’ri, Toshkent. Toshkent shahrining kundan-kun chiroyiga-chiroy qo’shilmoqda. Yangi-yangi uylar, osmono’par binolar, chiroyli, ravon yo’llar qurilmoqda. Bolajonlar Jonajon o’zbekistonimizda yana qanday viloyatlar bor? Bilasizlarmi?

(bolalar javobi)

Boshlovchi: Hozir o’rtoqlaringiz ijrosida sevimli O’zbekistonimizning chiroyli go’shalari haqida she’rlar tinglaymiz.

Bola: Paxta ekib dong taratgan, mehnat bilan baxt yaratgan.
Bog’laringa gul yarashgan, ozod o’lkam obod o’lkam.
O’zbekiston , O’zbekiston !

Bola : Ko’rkam Toshkent senga poytaxt, istiqlolga to’lg’in har vaqt.
Quchog’ingda kulgandir baxt, yashil shahar bag’ring bahor.
O’zbekiston , O’zbekiston !

Bola : Bog’larga boy keng Samarqand, uzumlari shakar payvand.
Undan butun el bahramand , bog’laring soz to’kindir yoz .
O’zbekiston ,O’zbekiston !

Bola: Qashqadaryo bug’doylari , rosa pishsa yoz oylari .
Shunda fermer saroylari , to’lar donga tog’ xirmonga.
O’zbekiston,O’zbekiston !

Bola : Ko’hna shahar Shaxrisabzing , Temur qurgan oq saroying .
Ketdi dong’i bor jahonga, bu hur diyor yashnamoqda .
O’zbekiston ,O’zbekiston !

Bola : Tug’ishgan el Qoraqalpoq, bir maktabda olar saboq .
Baxtga mamnun yashar quvnoq , senga o’rtoq yo’li porloq .
O’zbekiston , O’zbekiston !

Bola : Quvada ham Namanganda ,anor, anjir g’arq pishganda .
Rossiyada eyishganda, qilib rohat derlar “ Rahmat “.

O'zbekiston , O'zbekiston !

Bola : Namanganu, Andijoning ,Farg'onang bor sening shoning .
Yashnamoqda to'rt tomoning ,paxta maydon oltinga kon .
O'zbekiston , O'zbekiston !

Bola : Yozyovonning cho'llari bor , bog'u – bo'ston erlari bor .

Burgutlari baland parvoz , o'tadi yoz juda ham soz .
O'zbekiston , O'zbekiston !

Boshlovchi: Barakalla. Xozir bolajonlarimiz ijrosida turli viloyatlarning chiroyli raqslarini tomosha qiling.

Raqs “**Terma**”.

Buxorocha raqs, Xorazm “Lazgisi”, “Andijon polkasi”. (musiqa rahbari ixtiyoriga ko'ra)

Bola: Har doim bo'lsin quyosh, koinot gulga to'lsin.Vatanimiz qo'ynida, xalqlar shod omon bo'lsin

Har doim bo'lsin quyosh, Vatan nurlarga to'lsin .
Istagimiz yagona, tinchlik barqaror bo'lsin .

Qo'shiq «Aziz bo'ston»

Dilorom Omonullaeva musiqasi. Mirpo'lat Mirzo she'ri

Boshlovchi: Porloq diyorumizning ertangi kun soxiblari.Mana bayramimiz ham o'z nixoyasiga etay deb qoldi. Bolalar, biz yaxshi va tinch yashashimiz uchun,osmonimiz musaffo, erimiz go'zal,gullar va o'simliklarga,mevayu sabzavotlarga boy bo'lishi, ariq va daryolarimizda suvlar oqib turishi uchun doim ona tabiatimizni asrashimiz, unga to'g'ri munosabatda bo'lishimiz lozim. Men sizlarni O'zbekistonning mustaqillik bayrami bilan yana bir bor tabriklayman.

Yakunlovchi musiqiy kompozitsiya ijro etiladi

Yuzduz Usmonovanning “O'zbekiston” qo'shig'i, Muhammad Yusuf she'ri

NAZORAT SAVOLLARI

- 1.Maktabgacha ta'lim muassasasida bayram ertaliklari va o'yin kulgi kechalari
- 2.Musiqali ta'limiy o'yinlardan bayram ertaliklari va ko'ngil ochish soatlarida foydalanish.
- 3.Musika mashg'ulotlarda fasllar, bayram va tadbirlarga oid musika asarlari ustida ishlash.
- 4.Bayram va tadbirlar stsenariysini ishlab chiqish va o'tkazish
- 5.Katta maktabgacha yoshdagi bolalar bayramini tashkil etish
- 6.Musiqali ta'limiy o'yinlardan bayram ertaliklari va ko'ngil ochish soatlarida foydalanish uslubiyoti
- 7.Bayram ertaliklari stsenariylarini tuzish.
- 8.Bolalarning qo'shiq aytishlari, raqsga tushishlari va she'rlarni yoddan atish metodikasini shakllantirish
- 9.Maktabgacha ta'lim muassasasi musika rahbarlari va tarbiyachi pedagoglari-ning ijodiy yondoshuvi
- 10.Maktabgacha ta'lim muassaasi musika rahbarlari va tarbiyachi pedagoglarining inavatsiyon yondashuvi

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.D.Soipova. Musika o'qitish nazariyasi va metodikasi.-Toshkent, fan va texnologiyalar.2009-yil.
- 2.Qo'rbanova G.I. Vospitaniye molodyoji vduxi nasionalnoy idei sredstvami muzyki i nasionalnykh sennostey.-M.:Drofa.
- 3.Karimova Dildora Anvarovna, Namozova Dilorom Tursunovna Musika o'qitishda innovatsion-pedagogik texnologiyalar: N.,-2014.
- 4.Yusupova, Nafisa Yusupovna. Musika savodi, metodikasi va ritmika: o'quv qo'llanma .N.Y.Yusupova; – Toshkent: Musika, 2010.
- 5.Levik V.,Chet el musiqasi tarixi T., 1984
- 6.Mansurva G. Xorshunoslik va xor jamoalari bilan ishlash uslubiyoti. O'quv metodik qullanma- Toshkent. 2008;
- 7.Ismailov, T. X. O. G. L. (2021). Musika madaniyati darslarida rus kompozitorlari ijodi orqali o'quvchilarning estetik didini rivojlantirish. Science and Education, 2(4), 336-340.
- 8.SHaripova G. Musika va uni o'qitish metodikasi (metodik qo'llanma). T - 2006.

- 9.Qodirov R. G'. "Musika psixologiyasi" T: Musika. 2005- yil 7-b 10.
 Sharipova G., 10.Yakubova Sh. Maktabgacha ta'lim muassasalarida musiqao'qitish metodikasi Toshkent-Cho'lpon nashriyoti -2007 yil
 10.Bola ma'naviyatini shakllantirish. (Yo'ldoshev J.tahriri ostida.)
 T:Sharq-2000 12.Bolalarni tarbiyalashda oila, mahalla, maktab hamkorligi
 konsepsiyasi. – Toshkent: Rahbar, 1998. –15 b.
 11.Soipova D. Musika o'qitish nazariyasi va metodikasi. Toshkent Musika
 nashriyoti 2009 yil
 12.Soliyev N Musika savodi ailifbosi T.:G'ofur G'ulom 2003 y
 13.Umarov.E. Estetika T.: "O'zbekiston", 1995y., -210–bet
 14.Ushinskiy K.D. Sbor, soch. —M.: L., 1988.
 15.Shimanovskiy K. Tanlangan maqola va xatlar. L., 1993, 80–bet.
1. www.tdpu.uz
 2. www.pedagog.uz
 3. www.ziyounet.uz
 4. www.edu.uz
 5. tdpu-intranet.Ped
 6. www.psycholog.uz
 7. www.nutq.intal.uz 8. www.psychology.net.ru.

**MASHG'ULOTDAN KO'ZDA TUTILGAN NATIJALARGA
 ERISHISH UCHUN
 TALABALARNING BILISH FAOLIYATI**

№	Mashg'ulot bosqichlari	Jarayon	Kutilgan natijaga erishish	Sarfla nadigan vaqt
I	Tashkiliy qism	Davomatni aniqlash, talabalarning o'quv motivlarini faollashtirish, mashg'ulot mavzusini e'lon qilish	Talaba mustaqil va ijodiy fikrlashni o'rganadi, o'quv motivlarini faollashtiradi, mashg'ulot mavzusini anglaydi	2daqiqqa

II	O'tgan mavzu yuzasidan talabalarning bilimlarini nazorat qilish	O'tgan mavzu yuzasidan talabalarning o'zlashtirgan bilimlarini nazorat qilish va baholash («baliq skeleti» chizmasi)	O'tgan mavzu yuzasidan talabalarda chuqur bilim hosil qilish	7daqqa
III	Talabalarni mashg'ulot rejasi, maqsadi, borishi, bajariladigan o'quv topshiriqlari bilan tanishtirish	Mashg'ulot rejasi, maqsadi, borishi, bajariladigan o'quv topshiriqlari bilan tanishtirish	Mashg'ulot rejasi, maqsadi, borishi, bajariladigan o'quv topshiriqlarini anglash	3daqqa
IV	Mavzuni o'rganish:	Seminar rejasi asosida talabalarni o'quv materiallari bilan tanishtirish (Vizual seminar)	Семинар rejasi asosida talabalar o'quv materiallari bilan tanishadilar	20 daqiqa
V	Talabalarning bilish faoliyatini o'quv topshiriqlari asosida tashkil etish	Mashg'ulot mazmunidan o'rin olgan modullar asosida talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etish(venn diagramma)	Mashg'ulot mazmunidan o'rin olgan modullar asosida o'z o'quv faoliyati va mustaqil ishini tashkil etish	20 daqiqa

VI	Kichik guruhlar o`rtasida o`quv bahsi, munozara o`tkazish	Yangi mavzu yuzasida komandalar o`rtasida savol-javob, o`quv bahsi uyushtirish	Talabalar o`rtasida o`tkazilgan o`quv bahsi va munozarada faol ishtirok etish va kasbiy- pedagogik bilimlari, nutq va muloqot madaniyati, matn ustida mustaqil ishlash va fikrlash, kuzatuvchanlik, pedagogik jarayonida muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va uni hal etish ko`nikmalarini rivojlantirish	20 daqiqa
VII	Talabalarni rag`batlantirish va baholash, mustaqil ish topshirig`ini berish	Talabalar bilimini nazorat qilish va baxolash, mashg`ulotda faol ishtirok etgan talabalarni rag`batlantirish va baholash. (Chalkashtirilgan mantiqiy zanjirlar ketma etligi»interfaol metodi)	O`z o`quv faoliyatini tahlil qilish, yo`l qo`yilgan xato va kamchiliklarni bartaraf etish yo`llarini belgilash.	3 daqiqa
VIII	Mashg`ulot yakunlash	O`rganilgan mavzu reja asosida talabalar	Talabalar o`rganilgan mavzu reja asosida maqsad	5 daqiqa

		ishtirokida yakunlaydi	va vazifalari haqida tasavvurlariga ega bo'ladilar va faol ishtirok etishni o'rganadilar	
--	--	---------------------------	---	--

1-ilova Vizual seminar

Seminar mashg'ulotning mazkur shakli vizual materiallarni namoyish etish hamda ularga aniq va qisqa sharhlar berishga qaratilgan. Pedagogik vazifasi: yangi o'quv ma'lumotlarini o'qitishning texnik vositalari va audio, videotexnika yordamida berish.

2-ilova «Baliq skeleti» chizmasi

Bir qator muammolarni tasvirlash va uni echish imkonini beradi. Tizimli fikrlash, tuzilmaga keltirish, tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Chizmani tuzish koidasi bilan tanishadilar. Kichik guruhlarda yuqori suyagida kichik muammoni ifodalaydi, pastda esa, ushbu kichik muammolar mavjudligini tasdiqlovchi dalillar yoziladi.

3-ilova Venn diagrammasi

Qiyosiy tahlilda juda qo'l kelib, mavzuni sharhlab, ikki muammoni bir-biriga muqoyasa qilib o'tishda qulay usuldir. Bu usul ikki doira shaklidagi aylana chiziqlarning qo'shilishi holatida bo'lib doiralarning ikki tarafiga kompozitori hayoti, asar yoki obrazlariga oid faqat o'ziga xos individual holatlarga tegishli manbalar, raqamlar, sanalar, belgilar yozilib, o'rtada ikki doiraning qo'shilishi natijasida paydo bo'lgan bo'shliqda esa ikki adib, asarga xos turli fikrlar, g'oyalar ko'rinishi izohlab boriladi. Bir qarashda oddiydek tuyulgan bu usul o'quvchilarning fikrlash qobiliyatini oshiradi, xotirani kuchaytiradi. U yoki bu mavzu ustida mustaqil ishlashga undaydi. Ikki mavzuning umumiy va individual, ya'ni faqat o'ziga xos tomonlarini tez farqlaydi. Mavzu tez va uzoq vaqt esda qoladi. ko

4-ilova «Chalkashtirilgan mantiqiy zanjirlar ketma- ketligi» interfaol metodi

«Musika o`qitish metodlari» mavzusi bo`yicha ma`ruza mashg`ulot o`tkazilayapti. Dastlab o`qituvchi doskaga ta`lim metodlarni chalkashtirilgan holda yozib qo`yadi. So`ngra, ulardan mazkur metodlarni qaysi guruh kirishiga qarab, og`zaki, ko`rgazmali va amaliy metodlarga tasniflashni taklif etadi. Mashq, hikoya, videometod, munozara, didaktik o`yinlar, laboratoriya metodi, suhbat, tushuntirish, ma`ruza, kitob bilan ishlash, illyustratsiya, demonstratsiya.

GLOSSARIY

Allemanda - qadimgi nemis raqsi (XVI asrdan e'tiboran amaliyotda keng tarqalgan). O'rta vazmin tempdagi, ikki hissali o'lchamda rivojlangan, birmuncha sokin harakatdagi yakunlangan kuy ko'rinishini namoyon qiladi. Raqs syuitalarida turkumning birinchi asari sifatida o'rin olgan.

Ariya- vokal musiqa janri bo'lib, tuzilishi bo'yicha opera oratoriya yoki kantata tarkibida yakunlangan lavha sifatida, kuychanligi bilan ajralib turadi, yakkaxon xonanda tomonidan orkestr jo'rligida ijro etiladi.

Akademik litsey - o'quvchilarning imkoniyatlari va qiziqishlarini hisobga olgan holda ularning jadal intellektual rivojlanishi chuqur, sohashtirilgan, tabaqalashtirilgan, kasbga yo'naltirilgan ta'lim olishlarini ta'minlash maqsadida davlat ta'lim standartlariga muvofiq o'rta maxsus ta'lim beruvchi, yuridik maqomga ega ta'lim muassasasi.

Akademiya-kadrlar tayyorlash va bilimlarning keng sohalari bo'yicha oliy va oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim dasturlarini amalga oshirishga imkon beruvchi, yuridik maqomga ega ta'lim muassasasi.

Amaliy ishlar metodi – o'zlashtirilgan bilimlarni amaliyotda qo'llash ko'nikmalarini shakllantiruvchi usul.

Anomaliya (yunoncha – anomal) - me'yordan, umumiy qonuniyatlardan chetlanish, noto'g'ri rivojlanish.

Anomal bolalarni o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirish-korreksion pedagogikaning asosiy tushunchasi bo'lib, nuqsonning darajasi va tuzilishiga mos keladigan metod hamda vositalar yordamida anomal bolalarni faol ijtimoiy hayot va mehnatga tayyorlash, ularda fuqarolik sifatlarini shakllantirish.

Axloq (lotincha «moralis» - xulq-atvor ma'nosini bildiradi) - ijtimoiy munosabatlar hamda shaxs xatti-harakatini tartibga soluvchi, muayyan jamiyat tomonidan tan olingan va rioya qilinishi zarur bo'lgan xulq-atvor qoidalari, mezonlari yig'indisi.

Axloqiy ong – shaxsga axloqiy me'yorlar va xulq-atvor qoidalari to'g'risidagi nazariy bilimlarni berish asosida hosil qilinuvchi ong shakli.

Axloqiy tarbiya – muayyan jamiyat tomonidan tan olingan va rioya qilinishi zarur bo'lgan tartib, odob, o'zaro munosabat, muloqot va xulq-atvor qoidalari, mezonlarini o'quvchilar ongiga singdirish asosida ularda axloqiy ong, axloqiy faoliyat ko'nikmalari va axloqiy madaniyatni shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon; ijtimoiy tarbiyaning muhim tarkibiy qismi.

Aqliy tarbiya - shaxsga tabiat va jamiyat taraqqiyoti to'g'risidagi bilimlarni berish, uning aqliy (bilish) qobiliyati, tafakkuri va dunyoqarashini shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon; ijtimoiy tarbiyaning muhim tarkibiy qismi.

Balet - sahna san'atining turi, o'z mavzularini musiqiy-xoreografik timsollari misolida namoyish qiladi. O'z ichiga musiqa, xoreografiya, adabiyot, tasviriy san'at (dekoratsiyalar, liboslar, yorug'lik)larni sintezini qamrab oladi. Italiyada XV asr oxiridapaydo bo'lganbo'lsa, mustaqil janr sifatida XVIII asrning 70-yillarida shakllandi.

Ballada (lot. ballo-raqsqa tushaman) - dastlab roman xalqlarida xalq xor qo'shiqlaridan kelib chiqqan bir ovozli raqsop qo'shiq bo'lgan, trubadur va truverlar san'atining muhim musiqiy-shoirojanrlaridan biri. XIX asrda vokal balladasi avstriya va nemis she'riyati, kompozitor F. Schubert ijodi, rus balladasi - A. Verstovskiy, M. Glinka ijodiy faoliyatlari bilan bog'liq. XIX asrda ballada instrumental asar sifatida shakllandi (F. Shopen ijodi).

Bakalavriat - mutaxassisliklar yo'nalishi bo'yicha fundamental va amaliy bilim beradigan, ta'lim olish muddati kamida to'rt yil davom etadigan tayanch oliy ta'lim.

Bashoratlash - bo'lajak darsni tashkil etilishining turli varianlarini baholash va ulardan qabul qilingan mezonlarga muvofiq eng ma'qulini tanlab olish.

Baho – ta'lim oluvchilarga ularning ta'lim olishi, bilimlarni o'zlashtirishga nisbatan ijodiy yondoshishini rag'batlantirish maqsadida ta'sir ko'rsatish vositasi.

Bilim – shaxsning ongida tushunchalar, sxemalar, ma'lum obrazlar ko'rinishida aks etuvchi borliq haqidagi tizimlashtirilgan ilmiy ma'lumotlar majmui.

Bilim olish – borliqni idrok etish, o'rganish, mashq qilish va muayyan tajriba asosida xulq-atvor hamda faoliyat ko'nikma, malakalarining mustahkamlanib, mavjud bilimlarning takomillashib, boyib borish jarayoni.

Bilish - ob'ektiv borliqning inson ongida aks etish shakli; ilmiy bilimlarni o'zlashtirish jarayoni.

Boshlang'ich ta'lim- o'quvchilarga murakkab bo'lmagan ilmiy bilimlarni berish asosida ularda o'qish, yozish va hisoblashga oid dastlabki bilim, ko'nikma hamda malakalarni shakllantirish asosida ularda shaxsiy gigiena va sog'lom turmush tarzi elementlarini hosil qilish bosqichi.

Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi – boshlang'ich sinflar o'quvchilarini tarbiyalash, ularga ta'lim berish, ularning o'ziga xos psixologik hamda fiziologik xususiyatlarini tadqiq etish, shuningdek, ularni intellektual, ma'naviy-axloqiy va jismoniy jihatdan kamolotga etkazish masalalarini o'rganadi.

Vatanparvarlik -(lotincha «patriotes» – vatandosh, «patris» – vatan, yurt) - shaxsning o'zi mansub bo'lgan millat, tug'ilib o'sgan vatani tarixidan g'ururlanishi, buguni to'g'risida qayg'urishi hamda uning porloq istiqboliga bo'lgan ishonchini ifoda etuvchi yuksak insoniy fazilat.

Verbal – bilim (ma'lumot, axborot)larni so'z yordamida (og'zaki) etkazib berish, ifoda etish.

Vals - eng ommalashib ketgan bal raqslaridan biri. O'rta va tez tempda, uch hissali o'lchamda, juftliklarni sokin aylanmali harakati misolida namoyon bo'ladi.

Variatsalar (lot.-o'zgarish, rang-baranglik) - musiqiy shakl bo'lib, unda mavzu takroran faktura, lad, tonallik, garmoniya, ovozlarni solishtirish kontrapunkti, tembri, ritmi o'zgartirilgan holatda keladi.

Vyordjinal - Angliyada XVII asrda tarqalgan kichik hajmli klavesin turi.

Virtuoz (lot.-ko'cha, iste'dod) - o'z kasbining mahoratli ijrochisi.

Vokaliz - so'zsiz asar bo'lib, ma'lum unli tovush (ko'pincha “a” harfida) ijro etiladi. Asosan o'quv, metodik maqsadlarni ko'zlab yaratilgan.

Gnoseologiya-(yunon tilidan gnosis–bilim, ong, o'rganish) – bilish, ilmiy bilimlarning shakllanishi, xususiyatlari, qonuniyatlari, uslublari, ilmiy tafakkur shakllari, shuningdek, insonga xos bo'lgan borliqni anglash qobiliyati haqidagi nazariya, ta'limot.

Davlat ramzlari - muayyan millat, elatning etnopsixologik xususiyatlari, qarashlari, orzu-umidlari, intilishlari va maqsadi, hududiy, ijtimoiy-g'oyaviy birlik mohiyatini anglatishga xizmat qiluvchi tasviriy belgilar majmui.

Davlat ta'lim standarti –

- 1) ta'lim olish shaklidan qat'iy nazar bitiruvchilar erishishlari zarur bo'lgan ta'lim darajasini belgilovchi asosiy hujjat;
- 2) o'quv fani bo'yicha ta'limning yakuniy natijalarini belgilovchi asosiy hujjat;
- 3) ta'lim dasturlari mazmunining minimumi, o'quvchilar tomonidan bajariladigan o'quv ishlarining maksimal hajmi, shuningdek, bitiruvchilarning tayyorgarlik darajalariga qo'yiluvchi talablar.

Dars-bevosita o'qituvchi rahbarligida muayyan o'quvchilar guruhi bilan olib boriladigan ta'lim jarayonining asosiy shakli.

Darslik – muayyan fan bo'yicha ta'lim maqsadi, o'quv dasturi va didaktik talablarga muvofiq belgilangan ilmiy bilimlar to'g'risidagi ma'lumotlarni beruvchi manba.

Didaktika (ta'lim nazariyasi) – (yunoncha «didaktikos» “o'rgatuvchi”, «didasko» – “o'rganuvchi”)-ta'limning nazariy jihatlarini (ta'lim jarayonining mohiyati, tamoyillari, qonuniyatlari, o'qituvchi va o'quvchi faoliyati mazmuni, ta'lim maqsadi, shakl, metod, vositalari, natijasi, ta'lim jarayonini takomillashtirish yo'llari va hokazo muammolari)ni o'rganuvchi fan.

Didaktika tamoyillari (lotin tilidan «principium» - har qanday nazariyaning asosiy, boshlang'ich, dastlabki holati) –ta'limni tashkil etishga qo'yilgan me'yoriy talablarni ifodalovchi, shuningdek, ta'lim jarayonining asosiy maqsadi va qonuniyatlariga muvofiq uning dastlabki holatini belgilovchi qarashlari.

Didaktik tashhis maqsadi – o'quv jarayonining samaradorligini aniqlash, baholash va tahlil qilish.

Didaktik tizim (yunoncha «systema» – yaxlit, qismlarda tashkil topgan, birlashtirish) – ma'lum mezonlari asosida ta'lim jarayoning yaxlit holatini belgilash, ajratib ko'rsatish.

Didaktik o'yin—o'rganilayotgan ob'ekt, hodisa va jarayonlarni modellashtirish asosida o'quvchining bilishga bo'lgan qiziqishi va faollik darajasini rag'batlantiruvchi o'quv faoliyati turi.

Dunyoqarash-tabiat, jamiyat, tafakkur hamda shaxs faoliyati mazmunining rivojlanib borishini belgilab beruvchi dialektik qarashlar va e'tiqodlar tizimi.

Diapazon - ovoz, musiqiy cholg'u, kuyning tovush hajmidir. Eng pastki va yuqori tovush kengligi bilan o'lchanadi.

Divertisment- maishiy xarakterdagi asar yoki asarlar to'plami. Musiqiy janr sifatida o'z ichiga sonata va syuita belgilarini qamrab oladi.

Dinamika - tovush jarangining turli balandligi, nisbiy ma'noga ega. Italyan terminlar- piano (past jarang), forte (baland jarang) .

Duet - ikki ijrochi (xonanda yoki sozandalar)dan tashkil topgan ansambl.

Janr - serma'no tushuncha bo'lib, musiqiy asarlarni tarixan shakllangan tur va ko'rinishini ifodalaydi. Janrlar asarlarning tarixiy kelib chiqishi, mazmuni, shakl-shamoyili, ijro etilishining maqsadi va ijro etilish jarayoni, idrok qilinishi kabi tomonlar bilan uzviy bogliq.

Jiga - tez sur'atdagi ingliz xalq raqsi bo'lib, trio harakatida namoyon etiladi. Jiga XVII asr raqs syuitasi tarkibiga yakunlovchi asar o'mida kiritilgan.

Zingshpil - milliy nemis va Avstriya mamlakatlarining hajviy operasi. Musiqiy nomerlar orasida og'zaki nutq dialoglari o'rin o'radi.

Improvizatsiya (badihalik) - ko'plab san'atiarda uchraydigan o'ziga xos badiiy ijodiyot turi bo'lib, unda asar ijro jarayonida yaratiladi. Turli musiqiy cholg'ularda badihalik qilgan sozandalarni improvizatorlar deb atashadi.

Jazolash -tarbiyalanuvchining xatti-harakati va faoliyatiga salbiy baho berish usuli.

Jamoa (lotincha «kollektivus» so'zining tarjimasi bo'lib, yig'ilma, omma, birgalikdagi majlis, birlashma, guruh kabi ma'nolarni anglatadi) - bir necha a'zo (kishi)lardan iborat bo'lib, ijtimoiy ahamiyatga ega umumiy maqsad asosida tashkil topgan guruh.

Jamoa an'analari—jamoa a'zolari tomonidan birdek qo'llab-quvvatlanuvchi barqarorlashgan odat.

Jamoaning norasmiy tuzilmasi - jamoa a'zolari o'rtasidagi shaxslararo ma'naviypsixologik munosabatlarning umumiy tizimi, shuningdek, jamoada mikroguruhni tashqil qiluvchi ayrim shaxslar o'rtasidagi tanlash munosabatlarining mazmuni.

Jamoaning rasmiy tuzilishi - turli ko'rinishdagi jamoa faoliyatini yo'lga qo'yishning tashkiliy jihatlari.

Jinsiy tarbiya - o'zida shaxsni jinsiy jihatdan chiniqtirish, ularni tozalik va ozodalikka o'rgatish, o'z sog'ligi uchun g'amxo'rlik qilish va mas'uliyatli bo'lishni ta'minlashga qaratilgan pedagogik faoliyat mazmuni.

Jismoniy tarbiya - o'quvchilarda jismoniy va irodaviy sifatlarni shakllantirish, ularni aqliy va jismoniy jihatdan mehnat hamda Vatan mudofaasiga tayyorlashga yo'naltirilgan pedagogik jarayon; ijtimoiy tarbiya tizimining muhim tarkibiy qismi. **Joriy nazorat** – ta'lim jarayonida o'quvchilar tomonidan o'quv dasturida belgilangan muayyan mavzularni o'zlashtirilish bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash, baholash shakli.

Idrok aniq maqsadga yo'naltirilgan anglash jarayoni.

Ijtimoiy adaptatsiya -(yunoncha adapto - moslashish) – anomal bolalar individual yoki guruhli xulqlarining ijtimoiy qadriyatlar va xulq-atvor qoidalari tizimiga mos kelishi.

Ijtimoiylashuv—ijtimoiy munosabatlar jarayonida faol ishtirok etishi asosida shaxsning hayot va ishlab chiqarish jarayoniga moslashuvi.

Ijtimoiy ongni - shakllantiruvchi metodlar - o'quvchilarda ma'naviy-axloqiy sifatlar, e'tiqod hamda dunyoqarashni shakllantirish maqsadida ularning ongi, histuyg'usi va irodasiga ta'sir ko'rsatish usullari.

Ijtimoiy pedagogika – ijtimoiy munosabatlar jarayonida pedagogik g'oyalarning tutgan o'rni va roli, shaxsni kasbiy va ijtimoiy faoliyatga yo'naltirish muammolarini o'rganadi.

Ijtimoiy reabilitatsiya (yunoncha rehabilitas – layoqati, qobiliyatini tiklash) - anomal bolaning psixofiziologik imkoniyatlariga tayangan holda uning ijtimoiy munosabatlar jarayonida ishtirok etishi uchun zarur sharoit yaratish, ijtimoiy faoliyat va mehnatga jalb etish.

Izohlash (tarbiya metodi sifatida) – tarbiyalanuvchiga hissiy-og'zaki ta'sir etish usuli.

Ilmiy dunyoqarash-uzluksiz, izchil ravishda mavjud fanlar asoslarini puxta o'zlashtirib borish, ijtimoiy munosabatlar jarayonida faol ishtirok etish natijasida barqarorlashgan dunyoqarash shakli.

Ilmiy tafakkur – inson aqliy faoliyatining yuksak shakli sanalib, ijtimoiy voqyeahodisalar, jarayonlarga nisbatan ilmiy yondashuv.

Ilmiy qarash (yunoncha «idea» - g'oya, tasavvur, tushunchalar yig'indisi) - muayyan hodisa, jarayonning mohiyatini yorituvchi, ilmiy jihatdan asoslangan fikr, g'oya.

Individ (lotincha “individuum” bo'linmas, yagona, alohida degan ma'nolarni anglatadi) – xatti-harakatlarini shartli refleks yordamidagina tashkil eta oluvchi biologik mavjudot.

Individuallik - shaxsning o'ziga xos xususiyatlari.

Institut - bilimlarning bitta sohasi doirasida aniq yo'nalishlar bo'yicha oliy va qoidaga ko'ra oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim dasturlarini amalga oshiruvchi, yuridik maqomga ega ta'lim muassasasi.

Iqtisodiy tarbiya - o'quvchilarga iqtisodiy bilimlarni berish, ularda iqtisodiy faoliyat

(oilalar byudjetini shakllantirish, xo'jalikni yuritish, mavjud moddiy boyliklarni asrash, ko'paytirish, savdo-sotiq munosabatlarini to'g'ri tashkil etish va hokazolar)ni tashkil etish ko'nikma va malakalarini shakllantirishdan iborat pedagogik jarayon.

Iqtisodiy ta'lim - o'quvchilarga xo'jalik yuritish tizimi (oilalar byudjetini shakllantirish, xo'jalikni yuritish, mavjud moddiy boyliklarni asrash, ko'paytirish, savdo-sotiq munosabatlarini to'g'ri tashkil etish va hokazolar) to'g'risidagi nazariy bilimlarni berishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon.

Yosh xususiyatlari - muayyan bir yosh davriga xos bo'lgan anatomik, fiziologik (jismoniy) va psixologik xususiyatlar.

Kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash - mutaxassislarning kasb bilimlari va ko'nikmalarini yangilash hamda chuqurlashtirish maqsadida tashkil etiluvchi ta'lim bosqichi.

«Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi»-«Ta'lim to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining qoidalariga muvofiq, milliy tajribaning tahlili hamda ta'lim tizimidagi jahon miqyosidagi yutuqlar asosida tayyorlangan hamda yuksak umumiy va kasb-hunar madaniyatiga, ijodiy va ijtimoiy faollikka, ijtimoiy-siyosiy hayotda mustaqil ravishda mo'ljalni to'g'ri olib bilish mahoratiga ega bo'lgan, istiqlol vazifalarini ilgari surish va hal etishga qodir kadrlarning yangi avlodini shakllantirish mazmunini belgilab beruvchi yuridik hujjat.

Kadrlar tayyorlash milliy modeli - shaxs, davlat va jamiyat, uzluksiz ta'lim, fan va ishlab chiqarish kabi tarkibiy qismlarning o'zaro hamkorligi, ular o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik asosida «yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlarni tayyorlash Milliy tizimi» mohiyatini aks ettiruvchi andoza, loyiha Uning tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat:

Kanon - ketma-ket ovozlar imitatsiyasiga asoslangan polifonik musiqa janridir. Har bir ovozda nafaqat mavzu, balki uning aksi ham ketma-ket o'tkaziladi.

Kantata (ital. santare-kuylash) - yakkaxon xonanda, xor va orkestr uchun mo'ljallangan tantanali va lirik-epik xarakterdagi asar. O'zining tuzilishiga ko'ra, oratoriya va operaga yaqin bo'lib, biroq ixcham shakli, mazmunining bir toifaligi va sujetning dramaturgiyasi ishlab chiqilmaganligi bilan farqlanadi.

Kantor - dastlab katolik xizmatida ishtirok etuvchi cherkov xonandasi. Protestantlarda - cherkov xorining rahbari va dirijyori, organchisi.

Kapella - xor asarlarini professional xor jamoasi tomonidan jo'rsiz ijro etilishi (a capella). Kapella - orkestrning o'ziga xos tarkibi sifatida (harbiy kapella, jaz kapellasi) va bir necha yirik simfonik orkestrlarni nomlanishidir.

Kapelmeyster - dastlab XVI-XVIII asrlarda xor yoki cholg'u kapella rahbari bo'lgan. So'ng XIX asrda xor yoki simfonik orkestr dirijyori atalgan.

Kaprichcho(KAPRICHCHIO) - yorqin texnik mahoratli, erkin shakldagi cholg'u asar. Kayfiyatlar va lavhalarni g'ayritabiiy o'zgarishiga xos.

Kvartet - kamer musiqaning yetakchi janri. To'rtta ijrochi uchun mo'ljallangan musiqiy asar (cholg'u va ovozlar). Kvartetlar bir turdosh (masalan, ikkita skripka, alt, violonchel) yoki aralash (torli, puflama va fortepiano) cholg'ulari uchun. Ilk bor kvartetlarni chex kompozitorlari XVIII asr birinchi choragida o'z ijodlarida qo'llab kelganlar.

Kvintet - beshta ijrochi uchun yaratilgan musiqiy asar (kvartet singari faqat fortepiano partiyasi qo'shilishi bilan).

Klavesin - chertma klavishali musiqiy cholg'u. XVI asrdan ma'lum bo'lib kelgan.

Klavikord - tangent mexanikali, torli klavishali, urma musiqiy cholg'u. Klavikord cholg'uchining klavishalari yakunida metalli shrift (tangent) o'rnatilgan bo'lib, torni bosilishi va uni ikki qismga bo'linishini ta'minlaydi.

Klavir - XVII-XVIII asrdagi torli klavishali cholg'ularning umumiy nomlanishi.

Komik opera (hajviy opera) - fransuz hajviy operasidan tashqari, turli mamlakatlarda o'zini nomiga ega bo'lgan: Italiyada - opera-buffa, Angliyada - balladali opera, Olmoniya va Avstriyada — zingshpil, Ispaniyada - tonadil.

Koncherto grosso /Concerto grosso/ (katta konsert) — orkestr va uning yakkaxon cholg'ulari (yoki guruhi)ni o'zaro musobaqasiga asoslangan ko'p qismli musiqiy asar. Koncherto grosso shakli XVII asr oxirida - XVIII boshlarida shakllanib rivoj topdi va zamonaviy orkestr va yakkaxonlar uchun yaratilayotgan konsertlarga zamin yaratib berdi.

Konsert (ital. soncertare-musobaqa, bellashuv) - mahoratni talab etuvchi yirik musiqiy asar bo'lib, orkestr va yakkaxonlar uchun yaratiladi. Ilk bor XVII asr italyan kompozitorlari ijodida qo'llanilib, XVIII asming ikkinchi yarmida (Gaydn va Motsart ijodi) uning 3 qismga asoslangan klassik ko'rinishi shakllandi.

Konsertmeyster (jo'rnavoz) - orkestrning birinchi skripkachi o'mida ba'zida dirijyor o'rnini o'z zimmasiga olib, orkestrning butun sozlanishini ta'minlab beradi. U barcha cholg'ular, xonanda va sozandalarning asarlari talqinida yordam berib, ularga jo'r bo'ladi.

Kuy - bir ovozda bayon etilgan musiqiy fikr, musiqaning asosiy element!. Kuy - lad, ohang va ritm asosida tashkillashtirilgan va aniq tuzilmaga ega tovush qatori.

Kuranta - XV-XVI asming fransuz saroy raqsi. Dastlab 2/4 o'lchamda (harakat va sakramlar bilan), so'ng 3/4 o'lchamda (harakat va siljish) xoreografik harakat orqali namoyish etilgan. Kurantalarni fransuz (o'rta

temp sur'atida, tantanali yurish bilan) va italyankurantalari (tez va motor harakatda) keng tarqalgan. Kuranta allemandadan so'ng syuita tarkibidan o'rin olgan.

Shaxs – kadrlar tayyorlash tizimining bosh sub'ekti va ob'ekti, ta'lim sohasidagi xizmatlarning iste'molchisi va ularni amalga oshiruvchi;

Davlat va jamiyat – ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimi faoliyatini tartibga solish va nazorat qilishni amalga oshiruvchi kadrlarni tayyorlash va ularni qabul qilib olishning kafillari;

Uzluksiz ta'lim–malakali, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning asosi bo'lib, ta'limning barcha turlarini, davlat ta'lim standartlarini, kadrlar tayyorlash tizimining tuzilmasi va uning faoliyat ko'rsatish muhitini o'z ichiga oladi;

Fa – yuqori malakali mutaxassislar tayyorlovchi va ulardan foydalanuvchi, ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini ishlab chiqaruvchi;

Ishlab chiqarish – kadrlarga bo'lgan ehtiyojni, shuningdek, ularning tayyorgalik sifati va saviyasiga nisbatan qo'yiladigan talablarni belgilaydigan asosiy buyurtmachi, kadrlar tayyorlash tizimini moliyaviy va moddiy-texnikaviy jihatdan ta'minlash jarayonining faol ishtirokchisi.

Kasb-hunar kolleji - o'quvchilarning kasb-hunarga moyilligi, bilim va ko'nikmalarini chuqur rivojlantiruvchi, tanlab olingan kasb-hunar bo'yicha bir yoki bir necha ixtisosni egallash imkonini yaratish maqsadida tegishli davlat ta'lim standartlari doirasida o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini beruvchi, yuridik maqomga ega ta'lim muassasasi.

Kategoriya - fanning mohiyatini ochib beruvchi eng muhim, asosiy tushuncha.

Kompensatsiya (yunoncha «compensatio» – o'rnini to'ldirish, tenglashtirish) - oliy nerv faoliyatining zahira imkoniyatlariga tayangan holda organizmning buzilgan yoki rivojlanmagan funksiyalarining o'rnini to'ldirish yoki qayta qurish.

Korreksion-pedagogik faoliyat - yaxlit ta'lim jarayonini qamrab oluvchi hamda murakkab psixofiziologik va ijtimoiy-pedagogik chora-tadbirlarning amalga oshirilishini nazarda tutuvchi pedagogik tizim.

Korreksion-tarbiyaviy ishlar - shaxsning anomal rivojlanishi xususiyatlariga ko'ra umumiy pedagogik ta'sir ko'rsatish chora-tadbirlari tizimi.

Ko'nikma – shaxsning muayyan harakat yoki faoliyatni tashkil eta olish qobiliyati.

Ko'rgazmali metodlar - predmet, hodisa yoki jarayonlar mohiyatini tabiiy holatda namoyish qilish, ularning maketlarini ko'rsatishda qo'llaniluvchi usullar.

Litsey (kollejda) ma'ruza—o'quv materialini o'quvchilarning idrok etish faoliyatlarini faollashtirish uslublari bilan birgalikda davomli og'zaki bayon etish (80-90 minut), berilayotgan materialning sxematik modelini tuzish (asosiy fikrni tezis yoki loyiha ko'rinishida yozib olish) va boshqalar.

Loyihalashtirish (rejalashtirish)-o'quvchilarning o'quv faoliyatini boshqarish dasturini yaratish.

Lad - tovushlarni o'zaro bog'liqlik tizimi, noturg'un tovushlarni turg'un tovushlarga intilishi bilan aniqlanadi. Har bir turg'un pog'ona o'zida ma'lum vazifani amalga oshiradi. Asosiy turg'un ustun - tonika, lad asosini belgilab beradi.

Libretto (ital.-kitobcha) - musiqiy-dramatik asarning nutqiy matni. XVII asrda teatrga kelgan tomoshabinlar uchun kichik kitobchalar sifatida nashr qilingan. Libretto - spektaklning adabiy ssenariysi, opera, operetta, baletning qisqacha mazmuni bayoni.

Lirik fojea - mazkur atama Fransiyada XVII asrda kompozitor J.B. Lyulli tomonidan saroy zodogonlari talab didiga javob beruvchi yuqori va tarixiy-mifologik sujetga asoslangan operaga nisbatan qo'llanilgan.

LYUTNYA (ud) - qadimgi torli-chertma musiqa cholg'usi bo'lib, XV-XVI asrlarda keng qo'llanilgan. Ayrim Sharq mamlakatlarida udning tarixi eramizdan 2 ming yil avvaldan ma'lum. XVI asrda 5-7 juftli va bitta kabi sozlangan 6 tordan iborat.

Logopediya-(yunoncha «logos»—so'z, nazariya, ta'limot, «paideia» - tarbiyalash)- nutqiy nuqsonlarni o'rganish, ular kelib chiqishining oldini olish va ularni qisman yoki to'liq tuzatish masalalarini o'rganuvchi fan;korreksion pedagogika (defektologiya)ning muhim sohasi.

Magistratura - aniq mutaxassislik bo'yicha fundamental va amaliy bilim beradigan, bakalavriyat negizida ta'lim muaddati kamida ikki yil davom etadigan oliy ta'lim.

Madaniyat-(«cultura» so'zidan olingan bo'lib, parvarish qilish, ishlov berish ma'nosini bildiradi) – ijtimoiy taraqqiyot davomida insonlarning faoliyati tufayli qo'lga kiritilib, ularning ijtimoiy ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiluvchi moddiy va ma'naviy boyliklar tizimi.

Mazmun (ta'lim (bilim olish) mazmuni)— ta'lim jarayonida shaxs tomonidan o'zlashtirilishi zarur bo'lgan ilmiy bilim, amaliy ko'nikma, malaka, fikrlash hamda faoliyat usullari tizimi.

Maktabgacha ta'lim - bolaning sog'lom, har tomonlama kamol topib shakllanishini ta'minlovchi, unda o'qishga intilish hissini uyg'otuvchi, uni muntazam ta'lim olishga tayyorlovchi hamda bola olti-yetti yoshga etguncha davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalari va oilalarda amalga oshiriluvchi ta'lim bosqichi.

Maktabgacha ta'lim pedagogikasi – maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni tarbiyalash, ularni intellektual, ma'naviy-axloqiy va jismoniy jihatdan kamolotga etkazish masalalarini o'rganadi.

Maktabdan tashqari ta'lim - madaniy-estetik, ilmiy, texnikaviy, sport va boshqa yo'nalishlarda yo'lga qo'yiluvchi, bolalar hamda o'smirlarning ta'limga bo'lgan, yakka tartibdagi, ortib boruvchi talab-ehtiyojlarini qondirish, ularning bo'sh vaqti va dam olishini tashkil etish maqsadida tashkil etiladigan ta'lim bosqichi.

Malaka– muayyan harakat yoki faoliyatni bajarishning avtomatlashtirilgan shakli.

Materialni og'zaki bayon qilish metodlari – o'quv materiali mohiyatini og'zaki

(hikoya, tushuntirish, maktab ma'ruzasi kabi shakllarda) yoritishda qo'llaniluvchi usullar.

Madrical - asl "ona tilida" gi qo'shiq. Uyg'onish davrining musiqiy-shoirona janri. Kompozitsion o'ziga xoslik - aniq tuzilmaviy qoidalarining yo'qligi.

Mazurka - Polshaning Mazoviyasida istiqomat qilgan mazurlar raqsi. Kechroq mazurka sevimli polyak raqsiga ayiandi. Mazurka - uch hissali o'lchovda kuchsiz hissalar aksent bilan berilgan jo'shqin va dinamik raqs. XIX asrda mazurka ko'plab Yevropa mamlakatlarining mashhur raqsiga ayiandi.

Messa (katolik xizmat) - katolik xizmati bosh boimlarining matni yozilib ijro etiladigan turkumli vokal-cholg'u asari. Lotin tilida ijro etiladi. Tarkibida beshta asosiy qism bo'lib, duolaming bosh sarlavhasi bilan nomlanadi: "Rahm-shafqat qil", "Shon-sharaf", "Itoat qilaman", "Avliyo", "Qurbonlik".

Mizerere - cherkov katolik kuylash aytimi.

Motet - ko'p ovozli vokal musiqa janri, XVI asrga qadar G'arbiy Yevropa musiqasining muhim janrlaridan biri bo'lib, diniy va dunyoviy mavzularga bag'ishlanib yozilgan. XX asrga kelib yangicha diniy motetlar yaratilib, ularda zamonaviy ifoda vositalarining qo'llanilishi kuzatiladi.

Musiqiy komediya - hajviy asosda yaratilgan musiqiy sahnaviy asar. Musiqiy teatrning mustaqil janri sifatida XIX-XX asr boshlarida

shakllandi. Operettadan farqli o'Maroq, musiqiy komediya harakat rivoji bilan unchalik bog'liq bo'lmaydi, unda ansambl, ariyalar, xorlar ishtirokidagi katta sahnalar kam.

Mashq va o'rgatish (faoliyatda mashqlantirish) metodlari-muayyan mashqyordamida bolalar faoliyatini oqilona, maqsadga muvofiq va har tomonlama puxta tashkil qilish, ularni axloq me'yorlari va xulq-atvor qoidalarini bajarishga odatlantirish usullari.

Ma'lumot – ta'lim-tarbiya natijasida o'zlashtirilgan va tizimlashtirilgan bilim, hosil qilingan ko'nikma va malakalar hamda tarkib topgan dunyoqarash majmui.

Ma'naviyat (arabcha «ma'naviyat»- ma'nolar majmui) – mohiyatiga ko'ra ijtimoiy taraqqiyotga ijobiy ta'sir o'tkazuvchi falsafiy, huquqiy, ilmiy, badiiy, axloqiy, diniy tasavvur, tushuncha va g'oyalar majmui.

Ma'rifat – shaxs ongiga ilmiy bilim, axloq qoidalari hamda ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi huquqiy me'yorlarni singdirish, ta'lim-tarbiyani takomillashtirish, milliy meros va umuminsoniy qadriyatlarni o'rganish, ularni targ'ib etish maqsadida amalga oshiriladigan tadbirlar tizimi.

Ma'ruza – yirik hajmdagi o'quv materialini og'zaki bayon qilish shakli.

Menejment – mavjud minimal imkoniyatlardan maksimal natijalarga erishish uchun shaxs (xodim) yoki guruhga ta'sir o'tkazish asosida ularning faoliyatini tashkil etish tamoyillari, shakllari, metodlari va usullari.

Metod-yunoncha tarjimai «tadqiqot, usul, maqsadga erishish yo'li» kabi ma'nolarni anglatadi.

Metodika(fan sifatida)–xususiy fanlarni o'qitishning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganadi.

Mehnat tarbiyasi- shaxsga mehnatning mohiyatini chuqur anglatish, ularda mehnatga ongli munosabat, shuningdek, muayyan ijtimoiy-foydali harakat yoki kasbiy ko'nikma va malakalarini shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyat jarayoni; ijtimoiy tarbiyaning tarkibiy qismi.

Nazorat (ta'lim jarayonida)– ta'lim oluvchining bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash, o'lchash va baholash jarayoni.

Nafosat didi - shaxsning buyum yoki hodisaga nisbatan munosabat bildirish turi, ob'ektiv nafosat o'lchovi.

Nafosat madaniyati - go'zallikni his etish, undan zavqlanish, mavjud go'zalliklarni asrash va boyitish yo'lida o'zlashtirilgan bilim hamda amalga oshiriladigan nafosat faoliyatini tashkil etish darajasining sifat ko'rsatkichi.

Nafosat ongi - go‘zallik, go‘zallikni his etish, uning mohiyatini anglash, nafosat histuyg‘usi, nafosat didi kabi tushunchalarning ongda aks etishi.

Nafosat tarbiyasi (estetik tarbiya- lotincha «estezio» go‘zallikni his qilaman) - o‘quvchilarni voqyelik, tabiat, ijtimoiy va mehnat munosabatlari va turmush go‘zalliklarini anglash, idrok etish va to‘g‘ri tushunishga o‘rgatish, ularning badiiy didini o‘stirish, ularda go‘zallikka muhabbat uyg‘otish, ular tomonidan go‘zallikni yaratish qobiliyatlarini tarbiyalashga yo‘naltirilgan pedagogik jarayon; ijtimoiy tarbiyaning muhim tarkibiy qismi.

Oila – kishilarning nikoh yoki qon-qarindoshlik rishtalari, umumiy turmush tarzi, axloqiy mas'uliyat hamda o‘zaro yordamga asoslanuvchi kichik guruhi.

Oila tarbiyasi – ota-onalar (yoki bola kamoloti uchun mas'ul shaxslar) tomonidan tashkil etiluvchi hamda farzandlarni har tomonlama etuk, sog‘lom etib tarbiyalashga yo‘naltirilgan pedagogik jarayon.

Oligofreniya (yunoncha «olygos» – kam, «phren» - aql) - bu natal (tug‘ilish payti) yoki postnatal (hayotiy rivojlanishning erta bosqichi) davrlarda markaziy nerv tizimining zararlanishi natijasida yuzaga keladigan aqliy yoki psixik rivojlanmaslik.

Oliy ta'lim - o‘rta maxsus, kasb-hunar ta'limi negiziga asoslanib, ikki bosqich (bakalavriyat hamda magistratura)da tashkil etiladigan hamda mutaxassisliklar yo‘nalishlari bo‘yicha xalq xo‘jaligining turli sohalariga oliy ma'lumotli mutaxassislarni tayyorlab beruvchi ta'lim bosqichi.

Oliy o‘quv yurtidan keyingi ta'lim - jamiyatning oliy malakali ilmiy va ilmiypedagog kadrlarga bo‘lgan ehtiyojlarini qondirish, shaxsning ijodiy ta'lim – kasbhunar manfaatlarini qanoatlantirishga qaratilib, oliy o‘quv yurtlari va ilmiytadqiqot muassasalarida aspirantura, ad'yunktura va doktoranturada ta'lim olish, shuningdek, mustaqil tadqiqotchilik faoliyatini tashkil etish asosida amalga oshiriladigan ta'lim bosqichi.

Oraliq nazorat – o‘quvchilar tomonidan o‘quv materialining muayyan bob yoki bo‘limlari bo‘yicha o‘zlashtirilgan bilim, ko‘nikma va malakalari darajasini aniqlash, baholash shakli.

Pedagogika (yunoncha «paidagogike» bo‘lib, «paidagogos» - bola, etaklayman) – ijtimoiy tarbiyaning umumiy qonuniyatlari, muayyan jamiyatda yagona ijtimoiy maqsadga muvofiq yosh avlodni tarbiyalash hamda unga ta'lim berishning mohiyati va muammolarini o‘rganadigan fan.

Pedagogika tarixi – ta'lim va tarbiyaning yuzaga kelishi, taraqqiy etishi, muayyan tarixiy davrlarda etakchi o‘rin egallagan pedagogik fikrlar taraqqiyoti masalalarini o‘rganadi.

Pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlari–shaxsni tarbiyalash, unga muayyan yo‘nalishlarda chuqur, puxta ilmiy bilimlarni berish tamoyillari, ob'ektiv va sub'ektiv omillarini aniqlovchi pedagogik jarayonning ichki mohiyati, aloqa va qonuniyatlarini maxsus tekshirish va bilish usullari.

Pedagogik mahorat–bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy mahoratlarini oshirish, takomillashtirish muammolarini o‘rganadi.

Pedagogik paradigma (yunoncha «paradeigma» - misol, namuna) – pedagogika fani rivojining ma'lum bosqichida ta'limiy va tarbiyaviy muammolarni hal etish namunasi (modeli, standarti) sifatida ilmiy pedagogik hamjamiyat tomonidan e'tirof etilgan nazariy hamda metodologik ko‘rsatmalar to‘plami; ta'limning konseptual modeli.

Pedagogik talab - turli xatti-harakatlarni bajarish hamda faoliyatda ishtirok etish jarayonida o‘quvchi tomonidan amal qilinishi zarur bo‘lgan ijtimoiy xulq-atvor me'yorlari.

Pedagogik texnologiya–ta'lim va tarbiya jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash, texnologik yondashuv asosida ta'lim va tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish muammolarini o‘rganadi.

Pedagog kadrlar tarkibi –o‘qituvchi, metodist, tarbiyachi, psixolog, defektolog, logoped, sport instruktori, musiqa, badiiy ijodiyot, radiotexnika, sport va boshqa yo‘nalishlarda faoliyat ko‘rsatuvchi to‘garaklarning rahbarlaridan iborat mutaxassislar.

Pedagogik mahorat –ta'lim-tarbiya jarayoniga ongli, ijodiy yondashuv, metodik bilimlarni samarali qo‘llay olish qobiliyati, yuksak pedagogik tafakkur.

Pedagogik talab - turli harakatlarni bajarish, muayyan faoliyat jarayonida ishtirok etishda o‘quvchi amal qilishi zarur bo‘lgan ijtimoiy xulq-atvor me'yorlarini ifodalovchi vazifa; tarbiyaning eng muhim usuli.

Rag‘batlantirish - tarbiyalanuvchining xatti-harakati va faoliyatiga ijobiy baho berish asosida unga ishonch bildirish, ko‘ngilini ko‘tarish va uni qo‘llab-quvvatlash usuli.

Polifoniya - ko‘p ovozlik turi. Bir vaqtning o‘zida bir necha mustaqil ovozlamini birikmasi va rivoj i asosida tashkil topadi.

Polonez - qadimgi polyaklarning uch hissali o‘lchamda kelgan, tantanali saroy raqsi, XVI asrdan boshlab ko‘plab Yevropa mamlakatlarida keng tarqaldi. XVII asrda polonez cholg‘u asar sifatida syuitalar tarkibida, shuningdek, mustaqil asar sifatida ham yaratildi.

Prelyudiya - cholgʻu asar turi boʻlib, yakkaxon cholgʻu uchun moʻljallangan. Dastlab asarlarda kirish, tayyorlash, cholgʻuni sinab koʻrish vazifasini bajargan boʻlsa-da, XIX asrga kelib mustaqil badiiy musiqiy asar sifatida keng tarqaldi.

Rekviyem - motam messa, vafot etgan inson xotirasiga bagʻishlanib ijro etiladi.

Rechitativ - kuylashning deklamatsion shakli boʻlib, tabiiy nutqiga yaqinlashishga asoslanadi. Operada ariyalardan oldin keng oʻrin oladi.

Ritm - musiqiy tovushlarni va ularning birikmalarini vaqtinchalik tashkil qilish usuli. XVII asrdan musiqa sanʼatida kuchli va kuchsiz hissalar ketma-ketligiga asoslangan taktli, aksentli ritm tasdiqlandi. Ritmning tashkil qilish tizimi metr deb nomlanadi.

Rivojlanish—shaxsning fiziologik va intellektual oʻsishida namoyon boʻladigan miqdor va sifat oʻzgarishlar mohiyatini ifoda etuvchi murakkab jarayon.

Reyting (baholash, tartibga keltirish, klassifikatsiyalash) - muayyan hodisani oldindan belgilangan shkala boʻyicha baholash.

Sinf - yoshi va bilimi jihatidan bir xil boʻlgan, maʼlum oʻquvchilar guruhi.

Surdopedagogika (yunoncha «surdus» – kar) - eshitish qobiliyati buzilgan bolalarni oʻqitish va tarbiyalash jarayonini oʻrganuvchi fan; korreksion (maxsus) pedagogikaning yana bir muhim sohasi.

Suhbat – savol va javob shaklidagi dialogik taʼlim metodi.

Tamoyil (yunoncha «principium») – biror-bir nazariyaning asosi, negizi, asosiy boshlangʻich qoidasi; boshqaruvchi gʻoya, faoliyatning asosiy qoidasi; umumlashtirilgan talab.

Tarbiya—muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida shaxsni har tomonlama oʻstirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayoni.

Tarbiya jarayoni - oʻqituvchi va oʻquvchi (tarbiyachi va tarbiyalanuvchi)lar oʻrtasida tashkil etiluvchi hamda aniq maqsadga yoʻnaltirilgan samarali hamkorlik jarayoni. **Tarbiya mazmuni** - shaxsning shakllanishiga qoʻyiluvchi ijtimoiy talablar mohiyati.

Tarbiya metodi (yunoncha «metodos» – yoʻl) – tarbiya maqsadiga erishish yoʻli; tarbiyalanuvchilarning ongi, irodasi, tuygʻulari va xulqiga taʼsir etish usullari.

Tarbiya nazariyasi – pedagogikaning muhim tarkibiy qismi; tarbiyaviy jarayon mazmuni, shakl, metod, vosita va usullari hamda uni tashkil etish muammolarini oʻrganadi.

Tafakkur (ijtimoiy voqea-hodisalarning ongda to'laqonli aks etishi, inson aqliy faoliyatining yuksak shakli).

Tashhis—didaktik jarayon kechadigan barcha sharoitlarni oydinlashtirish, uning natijalarini belgilash.

Ta'lim – o'quvchilarga nazariy bilimlarni berish asosida ularda amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirish, ularning bilish qobiliyatlarini o'stirish va dunyoqarashlarini tarbiyalashga yo'naltirilgan jarayon.

Ta'lim va tarbiya mazmuni – shaxsning aqliy va jismoniy qobiliyatini har tomonlama rivojlantirish, dunyoqarashi, odobi, xulqi, ijtimoiy hayot va mehnatga tayyorlik darajasini shakllantirish jarayonining mohiyati.

Ta'lim vositalari—ta'lim samaradorligini ta'minlovchi ob'ektiv (darslik, o'quv qo'llanmalari, o'quv qurollari, xarita, diagramma, plakat, rasm, chizma, dioproektor, magnitafon, videomagnitafon, uskuna, televizor, radio, kompyuter va boshqalar) va sub'ektiv (o'qituvchining nutqi, namunasi, muayyan shaxs hayoti va faoliyatiga oid misollar va hokazolar) omillar.

Ta'lim jarayoni – o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida tashkil etiluvchi hamda ilmiy bilimlarni o'zlashtirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon.

Ta'lim menejeri— ta'lim muassasasi faoliyatini zamonaviy menejment qonuniyatlariga muvofiq boshqaruvchi mutaxassis.

Ta'lim metodlari – ta'lim jarayonida qo'llanilib, uning samarasini ta'minlovchi usullar majmui.

Ta'lim muassasi Ustavi – ta'lim muassasasiga rahbarlik mohiyatini yorituvchi hamda uning faoliyatini boshqarish tizimini aniqlovchi hujjat.

Ta'lim konsepsiyalari (lotin tilidan «conceptio» —tizim) – ta'lim-tarbiya mazmuni, istiqbolini yorituvchi yaxlit qarashlar tizimi; uzluksiz ta'lim tizimining turli bosqichlarida ta'lim muassasalari faoliyati yo'nalishi, maqsad va vazifalarini belgilashning alohida usuli.

Ta'lim mazmuni – davlat ta'lim standartlari asosida belgilab berilgan hamda ma'lum sharoitda muayyan fanlar bo'yicha o'zlashtirilishi nazarda tutilgan ilmiy bilimlar mohiyati.

Ta'lim maqsadi (o'qish, bilim olish maqsadi) – ta'limning aniq yo'nalishini belgilab beruvchi etakchi g'oya.

Ta'lim natijasi (ta'lim mahsuli) – ta'lim yakunining mohiyatini qayd etuvchi tushuncha; o'quv jarayonining oqibati; belgilangan maqsadni amalga oshirish darajasi.

Ta'limni boshqarish – ta'lim muassasalarining faoliyatini yo'lga qo'yish, boshqarish, nazorat qilish hamda istiqbollarini belgilash masalalarini o'rganadi.

Ta'limning sinf-dars tizimi - dars shaklida muayyan o'quvchilar guruhi bilan o'quv rejasiga muvofiq tuzilgan aniq jadval bo'yicha olib boriladigan ta'lim jarayoni.

Ta'lim tizimi—davlat siyosatining asosiy tamoyillari asosida yosh avlodga ta'limtarbiya berish yo'lida faoliyat yurituvchi barcha turdagi ta'lim muassasalari majmui.

Ta'lim shakli – ta'lim jarayonining tashkiliy tuzilmasi.

Tizim (mustaqil tushuncha sifatida) - o'zaro bog'langan ko'plab elementlar (tarkibiy qismlar) o'rtasidagi mustahkam birlik va o'zaro yaxlitlik.

Tiflopedagogika - (yunoncha typhlos – ko'r) – ko'rish qobiliyati buzilgan bolalarni o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirish muammolarini o'rganuvchi fan; korreksion pedagogika (defektologiya)ning muhim sohasi.

Test- aniq maqsad asosida muayyan holat darajasini sifat va miqdoriy ko'rsatkichlarda belgilashga imkon beruvchi sinov vositasi.

Topshiriq - o'quvchilarda mehnat, ijtimoiy xulq va hayotiy tajriba ko'nikmalarini shakllantirish maqsadida qo'llaniladigan usul.

Tushuntirish-o'quv materiali mazmunini isbot, tahlil, umumlashma, taqqoslash asosida bayon qilish.

To'garak - o'quvchilarning qiziqish va qobiliyatlarini rivojlantirish maqsadida sinfdan yoki maktabdan tashqari sharoitda uyushtiriluvchi qo'shimcha ta'lim shakli.

Umumiy pedagogika – maktab yoshidagi bolalarni tarbiyalash va ularga ta'lim berish masalalarini o'rganadi.

Umumiy o'rta ta'lim - o'quvchilarning fan asoslari bo'yicha muntazam bilim olishlarini, ularda bilim o'zlashtirish ehtiyojini, asosiy o'quv-ilmiy va umummadaniy bilimlarni, milliy va umumbashariy qadriyatlarga asoslangan ma'naviy-axloqiy fazilatlarni, mehnat ko'nikmalarini, ijodiy fikrlash va atrofmuhitga ongli munosabatda bo'lishni va kasb tanlash ko'nikmalarini shakllantirish bosqichi.

Universitet-kadrlar tayyorlash va bilimlarning keng sohalari bo'yicha oliy va oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim dasturlarini amalga oshiruvchi, yuridik maqomga ega ta'lim muassasasi.

Usul - muayyan o'quv materialini o'zlashtirishda qo'llanilayotgan asosiy ta'lim metodi bilan birga ikkinchi bir ta'lim metodining ayrim elementlaridan foydalanish.

Simfoniya - asosan simfonik orkestr uchun mo'ljallangan yirik musiqiy asar, XVII asr ikkinchi yarmida shakllandi. Asosan sonata turkum shaklida

yaratilib, bir-biriga xarakter va tempi bo'yicha kontrast 4 qismdan tashkil topadi. Har bir qismi umumiy badiiy g'oya bilan birlashtirilgan.

Skerko ("hazil") - quvnoq kayfiyatdagi cholg'u asar bo'lib, keskin, aniq, dadil ritm va yorqin kontrast taqqoslanishlar asosida namoyon bo'ladi.

Sonata - yakkaxon va kamer ansambl cholg'u musiqaning asosiy janri. VIII asr ikkinchi yarmiga kelib turkumli shakl sifatida o'z tarkibiga 3-qismni kiritdi.

Syuita (ot frans. suite-ketma-ketlik, qator) - cholg'u musiqa janrining keng tarqalgan turkumli shakllaridan biri. Italiyada XVI asrda paydo bo'ldi. Qadimgi syuita - raqslar ketma-ketligi. XIX asr simfonik syuitasi turli janrdagi kontrast asarlarni taqqoslanishida namoyon bo'ladi.

Tembr - tovush sifati, rangi bo'lib, bir xil balandlik tovushlarni farqlash imkonini beradi. Tembr uning tarkibiga kirgan obertonlarga uzviy bog'liq.

Temp - metrning tezlik hisobi. Asosiy templar (vazmindan tezgacha) largo, lento, adajio (sekin templar); andante, moderato (o'rta templar); allegro, vivo, presto (tez templar). Aniq tezlikni aniqlash uchun metronomdan foydalaniladi.

Temperatsiya - musiqiy tovushqator tizimida pog'onalar hamda intervallar orasida tekislash munosabati.

Trio - uchta cholg'u uchun mo'ljallab yaratilgan musiqiy asar. Kamer ansablning turi. Tarkibiga turdosh cholg'ular (skripka, alt, violonchel), shuningdek, turli guruh cholg'ular (klarnet, violonchel, fortepiano) kirishi mumkin.

Tokkata - klavishali cholg'ular uchun yozilgan mahoratli texnik asar.

Uvertyura - kirish qismi. Asosan musiqali teatr spektakllari (opera, operetta, balet), vokal-cholg'u asarlar, kinofilmlarning bosh qismidan o'rin oladi.

Folklor - og'zaki xalq ijodiyoti. Musiqiy folklor o'z ichiga xalqning vokal va cholg'u ijodiyotini kiritadi. Asrlar mobaynida og'zaki ravishda rivoj topgan musiqiy folklor hamisha yangilanib, o'zgarib borgan. Musiqiy folkloming asosiy qatlami - xalq qo'shig'i (marosim, mehnat, o'yin, hajviy va lirik). Xalq qo'shiqlari har bir mamlakatda o'zining o'ziga xos xususiyatlariga ega.

Fuqarolik tarbiyasi—fuqarolik tushunchasining mohiyatini anglatish orqali o'quvchilarda yuksak darajadagi fuqarolik madaniyatini shakllantirish, ularni xalq, Vatan, jamiyat uchun fidoiy fuqarolar etib tarbiyalashdan iborat.

Shaxs-psixologik jihatdan taraqqiy etgan, shaxsiy xususiyatlari va xatti-harakatlari bilan boshqalardan ajralib turuvchi, muayyan xulq-atvor va dunyoqarashga ega bo'lgan jamiyat a'zosi.

Ekologik madaniyat - o'quvchining ijtimoiy talablarga muvofiq tabiat va atrof-muhit muhofazasini tashkil etish qobiliyati.

Ekologik tarbiya-o'quvchilarga dastlabki ekologik bilimlarni berish, ularning mavjud ekologik bilimlarini boyitish, ularda tabiat va atrof-muhit muhofazasini tashkil etish ko'nikma va malakalarni shakllantirishga qaratilgan pedagogik jarayon.

Ekologik faoliyat-ekologik bilimlarga tayanilgan holda tabiat va atrof-muhit muhofazasini ta'minlash borasida amalga oshirilayotgan xatti-harakatlar majmui.

Estetik tarbiya-o'quvchilarni tabiat, ijtimoiy va mehnat munosabatlari, turmush go'zalligini idrok etish, to'g'ri tushunishga o'rgatish, ularning badiiy didini o'stirish, ularda go'zallikka muhabbat uyg'otish va hayotiga go'zallik olib kirish qobiliyatini tarbiyalash jarayoni; ijtimoiy tarbiyaning tarkibiy qismi.

E'tiqod-dunyoqarash negizida aks etuvchi ijtimoiy- falsafiy, huquqiy, ma'naviyaxloqiy, estetik iqtisodiy, hamda ekologik bilimlarning takomillashgan ko'rinishi; muayyan g'oyaga cheksiz ishonch.

Yakuniy nazorat – ta'lim oluvchilarning chorak yoki yarim yillik uchun belgilangan o'quv materiallari bo'yicha o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash, baholash shakli.

Opera-buffa (opera-buffa “masxaraboz operasi”) - hajviy operaning italyan turi bo'lib, Neapol shahrida XVIII asming 30- yillarida paydo bo'ldi. Opera-buffaning yorqin misollari keng rivoj topgan intriga asosida o'z ichiga hajviy, ertakona-fantastik sahna va elementlarni kiritadi. Uning ildizlarini XVII asr Rim maktabining hajviy operalari va del-arte komediyalarida ko'rish mumkin.

Opera - musiqiy-dramatik asar turi. Vokal, cholg'u musiqa, she'riyat, dramatik, xoreografik va tasviriy san'atlamining o'zaro sintezi asosida namoyon bo'ladi. Musiqa opera tarkibida harakatning asosiy omili va kuchidir. Musiqa yaxlit, ketma-ket rivoj topgan dramatik g'oyaga tayanadi. Eng muhim komponenti - vokal kuylash hisoblanadi. Turli tizimdagi vokal ohanglari orqali har bir qahramonning individual ruhiy olami aks etiladi. Harakat va tasvirlardan iborat asosiy opera shakllari — ariya, duet, ansambl, xor.

Opera-seria (opera-seria “jiddiy opera”) - katta italyan opera janri bo'lib, XVI asrda neapolitan opera maktabi kompozitorlari (A.Skarlatti)

ijodida shakllandi. Aksariyati qahramonona - mifologik, tarixiy va tabiat mavzulariga bag'ishlangan bo'lib, "raqamli" tuzilmali tuzilish, ya'ni yakkaxon ariyalar rechitativ bilan bog'lanib, xor va baletlarni kiritilmaganligi bilan farqlanadi.

Operetta - musiqiy-dramatik asar turi. Operettada musiqiy-vokal va musiqiy-xoreografik nomerlar nutqiy so'zlashuv sahnalari bilan chatishtirilib, musiqiy dramaturgiya asosini esa ommaviy-maishiy va estrada musiqa janrlari tashkil qiladi. Fransiyada XIX asr o'rtalarida J.Offenbax va F.Erve ijodida shakllandi.

Oratoriya (ital. oratore-notiq) - xor, yakkaxon xonandalar va simfonik orkestr uchun yaratilgan yirik musiqiy asar. XVII asrda shakllangan. Oratoriyalar matni asosan, Bibliya sujetlariga asoslangan va konsert ijrochiligi uchun havola etilgan.

ORGAN-klavishali-puflama musiqa cholg'usi, bir qator turli hajmdagi va murakkablikdagi yog'och va metall trubalardan iborat.

O'z-o'zini baholash-mavjud fazilatlari, xatti-harakati, xulq-atvorini tahlil qilish asosida o'z shaxsiga baho berishga yo'naltirilgan faoliyat usuli.

O'z-o'zini tarbiyalash metodlari - o'quvchilarning o'zini o'zi idora qilishlari, turli o'quvchilar organlari faoliyatida faol ishtirok etishlarini ta'minlash, ularning ijtimoiy mavqiyalarini oshirish maqsadida qo'llaniluvchi usullar.

O'z-o'zini tahlil (nazorat) qilish - o'z shaxsi, mavjud fazilatlari, xatti-harakati, xulq-atvorini tahlil qilish, mavjud sifatlarni boyitish yoki salbiy odatlarni bartaraf etishga qaratilgan faoliyat usuli.

O'z-o'zini qayta tarbiyalash – shaxsning o'zidagi salbiy odatlar, xarakteridagi zararli sifatlarni yo'qotish, ularni bartaraf etishga qaratilgan ichki faoliyati jarayoni.

O'zlashtirish—ta'lim jarayonida ustuvor o'rin tutuvchi ijtimoiy talablarga muvofiq shaxs tomonidan muayyan xatti-harakat va xulq usullarining egallanishi.

O'rgatish-tarbiyalanuvchilar ijtimoiy xulq-atvor ko'nikmalari, odatlarini shakllantirish maqsadida rejali va izchil tashkil qilinadigan turli harakatlar, amaliy ishlar.

O'qituvchi (pedagog)— pedagogik, psixologik va mutaxassislik yo'nalishlari bo'yicha maxsus ma'lumot, kasbiy tayyorgarlik va ma'naviy-axloqiy sifatlarga ega hamda ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatuvchi shaxs.

O‘qish—ma'lum usullar yordamida tashkil etilgan bilimlarni o‘rganish jarayoni; o‘quvchilar tomonidan o‘quv faoliyati usullarini egallab olishga yo‘naltirilgan faoliyat.

O‘quv dasturi— muayyan o‘quv fani bo‘yicha bilim, ko‘nikma va malakalar mazmuni, umumiy vaqtning mavzularni o‘rganilishi bo‘yicha taqsimlanishi, mavzularning ketma-ketligini belgilash hamda ularning o‘rganilish darajasini yorituvchi me'yoriy hujjat.

O‘quv rejasi— ta'lim muassasida o‘qitiladigan o‘quv fanlarining tartibi, ularning o‘quv yili bo‘yicha taqsimlanishi, har bir o‘quv faniga ajratiladigan haftalik va yillik o‘quv soatlari, shuningdek, o‘quv yili tuzilishini belgilovchi me'yoriy hujjat.

O‘quv fani — ta'lim muassasalarida o‘quvchilarning yosh, idrok etish imkoniyatlariga muvofiq ularga muayyan fan sohasi bo‘yicha umumiy yoki mutaxassislik bilimlarini berish, ko‘nikma va malakalarni shakllantirishni ta'minlovchi manba.

O‘quvchilar jamoasi—ijtimoiy-foydali ahamiyat kasb etuvchi umumiy maqsad va birgalikdagi faoliyatga asosan jipslashgan o‘quvchilar birlashmasi, guruhi.

O‘quvchilarning o‘z-o‘zini boshqarishi-o‘quvchilarning jamoa faoliyatini uyushtirish va boshqarishdagi faol ishtiroklari.

O‘quv qo‘llanmasi—1) ma'lum o‘quv fanlari bo‘yicha metodik materiallar, tushuntirishlar, tavsiyalarni yorituvchi hamda o‘qituvchi yoki o‘quvchilar uchun mo‘ljallangan manba;

2) muayyan fan bo‘yicha tayyorlangan hamda metodik jihatidan o‘quv-tarbiyaviy jarayonda bevosita foydalanish imkonini beruvchi qo‘shimcha o‘quv materiallari.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

- 1.Галущенко И. История музыки народов мира. Вып.3. -Т., “Musiq” , 2008.
- 2.Гуревич Е. История зарубежной музыки. 2-е изд. - М., 2000.
2 0 0 1 . I Т.-535 с., II Т.-277 с., III Т.- 533 с., IV Т.- 529 с., V Т.- 448
- 3.Конен В. Очерки по истории зарубежной музыки. - М., 1997.
4. Лобанова М. Западно-европейское музыкальное барокко. - М ., 1994.
- 5.Mirhaydarova Z. Jahon xalqlari musiqa san’atining rivojlanish jarayoni.- Т., 2008.
6. Музыкальная энциклопедия. Вып. 6. - М.: Музыка, 2003.
7. Музыкальный энциклопедический словарь. - М.: Музыка, 1993.
- 8.Салонов М.А. Менестрели. Книга о музыке средневековой

Европы. -М., 2004.

9.Trigulova A. Xorijiy musiqa adabiyoti (o'quv qo'llanma). - T., 2009.

10.Кириллина Л. Гендель. Жизнь замечательных людей. - М.:
Молодая гвардия, 2017.

11.Музыкальный словарь Гроува. Пер. с англ., ред.и доп.докт.
иск. Л. Акопяна - М., 2001.

Vizual didaktik resurslar

**Bolalarning musiqiy ta'limi fani (amaliyoti)dan o'quvchilarning
bilimini baholash mezonlari**

№	Mezonlar	Baho
1	Olgan bilimlarini ishlab chiqarishda qo'llay oladigan, ushbu fanni boshqa fanlar bilan bog'lay oladigan, Mustaqil ta'lim va vazifalarni to'liq bajargan va yangilik kiritishga intilgan, har jixatdan boshqa o'quvchilarga o'rnak bo'ladigan	5
2	O'quv ko'rgazmali qurollardan foydalana oladigan, olgan bilimlarini xalq xo'jaligidagi o'rnini to'g'ri tushungan, mustaqil fikrlay oladigan, olgan bilimlarini tushuntirib bera oladigan.	4
3	Darslarda. 95% gacha qatnashgan. ma'ruza. matnini yozgan. o'quv qurollari to'liq bo'lgan, adabiyotlardan foydalanishni bilgan.	3
4	Ta'lim standartlarida belgilangan bilim va ko'nikmalarni 55%dan kam o'zlashtirgan o'quvchilar.	2

Izoh: o'quv dasturining mantiqan tugallangan bo'limi bo'yicha o'quvchi albatta baholanadi va natijasi o'tish ballidan (3 ball) past bo'lganda qayta nazorat belgilanadi.

Fan: "Bolalarning musiqiy ta'limi"

№	O'tiladigan mavzular nomi	Jami	O'qiti shning tashki liy shakli	Mustaqil ta'lim	O'quvchi larning bilim va ko'nikma larini baholash	sana
						guru h
1	MTT va oilada musiqa tarbiyasining maqsad va vazifalari	2	Nazariy	Oilada musiqa tarbiyasining maqsad va vazifalari	O'g'zaki, savol-javob	
2	Tovush va tovushqator. Registr.	2	Nazariy Amaliy	Registr tushunchasi	amaliy topshiriq	
3	Nota. Notalarning nota chizig'ida joylashuvi.	2	Nazariy Amaliy	Notalarning nota chizig'ida joylashuvi.	amaliy topshiriq	
4	Musiqa ifoda vositalari.	2	Nazariy Amaliy	Ifoda vositalari.	amaliy topshiriq	
5	Musiqada tovushni uzaytiruvchi belgilar va dinamik belgilar.	2	Nazariy Amaliy	Dinamik belgilar.	amaliy topshiriq	
6	Musiqada alteratsiya belgilari va ladlar.	2	Nazariy Amaliy	Musiqada alteratsiya belgilari	amaliy topshiriq	
7	O'zbek xalq musiqa ijodiyoti va milliy kuylari.	2	Nazariy Amaliy	Milliy kuylari tushunchalari	amaliy topshiriq	
8	O'zbek xalq musiqasining ommaviy janrlari	2	Nazariy Amaliy	Musiqa ommaviy janrlari	amaliy topshiriq	
9	O'zbek xalq milliy kuy-qo'shiqlariga mos ritmik harakat bajarish.	2	Nazariy Amaliy	Kuy-qo'shiqlariga mos ritmik harakat bajarish.	amaliy topshiriq	

10	Maqom san'ati tarixi.	2	Nazariy Amaliy	Maqom san'ati turlari	amaliy topshiriq	
11	Shashmaqom	2	Nazariy Amaliy	Shashmaqom turlari	amaliy topshiriq	
12	O'zbek kompozitorlari Sh.Yormatov hayoti va ijodi haqida ma'lumot. Kompozitorlarning ijodidan bolalar qo'shiqlaridan tinglash va kuylash.	2	Nazariy Amaliy	Kompozitorlarning ijodidan bolalar qo'shiqlaridan tinglash va kuylash.	amaliy topshiriq	
13	O'zbek kompozitorlari N.Norxo'jayev, A.Mansurov hayoti va ijodi haqida ma'lumot. Kompozitorlarning ijodidan bolalar qo'shiqlaridan tinglash va kuylash.	2	Nazariy Amaliy	A.Mansurov hayoti va ijodi	amaliy topshiriq	
14	O'zbek kompozitorlari D.Omonullaeva hayoti va ijodi haqida ma'lumot. Kompozitorlarning ijodidan bolalar qo'shiqlaridan tinglash va kuylash.	2	Nazariy Amaliy	D.Omonullaeva hayoti va ijodi haqida ma'lumot.	amaliy topshiriq	

15	O'zbek xalq cholg'u asboblari tarixi.	2	Nazariy Amaliy	Cholg'u asboblari tarixi.	amaliy topshiriq	
16	O'zbek xalq cholg'ulari orkestri.	2	Nazariy Amaliy	Xalq cholg'ulari orkestri.	amaliy topshiriq	
17	Dirijyorlik harakatlari.	2	Nazariy Amaliy	Dirijyorlik san'ati	amaliy topshiriq	
18	Opera san'ati.	2	Nazariy Amaliy	Opera turlari	amaliy topshiriq	
19	Balet san'ati.	2	Nazariy Amaliy	Balet turlari	amaliy topshiriq	
20	Jahon kompozitorlari V.A. Motsart ,I.S.Bax hayoti va ijodi Kompozitorlarning ijodidan namunalar tinglash va tahlil qilish.	2	Nazariy Amaliy	I.S.Bax hayoti va ijodi	amaliy topshiriq	
21	Jahon kompozitorlari L.V.Betxoven va P.I.Chaykovskiy hayoti va ijodi Kompozitorlarning ijodidan namunalar tinglash va tahlil qilish.	2	Nazariy Amaliy	P.I.Chaykovskiy hayoti va ijodi	amaliy topshiriq	
22	MTTda musiqa mashg'ulotlari	2	Nazariy	Musiqa mashg'ulotlari turlari	Test	
23	Musiqa tinglash.	2	Nazariy		Og'zaki savol-javob	

				Musiqiy didaktik o'yinlar.		
24	Kuylash faoliyatining tarbiyaviy ahamiyati va vazifalari	2	Nazariy Amaliy	Kuylash faoliyati turlari	amaliy topshiriq	
25	Turli guruhlariga mos bolalar qo'shiqlaridan namunalar kuylash	2	Nazariy Amaliy	Bolalar qo'shiqlari turlari	amaliy topshiriq	
26	Musiqiy didaktik o'yinlar.	2	Nazariy Amaliy	Musiqiy didaktik o'yinlar.	amaliy topshiriq	
27	Bolalar tarbiyasida musiqiy- ritmik harakatning o'rni. Musiqiy- ritmik harakatning vazifalari.	2	Nazariy Amaliy	Musiqiy- ritmik harakatlar.	amaliy topshiriq	
28	Turli yosh guruhdagi bolalarga mos mashqlar, raqslar va qo'shiqlarga mos harakatlar bajarishni o'rgatish.	2	Nazariy Amaliy	Raqslar va qo'shiqlarga mos harakatlar bajarishni o'rgatish.	amaliy topshiriq	
29	Bolalar musiqa cholg'u asboblari ijroga o'rgatish.	2	Nazariy Amaliy	Musiqa cholg'u asboblari turlari	amaliy topshiriq	
30	MTTda bayram ertaliklarini tashkil etish.	2	Nazariy Amaliy	MTTda bayramlarni tashkil etish.	amaliy topshiriq	
	Jami:	6 0				

TEST

Fan bobi	Fan b o'limi	Qiyinlik darajasi	Test topshirig'i	To'g'ri javob	Muqobil javob	Muqobil javob	Muqobil javob
		3	Maktabgacha yoshdagi bolalarga musiqiy tarbiya berishga oid quyidagi qaysi fikr N. V. Vetluginaga tegishli	*Musiqi kechinma lari aslini olganda doimo sensor qobiliyat ga asoslanadi	Musiqi bolaga hayotinin g birinchi oylarida yoq ta'sir etuvchi san'atdir	Musiqiy tarbiya bolalarga ongli, bevosita, ifodali harakat qilish imkonini beradi.	Musiqi mashg'u lotlarida bilish va aqliy faoliyatlar ham faollashadi
		2	Musiqali-sensor qobiliyatni o'stiruvchi mashqlar nimalarga muvofiq tarzda guruhlashtirila di	*Didaktik vazifalar ga	Yosh xususiya tiga	Ritmik harakatlar ga	Didaktik jarayonlarga
		2	Maktabgacha kichik guruh bolalariga musiqiy tarbiya berishda qaysi tovushlarni ajrata olish qobiliyatlarini rivojlantirish zarur	*Yo'g'on –ingichka	Sho'x va sokin	Jarangli va jarangsiz	Alla tovushini
		1	Maktabgacha yoshdagi qaysi guruhda DO1 va DO2 tovushlarini ajratish o'rgatiladi	*Kichik guruh	Katta guruh	O'rta guruh	Tayyorlov guruh

		2	E. Tilicheevaning «Kimning uyi?» asari qanday janrda yaratilgan	*Musiqali -didaktik o'yin	Qo'shiq	Musiq	O'yin
		2	Maktabgacha ta'lim muassasalarida qaysi yoshdagi bolalar bilan o'yin obrazi bilan bog'liq bo'lgan musiqaviy mashqlar amalga oshirish mumkin	*Uch yosh	To'rt yosh	Besh yosh	Ikki yosh
		1	«O'ynaymiz va raqsga tushamiz» raqsining muallifi to'g'ri berilgan javobni aniqlang	*M. Rauxverger	E. Tilicheeva	N. V. Vetlugina	K.D. Ushinskiy
		2	Bola va uning qobiliyatlarining o'sishi katta kishi tomonidan uyushtiriladigan faoliyatda.....	*Qo'shiq, ritmika, musiqa tinglash va musiqa asboblari ni chalish	Pedagogik faoliyat	O'yin o'ynashga o'rgatish faoliyati	Ritmik va musiqiy asboblarni chalish
		3	Maktabgacha yoshdagi bolalarda qo'shiqbop ovoz qanday usul bilan shakllantiradi.	*Diapazonni muntazam kengaytirish usuli	Ko'rgazma li usul	Amaliy usul	Ritmik harakat usuli

		2	Qaysi guruhda bola o‘zidagi intonatsion so‘zdagi nuqsonlarni sezadi hamda ularni bartaraf qilishga urinadi	*Katta va tayyorlov guruh	Katta guruh	Tayyorlov guruh	Kichik guruh
		1	Maktabgacha yoshdagi bolalarga musiqiy tarbiya berishda qanday janrlardan foydalanamiz	*Lirik vazmin, qahramon ona-tantanali, hazilquvnoq	Klassik, quvnoq va bayramona	Vazmin, tantanali	Jo‘shqin, bayramona va tantanali
		2	Ayrim qismlar, iboralar, muqaddima, xotima- bular maktabgacha yoshdagi bolalarga musiqiy tarbiya berishning..... deyiladi	*Struktura	Janr	Ifodalilik vositalari	Ketma-ketligi
		2	Maktabgacha yoshdagi bolalarga musiqiy tarbiya berishda ifodalilik vositalari to‘g‘ri berilgan qatorni aniqlang	*Yuqori laddan eshitishga, registr, dinamik, templi, metritmik, tembr	Ayrim qismlar, iboralar, muqaddima, xotima	Lirikvazmin, qahramon natantanali, hazilquvnoq	Registr, dinamik, temp
		1	«Bizda kim yaxshi?» xorovodi qaysi xalq	*Rus	Qozoq	German	Tojik

			xorovodi hisoblanadi				
		2	Quyidagi qaysi o'yin bolalarda g'ayratchan, jo'shqin musiqa bolalarni harakatlarda marshlilikni ta'kidlashga ruhlantiradi	*«Biz xarbiylar miz»	«Bizda kim yaxshi?»	«Quyioncha »	«Ayi»
		2	Rus xalq kuyi «Quyioncha» nechanchi oktovada chalinadi	*Uchinchi	Birinchi	Ikkinchi	To'rtinchi
		2	V. Rebikovning qaysi p'esasi pastki registrda yozilgan (kichik va katta oktavalar).	*Ayi	Quyioncha	O'rmon yoqalab	Quvnoqlar
		1	E. Tilicheevaning «Ikki baraban» didaktik o'yinida registr munosabatlari qay ko'rinishda bo'ladi	*Yaqinlashtiriladi	Uzoqlashtiriladi	Turg'un holda bo'ladi	Oldin yaqinlashtirib keyin uzoqlashtiriladi
		2	S.Prokofevning «Maysalar uzra oy» pesasi qaysi janrda yozilgan	*Lirik	Tantanavor	Vazmin	Quvnoq

		2	Quyidagilarda n qaysi biri marsh janrida yozilgan	*«Baraban»	«Maysalar uzra oy»	«Biz xarbiylarmi z»	«Quyonglar va ayiq»
		2	Ashula aytish bo'yicha qaysi guruhining dasturida quyidagi talablar sanab o'tiladi: ifodali, jarangdor ovoz bilan, ohangdor va jonli kuylash; qo'shiqni kuylashdan oldin frazalar orasida nafas olish va uni oxirigacha saqlash	*Maktab ga tayyorlov guruhi	Katta guruh	O'rta guruh	Kichik guruh
		1	Musiqaga nisbatan idrok va emotsional hozir javoblikni rivojlantirish qaysi guruhdan boshlanadi	*O'rta guruh	Katta guruh	Kichik guruh	Tayyorlov guruh
		2	Maktabgacha ta'lim muassasalarida raqs pesalari bilan tanishtirishda tezkor javob—bu	*Sakrab chopish	Sakrash	Emaklash	Chopish

		2	P. Chaykovskiyning rus xalq kuyi asosida variatsion shaklda yozilgan asarini toping	*«Korinskiy» pesasi	«Toʻrgʻaylar qoʻshigʻi»	«Baraban»	«Maysalar uzra oy»
		2	Maktabgacha yoshdagi bolalarni kuylashga oʻrgatish metodikasida vokal – bu.....	*Tovush hosil boʻlishi, nafas olish, diksiya	Ansambl da kuylash, intonatsiyaning sofliqi, ovozning uygʻunligi	Diksiya, ansambl da kuylash	Ovozning uygʻunligi, nafas olish
		1	Ansambl da kuylash, intonatsiyaning sofliqi, ovozning uygʻunligi kuylashga oʻrgatishning qaysi turida keng foydalaniladi	*Xor	Vokal	Yakka ijrochilik	Xorovik
		2	Maktabgacha taʼlim muassasalarida tartibli kuylash qanday mashgʻulotlar jarayonida tarkib topadi	*Jamoa viy	Individul	Xor	Vokal

		2	Bolalarga musiqiy tarbiya berish mashg'ulotlari da vokal mashqlar qancha vaqt davom etadi.	*2-4 minut	3-5 minut	3-4 minut	6-8 minut
		2	Musiqali ritmik harakatlarga o'rgatishda ko'rsatmali eshitish deb nimaga aytiladi	*Musiqaning pedagog tomonidan ifodali ijro etilishi	O'yin, raqs, harakat larning ayrim elementlarini ko'rsatish	Yangi o'yin, raqs haqida obrazli hikoya qilish, ularni ijro etish vaqtida tushuntirish, eslatish	Harakat larning ayrim elementlarini ko'rsatish, o'yin, ijro
		2	Maktabgacha ta'lim muassasasida «Musiqali sado» o'yini qaysi jarayonda keng foydalaniladi	*Musiqasboblarni chalishga o'rgatish	Kuylashga o'rgatish	Ritmik harakatlarga o'rgatish	Kuylash va ritmik harakatlarni uyg'un holda o'rgatish
		1	«Musiqali alifbo»si qo'llanma illyustratsiyaning muallifi berilgan javobni aniqlang	*N. Vetlugina	M. Rauxverger	E. Tilicheeva	N. V. Vetlugina
		2	Nota lotosi qanday qo'llanmalar sarasiga kiritiladi	*Grafik qo'llanmalar	Illyustratsiya qo'llanmalar	Grafik va illyustratsiya qo'llanmalar	Tartibli qo'llanmalar

		2	Musiqiy faoliyatni jihozlashda to'rtinchi guruhga qanday jihozlar kiradi	*Audiovizual (tinglash, ko'rish) vositala	Grafik qo'llanmalar	Obrazli qo'llanmalar	Illyustrat siya qo'llanmalar
		3	Maktabgacha ta'lim muassasalarida musiqiy qo'llanmalardagi foydalanishda qaysi tamoyillarga tayanish kerak	*Oddiyda murakkab va yosh xususiyatlari tamoyillari	Ilmiylik va individuallik tamoyili	Individuallik va yosh xususiyatlari tamoyillari	Ko'rgaz malilik tamoyili
		2	Maktabgachata'lim muassasalarida musiqiy tarbiya berishda qaysi guruh bolalariga yaxlit obrazni idrok etishga o'rgatiladi	*O'rta va katta guruh	Katta va tayyor loy guruh	Kichik va o'rta guruh	Barcha yosh guruhlari da
		2	Quyida berilgan qaysi asarda raqs engil, sokin boshlanadi, raqqos asta-sekin «echiladi», uning harakatlari keng, tez, sho'x bo'la boradi; kuy birdan to'xtaydi, raqs tugaydi	*«Koma rinskiy»	«Baraban»	«Maysalar uzra oy»	«Biz xarbiylar miz»

		2	Musiqiy tarbiya berishda ohangdorlikka erishishda qaysi tovushlar talaffuziga e'tibor berish muhim hisoblanadi	*Unli tovushlar	Jarangli undosh tovushlar	Sonor tovushlar	Unli va jarangli tovushlar
		2	Epitetlar-bu.....	*Obrazlar ning xarakterli belgilari	Obrazlar ning poetik xarakter li belgilari	Obraz	Jo'shqinlik
		2	O'yin, raqs, harakatlarning ayrim elementlarini ko'rsatish qanday ko'rish usuliga kiradi	*Ko'rgaz mali ko'rish	Obrazli ko'rish	Ko'rsatmali ko'rish	Illustratsiyali ko'rish
		1	«Poezd» pesasining muallifi to'g'ri berilgan qatorni aniqlang	*E. Tilicheeva	N. Vetlugin a	M. Rauxverger	N. V. Vetlugina
		2	Rus xalq kuyi «Quyuncha»ni qayta ishlagan san'atkor berilgan qatorni aniqlang	*N. Rimskiy Korsakov	V. Rebikov	N. Vetlugina	M. Rauxverger

		1	Maktabgacha ta'lim muassasalarida musiqa mashg'ulotlari haftasiga nechchi marta rejalashtiriladi	*2	3	1	2-3
		2	Inson kuylashi uchun qaysi apparat muhim hisoblanadi	*Artikuly atsiya	Og'iz bo'shlig'i	O'pka	Tovush paychalari
		1	Maktabgacha ta'lim muassasalarida musiqa mashg'ulotlari kim rahbarligida tashkil etiladi	*Musiqa rahbari	Tarbiyachi	Uslubchi	Raqs to'garak rahbari
		2	Musiqa mashg'ulotlarida bajariladigan o'yinlar asosan nechchi turga bo'linadi	*Ikki	Uch	To'rt	Besh

Guruhlarda ishni bajarish yo'riqnomasi bilan tanishtirish

O'quvchilarning faolligini oshirish, ularni qo'yilgan muammoga ijodiy yondashishga imkon berish, o'z imkoniyatlarini to'la namoyon etishga undash, boshqalar fikrini tan olish (hatto noto'g'ri bo'lsa ham), guruh manfaati uchun o'z fikridan voz kechish, o'z fikrini asoslay olish kabi sifatlarni egallashga o'rgatish maqsadida o'qitishda keng qo'llanilayotgan usullardan biri guruhda ishlash usulidir.

Guruhlar tashkil etish. Guruhlar faoliyatini boshqarishning o'ziga xos qoidalar mavjud:

1. Guruhlarni bo'lish;
2. Muammoni taqsimlash (har bir guruhga alohida yoki hamma guruhlariga umumiy muammo);
3. Bajariladigan ish va uning taqdimoti uchun vaqt belgilash;

4. Guruh ishlarini nazorat qilish. Ularning ishlarini kuzatib borish (turli mojarolarga yo'l qo'ymaslik);
5. Guruh a'zolarining har birini muammoni hal etishga jalb qilish;
6. Har bir guruh ishini qog'ozga tushirtirish va ish yakunlangandan so'ng taqdimotini o'tkazish.

Guruhlarga qanday ajratish kerak ?

- har bir guruhda 4-6 tagacha o'quvchi bo'lishi kerak.
Sinf o'quvchilarini mashlarni bajarish har birida 4-6 tadan o'quvchi bo'lgan 4-6 ta guruhga bo'lish kerak. Bunda guruh ko'p bo'lsa, vaqt ko'p ketadi, guruhdagi o'quvchilar soni ko'p bo'lsa, ularning faol ishtirok etishi chegaralanib qoladi.
- guruh tarkibini o'qituvchi aniqlaydi.
O'quvchilarni taqsimlashni oldindan rejalashtirish kerak. Natija ularning tarkibiga to'liq bo'lsa, albatta shunga ko'ra ish tutish lozim.
- guruh tarkibi iloji boricha har xil bo'lgani maqsadga muvofiqdir, ya'ni yaxshi biladiganlarni va yaxshi bilmaydiganlarni aralashtirgan holda guruh tuzish lozim.
- guruh tarkibini tez-tez yangilab turish kerak.
- bunda guruhlarga ajratishning qiziqarli yo'llarini topish kerak.

Musiqqa insonning, uning ma'naviy dunyosining shaxsiy fazilatlarini shakllantirishning muhim vositasi sifatida tan olingan. Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, musiqiy rivojlanish bolaning umumiy va jismoniy rivojlanishiga o'zgarimas ta'sir ko'rsatadi: hissiy soha shakllanadi, fikrlash yaxshilanadi, bola san'at va hayotda go'zallikka sezgir bo'ladi. Musiqani his qilish, uning kayfiyatini va harakatini aks ettirish bolalarning jismoniy va ruhiy salomatligini mustahkamlash, tana va ruhning uyg'un rivojlanishiga yordam beradi. Maktabgacha yoshda bolani o'z tanasini egallash orqali his-tuyg'ularini, histuyg'ularini musiqadan tortib olish uchun mazmunli vosita sifatida psixologik jihatdan ozod qilish juda muhimdir. Ta'lim va ta'lim uchun musiqqa nafaqat tovushlarning uyg'unligini, balki she'riyat, raqs, falsafa, ijodkorlikni ham birlashtirdi. Bu g'oyalar ta'lim va zamonaviy juda murakkab va shafqatsiz dunyoda muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun, "go'zallik qonunlari" ga muvofiq bolalarni tarbiyalash uchun o'qituvchilarga bo'lgan intilish juda tabiiydir, Platonning chiroyli formulasini amalga oshirish uchun: "go'zal tasvirlardan biz chiroyli fikrlarga, chiroyli fikrlardan – go'zal hayotga va go'zal hayotga – mutlaq go'zallikka o'tamiz..." ichki tinchlik, sog'lom ruh, sog'lom fikrlar, sog'liq jon va tanalar ... bu biz uchun harakat qiladigan narsa, bolalarni musiqqa dunyosiga botirishdir.

Guruhlarda ishni bajarish yo'riqnomasi bilan tanishtirish

O'quvchilarning faolligini oshirish, ularni qo'yilgan muammoga ijodiy yondashishga imkon berish, o'z imkoniyatlarini to'la namoyon etishga undash, boshqalar fikrini tan olish (hatto noto'g'ri bo'lsa ham), guruh manfaati uchun o'z fikridan voz kechish, o'z fikrini asoslay olish kabi sifatlarni egallashga o'rgatish maqsadida o'qitishda keng qo'llanilayotgan usullardan biri guruhda ishlash usulidir.

Guruhlar tashkil etish. Guruhlar faoliyatini boshqarishning o'ziga xos qoidalari mavjud:

1. Guruhlarni bo'lish;
2. Muammoni taqsimlash (har bir guruhga alohida yoki hamma guruhlarga umumiy muammo);
3. Bajariladigan ish va uning taqdimoti uchun vaqt belgilash;
4. Guruh ishlarini nazorat qilish. Ularning ishlarini kuzatib borish (turli mojarolarga yo'l qo'ymaslik);
5. Guruh a'zolarining har birini muammoni hal etishga jalb qilish;
6. Har bir guruh ishini qog'ozga tushirtirish va ish yakunlangandan so'ng taqdimotini o'tkazish.

Guruhlarga qanday ajratish kerak ?

- har bir guruhda 4-6 tagacha o'quvchi bo'lishi kerak.

Sinf o'quvchilarini mashlarni bajarish har birida 4-6 tadan o'quvchi bo'lgan 4-6 ta guruhga bo'lish kerak. Bunda guruh ko'p bo'lsa, vaqt ko'p ketadi, guruhdagi o'quvchilar soni ko'p bo'lsa, ularning faol ishtirok etishi chegaralanib qoladi.

- guruh tarkibini o'qituvchi aniqlaydi.

O'quvchilarni taqsimlashni oldindan rejalashtirish kerak. Natija ularning tarkibiga to'liq bo'lsa, albatta shunga ko'ra ish tutish lozim.

- guruh tarkibi iloji boricha har xil bo'lgani maqsadga muvofiqdir, ya'ni yaxshi biladiganlarni va yaxshi bilmaydiganlarni aralashtirgan holda guruh tuzish lozim.

- guruh tarkibini tez-tez yangilab turish kerak.

- bunda guruhlarga ajratishning qiziqarli yo'llarini topish kerak.

Mavzu printsiipi. Masalan, "kuzda tashrif buyurish", "o'rmonda kim yashaydi", "yangi yilni kutib olish", "qishki ertak", "Bahor tomchilari" va boshqalar. Yuqori badiiy asarlarning dasturiy repertuaridan foydalanish printsiipi: klassik, xalq va zamonaviy.

Musiqiy darsning barcha bo'limlarini iloji boricha , ayniqsa, bolalar bilan sinfda yagona uchastkaga birlashtirish printsipti. Bu bolalarni asir olish, ularni sinfning qiziqarli mazmuniga aylantirishga yordam beradi.

Improvizatsiya tamoyili. Har qanday faoliyatda improvizatsiyadan foydalanish, ijodkorlikka intilish.

Mashqlarda musiqa, so'z va harakatlarni birlashtirish(nutq va vokal mashqlari, barmoq mashqlari).

Ma'lumki, musiqa ikki manbadan — so'z va harakatdan tug'ilgan. So'zdan intonatsiyani "ajratish" orqali musiqa tug'ilishi — uni yaratishning yagona yo'li. Ikkinchisi-bu harakatdan (imo-ishora, raqs, pantomima) musiqa tug'ilishi, bu so'z kabi, insonning fikr va tajribalarini ifoda etish vositasidir. Bu ikki manba bir tomondan, nutqning hissiy mazmunini — musiqiy va nutq intonatsiyasini, boshqa tomondan — harakatlarning hissiy mazmunini etkazadigan plastik intonatsiyalarni etkazishga olib keldi.

Guruhlarga qanday ajratish kerak ?

- har bir guruhda 4-6 tagacha o'quvchi bo'lishi kerak.

Sinf o'quvchilarini mashnlarni bajarish har birida 4-6 tadan o'quvchi bo'lgan 4-6 ta guruhga bo'lish kerak. Bunda guruh ko'p bo'lsa, vaqt ko'p ketadi, guruhdagi o'quvchilar soni ko'p bo'lsa, ularning faol ishtirok etishi chegaralanib qoladi.

- guruh tarkibini o'qituvchi aniqlaydi.

O'quvchilarni taqsimlashni oldindan rejalashtirish kerak. Natija ularning tarkibiga to'liq bo'lsa, albatta shunga ko'ra ish tutish lozim.

- guruh tarkibi iloji boricha har xil bo'lgani maqsadga muvofiqdir, ya'ni yaxshi biladiganlarni va yaxshi bilmaydiganlarni aralashtirgan holda guruh tuzish lozim.

- guruh tarkibini tez-tez yangilab turish kerak.

- bunda guruhlarga ajratishning qiziqarli yo'llarini topish kerak.

Ma'lumki, musiqa ikki manbadan — so'z va harakatdan tug'ilgan. So'zdan intonatsiyani "ajratish" orqali musiqa tug'ilishi — uni yaratishning yagona yo'li. Ikkinchisi-bu harakatdan (imo-ishora, raqs, pantomima) musiqa tug'ilishi, bu so'z kabi, insonning fikr va tajribalarini ifoda etish vositasidir. Bu ikki manba bir tomondan, nutqning hissiy mazmunini — musiqiy va nutq intonatsiyasini, boshqa tomondan — harakatlarning hissiy mazmunini etkazadigan plastik intonatsiyalarni etkazishga olib keldi.

Ushbu ikki manbadan musiqa tug'ilishi tabiiy ravishda ikkita asosiy musiqiy faoliyatning paydo bo'lishini aniqladi-qo'shiq va musiqaga harakat . Ular bugungi kunda eng demokratik va sevimli turlari.

Bolalar bog'chasida musiqiy tadbirlar tarkibida bu musiqa faoliyati deyarli Markaziy o'rinni egallaydi. Shu bilan birga, agar qo'shiq bolalar uchun juda murakkab bo'lsa va keyinchalik uning ko'rinishini shakllantirsa, musiqaga harakat qilish ancha qulay va erta musiqa faoliyati hisoblanadi.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda musiqa ta'limi **estetik didni shakllantirish, ruhiy-emotsional rivojlanish, nutq va harakat uyg'unligini** ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Musiqa orqali bola atrof-muhitni his qiladi, his-tuyg'ularini ifodalaydi va ijodiy qobiliyatlarini namoyon etadi.

1. Musiqa ta'limining maqsadi va vazifalari

Maqsad:

Bolalarda musiqiy idrok, ritm, eshitish qobiliyati va ijodiy faollikni rivojlantirish.

Asosiy vazifalar:

- Musiqaga qiziqish uyg'otish
- Musiqiy eshitish va ritmni rivojlantirish
- Qo'shiq kuylash malakasini shakllantirish
- Musiqa orqali harakat va raqs ko'nikmalarini rivojlantirish
- Milliy va jahon musiqasiga muhabbat uyg'otish

2. Maktabgacha yoshdagi bolalar musiqa ta'limining xususiyatlari

Bolalarning yoshiga qarab musiqa ta'limi quyidagicha tashkil etiladi:

Kichik guruh (3–4 yosh)

- Qisqa, sodda qo'shiqlar
- Oddiy ritmik harakatlar
- Musiqani tinglash va farqlash

O'rta guruh (4–5 yosh)

- Qo'shiqlarni to'liq kuylash
- Ritmik o'yinlar
- Musiqaga mos harakatlar

Katta va tayyorlov guruh (5–7 yosh)

- Ritm va tempni farqlash
- Musiqa asboblari bilan tanishish
- Sahnalashtirilgan chiqishlar
- Ijodiy improvizatsiya

3. Musiqa ta'limining asosiy shakllari

1. Musiqa mashg'ulotlari

- Haftasiga 2–3 marotaba
- Qo'shiq, tinglash, ritmik harakatlar

2. Musiqali o'yinlar

- Didaktik o'yinlar
- Harakatli o'yinlar
- Rolli o'yinlar

3. Raqs va harakatlar

- Milliy raqs elementlari
- Musiqaga mos harakatlar

4. Bayram va tadbirlar

- Ertaliklar
- Sahna ko'rinishlari
- Mustaqil ijodiy chiqishlar

4. Musiqa ta'limi metodlari

- Tinglab idrok etish metodi
- Takrorlash va mustahkamlash
- Ko'rgazmalilik
- O'yin metodi
- Rag'batlantirish

Muhim: Mashg'ulotlar bolaga qiziqarli va qisqa bo'lishi lozim.

5. Musiqa rahbari va tarbiyachining vazifalari

Musiqa rahbari:

- Mashg'ulotlarni rejalashtirish
- Repertuar tanlash
- Bolalarning individual qobiliyatlarini hisobga olish

Tarbiyachi:

- Musiqa mashg'ulotlarini kundalik faoliyatda qo'llash
- Bolalarni rag'batlantirish

- Mustaqil musiqiy o'yinlarni tashkil etish

6. Musiqa ta'limining tarbiyaviy ahamiyati

Musiqa ta'limi orqali bolalarda:

- Estetik did
- Intizom
- Jamoada ishlash
- Milliy qadriyatlarga hurmat
- O'ziga ishonch shakllanadi.

Xulosa

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida musiqa ta'limi — bu bolalarning **har tomonlama rivojlanishining muhim vositasidir**. To'g'ri tashkil etilgan musiqiy mashg'ulotlar bolalarning ijodiy, intellektual va axloqiy kamolotiga xizmat qiladi.

To'xtasheva Nodira qahramonovna

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD). To'xtasheva Nodira Qahramonovna 1985-yil 26-iyulda Andijon viloyati, Xo'jaobod tumanida tug'ilgan. Millati - o'zbek. 2008-2011-yillarda Zaxriddin Muhammad Bobur nomidagi Andijon davlat universiteti bakalavriat, 2017-2019 yillarda Nizomiy nomidagi Toshkent davlat universiteti Musiqa ta'limi va san'at (Magistratura) magistr bosqichini tamomlagan. 2021-2022 yillarda - Pedagogik innovatsiyalar kasb-hunar ta'limi boshqaruv hamda pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularni malakasini oshirish instituti stajyor tadqiqotchi. 2022 -2024 yillarda

Pedagogik innovatsiyalar kasb-hunar ta'limi boshqaruv hamda pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularni malakasini oshirish instituti tayanch doktoranti sifatida "Pedagogika kolleji o'quvchilarining ijodiy faoliyatini rivojlantirishda o'quv amaliyotlarini tashkil yetish metodikasini takomillashtirish (Musiqiy ta'lim kasbi misolida)" mavzusida tadqiqot olib bordi. Ilmiy kengashda 2024-yil 29-dekabr sanasida 13.00.05 – Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi ixtisosligi bo'yicha "Pedagogika kolleji o'quvchilarining ijodiy faoliyatini rivojlantirishda o'quv amaliyotlarini tashkil yetish metodikasini takomillashtirish (Musiqiy ta'lim kasbi misolida)" mavzusidagi pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) ixtisosligi bo'yicha dissertatsiya ishini muvaffaqiyatli himoya qildi va 2024-yil 29-dekabr "Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)" ilmiy darajasiga yega bo'ldi.

Dunyoning rivojlangan davlatlarida o'quvchi yoshlarni kasbiy jihatdan izchil tayyorlash, ularni mehnat bozorida raqobatbardosh mutaxassis bo'lishlari uchun o'z faoliyatlariga ijodiy yondashishga o'rgatish masalalariga alohida ye'tibor qaratilmoqda. Janubiy Koreya, Fransiya, Yaponiya, Germaniya kabi taraqqiy yetgan davlatlar tajribasida pedagogika kolleji o'quvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish bilan bir qatorda, tafakkur yerkinligi, ijodiy rivojlantirishga ham jiddiy yondashadilar. Fransiyada Frene va Vulsonlarning metodikalari, Amerikaning International Preschool Curriculum dasturlarida o'quvchilarni har tomonlama shakllanishida muhim ahamiyat kasb yetuvchi ijodiy rivojlantirishga xizmat qiladigan innovatsion usullar ishlab chiqilgan va amaliyotga joriy yetilgan, o'quvchilarni professional ta'limda sifatli o'qitishda bu kabi jahon miqyosidagi ilg'or tajribalarni ommalashtirish zarurati vujudga kelmoqda.

Jahonda o'quvchilarni ijodiy rivojlantirishda ularning yoshiga xos bo'lgan psixologik va pedagogik xususiyatlarning nazariy-metodologik jihatlarini tadqiq qilish, kasb tanlash yoshidagi o'quvchilarni ijodiy faoliyatini rivojlantirishda professional ta'lim muassasalari va ish beruvchilarning o'zaro hamkorlik ko'lamini kengaytirish, o'quv amaliyotlari jarayonida o'quvchilarni har tomonlama rivojlantirish uchun qulay pedagogik shart-sharoitlar yaratish kabi yo'nalishlar

bo'yicha tadqiqotlar olib borilmoqda. Mazkur ilmiy izlanishlar tahlili shuni ko'rsatmoqdiki, professional ta'lim muassasalaridagi o'quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirishda qo'l keladigan metod, vosita va usullarni aniqlash hamda uning nazariy, amaliy jihatlarini belgilash; o'quv amaliyotlari jarayonida ijodiy faoliyatini rivojlantirish metodikasini yaratish; o'quv amaliyotining ijodiy faoliyatni rivojlantirishdagi o'rnini belgilash hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqish; o'quvchilarni ijodiy faoliyatini rivojlantirishda professional ta'lim muassasi pedagoglarining kasbiy kompetentligining ahamiyati bugungi kunda dolzarblik kasb etmoqda.

